

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ÇOCUKLARIN YOKSULLUKLA BAŞ ETME
STRATEJİLERİNİN YENİ ÇOCUKLUK
SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ

Fazilet DALFİDAN

2502130331

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İsmail COŞKUN

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Fazilet DALFİDAN Numarası : 2502130331
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Danışmanı : Prof. Dr. İsmail COŞKUN
Tez Savunma Tarihi : 20.06.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "Çocukların Yoksullukla Baş Etme Stratejilerinin Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~ÇOKKUSUNA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN		Kabul
2- Doç. Dr. Hakan YÜCEL		Kabul
3-Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU		Kabul
4- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BALCI		Kabul
5- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven AVCI		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK		
2- Dr. Öğr. Üyesi Adem BAŞPINAR		

ÖZ

**ÇOCUKLARIN YOKSULLUKLA BAŞ ETME
STRATEJİLERİNİN YENİ ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

FAZİLET DALFİDAN

Sosyolojide yetişkin dünyasının önemli toplumsal sorunlarından biri olarak çalışılan yoksulluk aynı zamanda çocukların gündelik yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat yoksulluk literatürüne bakıldığında 1980’lerin sonlarına kadar bu gerçekliğin ihmal edildiği görülmektedir. 1980’lerin sonlarından itibaren neoliberal politikaların küresel boyutta yoksulluğun artmasına ve yayılmasına yol açmasıyla; uluslararası gündemde 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kabulü ve sosyal teorideki paradigma değişiminin etkisiyle - yorumlayıcı yaklaşımlar ve birey kuramlarının geliştirilmesiyle- çocuklar toplumsal bir kategori ve analiz birimi olarak görülmüştür. Böylelikle çocuklar yoksulluk istatistiklerine dahil edilmeye veya özel olarak çocukların yaşadığı yoksulluk yoksunluk ve indeks ölçütleri üzerinden incelenmeye; nitel araştırmalarda çocukların yoksulluk hakkındaki düşünceleri ve deneyimleri sorgulanarak onların bakış açıları dikkate alınmaya başlanmıştır.

Bu çalışma çocukların toplumsal sorunların öznelere olduğundan hareketle gündelik yaşamda çocukların yoksullukla nasıl baş ettiklerine odaklanmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımın benimsendiği çalışmada amaç, çocukların yoksullukla baş ederken geliştirdikleri stratejilerin ve saiklerinin neler olduğunu; hangi koşulda ortak olduğunu veya farklılaştığını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca çocukların yoksullukla baş ederken gündelik yaşamın ‘basitliği’nde nasıl bir faillik türü sergilediklerini anlamak araştırmanın amaçları arasındadır. Bu çalışma çocuk yoksulluğunun çocukların bakış açıları temelinde incelenerek sorun alanlarının anlaşılmasında ve soruna çözüm üretilmesinde yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, Çocuk Yoksulluğu, Baş Etme Stratejileri, Yeni Çocukluk Sosyolojisi, Fenomenoloji.

ABSTRACT

**EXAMINATION OF THE CHILDREN’S COPING STRATEGIES
WITH POVERTY IN THE CONTEXT OF NEW CHILDHOOD
SOCIOLOGY: ISTANBUL CASE**

FAZİLET DALFİDAN

Poverty have studied as one of the significant social problems of adult world in sociology also affect adversely children’s daily life. However, it has been seen neglected this reality by the end of 1980s when poverty literature examined. Since the late1980s with leading to increase the neoliberal policy and expansion of poverty at global extent; the effects of approval of the 1989 United Nations Convention on the Rights of the Children in international agenda and paradigm shift in social theory -by developing interpretive approaches and individual theories- children has been regarded as social category and unit of analysis. Thus children have begun to be included poverty statistics or to be investigated children’s poverty distinctively; taken in consideration in their point of view by questioning views and experiences of children on poverty qualitative researches.

This study focus on how children cope with poverty in daily life with reference to subjects of social problems. The aim of this study which has been adopted phemenological perspective reveals what are the strategies and motives that children develop while coping with poverty; in a which condition they share same strategies and motive or differ from each other. Besides the other aim is to comprehend which agency kind is displayed by children in the ‘simplicity’ of daily life while coping with poverty. This study will be guiding on understanding field of the problem and creating solution for the problem by investigating the child poverty in the basis of their point of view.

Keywords: Childhood, Child Poverty, Coping Strategies, New Childhood Sociology, Phenomenology.

ÖNSÖZ

Çoğu bilimsel metin yazarının yaşanmışlıklarından veya tanıklıklarından bağımsız değildir ve bunlardan izler taşır. Bazen de zamanında yapılan bir araştırma başka bir çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu tez çalışması bu iki arka planın bir çıktısıdır. Başka bir araştırmanın saha sürecinde karşılaştığım yoksul çocuklar ve onlara destek amaçlı gerçekleştirilen etkinlikteki gözlemlerim çocuk yoksulluğuna dair farkındalığının ilk aşaması oldu. Toplumsal bir sorun olarak çocuk yoksulluğunun Türkiye’de yoksulluk literatürü dikkate alındığında ihmal edildiği, diğer bir ifadeyle yapılan çalışmaların sınırlı olduğu; aynı zamanda sosyoloji disiplinde bu ihmal ve eksikliğin daha ön plana çıktığı anlaşılmıştır. Böylelikle bu eksiliğe dikkat çekmek için alternatif bir çalışma planı gündeme gelmiştir. Yoksul çocuklar üzerine çalışma fikri, tez konusunda değişikliğe gitme süreci ile böyle bir sorun alanının doktora çalışması için uygun olup olmadığının sorgulanmasına evrildi. Tez danışmanımla yaptığımız görüşmeler ve sorgulamalar neticesinde çocuk yoksulluğu sorununu çalışma kararı aldık. Bağlam yoksul çocukların gündelik yaşamları olarak belirlendikten sonra literatür eşliğinde sorunsal üzerine kafa yorduk ve yoksulluk literatüründe belirli bir yoğunluğu bulunan yoksulluk baş etme stratejilerinin çocukların dünyasında nasıl gerçekleştiğine dair eksikliğin farkına vardım. Tüm bu süreçlerin sonucunda çocukların gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettiklerine odaklanmak üzere sosyolojide yoksul çocukların dünyasına dair iz bırakmak üzere bir adım atılmış oldu.

Bu çalışma gerek bilimsel bir çalışmanın nasıl yürütüleceği, gerek bilim insanları ile ilişki kurma ve fikir alış verişinde bulunma bakımında tüm süreçleri ile öğretici bir deneyim oldu. Dolayısıyla tabi ki bilimsel çalışmaların doğasında olan ve pratikte olması gereken akademik iş birliği kaçınılmaz bir deneyim olarak gelişti. Bunun için tezime ortak olan ve katkılarını sunan hocalarıma, meslektaşlarıma ve tabi ki arkadaşlarıma ve aileme minnettarlığımı ifade etmem gerekir.

Öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Coşkun’a teşekkürlerimi sunmak isterim. Yönetim ve akademik yoğunluğuna rağmen çalışmamıza vakit ayırmaya özen gösterdiği; sürecin belirli aşamalarında beni bilimselliğin kriterleri ve sosyolojik

bakış açısının ne'liği konusunda uyardığı; tıkanığımız anlarda çözüm üreterek konunun uzmanları ile iletişime geçmemde yönlendirici olduğu; son olarak her ne kadar bazı anlarda fikir ayrılıkları içine düşsek de anlayışlı davranmaya çalıştığı ve öngördüğüm sorun alanının peşinden gitme imkanı tanıdığı için teşekkür ederim. Sonra da çalışma sürecimizin en başından itibaren fikirlerini, bakış açısını esirgemeyen; metodoloji konusunda rehberlik eden ve tez izleme metinlerini okuyarak eleştiri ve önerileri sunan Doç. Dr. Hakan Yücel'e desteği ve özverisinden dolayı teşekkür etmek isterim. Tabi ki tez izleme aşamalarında fikirlerini ve önerilerini paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Şatıroğlu'na da katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bazı dönemlerde yaşadığım kafa karışıklığında bana yol gösteren, fikirlerini paylaşan Doç. Dr. Ufuk Özcan'a aynı zamanda tezime odaklanmam konusundaki desteğinden dolayı da teşekkürü hak ediyor. Her ne kadar çoğu zaman ayaküstü fikir alışverişi şeklinde gelişmiş olsa da Dr. Öğr. Üyesi Tülay Kaya'ya da katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Bazı hocalarımın ve meslektaşlarımın da tezin belirli aşamalarındaki katkılarını belirtmem gerekir. Araştırma sorularım konusunda fikirlerini paylaşan ve öneriler sunan Doç. Dr. Murat Şentürk'e ve Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kurtkapan'a, MAXQDA 11 analiz programında çözemediğim kısımlarda rehberlik eden Dr. Öğr. Mehmet Aygüneş'e, sahayı analiz sürecinde fikir ve önerilerini paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin Balcı'ya, yine analizle ilgili fikir ve kaynak paylaşımındaki özverisinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Akyurt'a teşekkürlerimi sunmak isterim. Tez metnini merakla ve istekle okuyup fikirlerini paylaşan ve tez süreci boyunca manevi desteğini esirgemeyen Araş. Gör. Betül Kızıltepe'ye; saha süreci ile ilgili bürokratik işleyişte rehberliğini ve manevi desteğini esirgemeyen Sosyolog Murat İlker Şen'e; istatistik verilerini düzenlememde ve yorumlamamda yardımcı olan Araş. Gör. Nazan Mersin'e teşekkürlerimi sunmayı özellikle borç bilirim. Ayrıca manevi desteğinden dolayı Araş. Gör. Nesibe Ayşe Sağlam'a, Araş. Gör. Selime Ünal'a ve diğer mesai arkadaşlarıma ayaküstü de olsa fikir ve kaynak paylaşımlarından dolayı teşekkür ederim. Derinlemesine görüşme deşifrelerinde çalışma tarzı ve yaklaşımıyla bana kolaylık sağlayan, yorumlarıyla desteğini esirgemeyen yüksek lisans öğrencisi Merve Burcu'nun da adını anmak isterim.

Saha araştırmasında çalışma grubuna erişim sağladığı için alışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere; Sultanbeyli Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü Murat Payam’a, Sancaktepe Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü Alper Alp’e Sultangazi ve Arnavutköy Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü Bekir Cenikli’ye, Esenyurt Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü Turgay Yılmaz’a kurumlarında sundukları çalışma imkanından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu kurumlarda saha sürecimi ynetmemde bana rehberlik eden ve çocuklarla iletişim kurmamı sağlayan sosyolog ve psikolog uzmanlar Gözde Genç’e, Deniz şahin’e, İsmehan Gündoğdu’ya, şule Akbaş’a, Emre Esen’e ve İbrahim Vural’a kurumdaki yoğunluklarına rağmen bana yardımcı olma hususundaki zverilerinden dolayı teşekkürü hak ediyorlar. Son olarak yoksulluk gibi zor bir konuda kendi deneyimlerini benimle paylaşma iradesi ve kararlılığı gösteren ve onların dünyasını izin verdikleri ölçüde keşfetme fırsatı sunan görüşme yaptığım tüm çocuklara ve çocuklarıyla görüşme yapmam hususunda anlayışlı tutumlarından dolayı ebeveynlerine sonsuz teşekkürler.

Tabi ki akademik hayatımın başlangıcından itibaren bana inandıkları, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyip her daim yanımda oldukları ve aşına olmasalar da dahil olmak durumunda kaldıkları tez sürecimdeki her tür zorluğu benimle paylaştıkları için aileme, özellikle ablam ve yeğenlerime gönülden teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

İstanbul, Haziran 2019

Fazilet Dalfidan

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇOCUKLUĞA DAİR SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Çocukluk Kavramı.....	19
1.2. Çocukluğa Dair Sosyolojik Yaklaşımlar.....	24
1.2.1. Sosyalleşme Kuramı.....	27
1.2.2. Yeni Çocukluk Sosyolojisi.....	30
1.2.2.1. Toplumsal İnşa Olarak Çocukluk.....	32
1.2.2.2. Toplumsal Aktör Olarak Çocuk.....	37
1.2.2.3. Yapısal Kategori (Kuşaksal Alan) Olarak Çocukluk.....	44
1.3. Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Yoksulluğu: Farklı Yapısal Olgu Olarak Yoksul Çocukluk.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK YOKSULLUĞU OLGUSU

2.1. Çocuk Yoksulluğunun Tanımlanması ve Ölçülmesi.....	54

2.1.1. Tek Boyutlu (Gelir-Odaklı) Yaklaşımlar.....	57
2.1.2. Çok Boyutlu (İhtiyaç ve Hak-Odaklı) Yaklaşımlar.....	61
2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk Yoksulluğunun Oranları ve Boyutları...	68
2.3. Gelişmiş Ülkelerde (OECD Ülkelerinde) Çocuk Yoksulluğunun Oranları ve Boyutları.....	74
2.4. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu.....	82
2.4.1. Çocuk Yoksulluğu Oranları.....	84
2.4.2. Çocuk Yoksulluğunun Demografisi	88
2.4.3. Çocuk Yoksulluğunun Sosyo-Ekonomik Bağlamı.....	92
2.4.4. Çocuk Yoksulluğunun Sosyal Politika Bağlamı.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLARIN YOKSULLUKLA BAŞ ETME STRATEJİLERİ

3.1. Metodoloji.....	105
3.2. Çocukların Yoksulluk Tanımlamaları.....	126
3.3. Yoksul Çocuk Tipleri.....	140
3.3.1. Kurtarıcı Çocuk.....	143
3.3.1.1. Harçlık Biriktirerek veya Çalışarak Aileye Destek Olma.....	143
3.3.1.2. Gelecek Planlaması Yapma.....	160
3.3.2. İkameci Çocuk.....	167
3.3.2.1. Harçlıklarını Biriktirerek İhtiyaç veya İsteklerini Karşılama...	169
3.3.2.2. Birlikte Kullanma ve Ödünç Alma.....	178
3.3.2.3. Alternatif Stratejiler.....	185
3.3.3. Kurumlara Entegre Çocuk.....	193
3.3.4. Korumacı Çocuk.....	204
3.3.4.1. Yoksulluğu Rasyonelleştirme	205
3.3.4.2. Kendini Dışlama.....	214
3.4. Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modeli: Yoksul Çocuk Tiplerinin Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında Yorumlanması.....	223

SONUÇ.....	246
KAYNAKÇA.....	262
EKLER.....	308
ÖZGEÇMİŞ.....	318

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. TÜİK 2011-2016 Türkiye ve İstanbul Çocuk Yoksulluk Oranları.....	86
Tablo 2. İstanbul’da Çocuk Nüfusunun En Fazla Olduğu İlçelerdeki Oransal Dağılım.....	113
Tablo 3. Görüşme Yapılan Çocuk Profili.....	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kentteki ve Kırdaki Çocukların Şiddetli Yoksunluk Oranları.....	71
Şekil 2. Şiddetli Yoksunluk Yaşayan Kız ve Erkek Çocukların Oranları.....	72
Şekil 3. Çocukların Yoksulluk Tanımlamalarına Dair Temalar.....	128
Şekil 4. Referans Çerçeveleri.....	129
Şekil 5. Yaşanılan Sosyal Çevrenin Niteliği.....	130
Şekil 6. Yaşanılan Sosyal Çevredeki Etkileşim Düzeni.....	131
Şekil 7. Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modelinin Temel Unsurları.....	228
Şekil 8. Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modeli.....	230

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. İstanbul İlçe Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi ve Haritalanması.....	115

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKA: Ankara Kalkınma Ajansı

ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

BETAM: Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi

Bknz.: Bakınız

CCF: Christian Children's Fund

CHIP: The Childhood Poverty Research and Policy Center

EAG: Expert Advisory Group

ECHP: European Community Household Panel Survey

ECLAC: Economic Commission for Latin America and the Caribbean

EUROSTAT: European Union Statistical Office

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

HDK: Hükümet Dışı Kuruluşlar

IPC: International Poverty Centre

IRC: Innocenti Research Centre

LIS: Luxembourg Income Study

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

SED: Sosyal ve Ekonomik Destek

SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

ŞNT: Şartlı Nakit Transferi

TEPAV: Türkiye Ekonomik Politikalar Araştırma Vakfı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: United Nations Development Programme

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

UNCRC: United Nations Convention on the Rights of the Child

GİRİŞ

Çocuk yoksulluğunun sosyal politikanın konusu haline gelmesi ve çocuk yoksulluğuna dair net bir sosyal araştırma zemininin ortaya çıkışının 19.yy. sonları ve 20.yy. ile birlikte Avrupa ve ABD’de gerçekleştiğine dair argümanlar olmakla birlikte (Platt, 2005: 17; Bourdillon, 2012: 2; Öztürk, 2008: 18) aslında çocuk yoksulluğu sosyal bilimlerde görece yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira 20.yy.’ın başlarında Birleşik Krallık’taki yoksulluk çalışmalarında çocukların yaşadığı yoksulluk nadiren dikkate alınmış ve somut bir şekilde istatistiklere yansıtılmıştır. İngiltere’de Charles Booth (1904)’un *Life and Labour of the People in London* adlı 17 ciltten oluşan sosyolojik çalışmasının ilk serisi olan *Poverty*, Rowntree (1942)’nin *Poverty and Progress: A Second Social Survey of York* adlı çalışması, *National Child Development Study* (1958) (İngiliz Ulusal Çocuk Gelişimi Çalışması), Abel-Smith&Townsend (1965)’in *The Poor and The Poorest* adlı çalışmaları, *British Household Panel Survey* (1991) (İngiliz Hanehalkı Panel Çalışması) gibi bir takım sosyal araştırmalarda çocuk yoksulluğunun dinamikleri ve sonuçları ilgili istatistiksel veriler bulunmaktadır (Ridge, 2002). Yine de bu çalışmalar aslında çocuk yoksulluğunun genel yoksulluk literatürü ile karşılaştırıldığında sınırlı sayıda olması bakımından tarihsel olarak ne kadar ihmal edildiğinin göstergesidir. Zira çocukların yoksulluğu spesifik olarak incelenmekten ziyade, genel yoksulluk çalışmalarının içerisinde değinilmiştir. Dolayısıyla yoksulluk çalışmalarında çocukların analiz birimi olarak dikkate alındığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Çocuk yoksulluğuna yönelik hem akademik hem de politik ilginin ve araştırmaların artmasında; genel yoksulluktan ayrı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmasında 1980’li yıllar belirleyici olmuştur. Çocuk yoksulluğu önce hane yoksulluğu ile özdeş görülmüş, hane yoksulluğunun o hanede yaşayan çocukların da yoksulluğunu ifade ettiği düşünülmüştür. Başlangıçta hanenin yoksulluğuyla birlikte değerlendirilen çocuk yoksulluğu, 1980’li yılların başından itibaren genel yoksulluktan ayrı, farklı bir araştırma alanı haline gelmiştir (Dayıoğlu, 2007: 83; Avşar Kurnaz, 2009: 28; Gordon&Nandy, 2016: 64).

Çocuk Yoksulluğunun Ayır Bir Araştırma Alanı Olarak Ortaya Çıkmasını Sağlayan Dinamikler

Çocuk yoksulluğunun ayrı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmasında ulusal ve uluslararası kamu ve sosyal politika bakımından çocukların haklarının tanınması; yoksulluğun çocukların sorunlarından biri olarak kabul edilmesi; sosyal bilimdeki kuramsal yaklaşımlar veya paradigma değişimlerinin etkisiyle çocukların analiz birimi olarak dikkate alınması, toplumsal öznel görölmesi ve çocukluğun ayrı bir toplumsal kategori olarak görölmesi belirleyici olmuştur. Bu üç politik, toplumsal ve paradigmatik dinamik birlikte ve birbiriyle ilişkili bir şekilde 1980’li yıllarda çocuk yoksulluğunu ayrı bir araştırma alanı olarak gündeme taşımıştır.

İlk olarak ve özellikle çocukların özel ilgi ve korunma ihtiyacından dolayı haklarının düzenlenmesi gerektiğinin savunulması, çocuk yoksulluğunun gündeme gelmesinde önemli bir etmen olmuştur (Dayıoğlu, 2007: 83; Avşar Kurnaz, 2009: 28). Çocuk yoksulluğuna ilgi, çocukların haklarına ilgi ile yakından ilişkilidir (Bourdillion, 2012: 3). 1989’da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (UN Convention on the Rights of the Child) diğher herhangi bir sözleşme veya anlaşmaya göre daha fazla ülke tarafından hızlı bir şekilde onaylanmıştır (Gordon vd. 2003a: 3): 1995’e kadar 177 ülke tarafından onaylanmış ve Birleşmiş Milletler’in tarihinde eşi görölmemiş bir destek almıştır (Lansdown, 1995: 1). Bu sözleşme 43 ülkenin temsilcileri tarafından çocuklara yönelik muamelenin genelgeçer ve uluslararası ahlaki standartlarını açıklamak için geliştirilmiş ve dört temel ilke etrafında şekillenmiştir: *Ayrımcılık yapmama, çocukların en yüksek yararını gözetme, yaşama ve gelişme haklarını, çocukların bakış açısını dikkate alma* (Thorne, 2004: 773). Sözleşme, çocukların toplumsal ve politik alandaki görünmezliğinin politikacılar tarafından tanımaya başlamasının ve çocuğun yeniden konumlanmasında resmi bir girişimin işareti olmuştur (Wyness, 2003: 25). 1990’ların başlarında neredeyse bütün ülkelerin *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*’ni onaylaması yoksulluk tartışması gündeminde çocukları daha ön plana çıkarmıştır¹. Böylelikle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çocukların yaşamlarını ortaya koyan çalışmalar, gerek

¹ Günümüze gelindiğinde Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarını imzalamayan tek ülke ABD’dir.

küresel çalışmalar gerek küçük ölçekli raporlar gündeme gelmiştir (Roelen&Gassman, 2008: 4; Fenny&Boyden, 2004: 2; Bourdillion, 2012: 3). Çocukların haklarına yönelik bu ilgi çocukları temel odak olarak dikkate alan sosyal araştırmalar için yenilikçi bir ortam sağlamıştır (Scott, 2004: 118). Dolayısıyla Sözleşme çocukların sorunlarının olduğunun veya küresel boyutta gerçekleşen toplumsal değişmelerden çocukların da olumsuz yönde etkilendiğinin göstergesi ve kabulünün simgesi olarak çocuklara yönelik hem politik hem de akademik ilgiyi teşvik etmiştir.

İkinci olarak çocuk yoksulluğunun gündeme gelmesi, ilk etmenle ilişkili olarak çocukların toplumsal sorunlarının tanınması ile gerçekleşmiştir. Savaş, şiddet, yoksulluk ve açlık koşullarında yaşayan çocuklar, çocukların korundukları, güvenli bir şekilde ailede ve okulda konumlandığı varsayımını sarsmıştır (Thorne, 2004: 773). Özellikle çocukları etkileyen artan yoksulluk oranları ve ‘normal çocukluk’ kavramının ve gerçekliğinin aşınması çocukların görünürlüğündeki artışın bir yansıması olmuştur (Bühler-Niederberger, 2010: 158). Dolayısıyla yoksulluk çocukların da yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilediğinden hareketle, çocuk yoksulluğu çocukların toplumsal sorunlarından biri olarak kabul görmüştür.

20.yy.’ın sonlarındaki uluslararası düzeyde politik ve ekonomik değişmeler ortaya çıkmıştır (Thorne, 2004: 773). Birçok gelişmiş ülkede işsizlik önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu koşullar altında yoksulluk artmış ve sosyal yardım uygulamalarına büyük miktarda pay ayrılmıştır (Qvortrup, 1997: 92). Küreselleşme sürecinin değişen etkileri ve ona karşı geliştirilen hükümet politikaları bakımından özellikle yoksulluğa, yaşam fırsatlarına ve iyi olma halinin dağılımına yönelik ilgi dikkat çekmektedir (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 191). UNICEF 1989’da *State of the World’s Children* (Dünya Çocuklarının Durumu) adlı raporunda uluslararası ekonomi ve çocukların yaşamı arasındaki ilişkiyi sorgulamış ve şu sonuca ulaşmıştır: “Uluslararası borç krizi gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul insanlar için bir yıkım olmuştur ve bunun en fazla bedelini ödeyen küçük çocuklardır” (Qvortrup, 1997: 92). Bu değişimler çocukların yoksulluğun yeni koşullarına maruz kalmasına ve mülteciler arasında sayılarının artmasına yol açmıştır. Böylelikle çocukların farklılaşan yaşamlarına ve koşullarına yönelik

farkındalık ön plana çıkmıştır. Aşırı yoksulluk, zorunlu göç ve savaş koşullarında yaşayan çocuklar üzerine artan araştırmalar, çocuklukların çalışılmasını aile, muhit ve okul dünyasının çok ötesine genişleterek, politik ve ekonomik değişim süreçleri içerisinde konumlandırmışlardır (Thorne, 2004: 773). Bu alandaki çalışmalar ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerdeki çocukluk çalışmalarında gündeme gelmekle birlikte gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların deneyimlerine daha fazla dikkat çekilmesine yol açmıştır. Latin Amerika, Afrika, Hindistan ve Asya’da çocukluğun dinamiklerine, yapısına ve doğasına yönelik dikkat gittikçe artmaktadır (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 191).

Gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğu oranlarının yüksek olması bu alandaki araştırmaların artmasında etkili olmuştur (Metin, 2015: 169, 176). Yoksullukla mücadele veya yoksulluğun azaltılması konusunda diğer demografik gruplarda başarı sağlanırken, pek çok ülkede çocuk yoksulluğunun azaltılmasında başarısız olunmuştur (Dayıoğlu, 2007: 83-84). Yaşlılar arasında yoksulluğun azaltılması savaş sonrası refah devletlerinin büyük başarı hikayelerinden biri iken, son 20 yılda endüstrileşmiş birçok ülkede (OECD ülkelerinde) 1980’lerde ve 1990’ların başlarında çocuk yoksulluğunun yeniden ortaya çıktığı; göreceli yoksulluk içinde yaşayan çocukların oranının arttığı görülmektedir (Bradbury&Jantti, 1999: 2; Ridge, 2002: 19; Metin, 2015: 169). 1979-1990 arasında Birleşik Krallık’ta çocuk yoksulluğu %15’den neredeyse %30’a çıkmıştır² (Thane&Davidson, 2016: 28). Yine İngiltere’de 1990’lı yılların sonlarında çocuklarla ilgili ampirik çalışmaların başlatılmasında önemli bir adım olarak *Children 5-16*’nın Economic and Social Research Council (Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Konseyi) tarafından finanse edilmesi olmuştur. Bu girişimde çocukluğun krizde olduğu fikri teşvik edici olmuştur. Zira çocuk yoksulluğu 18 yıllık muhafazakar hükümet döneminde dikkat çekici bir şekilde artış göstermiştir. Bu şartlar altında çocuklarla ilgilenen sivil toplum kuruluşları çocukların içinde bulundukları sefaleti belgelemekle kalmayıp, aynı zamanda ve daha da önemlisi çocukların haklarını ve menfaatlerini dile getirmişlerdir (Mayall, 2018: 31). Gelişmiş ülkelerde çocuğun refahına dair

² Çocuk Yoksulluğu Eylem Grubu (Child Poverty Action Group) medyan gelirin %60’ı altındaki gelirleri kapsayan resmi istatistik ölçümünü benimsemektedir.

endişeler, UNICEF'in Birleşik Krallık'ta ulusal çocuk yoksulluğu ve yoksunluğu komisyonunu görevlendirmesini teşvik etmiştir (Ridge, 2002: 19). Ayrıca günümüz gelişmiş (OECD ülkelerinde) ülkelerde gençlerin uyuşturucu kullanımı, suç, eğitimdeki başarısızlık ve toplumun genel değerlerine yabancılaşma gibi çeşitli sorunlarda artış yaşanması da çocuk yoksulluğuna gösterilen ilginin sebepleri arasındadır (UNICEF, 2000b: 5). Sonuç olarak çocuk yoksulluğuna yönelik bu ilgi çocukların tehlike altında olmaları ve toplumsal sorunlarının olması yaklaşımı temelinde gelişmiştir (Prout, 2004; Brown Rosier, 2009).

Üçüncü olarak çocuk yoksulluğunun gündeme gelmesi, çocukluğa yönelik bakış açısının çıktısı olan çocukların analiz birimi olarak dikkate alınması ile ilişkilidir. 20.yy.'ın ikinci yarısında hala çocuk sorunlarının çözülememesinden dolayı modern çocuk anlayışının ikinci aşaması için yeni bir çocuk okumasının yapılması; bunun için de eleştirel bir ortam hazırlanması gerekmektedir (Karakoç, 2015: 127,130). Bu eleştirel ortam, uluslararası gündemde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmesi, sosyal bilim literatüründe de kökleri 1960'larda olan sosyal teorideki paradigma değişiminin 1970'lerle birlikte yorumcu yaklaşımların ortaya çıkması ile sağlanmıştır. Yorumcu yaklaşımların etkisiyle sosyal bilimlerde özne olarak görülen çocuklar analiz birimi olarak, çocukluk toplumsal kategori olarak tanınmıştır. Böyle bir yaklaşımın gelişmesinde Qvortrup'un önemli bir etkisi olmuştur. Qvortrup ve arkadaşları çocuklar hakkındaki istatistiklerin analiz birimi olarak hane veya ailelerin alınmasından dolayı büyük ölçüde sıkıntılı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Thorne, 2004: 773). O çocukların istatistiklerde ve toplumsal açıklamalarda temsil edilmesi yönündeki dışlanmayı dile getirmiştir: Çocuklar geleneksel istatistiksel kategorilerin kısıtlamaları içerisinde dolaylı yoldan temsil edilmişlerdir. Bunun yerine çocukları analiz birimi olarak görmek, bir demografik grup olarak çocukların yaşam koşullarını keşfetmek için çocukları topluluk düzeyinde dikkate almak demektir. Böyle bir yaklaşım, onları toplumun diğer grupları ile eşit düzeyde temsil edilmesi sonucunu doğuracaktır (Qvortrup, 1997: 85).

Bu yaklaşıma göre çocuklar giderek yetişkinlerden bağımsızlaşan, kendine özgü ihtiyaçları bulunan özel bir toplumsal kategoridir. Çocukluk anlayışındaki değişimden kaynaklanan bu yeni yaklaşım, yoksulluğun çocukluk dönemi özelinde

incelenmesine, dolayısıyla da çocuk yoksulluğu kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Öztürk, 2008: 18). Çocukluk dönemi kendine özgü koşulları, gerçekliği olması bakımından yaşamın özel bir aşamasıdır. Bununla ilişkili olarak yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin daha derin veya şiddetli oluşu; çocukların yoksulluğu algılayışının yetişkinlerden farklı oluşu da çocuk yoksulluğunun ayrı inceleme alanı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Metin, 2015: 167-168; Avşar Kurnaz, 2009: 28; Gürses, 2013: 371). Çocukların ekonomik yaşam koşulları aynı hane içinde bile yetişkinlerden farklılaşmaktadır (Christensen&Prout, 2005: 51; Sommer vd., 2010: 31). Yoksulluk çalışmalarında ailelerin veya sadece çocukların dikkate alınması önemli farklılıklar yaratmaktadır. Sadece çocuklar istatistiksel analiz birimi olarak alındığında yoksulluk oranlarının çarpıcı bir şekilde değiştiği, yani arttığı ortaya çıkmıştır (Thorne, 2004: 774). Örneğin 1980 ve 1990'larda Birleşik Krallık'ta diğer demografik gruplarla karşılaştırıldığında, çocukların yoksulluğunun orantısız arttığı görülmüştür (Dickens&Ellwood, 2003; Bradshaw, 2002). Diğer taraftan Donald Hernandez 1988'de yetişkin ebeveynlerin yoksulluk oranının %18 iken, çocukların yoksulluğun %27 olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla çocukların ekonomik durumu aynı koşullar altında yetişkinlerden farklılaşmaktadır (Thorne, 2004: 774). Bununla birlikte çocuk yoksulluğu hanenin yoksulluğu ile ilişkili olmasına rağmen temel sorun çocuk yoksulluğunu hane yoksulluğu ile özdeş tutmanın çocuk yoksulluğunu olduğundan daha düşük göstermesidir. Bu temel sorun çocuk yoksulluğunun ayrı bir çalışma alanı haline gelmesinde etkili olmuştur (Dayıoğlu, 2007: 83-84).

Çocuk Yoksulluğuna Dair Literatür

Tarihsel olarak bakıldığında sıklıkla göz ardı edildiği görülen çocuk yoksulluğu artık gündemde olan bir konudur (Ridge, 2002: 3). Günümüzde çocuk yoksulluğu açıkça toplumsal bir sorun ve politik müdahale gerektiren bir konu olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla politika gündeminde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür (Platt, 2005). Çocuk yoksulluğunun incelenmesinde hem İngilizce hem de Türkçe literatürde ön plana çıkan çıkan bir takım yaklaşım veya bağlamlar bulunmaktadır: Gelir-odaklı yaklaşım, yoksunluk yaklaşımı, gelişim-

odaklı yaklaşım, çocuk odaklı yaklaşım ve çocuk yoksulluğunun farklı görünimleri (sokak çocukları, çocuk işçiliği, suça itilen çocuk) bağlamı.

Gelir-odaklı yaklaşım, gelir, tüketim ve temel hizmetlere erişim gibi çocuk yoksulluğunun ölçülebilir yönlerine odaklanmaktadır (Tekola-Gebru, 2009: 12). Yoksunluk yaklaşımı, yiyecek, barınma veya ısınma gibi temel ihtiyaçları kapsayan gelir ve maddi yoksunluk alanı yanında sosyal haklar, sosyal dışlanma ve sosyal katılım gibi alanlara da odaklanmaktadır (akt. Mc Donald, 2008: 2, 5). Yoksulluğun bu çok boyutlu yaklaşımı gelir-odaklı yaklaşımların eksikliği eleştirisinden hareketle, sosyoloji literatüründe (Davidson, 2007; Kelly, 2007; Magadi, 2010; Lichter, 1997; Voss vd., 2006; Firestone 2007; Barnes&Smith-Bynum, 2007) de karşılık bulmuştur. Gelişim-odaklı yaklaşım, çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimi ve iyi olma haline dair yoksulluğun olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım ABD’li sosyal bilimciler tarafından ilgi görmüştür (Tekola-Gebru, 2009: 17; Timberlake&Michael, 2007: 136). Olumsuz etkileri belirleme yanında ona aracılık eden aile yapısı ve muhit koşulları gibi etmen ve süreçler de incelenmiştir (Tekola-Gebru, 2009: 17-19). Bu bağlamda çocuk yoksulluğuna dair sosyoloji literatürünün gelişimsel yaklaşım içerisinde konumlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira sosyologlar çocuk yoksulluğunu anlamak için yaş veya eğitim gibi bireysel özellikler yerine yaşanan aile yapısı, muhit, ırk/etnisite, cinsiyet temelli mesleki ayrım gibi yapısal etmenlere odaklanmaktadır (Timberlake&Michael, 2007: 137; Pearce, 2007: xiv). Çocuk-odaklı yaklaşım, çocukları ‘toplumsal aktörler’ olarak görerek onların yoksulluk deneyimlerine ve bakış açılarına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım özellikle 1990’ların sonlarına doğru benimsenmeye başlamış, 2000’li yıllarda bu yaklaşımı benimseyen çalışmalar artmıştır. Gelişmiş ülkelerde, özellikle Birleşik Krallık’ta böyle çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Tekola-Gebru, 2009: 20; Hoek, 2005: 6, Attree, 2004; 2006; 2008; Redmond, 2008). Sosyoloji literatüründe de bu yaklaşımı benimseyen bazı çalışmalar bulunmaktadır (Bouverne-De Bie vd., 2013; Morrow&Pells, 2012).

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğu hakkında yapılan nitel ve etnografik çalışmalarda çocuk işçiliği, sokak çocukları ve HIV/AIDS bağlamı ön plana çıkmaktadır (Tekola-Gebru, 2009: 26). Bu çalışmalar çocuk-odaklı bir yaklaşım

sergilemektedir (Woodhead, 1999; Invernizzi, 2003; Levine, 1999; Nieuwenhuys, 1996; Nieuwenhuys, 1994; Reynolds, 1991; Henderson, 2006; Young&Ansell, 2003; Evans, 2005; Davies, 2008; Beazly, 2002; 2003; Rurevo&Bourdillion, 2003; Scherthner, 2011; Atkinson-Sheppard, 2017).

Araştırma Sorunsalı ve Araştırma Soruları

Türkiye’de çocuk yoksulluğuna genel olarak yoksulluktan farklı özel bir konu veya sorun olarak görülmemektedir. Kurumlar ve HDK (Hükümet Dışı Kuruluşlar)’lar için bile çocuk yoksulluğu yeni bir konu olarak değerlendirilmektedir (UNICEF, 2011). Türkiye’de çocuk yoksulluğu daha çok kamudaki tezahürleri ile gündeme gelmektedir. Yoksulluğun çocukların hayatı üzerindeki en şiddetli sonuçları sokak çocukları, çocuk işçiliği, çocuk fuhuşu, kurum bakımı altındaki çocuklar ve özürlü çocukların varlığı ile karşımıza çıkmaktadır (Ekim, 2005: 73). Avrupa Birliği İlerleme Raporu’nda Türkiye’deki çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğunun endişe konusu olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Aynı zamanda Suriyeli çocuklar da Türkiye’deki çocuk yoksulluğunun bir parçası olarak görülmektedir (AB, 2014: 16, 18). Çocuk yoksulluğu ile ilgilenen uluslararası kuruluşların (UNICEF, OECD) raporlarında, TÜİK istatistik verilerinde ve konu ile ilgilenen BETAM gibi araştırma merkezlerinin yaptıkları çalışmalarda çıkan sonuçlar sorunun boyutlarını ortaya koymaktadır.

Örneğin TÜİK’in *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*³’ndan elde ettiği son 6 yıldaki (2011-2016) verilerine baktığımızda, yoksul çocukların yoksul fertlere oranlarının %40’lardadır. Çocuk nüfus içerisindeki yoksul çocuk oranlarının ise %30’larda olduğu görülmektedir. Bu oranların OECD ortalamalarına göre yüksek olduğunu görülmektedir. OECD⁴ üyesi ülkelerde 2012’de gerçekleştirilen gelir dağılımı anketinden elde edilen yoksulluk verilerine göre ise ortalama çocuk yoksulluğu %12 civarındadır. Türkiye’de ise bu oran %18’lerle OECD ortalamasının üstündedir (Topkaya, 2013: 168). UNICEF’in *Children of The Recession: The Impact of The Economic Crisis on Child Well-Being in Rich Countries* adlı raporuna

³ Yoksulluk, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirin %60 kriterine göre hesaplanmıştır

⁴ OECD yoksulluk eşliğini tüm nüfusun %50 medyan gelirine göre belirlemekte ve 18 yaş altı bireyleri çocuk olarak değerlendirmektedir.

göre Türkiye’de çocuk yoksulluğu 2008’de yaklaşık olarak %33’lerdedir. 2012 yılında bu oran %30,2’ye düşmüştür. Dolayısıyla bu tarihler arasında çocuk yoksulluğu oranında görece bir iyileşme söz konusudur; fakat çocuk yoksulluk oranlarındaki bu düşüşe rağmen, Türkiye, AB ve OECD ülkeleri arasında, çocuk yoksulluğunun en yoğun yaşandığı ülkeler arasındadır (UNICEF, 2014: 8). Ayrıca *Avrupa Birliği İstatistik Ofisi* (EUROSTAT)’nin tanımladığı şiddetli maddi yoksunluk ölçütünü kullanan BETAM’ın araştırmalarına göre 2014-2017 yılları arasındaki verilere göre ise 0-15 yaş aralığındaki çocukların şiddetli maddi yoksunluk oranları sırasıyla %36, %36,4, %38, %34,6 olduğu ifade edilmiştir. Genel olarak bu yıllar dikkate alındığında Türkiye’de yaklaşık her 3 çocuktan biri (7 milyondan fazla çocuk) maddi yoksunluk içinde yaşamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’deki çocukların maddi yoksunluk oranları 2017 yılında azalmakla birlikte Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Hatta tüm AB ülkelerinin gerisinde kalmaya devam etmiştir (Gürsel vd., 2016; Uysal&Genç, 2019). Sonuç olarak tüm bu veriler dikkate alındığında ve özellikle OECD veya Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında çocuk yoksulluğunun ülkemizde önemini koruyan bir toplumsal sorun olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye’de genelde sosyal bilim literatüründe, özelde sosyoloji literatüründe çocuk yoksulluğu yeterince sorgulanmayan ve incelenmeyen bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kahraman, 2015: 2). Ülkemizde çocuk yoksulluğu literatürüne baktığımızda bu alanın çok yeni olduğu ve bu konuda az sayıda nitel araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de yoksulluk literatüründeki çalışmalar genellikle yoksulluğu yetişkinler ve hanelerin ekonomik yoksunlukları ve deneyimleri üzerinden ele aldığı için yoksulluğun aktörleri olan kadınlar, yaşlılar, engelliler, çocuklar gibi demografik grupların yoksulluk halleri arka planda kalmaktadır. Türkiye’deki sosyal bilim literatüründe yoksul çocukların yaşadığı çok boyutlu yoksunluk hali gereken ilgiyi görmemekte, dolayısıyla çocuk yoksulluğu odağı kısıtlı ve yetersiz kalmaktadır (Dayıoğlu, 2007: 84; Kahraman-Sallan Gül, 2015: 6).

Türkiye’deki çocuk yoksulluğu literatüründe sosyal politika uzmanları ve iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalarda istatistiksel verilerden hareketle ölçümler yaparak

çocuk yoksulluğunu tespit eden ve onunla mücadele etme yöntemleri sunulmaktadır (Dayıoğlu, 2007; Öztürk, 2008; Metin, 2015; Durgun, 2011; 2016; Avşar Kurnaz, 2007; 2009; AKA, 2017). Çocuk yoksulluğu çoğunlukla sosyal politika uzmanları ve iktisatçılar tarafından çalışılmakla (Morrow&Pells, 2012: 909) birlikte psikologlar, sosyologlar ve antropologlar tarafından da incelenen bir sorun alanıdır. James'e göre normal, ideal çocukların yanı sıra elverişsiz koşullarda yaşayan çocukların gündelik hayatlarının keşfi de sosyal hizmet uzmanları veya politika üreticileri yanında, artık sosyologların da ilgi alanına girmeye başlamıştır (James, 2000: 27).

Best'e göre sosyolojide çocuklara yönelik yeni ilginin çoğunluğu, sosyologların çocuklar ve toplumsal sorunlarla ilgilenmelerinden kaynaklanmaktadır. Onlar çocuk istismarı, suça itilen çocuk, çocukluk yoksulluğu gibi çocukluğun toplumsal sorunları üzerinde çalışmışlardır (Best, 1994: 4-5). Sosyoloji literatürüne baktığımızda ise çocuk işçiliği, suça itilen çocuk ve sokak çocuklarının çalışılmasına yönelik bir yönelim söz konusudur (Işık, 2007; Kılıç, 2009; Bal, 2007; Bilgin, 2009; Kahraman&Özden, 2017; İnal, 2010; Gün, 2017). Diğer taraftan çocuk yoksulluğu gündelik yaşam bağlamında çocukların yoksulluğu nasıl deneyimlediğine, yoksulluğun çocukların gündelik yaşamdaki ilişkilerini nasıl etkilediğine odaklanan çalışmalar bulunmaktadır (Kahraman, 2015; Gürses, 2014; Doğan, 2011; Akıllı&Dirikoç, 2017). Dolayısıyla daha çok çocukların yoksunluk alanlarına yoğunlaşmış; onların yoksunluk alanları ile nasıl baş ettiklerine dair odak yetersiz kalmıştır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmalar olgunun *statik* yönüne yoğunlaşarak yoksulluğun çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri ve dolayısıyla çocukların yoksunluk alanları ile ilgilenmişler; kısmen *dinamik* yönüne yani çocukların gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettiklerine değinmemişlerdir. Ayrıca yoksulluk çalışmalarında 'yoksullukla baş etme stratejileri', yoksulların 'yaşam stratejileri' veya 'hayatta kalma stratejileri' olarak farklı şekillerde adlandırılan sorunsallar genel olarak yetişkin yoksulların gündelik yaşamdaki deneyimleri üzerinden okunmaktadır (Şentürk, 2008; Yılmaz, 2007; Şahin, 2018; Güneş, 2010; Işık&Göktürk, 2010; Şahin, 2013; Yusufoglu&Kızmaz, 2015). Yoksulluk çalışmalarında çocuğun görece ihmali, yoksulluğun dinamik yönü olan baş etme stratejileri söz konusu olduğunda daha belirgin bir hal almaktadır. Bu nedenle araştırmanın sorunsalı çocukların

gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettikleridir. Çocukların gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettikleri geliştirdikleri stratejiler ve stratejilerin saikleri üzerinden incelenmektedir. Sorunsalı bu şekilde tasarlamak, “yoksul çocukların gündelik yaşamda karşılaştıkları yoksunluklar veya zorluklar karşısında neyi, hangi saiklerle düşünüyor ve nasıl yapıyor?” sorusunu gündeme getirmektir. Böyle bir araştırma dezavantajlı veya madun statüsündeki yoksul çocukların failliğini incelemeyi gerektirmektedir.

Bunun için Bayat (2006: 35)’ın Oscar Lewis’in *yoksulluk kültürü* kuramının benimsenmesi ile göz ardı edildiğini düşündüğü farklı kültürlerde yoksullukla baş etmenin farklı yollarını ve Işık&Pınarcıoğlu (2001: 72)’nun yoksulluğun ve refahın *statik* boyutunu ele alan gelir ve tüketim harcamaları yerine, *dinamik* boyutunu dikkate alan bir yaklaşım benimsenmiştir. Diğer taraftan çocukların failliği bağlamında ise sosyal teoride ‘sıradan insanlar’ın failliği üzerine ön plana çıkan Goffman (2016b), De Certau (2008) ve Scott (1985)’un çalışmalarındaki yaklaşım çalışmaya belirli bir bakış açısı ve yönelim sağlamıştır. Goffman stratejik eyleme yoğunlaşmıştır ve bunun için kurumsal analizi örtük bir şekilde paranteze almıştır. Onun çalışmalarının çoğunluğu, aktörlerin toplumsal etkileşimlerde kullandıkları zımni bilgi stoklarının araştırılmasıdır⁵ (Giddens, 2005b: 226-227). De Certau (2008: 44) gündelik yaşamda tüketici ve egemenlik altında olanların düzenbazlık yapma, dolap çevirme gibi eylem modellerini ‘taktik’, ‘strateji’ ve ‘operasyon’ kavramları üzerinden incelemiştir. Scott (1985) zayıfların silahları olarak köylülerin ihtiyatlı davranma, gizleme, kandırma ve yaratıcı yollara başvurma gibi gündelik direnme biçimlerini incelemiştir. Bununla birlikte daha temelde yeni çocukluk sosyolojisinde Giddens (1999; 2005)’ın yapılaşma kuramından ilham alınarak oluşmuş çocukların failliğine dair literatür dikkate alınmıştır. Bahsedilen arka plan temelinde

⁵ Goffman, bireylerin kurumlardaki işleyişi bozmadan gündelik yaşamda özerklik dışavurumlarını nasıl sergilediklerini tanımlamak için ‘ikincil ayarlamalar’ kavramını geliştirmiştir. İkincil ayarlamalar, bireylerin başkalarının kontrolü altında olmasına rağmen, özerkliği sergilemek için bireylerin kullandıkları eylem düzenlerini içermektedir (Kuczynski, 2003: 7). Bu eylem düzenleri veya pratikler ‘dalavereler’, ‘bir işin yolunu yordamını bilme’, ‘görmezlikten gelme’, ‘hileler’, ‘anlaşmalar’, veya ‘içeriden bağlantılar’ olarak bilinmektedir. İkincil ayarlamalar kişiye çevresi üzerinde kurduğu bir miktar denetimle hala başına buyruk olduğu konusunda bir kanıt sunmaktadır (Goffman, 2016b: 65).

çalışmamızın temel yönelimi, yoksul çocukların Bayat (2006: 35-36)'ın ifadesiyle “güçsüz olmalarına rağmen, bekalarını sağlamak için kendi tarzlarında etkin olmaları”na odaklanmaktır.

Araştırma sorunsalı ile ilişkili olarak gündeme gelen ve araştırma boyunca sorgulanacak olan alt araştırma soruları da araştırma kapsamındadır. Bu alt sorular şu şekildedir:

- Çocukların yoksullukla baş ederken geliştirdikleri stratejiler nelerdir?
- Çocukların geliştirdikleri stratejilerin saikleri (nedensel ve amaçsal güdüler) nelerdir?
- Geliştirilen stratejiler ve onların anlamlarından hareketle çocuklar yoksullukla baş ederken nasıl bir faillik türü sergilemektedir?
- Çocukların yoksullukla baş etmede geliştirdikleri stratejileri belirleyen demografik, toplumsal ve politik etmenler nelerdir?

Araştırmanın Metodolojisi

Metodoloji bakımından literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında ya çocukların ebeveynleri ile görüşmeler yapıldığı ya da çoğunlukla hem çocuklar hem de ebeveynler ile birlikte görüşmeler yapıldığı görülmektedir (Öztürk, 2008; AKA, 2017; Doğan, 2011; Kahraman, 2015; Akılı&Dirikoç, 2016). Nitel yöntemin kullanıldığı ve çocuk-odaklı yaklaşım, yani çocukların bakış açılarını ve görüşlerini dikkate alma temelinde sadece çocuklarla görüşme yapan bazı çalışmalar da bulunmaktadır (Uyan Semerci, 2006; Aral vd., 2016; Gürses, 2014). Gürses (2014)'ın çalışması dışında sosyoloji literatüründe çocuk-odaklı yaklaşım odağının yetersiz kaldığı görüldüğünden dolayı çalışmada çocukların deneyimleri ve bakış açıları ve görüşleri öncelenerek çocuk-odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımın öncülüğünde araştırma yöntemi fenomenoloji olarak belirlenmiştir. Zira fenomenoloji toplumsal öznelere gündelik yaşamdaki deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarına odaklanan bir yöntem yaklaşımıdır. Ayrıca Redmond (2008: 9)'e göre çocuk-odaklı yaklaşımla yapılan araştırmalarda eksik olduğu düşünülen yaş ve yapısal ve kültürel etmenler de çalışmada dikkate alınmıştır. Böylece araştırma sorunsalı ve yöntemi bakımından mikro sosyolojik bir nitelik taşımakla birlikte bu

çalışmada aynı zamanda yapısal olan (etkileşimsel düzlemde gerçekleşen güç ilişkileri, kurumsal ve kamusal kaynaklar) analize dahil edilmiştir.

Diğer taraftan çocuk yoksulluğu alanında yapılan çalışmalarda çalışma grubunun belirlenmesi bakımından diğer çalışmalardan görece farklılaşmaktadır. İlk olarak Türkiye'deki ortalama çocuk yoksulluk oranlarına paralellik gösterdiği için çalışma evreni olarak İstanbul tercih edilmiştir. Çalışmanın sahası ise iki araştırma projesinden (Şeker, 2017; Erginli 2018) hareketle İstanbul'un sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olduğu ilçeler olan Sultanbeyli, Sancaktepe, Sultangazi, Arnavutköy ve Esenyurt olarak belirlenmiştir. İkinci olarak sosyal politika bağlamında desteklenen çocukların örneklem veya çalışma grubu olarak seçildiği çalışmalarda genellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından desteklenen çocuklarla araştırmalara dahil edilmiştir (Kahraman, 2015; Gürses, 2014; Doğan, 2011; Öztürk, 2008; Aral vd., 2016; AKA, 2017). Fakat bu çalışmada Sultangazi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü ile yapılan görüşme neticesinde Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) yardımı alan çocukların yoksulluk durumlarının daha derin ve çok boyutlu bir nitelik taşıdığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, çalışma grubu bakımından literatürün genelinden farklılaşarak SED yardımı alan çocuklara odaklanmıştır. Ayrıca bu çalışma İstanbul örneğinde çocuk yoksulluğu çalışılmakla birlikte (Gürses, 2014) çalışma grubu bakımından diğer araştırmadan farklılaşmaktadır. Gerek çocuklardan cevap alabilme kaygısı gerek de çocuk olma yaşının uluslararası boyuttaki farklılaşmaları ve literatürdeki araştırmalar dikkate alındığında 11-15 genel olarak kabul görmüş bir sınırlama olduğu için 11-15 yaş aralığındaki çocuklar araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı çocukların yoksullukla nasıl baş ettiklerinden hareketle çocukların yoksulluğu nasıl yaşadıklarını geliştirdikleri stratejiler üzerinden anlamak; geliştirilen stratejilerin arka planındaki niyetleri ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın bir diğer amacı geliştirilen stratejilerin ve saiklerinin birlikte değerlendirilmesi neticesinde oluşan eylemlerin anlamından hareketle çocukların yoksullukla baş ederken nasıl bir faillik türü sergilediklerini anlamaktır. Bununla birlikte çocukların

yoksullukla baş ederken sergiledikleri stratejileri belirleyen demografik, toplumsal ve politik etmenleri anlamak da araştırmanın amaçları arasındadır.

UNICEF yoksulluk içinde büyüyen çocukların genellikle yetişkinlikte de yoksul içinde yaşadığını ve dolayısıyla kendi çocuklarını da yoksulluk içinde büyütmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Kuşaklararası ortaya çıkan bu döngünün kırılabilmesi için çocuk yoksulluğunun farklı boyutlarıyla incelenmesi gerekmektedir (UNICEF, 2004: 15). Çocukluk döneminde yaşanan yoksulluğun genel yoksulluk olgusundan ayrı bir şekilde ve farklı boyutlarıyla ele alınması, sorun alanlarının anlaşılması ve yoksulluğun kuşaklararası aktarımının önlenmesi veya çözümü adına önem taşımaktadır. Bu çalışma gerek araştırma sorunsalı gerekse araştırma amacıyla bu gerekliliğin bir ürünü olarak gündeme gelmiştir. Diğer taraftan sosyolojinin çocukların yaşadıkları toplumsal sorunlara yönelik çözümler ve kamu politikaları üretme yönünde belirleyici bir eğilim taşımadığını söylemek mümkündür. Sosyal politika yönelimli çalışmaların toplumsal sorunlara çözüm üretme ve bu çözümleri kamu ile paylaşma çabasının sosyolojiye olumlu yönde katkıları olacaktır (Demir Gürdal, 2013: 23). Bu tespitten hareketle, çalışmanın bir diğer önemi çocukların yoksullukla baş etme stratejileri üzerinden çocukların sahip oldukları veya geliştirdikleri kaynakların ve gündelik yaşamda karşılaştıkları zorluklar üzerinden yoksunluk alanlarının kavranacak olmasıdır. Yoksunluk alanlarının ve çocukların sahip oldukları veya ürettikleri kaynakların tespit edilmesi ve anlaşılması; dolayısıyla çocuk yoksulluğunun yapısal ve kültürel dinamiklerinin ortaya çıkarılmasının yoksul çocuklarla ilgili sosyal politika ve uygulamaları açısından önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada benimsenecek olan çocuklar hakkında çalışmaktan ziyade, çocuklarla birlikte çalışma yaklaşımı metodolojik olarak ayrıca önemlidir. Yoksulluğu deneyimleyen çocukların kendileri merkeze alınarak, doğrudan onların bakış açıları, görüşleri ve deneyimleri dikkate alınarak faillik potansiyelleri incelenmektedir. Böylelikle çalışmanın hem ülkemizdeki sosyoloji literatüründe çocukların sessizliğinin bozulması adına bir adım olacağı hem de sınırlı çocuk yoksulluğu literatürünün daha da sınırlı olan çocuk-merkezli yaklaşımına bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Mayall'a göre çocukluğun toplumsal koşullarının çocukların kendi

anlamaları üzerinden analiz edilmesi, çocukların tatmin edici yaşamlar sürmesine olanak sağlayacak politikalar geliştirilmesi için önemli bir gerekliliktir (Mayall, 2001: 134).

Araştırma Planı

Çalışmanın tasarımı ve içeriği hakkında bilgi vermek gerekirse, birinci bölümünde çocukluk kavramı açıklanmış ve çocukluğa dair sosyolojik yaklaşımlar incelenmiş; çocuk yoksulluğu yeni çocukluk sosyolojisi kuramı ve tartışmaları bağlamına yerleştirilmiştir. Çocuk yoksulluğunu yeni yoksulluk veya kent yoksulluğuyla ilişkili olarak yoksulluğun alt türü olarak incelemek (Kahraman, 2015; Doğan, 2011; Akıllı&Dirikoç, 2016; Öztürk, 2008; Gencer, 2017) yerine, yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında çocukların sorunların biri olarak incelenmektedir. Böyle bir yaklaşımın çocukların daha fazla odağa yerleştirilmesine; yoksullukta çocuğa özgü olanın ortaya çıkarılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Zira çocukların pek çok toplumsal sorunu yaşıyor olmasından hareketle, çocuk yoksulluğu olgusu da aslında çocukların sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların toplumsal sorunları kendilerine özgü koşullarda ve biçimlerde deneyimlemelerinden hareketle, çocuk yoksulluğunun sosyolojik olarak incelenmesi, yoksulluğun çocukları nasıl farklı şekillerde etkilediğini ve onun çocuklar tarafından nasıl farklı şekillerde deneyimlendiğini gündeme getirmektedir. Böylelikle çocuk yoksulluğu, çocukların sorunlarından biri olarak sosyoloji içerisinde konumlandırılacak, başka bir ifadeyle bir sosyoloji pratiği çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca yeni çocukluk sosyolojisi modern çocukluk anlayışını bütün unsurları ile eleştirerek çocukluğun yeniden yorumlanması girişiminde bulunmuştur. Böylelikle modern ve ideal çocukluk argümanı dışında farklı çocuk görünümleri ve farklı çocukluk anlayışları gündeme gelmiştir. Bununla ilişkili olarak çalışmamız açısından önemli olan bir diğer boyut ‘yoksul çocukluk’ın farklı çocukluk inşalarından biri olmasıdır. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu farklı çocukluk inşalarından biri olarak ‘yoksul çocukluk’ argümanı ile yeni çocukluk sosyolojisinin tartışma konuları arasında yer almaktadır.

İkinci bölümde çocuk yoksulluğunun olgusal olarak anlaşılması için önce çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesine dair tartışmalara yer verilmiştir. Daha

sonra gelişmiş ülkelerde (OECD ülkelerinde) ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun oranları ve boyutlarına değinildikten sonra Türkiye'deki çocuk yoksulluğu oranları, çocuk yoksulluğunun demografisi, sosyoekonomik ve sosyal politika bağlamları ele alınmıştır. Araştırma bulgularının tartışıldığı üçüncü bölümde ise araştırmanın metodolojisine ayrıntılı olarak yer verilmiştir: Araştırmanın yöntemi, çalışma sahası ve grubu, veri toplama tekniği, verilerin toplanması, verilerin analizi ve araştırmanın sınırlılıkları ve zorlukları ele alınmıştır. Sonrasında araştırma bulgularından hareketle çocukların yoksullukla baş etme stratejileri yoksul çocuk tipleri olarak sınıflandırılmıştır. Son olarak ortaya çıkan yoksul çocuk tiplerinin yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında tartışılması ile yoksul çocukluğun fenomenolojik modeli çalışmanın ve sahanın çıktısı olarak ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise çocukların yoksulluk tanımlamalarının ve sosyal çevrelerinin genel niteliğine, yoksullukla baş etme stratejilerinin temel çıktılarına, çalışma grubu ile ilgili çıkarımlara ve çocuk yoksulluğu ile ilgili sorun alanlarına ve çıkarımlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇOCUKLUĞA DAİR SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Bu bölüm çocukluk kavramının modernite ile paralel bir tarihe sahip olduğu argümanından hareketle, modern çocukluk kavramına dair kuramsal tartışmalar ile başlamaktadır. Zira sosyoloji çocukluk kavramını ve birey olarak çocukları incelerken modern çocukluk kavramını referans almaktadır. Dolayısıyla çocukluğa ve çocuğa sosyolojik yaklaşım modern çocukluk kavramı ile ilgili kavramsal tartışmaları zorunlu kılmaktadır. İkinci kısımda ise çocukluğa dair sosyolojik yaklaşımlar, sosyolojik teorideki kuramsal tartışmalar ışığında ‘Toplumsal Olarak Gelişen Çocukluk Modeli’ olarak *Sosyalleşme Kuramı* ve ‘Toplumsal Olarak İnşa Edilen Çocukluk Modeli’ olarak *Yeni Çocukluk Sosyolojisi* başlıkları altında incelenmektedir. Çocukluğun sosyolojide yer bulmasında önemli etkisi olan Yeni Çocukluk Sosyolojisi, kapsamlı kuramsal tartışmaları içerdiğinden dolayı hem bir çerçeve sunmak adına hem de çalışmamızın kuramsal zeminin oluşturacağı için üç başlık altında ayrıntılandırılarak ele alınmaktadır: *Toplumsal İnşa Olarak Çocukluk*, *Toplumsal Aktör Olarak Çocuk*, *Yapısal Kategori Olarak Çocukluk*.

Yeni çocukluk sosyolojisinin toplumda bir gerçekliğe sahip olan veya toplumsal bir olgu olan çocuklukla ilgili üç temel vurgu ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle bu bölümde çocukluğa dair sosyolojik yaklaşım üç temel başlık altında incelenmektedir. İlk olarak çocukluğun toplumsal inşa olarak anlaşılması, çocukluğun evrensel olmaktan ziyade, göreceli olduğu –toplumsal, kültürel ve tarihsel olarak, hatta aynı toplumda koşullara göre çeşitlendiğini veya farklılaştığını- söylemektir. İkinci olarak çocukluğun yapısal kategori olarak anlaşılması, çocukluğun çocuklar için dönemsel olarak geçici bir aşamaya karşılık gelse de, toplumsal yapının kalıcı bir parçası olduğuna işaret etmektir. Üçüncü olarak çocukların toplumsal failer olarak görülmesi ise, çocukların sadece toplumsal hayatta var olan özneler olarak değil, aynı zamanda birbirleriyle ve yetişkinlerle etkileşimleri aracılığıyla hem kendi kültürlerini inşa etmeleri hem de içinde yaşadıkları toplumdaki ilişkileri etkilemelerine karşılık gelmektedir. Çocukların toplumsal failer olarak gören sosyologlar geleneksel

sosyalleşme kuramını yapı sökümüne uğratarak, çocukları toplumda yeniden anlamlandırmıştır. Çocukluğun bu üç sosyolojik yorumu, çocukluğun farklı boyutlarını vurgulamakla birlikte aynı zamanda birbirleriyle ilişkili olma özelliği taşımaktadır.

Çocukluk kavramsal ve analitik olarak modernite ile paralel bir tarihe sahiptir. Bu durumda çocukluk modern bir kavramdır. Onu modern olarak nitelendirmek, çocuklukla ilgili sosyal bilim literatüründe çoğunlukla ifade edildiği haliyle, ona maddi varoluşsal bir anlam yüklemekten ziyade, bilinç düzeyinde varoluşsal bir anlam yüklemektir. Çocukluğa böyle bir yaklaşım, onun modernite öncesi dönemde toplumda varolsa da, ona dair bir bilinç veya farkındalık düzeyinin olmadığını; ona dair bilinç düzeyinin modernite ile birlikte geliştiğini ima etmektir. Bu bilinç düzeyinin gerçekleşmesinde ise eğitim ve aile gibi toplumsal kurumlarda yaşanan değişimler, diğer bir ifadeyle onlara yönelik anlayışların değişmesi belirleyici olmuştur (Ariès, 1962; Plumb, 1972; Van Der Berg, 1961). Literatürde geniş yer tutan çocukluğun bu yorumu, yani modern bir kavram olduğuna dair vurgu, çocukluğun günümüzdeki gerçekliğini yakalamada önem taşımaktadır. Bununla birlikte çocukluğa dair sosyolojik yaklaşımların odağında olması sebebiyle de incelenmeyi gerektirmektedir.

Çocukluğa dair sosyolojik literatürde de yoğun bir şekilde vurgulandığı gibi çocukluk kavramı sosyolojinin gündemine geç girmiştir. Sosyolojinin çocuklukla ilgilenmesi 1980-1990'lı yıllarla birlikte gerçekleşmiştir. Sosyoloji modern bir kavram olan çocukluğu, kendi tarihsel serüveni içerisinde gelişen kavramsal tartışmalar ve paradigmatik değişimler perspektifinde incelemiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Çocukluk sosyolojide daha çok yetişkin dünyasını incelemek için varolan paradigmatik yönelimlerin içerisine yerleştirilmiştir. Bu çocukluk sosyologları tarafından iki döneme ayrılarak ele alınmıştır. İlki yapısal işlevselci paradigmanın bir parçası olan sosyalleşme kuramı çerçevesinde şekillenmiştir. İkincisi ise daha çok 1970'lerle birlikte gelişen yorumcu geleneğin (toplumsal inşacılık ve fenomenoloji yaklaşımları) etkisiyle ortaya çıkan *Yeni Çocukluk Sosyolojisi* olarak adlandırılan yeni paradigma çerçevesinde şekillenmiştir. Çocukluğa dair sosyoloji literatürü daha çok bu ikinci dönem ile birlikte ele

alınmaktadır. Zira sosyalleşme kuramında ikincil konumda olan çocukluk, yeni paradigma ile odağa yerleşmiştir. Bu da sosyoloji içerisinde çocukluk kavramına ve birey olarak çocuğa daha çok yer verilmesine yol açmıştır (Alanen, 1988; van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009; Shanahan, 2007; Johnson, 2001; Prout, 2011).

1.1. Çocukluk Kavramı

Çocuklara yönelik farkındalık modernlikle birlikte gerçekleşmiş; ‘çocukluk’, modern bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. ‘Çocukluğun modern bir keşif olduğu’ argümanı çocukluk çalışmalarında önemli bir yere sahiptir (Demir Gürdal, 2013: 6, 9). Bu argüman çocukluğun salt varoluşundan ziyade çocukluk hakkında düşünme, fikir yürütme onu konumlandırma faaliyetinin ifadesidir. Prout’a göre modern çocukluk kavramı çocukluğun ortaya çıkmasını değil, çocukluğun yetişkinlikten ayrılmasının vurgulanmasını ifade etmektedir (Prout, 2005: 52). Moderniteden önce maddi varoluş bakımından çocukluk toplumda bulunmaktadır, fakat yeni olan çocukluğun bir toplumsal kategori olarak anlaşılmasıdır. Çocukluğun toplumsal kategori olarak anlaşılmasının odağında ise yetişkinlikten ayrılığı bulunmaktadır (Karakoç, 2015: 125). Çocukluğu yetişkinlikten oldukça ayrı veya farklı bir var oluş durumu ve yetişkin olma süreci olarak kurulması yetişkin-çocuk ikiliği üzerinden gerçekleşmiştir (Prout, 2005: 52).

Ortaçağ’dan modern döneme kadar Batı Avrupa’da çocuklar ve yetişkinlerin dünyasında gerçekleşen değişmeyi sistematik olarak ilk kez van den Berg keşfetmiştir. Van den Berg geleneksel ailelerde çocukların ‘küçük yetişkinler’ olarak yaşamlarının yetişkinlerin dünyası ile iç içe olduğunu, zamanla bunun değişmesiyle çocukların ve yetişkinlerin dünyası arasına mesafe girdiğini ileri sürmüştür. O modern çocukluk kavramının 18. yy.’ın sonlarında ortaya çıktığı sonucuna varmıştır. Daha sonra van den Berg’in girişiminden bağımsız Fransız tarihçi Phillipe Ariès, Ortaçağ’dan itibaren modern çocukluk kavramının kökenlerini araştırmıştır (Mook, 2007: 138). Ariès 1960 yılında yayımladığı 1962’de İngilizce’ye çevrilen *Centuries of Childhood* (Çocukluğun Yüzyılı) adlı çalışmasıyla ‘çocukluğun modern bir keşif olduğu’ argümanını ileri sürmüştür. O da van den Berg gibi çocukluk kavramının Ortaçağ’da yaşamın ayrı bir aşaması olarak var olmadığını, modern çocukluk

kavramının modern aile kavramı ile birlikte 18. yy.'ın son çeyreğinde ortaya çıktığını ifade etmiştir (Mook, 2007: 139). Gerek günümüzdeki çocukluk çalışmalarına kazandırdığı ivme ve sağladığı kuramsal temel gerekse toplumsal inşacı yaklaşımı ve çocukları toplumsal aktörler olarak görme yaklaşımı ile çocukların sosyolojide yeniden konumlanmasını sağlamıştır. Onun görüşleri birçok sosyolog tarafından benimsenerek yeni çocukluk sosyolojisi paradigmasının kuramsal zeminini oluşturmuştur (Prout&James, 1997a; Corsaro, 2005; Heywood, 2001). Dolayısıyla günümüzdeki çocukluk anlayışının ve çocukluğa sosyolojik yaklaşımın kavranması bakımından Ariès'in çocukluk hakkındaki düşünce ve argümanlarına dikkat çekmek önemlidir.

'Çocukluk' kavramının Ariès tarafından modern bir keşif olarak görülmesinin ve Ortaçağ'da 'çocukluk' fikrinin olmadığına ilişkin argümanının nedeni çocukların yetişkinlerden farklı olduklarına, kendilerine özgü doğalarının olduğuna dair farkındalığın modernlikle birlikte gelişmiş olmasıdır. Çocukluğu bir keşif haline getiren, böyle bir farkındalığa sahip olmaktır, farkındalık olmadığına çocukluk fikrinin varlığından söz edilememektedir (Demir Gürdal, 2013: 6).

"Ortaçağ toplumunda çocukluk fikri yoktu; bu çocukların ihmal edildiğini, terk edildiğini ya da aşağılandığını ileri sürmek değildir. Çocukluk fikri, çocuklara yönelik duygusal yakınlık ile karıştırılmamalıdır: Çocukluk fikri çocukluğun özel bir doğası olduğunun farkındalığına tekabül eder, ki bu özel doğa; çocuğu yetişkinden, hatta genç yetişkinden dahi, ayırır. Ortaçağ toplumunda bu farkındalık yoktu" (Ariès, 1962: 128).

Ariès ortaçağda çocukluk fikrinin olmadığı, çocukluğun modern bir keşif olduğu argümanını ortaçağ sanat eserlerinde çocuk temsillerinin olmayışına dayanarak geliştirmiştir (Demir Gürdal, 2013: 7). Ona göre;

"12. yy.'a kadar ortaçağda çocukluk bilinmiyordu ya da onu resmetme girişiminde bulunulmamıştır. Bu ihmalin yetersizlik ya da yeteneksizlikten kaynaklandığına inanmak zordur. Ortaçağ dünyasında çocukluğa dair hiç bir yer olmadığı daha muhtemel görünmektedir" (Ariès, 1962: 33).

Dönemin tablolarında çocuklar küçük yetişkinler olarak resmedilmiştir. Çocukların ifade ve özelliklerinde herhangi bir farklılık gözlenmemektedir. 13. yy. her ne kadar çocukluğun temsilde daha büyük bir farkındalık göstermişse de çocuklar yetişkin bedeninde tasvir edilmeye devam edilmiştir. Bebek ve çocukların birçok tabloda yetişkinler gibi kaslı oldukları görülmektedir (Ariès, 1962: 33).

Ariès ortaçağda çocukluk fikrinin olmadığı argümanını sanat eserleri yanında çocukların kıyafetlerini inceleyerek de desteklemiştir. Çocukların kıyafetlerinin yetişkinlerinkinin daha küçük biçimleri olduğunu ileri sürmüştür. Yenidoğanlar bebek kıyafetleri giymiş, fakat 7 yaşındakiler yetişkin kıyafetlerinin daha küçük biçimleri ile hayatlarına devam etmiştir (Clarke, 2004: 5).

“Çocuk kundak elbiselerinden kurtulur kurtulmaz kendi sınıfındaki erkek ve kadınlar gibi giydirilirdi... Ortaçağ'da her yaştaki insan toplumsal hiyerarşideki görünen farklılık işaretlerini göz önünde bulundurma dışında, ayırım gözetmeksizin giyinirdi. Ortaçağ kıyafetlerindeki hiçbir şey çocuğu yetişkinden ayırmıyordu” (Ariès, 1962: 50).

Çocukları yetişkinlerden ayıran özel kıyafetler giymeleri 16. yy.'a denk gelmektedir. Bu değişim kızlardan çok erkekleri, alt sınıflardan çok orta sınıf ya da aristokrat aileleri etkilemiştir. Dolayısıyla kız çocukları, alt sınıfların, köylülerin, esnafların çocukları yetişkinler gibi giyinmeyi ve geleneksel yaşam tarzını devam ettirmiştir (Ariès, 1962: 61). Kıyafetlerin ve dış görünüşün çok önemli olduğu bir toplumda özellikle erkek çocukların kıyafetlerindeki bu özelleşme çocuklara yönelik genel tutumda ortaya çıkan değişimin göstergesidir (Ariès, 1962: 129). Bu bağlamda modern çocukluk kavramı alt sınıftan çocukları dışarıda bırakan orta ve üst sınıftan çocukları içeren sınıf ve toplumsal cinsiyet temelli bir inşa olarak gelişmiştir. Dolayısıyla çocukluk Batı'da tüm çocukları kapsayan tarihsel, kültürel ve toplumsal bir inşa olmaktan ziyade kategorik bir inşa olarak gündeme gelmiştir (Demir Gürdal, 2013: 8). Çocukluk sadece fikir olarak değil, aynı zamanda burjuvazinin ürünü olan kurumsal çerçevelerde oluşan belirli toplumsal statü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çocukluk burjuvazinin genç üyelerini temsil eden toplumsal ve pratik bir oluşumdur (Alanen, 1988: 64). Burjuvazi yanında, endüstrileşme ve kentleşmenin ortaya çıkışı çocukluğun ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum onları iş piyasası ve endüstriyel toplumun tehlikelerinden izole etmiş ve burjuvazinin çocuklarının toplumsal başarısına katkı sağlamıştır ki bu bakımdan çocukluğun toplumsal inşası sınıf ilişkilerinden bağımsız değildir (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 187).

Ariès (1962)'e göre modern çocukluk fikrinin oluşumuna karşılık gelen çocukların 'farklı' ve 'özel' olduklarına dair farkındalığın göstergesi, çocukların ihtiyaçları ile ilgili olarak toplumsal, politik ve ekonomik kurumsallaşmanın artmasıdır: Okulların,

çocuklara yönelik yaş-temelli kulüplerin, çocuk kliniklerinin, çocuk boş zaman etkinliklerin gündeme gelmesi (James, 2000: 29). Onun için okullaşma modern çocukluk fikrinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Okullaşma bebeklik ve yetişkin yaşamı arasında çocuklar için bir tür ‘karantina’ dönemi olmuştur (Clarke, 2004: 5; Prout, 2005: 36). Okullaşma ile ilişkili olarak çocukların ücretli işten uzaklaştırılması da modern çocukluk fikrinin oluşumunda etkilidir (Prout, 2005: 36). Bu yeni toplumsal ve tarihsel gelişmelere ve uygulamalara itirazlarla da karşılaşmıştır. 19.yy. Avrupası’nda birçok işçi sınıfı aile çocuklarının hane bütçesine katkı sağlamaları gerektiğini düşündüklerinden dolayı okulda olmaları gerektiği fikrine karşı çıkmıştır. Çocukların okula katılımı devletin uyguladığı yaptırımlar yoluyla sağlanmıştır (Prout, 2005: 37). Eğitim başlangıçta para ve zaman gerektiren çocukluk, ekonomik ve pratik olarak üst sınıf için mümkünken, zaman içerisinde toplumun alt sınıflarına da yayılmıştır. Çocukluk herşeye rağmen kurumsallaşmıştır (Prout&James, 1997a: 16). Bu bağlamda okullaşma evrensel ve modern bir çocukluk idealini inşa ederek çocukları kamusal alanda belirli mekanlarla sınırlamıştır. Dolayısıyla Ariès’in ileri sürdüğü ortaçağ toplumlarında kamusal ve yetişkin yaşamının her alanında bulunan çocuk algısı tersine çevrilmiştir (Demir Gürdal, 2013: 9).

19.yy.’ın sonunda çocukların masum, bilgisiz, bağımlı, savunmasız, genellikle yetersiz ve korunma ve disipline ihtiyacı olduğu düşüncesi hakimdir. Bu yaklaşım 20.yy.’ın başlarında çoğu toplumsal sınıf ve grup tarafından benimsenmiştir. Bu bağlamda çocuklar için ‘düzenli mekan’ olarak okul ve aileyi düzenlemeye dair girişimler desteklenmiştir (Prout, 2005: 36). Çocukların okul ve aile ile sınırlanan mekanları, çocukların yetişkinlerden farklılıkları esasında ayrımlaşmalarının sonucudur. Dolayısıyla modern çocukluk anlayışı çocukların yetişkin toplumun gündelik yaşamından aşamalı olarak çıkarılmasına yol açmıştır (Demir Gürdal, 2013: 9). Modern çocukluk anlayışında çocuklar koruma ve yetiştirme gerektiren farklı ihtiyaçlardan dolayı yetişkinlerden farklı olarak görülmeye başlanmıştır (Mook, 2007: 139). Bu bağlamda modernite tek başına çocukluğun ortaya çıkmasıyla ilişkili değildir, çocukluğu yetişkinlikten ayıran belirli bir formla ilişkilidir. Yetişkin-çocuk ikiliği, çocukluğu hem yetişkinlikten ayıran farklı bir oluş durumu olarak hem de

yetişkin olma süreci olarak inşa etmiştir (Prout, 2005: 35). Özetle modern dünyada çocukluğun iki yönü bulunmaktadır. İlki çocuğun yetişkinden farklılığı, ikincisi çocuğun eğitiminden yetişkinlerin sorumlu olmasıdır. Modern çocukluk paradigması genellikle bu iki vurgu üzerinden tartışılmaktadır (Karakoç, 2015: 128).

Sonuç olarak Ariès'in çocukluğa dair argümanları çocukluk tarihinde büyük bir öneme sahiptir. Şöyle ki o, çocukluğun toplumsal inşa olduğunu ve tarihçilerin çocukları ve onların yaşamlarını ciddi bir şekilde ele almalarını gerektiğini gündeme getirmiştir. Çok sayıda tarihçi çocukluk çalışmalarında çocukların bakış açılarını ve fikirlerini benimsemeye başlamıştır. Yine de onun çalışması bilimsel geçerliliği ve geliştirilmiş kavramları, argümanının birtakım unsurları, tarihsel kaynakları kullanma yöntemi bakımından eleştirilmiştir (Corsaro, 2005: 62; Heywood, 2001: 12). Ariès ortaçağ Avrupası'nda 12. yy.'da çocukluk kavramına dair kanıtların bulunmayışından hareketle tüm ortaçağ boyunca çocukluğa dair farkındalığın olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Heywood, 2001: 13). Dolayısıyla çalışmada kronolojik bir muğlaklık bulunmaktadır (Wilson, 1980: 136). Diğer taraftan Ariès'e yönelik eleştiriler (dini) sanat eserlerine çok odaklanıp diğer kaynakları göz ardı ettiğine dikkat çekmektedir. Bu eleştirilerin temelinde gerçeklik ve temsil arasındaki ilişkinin sorgulanması yatmaktadır (Gittins, 2009: 47). Pollock özellikle (2000) *Forgotten Children* (Unutulan Çocuklar) adlı çalışmasında Ariès (1962)'in çalışmasındaki resimler, felsefi ve dini metinler ve mektuplar gibi dolaylı kanıtların eleştirisini yapmıştır. O çocukluk tarihinin günlükler, otobiyografiler ve mahkeme raporları gibi daha doğrudan temel kaynakları kullanabileceğini savunmaktadır (Corsaro, 2005: 65-66): Ariès çocukların 7 yaşında ekonomik olarak üretici olduklarını ve 8-12 yaş arasında evden ayrıldıklarını ileri sürmüştür, fakat mahkeme kayıtları durumun böyle olmadığını ortaya koymaktadır (Pollock, 2000: 55).

Sonuç olarak yukarıda bahsedildiği üzere bazı araştırmacılar çalışmasında belirsizlik ve çok kapsamlı genelleştirmeler olduğunu ifade etseler de Ariès, çocukluk tarihinde büyük bir ilginin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Daha da önemlisi o çocukluğun toplumsal bir inşa olduğunu; çocukların ve yaşamlarının dikkate alınması gerektiğini iddia etmiştir (Corsaro, 2005: 62-64).

1.2. Çocukluğa Dair Sosyolojik Yaklaşımlar

Psikoloji ve eğitim bilimleri gibi disiplinler çocuk ve çocuklar üzerine odaklanırken, sosyoloji ve kültürel çalışmalar özellikle bir kavram olarak çocuklukla ilgilenmiştir (Kehily, 2009: 2). Çocukların yetişkinler ve toplumsal kurumlar tarafından nasıl algılanması ve davranılması gerektiğine dair tartışmanın sosyal bilimlerde hem kavramsal hem de metodolojik engelleri devam etmektedir. Yine de sosyolojide son dönemde ortaya çıkan gelişmeler buna dair dönüşüm ihtimalini artırmıştır (King, 2004: 286). Qvortrup'a göre sosyologların çocuklukla toplum arasındaki ilişkiyi sistematik olarak araştırmaları, çocukluğun kendisinin büyük ölçüde toplumsal bir sorun ve sorun kaynağı olarak görülmeye başlaması ile gündeme gelmiştir (Dikmen Özarslan, 2016: 144).

Çocukluğun sosyolojik olarak anlaşılmasında hem çocukluk çalışmalarında hakim olan baskın paradigma – gelişimsel psikoloji- hem de sosyolojinin kendi içinde gerçekleşen paradigmatic değişim – yapısal-işlevselcilik ve fenomenoloji- belirleyici olmuştur. Sosyolojide hakim olan yapısal işlevselci yaklaşım çocuğun çalışılmasında sosyalleşme kuramı ile somutlaşırken, fenomenolojik yaklaşım çocukluğun toplumsal inşa ve çocukların toplumsal aktörler olduğu varsayımından hareket eden *yeni çocukluk sosyolojisi* ile somutlaşmaktadır. Çocukluğa dair sosyolojik yaklaşımların ilk döneminde sosyalleşme kuramı karşımıza çıkmaktadır. İkinci dönemde ise sosyalleşme kuramının eleştirilmesi veya yeniden yorumlanması ile gündeme gelen *yeni çocukluk sosyolojisi* ortaya çıkmıştır.

Gelişimsel psikoloji 20. yy.'da çocukluk çalışmalarında hakim olan paradigmadır. O özellikle 1950'ler boyunca çocukluğun irrasyonelliğini, doğallığını ve evrenselliğini bilimsel olarak inşa etmiş; sosyal bilimler alanında çocuğun doğasının açıklanmasına dair bir çerçeve sunmuştur. Dolayısıyla çocukluğun sosyolojik açıklamalarının sosyalleşme kuramı temelinde şekillenmesinde de gelişimsel psikoloji etkili olmuştur (Prout&James, 1997a: 9-12). Sosyalleşme kuramı temelinde sosyologlar çocukların yaşadıkları toplumun üyesi olmayı öğrenme, keşfetme biçimleri ile ilgilenmiştir (Kehily, 2009: 8; Jenks, 2009: 101). Buradan hareketle Jenks sosyolojide çocukluğu ilk kuramsallaştırma girişimi olan sosyalleşme kuramını en

temel düzeyde *çocukluğun toplumsal olarak gelişen modeli* olarak ifade etmiştir (Jenks, 2009: 102).

1980'ler boyunca sosyal bilimciler arasında çocuklukla ilgili fikir ve kuramlarda artan bir memnuniyetsizlik ortaya çıkmıştır. Bu memnuniyetsizlik psikolojide gelişim kavramı merkezinde dönen bir eleştiri biçimini almıştır. Eleştirinin kaynağı gelişim kavramının çocukluğun toplumsal ve tarihsel bağlamına ve çocukların yaşam koşullarının değişkenliğinin göz önünde bulundurmamasıdır. Bağlamsallığa yönelik bu ilgi, çocukluğun evrensel ve biyolojik, doğal bir şekilde gelişen süreç olarak görülmesinin eleştirilmesine yol açmıştır. Bunun yerine çocukluğun toplumsal ve kültürel bir inşa olduğu ve büyüme sürecinin de bağlama bağımlı olduğu vurgulanmaya başlamıştır. Çocuklukla ilgilenen bazı sosyologlar da bu eleştirel tartışmalara dahil olmuştur. Eleştirinin odağında ise sosyalleşme kuramı yer almaktadır (Prout, 2005: 1). Yeni çocukluk sosyologları, geleneksel sosyalleşme kuramını yetersiz bulmaktadır, zira sosyalleşme kuramı, toplumsal dünyayı yorumlama ve onu etkileme konusunda çocukların yetkinliğini tanımamaktadır (Matthews, 2007: 327). Dolayısıyla böyle bir yaklaşımın çocukların sosyolojide ihmaline yol açtığına dair eleştiriler, çocukluğun toplumsal inşa olarak incelenmesine ve çocukların sosyalleşmenin edilgen nesneleri olmak yerine, diğer çocuklar ve yetişkinlerle etkileşimleri sayesinde anlam yaratmada toplumsal aktörler veya aktif failer olarak görülmesini sağlamıştır (Prout, 2005: 1; Prout, 2011: 4). Böylelikle çocukluğun sosyolojik olarak anlaşılması, 1980'lerde paradigma değişimi ile gerçekleşmiş; sosyolojide *yeni çocukluk sosyolojisi* olarak adlandırılan bir alt alan ortaya çıkmıştır (Prout, 2011: 4).

Yeni çocukluk sosyolojisinin kuramsal kaynakları bakımından toplumsal inşacı yaklaşım, yorumcu/etkileşimci yaklaşım ve yapısalcılığın etkisi göz ardı edilemez (Prout, 2011: 4; King, 2004: 286). Özellikle *sembolik etkileşimcilik* ve *fenomenoloji* çocukluk çalışmalarındaki yeni yönelimlerde belirleyici olmuştur (Prout&James, 1997a: 14). Yorumcu sosyolojik yaklaşımlar -etkileşimci sosyoloji ve fenomenolojik sosyoloji- yapısal işlevselci paradigmanın eleştirilmesine yol açmıştır. Eleştirel yaklaşım sayesinde yapı ve fail arasındaki yapısal işlevselci ilişki tersine çevrilerek, toplumun oluşumunda yaratıcı bireysel eylemin rolüne vurgu yapılmıştır. Bu

eleştiriden kaynağı yapısal işlevselcilikte olan sosyalleşme kuramı da etkilenmiştir. (Prout&James, 1997a: 15). Etkileşimci sosyolojinin çocukluk sosyolojisine etkisinin temelinde sosyalleşme kuramı bulunmaktadır (Prout, 2011: 4). Çocukluk çalışmalarındaki bu yeni yönelim sosyolojide Allison James ve Alan Prout öncülüğünde gündeme gelmiştir. Onlar son dönemde sosyal teoride ortaya çıkan yorumlayıcı yaklaşımdan hareketle çocukluğu ele almıştır. Bu yaklaşım temelinde onlar çocukları hem toplumsal süreçlerde failer olarak hem de toplumsal süreçlerin çıktıları olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte onlar toplumsal inşacılık temelinde çocukluğun toplumsal, kültürel ve tarihsel değişkenliğine ve çocukluğun verili biyolojik gerçekliğe indirgenemeyeceğine vurgu yapmıştır (James&Prout, 1997b: viii).

Çocukluk çalışmalarındaki yeni yönelimleri belirleyen başka bir yaklaşım ise yapısalcılık olmuştur. Bu alternatif bakış açıları belirli toplumsal grupların çoğunlukla farklı toplumsal dünya görüşlerine sahip olabileceği varsayımına yol açmıştır. Semiyoloji gündelik yaşamın canlı anlamını kavramada artarak önemli olarak görülmeye başlanmıştır. Çoğu sembolik analiz, düşük statü grupları tarafından sözlü olmayan sembolik ifade formlarının kullanımına odaklanmıştır (Prout&James, 1997a: 15). Yapısal sosyolojinin çocukluğun kavranmasına etkisi çocukluğun toplumsal yapının sürekli özelliği olarak sunulmasında somutlaşmaktadır (Prout, 2011: 4).

Üçüncü olarak yeni çocukluk sosyolojisinin ortaya çıkmasında aynı zamanda 20.yy.'ın son döneminde gerçekleşen yoğun toplumsal değişme süreci de etkili olmuştur. Çocukluk bu süreçten doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir (Prout, 2011: 5). 1980-1990'larda sosyoloji birtakım karmaşık toplumsal değişmeyi yakalamaya, açıklamaya veya anlamaya çalışırken, modern sosyal teoride çocukluğa pek alan sağlanmamıştır. Bu sorundan hareketle çocukluk sosyolojisinin iki görevi olmuştur. İlki sosyolojik söylemde çocukluğa alan açılması; ikincisi modern, istikrarsız bir olgu olarak çocukluğun karmaşıklığının ve belirsizliğinin üzerine gidilmesi. Yeni çocukluk sosyolojisi genel olarak ikincisi ile başa çıkmak için işe koyulmuştur: Daha ziyade çocukluğa dair alanı netleştirmeye çalışmıştır (Prout, 2011: 6).

Son olarak, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* de çocukluk sosyolojisinin oluşum sürecine katkı sağlamıştır. O gelişme-sosyalleşme kavram çiftine itirazı ortaya koymaktadır (James&Prout, 1997b: vii). Özetle yeni çocukluk sosyolojisi, toplumsal değişme ve sosyal teoride yaşanan krizin birleşimi ile kendinden şüphe etme, istikrarsızlık ve sorunsallaştırma sürecine giren sosyolojik gelenek ve kuramsal araçlarla ilişkili olarak ortaya çıkmıştır (Prout, 2011: 4-6).

1.2.1. Sosyalleşme Kuramı

Sosyolojide çocuklar ilk olarak sosyalleşme kuramı ile anlaşılmaya, kavranmaya çalışılmıştır (Jenks, 2009: 101; Mayall, 1988: 270). Sosyologlar çocuklarla ilgilenirken, genellikle tek tip ve öngörülebilir eylem standartlarına dayanan toplumsal düzeni, toplumsal istikrarı ve toplumsal bütünleşmeyi temel almıştır. Bununla ilişkili olarak onlar toplumun üyelerinin bilincine, onun kurallarının telkin edilmesi ve benimsetilmesi üzerine odaklanmıştır. Sosyalleşme olarak adlandırılan bu telkin ve benimsetme sürecinin başlıca aktörleri çocuklar olmuştur (Jenks, 2009: 102).

“Çocukluğa sosyolojik yaklaşımdaki temel kavram sosyalleşmedir. Bu sürecin eş anlamlısı kültürleşme olabilir çünkü bu terim çocukların kendilerini içinde buldukları insan gruplarının kültürünü edindiklerini ima etmektedir. Çocuklar karmaşık yetişkin dünyasına katılmak için tamamıyla donatılmış bireyler olarak değil, fakat yavaş bir şekilde insanlarla iletişim kurmaya başlamak için potansiyellere sahip varlıklar olarak değerlendirilebilir” (Ritchie&Kollar, 1964: 117).

Gelişimsel psikoloji paradigmasının etkisi ile sosyolojide “çocuklar büyük oranda yetersizliğin ifadesi olarak kuramlaştırılmıştır” (Jenks, 2004: 84; Jenks 2009: 101). Çocukluk bir aşama, yapılandırılmış bir oluş süreci olarak değerlendirilmiş; ‘boş levha’, ‘şekillendirilen birey’, ‘büyüme’, ‘hazırlık’, ‘yetersiz deneyim’, ‘olgunlaşmamış’ gibi ifadelerle karakterize edilmişlerdir (Jenks, 2005: 8). Yetişkinler tarafından kendilerine atfedilen bu özelliklerle, çocuklar bir yandan yetişkinlerle aralarındaki farklılıklar temelinde tanımlanarak, yetişkin dünyasından ayrılırken, diğer taraftan bu yetersizliklerinden dolayı yetişkinlerin korunmasına ve denetimine bırakılmakta, yetişkinlere bağımlı kılınmaktadırlar (Demir Gürdal, 2013: 10).

Sosyalleşme kuramı, çocukların topluma katılmayı öğrenme sürecinin açıklanmasıdır. Yapısal işlevselci yaklaşıma göre ‘birey’ bir takım toplumsal rollere

uyum sağlamaktadır. Sosyalleşme sayesinde bu toplumsal roller kuşaklar boyunca tekrarlanmaktadır. Kuram çocukların bu rollerin bilgisini aşamalı olarak edinme yöntemlerini açıklama iddiasındadır (Prout&James, 1997a: 12). Bu bağlamda çocukluk, toplumun yeterli üyeleri olmak için gerekli bilgi ve yetenekleri edinildiği bir aşama olarak düşünülmektedir (Matthews, 2007: 323). Normatif yapı kavramının kendisi başından beri oldukça problemli olduğu bilinmesine rağmen, normatif yapı olarak yetişkinler veya aile çocuk konusunda ölçüt olarak kabul edilmiştir (Jenks, 2005: 9). Bu ölçüt temelinde sosyalleşme asosyal çocuğun sosyal yetişkine dönüşme sürecidir. Bu yüzden çocuğun doğasının yetişkinden farklı olarak aciz olduğu varsayılmaktadır. Çocuk bu süreçte olması gerektiği gibi tepki vermekte ve sonunda ‘toplumsal’ olarak ödüllendirilmektedir (Prout&James, 1997a: 13).

Sosyalleşme toplumsal sınırlamaların içselleştirilmesidir. Toplum normların bireyler tarafından içselleştirilmesi dışsal düzenleme aracılığıyla gerçekleşmiştir. Böylece birey çocukların kişiliği, toplumun amaçları ve araçları ile ilişkili olarak şekillenmiştir. Sosyalleşmenin bu yöndeki açıklaması Parsons’ın yapısal sosyolojisi ve sistem kuramından kaynaklanmaktadır (Jenks, 2009: 103). Parsons’ın sosyal sistem kuramı fiziksel, kültürel ve kişilik olmak üzere 3 farklı alt sistemden oluşmaktadır. Özellikle kişilik sistemi çocukluk ve sosyalleşme problemleri ile ilgilidir. Kişilik sisteminin odağı ve temel gerçekliği sosyalleşmemiş çocuktur. Burada bütün sistemin ilgilendiği sorun her bir çocukta örtük olan sosyalliği harekete geçirerek toplumda var olan sosyal etkileşim kalıplarını sürdürebilmektir. Sonuç olarak kişilik sistemi birey çocuğa genel olarak yetişkinler tarafından talep edilen uygun yetenekler geliştirmesinin sağlayacak bir çevreyi gerektirmektedir ki bu da pratikte aile tarafından sağlanacaktır. Dolayısıyla Parsons’ın toplumsal sistem kuramında aile önemli bir rol üstlenmektedir: Aile teorik olarak çocuğun başarılı bir şekilde sosyalleşmesinde belirleyici olmaktadır (Jenks, 2005: 16).

“Literatürdeki mevcut kullanımında sosyalleşme terimi öncelikle çocuk gelişim sürecine atıfta bulunmaktadır... Yine de çocuğun sosyalleşmesini ayırmak için başka bir sebep vardır. Belirli hususlarda kişiliğin öğrenilen unsurları arasında en istikrarlı ve en dayanıklı olanın önemli değer-yönelimli kalıplar olduğuna inanmak için sebep bulunmaktadır ve bunların çocuklukta ‘başladığı’ ve yetişkin yaşamı boyunca güçlü değişime maruz kalması büyük ölçekte değildir” (Parsons, 1964:101).

Parsons'ın sosyal sistem kuramı, çocukluğun pratikleri ve deneyimlerindeki evrenselliğe ile ilgilenmiştir. Bu bakımdan sosyalleşmenin formu, sosyalleşmenin içeriğine göre her durumda daha ön plandadır. Sosyalleşmenin içeriği bakımından, çocuğun yönelimselliğini/niyetliliğini ifade etme olasılığı, Parsons'ın 'kalıp değişkenler' olarak işaret ettiği toplumsal etkileşimde hazır bulundurulan belirli tercih imkanları ile sınırlandırılmıştır. Böylece fail olarak görülen çocuktan ziyade yapı tarafından belirlenen genelleştirilmiş çocuk algısına ulaşılmıştır (Jenks, 2009: 104). Parsons ve sosyalleşme kuramı çocuğu toplumsal sistemin belirleyiciliğine bırakmıştır. Çocukluk nadiren bir eylem süreci veya uyumlu bir toplumsal pratik olarak değerlendirilmiştir. Bunun yerine çocukluğun toplumsal pratiği, bütünleşme ve düzen temelinde dikkate alınmıştır (Jenks, 2005: 19). Parsons'ın bu kuramı gelişimsel paradigmaya dayandırılmıştır: Çocuğun zorunlu olarak yetersiz veya kusurlu, tamamlanmamış olduğu düşünülmüştür (Jenks, 2009: 104).

“Sosyolojik yazında sosyalleşme terimi çocuğun doğumundan olgunluğuna ya da yaşlılığına kadar süren değişimi açıklamaktadır... Sosyalleşme olarak bu değişimlerin çalışılması sosyologların dünyadaki ortak akıl durumlarının, başka bir deyişle yetişkinler olarak bir ifadesidir. Sosyalleşme kavramı çocukların kusurlu yetişkinler olduğu yetişkin görüşünü yansıtan kuramsal ifadelerle yol açmaktadır” (MacKay 1973: 27).

Özetle başlangıçta çocuklar, sosyolojide genel olarak “sosyalleşmenin başarılı ya da başarısız ürünleri” (Leonard, 2005: 606), “özel alan içinde sosyalleşme projesi” (Mayall, 1988: 269) olarak görülmüşlerdir. En önemli sosyalleşme failleri olan ‘aile’ ve ‘okul’ çocuklara yönelik ontolojik ve epistemolojik belirlemelerin kurumsal mekanları olmuştur (Demir Gürdal, 2013: 10). Dolayısıyla çocukların yaşamlarını ve çocukluk deneyimini araştıran birçok araştırma, sosyalleşme kuramı bağlamında, çocukların aile, eğitim sistemi, akran grupları ile ilişkili olarak yapılmıştır. Çocuklar çoğunlukla bu üç alanda sistematik olarak düzenlenmiş prosedürlere maruz kalmışlardır. Toplumsal sistem içinde çocukla sınırlama, kontrol, telkin ve biçimlendirme temelinde madun olarak ilişki kurulmuştur. Çocuklara yönelik bu bakış açısı, pek çok alanda çocukların hayatlarının sosyolojide görünmez olmasına yol açmıştır (Jenks, 2004: 84-85; Jenks, 2009: 101; Leonard, 2005: 606).

Çocukluğu kuşatan toplumsal pratiklerin evrenselliğinin 1970'lere kadar nispeten sorunlu olduğu düşünülmemiştir (Prout&James, 1997a: 10). Fakat 20. yy. sonlarına doğru 1970'lerin başlarında çocuklar ve çocukluk üzerine çalışan yeni çocukluk

sosyologları tarafından sosyalleşme kuramına; ideal ve evrensel çocukluk argümanlarına önemli eleştiriler getirilmiştir. İdeal, evrensel, modern çocukluk anlayışının eleştirilmesinde ve ‘çocukluk’ kavramının dikkate alınmaya başlamasında, Ariès (1962)’in *Centuries of Childhood* adlı çalışmasının önemli bir etkisi olmuştur. Ariès’i destekleyen ve eleştiren çalışmalar sayesinde ‘yeni çocukluk sosyolojisi’ adıyla yeni bir alan ortaya çıkmıştır (Demir Gürdal, 2013: 10-11). Böylece çocukluğun evrenselliği hakkındaki geleneksel anlayışta büyük bir delik açılmıştır (Prout&James, 1997a: 17).

1.2.2. Yeni Çocukluk Sosyolojisi

1980-1990’lı yıllarda çocukluğa dair *Yeni Çocukluk Sosyolojisi* olarak adlandırılan yeni paradigmanın gelişmesinde özellikle Allison James, Chris Jenks, Alan Prout’un çalışmaları etkili olmuştur (Demir Gürdal, 2013: 11). James ve arkadaşları (2007) çocukluğun sosyolojik olarak anlaşılması için *toplumsal olarak inşa edilmiş çocuk, kabile çocuk, azınlık çocuk, toplumsal yapısal çocuk* olmak üzere dörtlü çocuk modeli geliştirmişlerdir. Bunların yanında Jens Qvortrup ve William A. Corsaro’nun da yeni paradigmaya önemli katkıları olmuştur. Çocukluğu ‘toplumsal olgu’ olarak tanıyan Qvortrup onun toplumsal yapısal yönüne vurgu yaparken, Corsaro da ‘yorumlayıcı yeniden üretim’ kavramı ile çocukların failliği üzerinde durmuştur.

Yeni çocukluk sosyolojisi, sosyolojinin çocuklar hakkındaki olguları ortaya koyabileceğine dair ciddi imalar içermektedir. Bunun için ilk olarak sosyolojinin kuramsal “yapısökümcü” açıklamalarına, ikinci olarak da sosyolojinin araştırma metotlarının uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır (King, 2004: 275-276). Burada yapısökümcü açıklamalardan kastedilen erken dönemde sosyolojinin çocukluğu ele alırken işlevselleştirdiği sosyalleşme kuramının yeniden yorumlanması olarak anlaşılabilir. Corsaro (2005) ‘yorumlayıcı yeniden üretim’ kavramıyla sosyalleşme kuramının yeniden yorumlanması girişiminde bulunmuştur. Sosyolojideki araştırma metotlarının uygulanmasından ise, çocukluğa veya çocuklara dair yapılan çalışmalarda çocuğun kendisinin metodoloji içerisine yerleştirilmesi kastedilmektedir. Çocukların yeni paradigmada ‘toplumsal aktörler’ olarak dikkate

alınması, onları kendileri hakkında yapılan çalışmalarda metodolojik olarak da konumlanmasını sağlamıştır.

Sosyolojide çocuğu kavramsallaştırmanın yeni biçimi olan yeni çocukluk sosyolojisi, sosyolojideki inşacı ve yorumcu kuramlardan kaynaklanmaktadır (Corsaro, 2005: 6).⁶ Yeni çocukluk sosyolojisi, sosyalleşmenin geleneksel doktrini olan çocuğun yetişkin yeteneklerini ve bilgisini içselleştirildiği fikrinden uzaklaşılması ile gündeme gelmiştir (Corsaro, 2005: 43). Diğer bir ifadeyle 1990’larda yeni çocukluk sosyolojisi, çocukların toplum tarafından geçmişte olduğundan farklı bir şekilde görülmesi ve değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (King, 2004: 283). Çocukluğa dair geleneksel kuramlar, çocukları yetişkinler tarafından inşa edilen kültürün tüketicileri olarak değerlendirirken; inşacı ve yorumcu yaklaşımı benimseyen yeni çocukluk sosyolojisi, çocukların çocukluğun toplumsal inşasında ve paylaştıkları kültürün yorumlayıcı yeniden üretiminde aktif katılımcılar olduklarını ileri sürmektedir (Corsaro, 2005: 7). Dolayısıyla yetişkinlerin çocukların yaşamlarını tanımlama çabalarının bir ürünü yeni çocukluk sosyolojisi, ‘çocukluğu’ aynı zamanda ‘yasal’ failler, toplumsal özneler olan çocukların kendi eylemlerinin ürünü olarak vurgulamaktadır (Daskalakis, 2015: 167).

Yeni çocukluk sosyolojisinin temelinde modern, ideal, evrensel çocukluk eleştirisi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle yeni paradigma, hareket noktası olarak ‘çocukluk’ kavramının kendisini almıştır (Demir Gürdal, 2013: 11). Bu yeni paradigmada odak noktası ilk olarak “çocukların yetişkinlerle ve birbirleriyle olan kolektif eylemlerinden kaynaklanan toplumsal inşa olarak çocukluktur” (Corsaro, 2005: 43-44). Buna göre sınıf, cinsiyet, ırk, etnisite gibi çocukluk da toplumsal eylem süreçlerinde yorumlanmakta, tartışılmakta ve tanımlanmaktadır. Dolayısıyla çocuklar toplumsal ürünler veya inşalar olarak değerlendirilmektedir (Corsaro, 2005: 7). İkinci olarak “çocukluk yapısal bir form” olarak, üçüncü olarak çocuklar “çocukluğun ve toplumun yeniden üretimine katkı sağlayan toplumsal failler” olarak kabul edilmektedir. Böylelikle çocukluk toplumsal olgu olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu bakış açısı ‘yorumlayıcı yeniden üretim’ kavramı ile geleneksel sosyalleşme kavramının yerini almıştır. Yorumlayıcı yeniden üretim yaklaşımı, çocukları ciddiye

⁶ Bknz. Cornell 1987; Corsaro 1992; James, Jenks, Prout 2007 (İlk Basım 1998).

almak ve toplumsal yeniden üretim ve değişmeye çocukların katkılarını değerlendirmek için sosyolojideki geleneksel çocukluk anlayışına karşı çıkmaktadır (Corsaro, 2005: 44).

Özetlemek gerekirse yeni çocukluk sosyolojisi, kaynağını yapısal işvelselci yaklaşıma karşı yorumcu yaklaşımdan alan, sosyalleşme kuramı ile hesaplaşmanın imkanı olarak gündeme gelmiştir. Yukarıda bahsedilen argümanlar “toplumsal inşa olarak çocukluk”, “toplumsal failer olarak çocuklar” ve “yapısal kategori olarak çocukluk” başlıkları altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.2.2.1 Toplumsal İnşa Olarak Çocukluk

Yeni çocukluk sosyolojisi öncelikli olarak toplumsal inşacılık, eylem kuramları ve etnometodolojiyi benimseyen bir karaktere sahiptir (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 188). Toplumsal inşacı yaklaşım, çocukluğu toplumsal ve kültürel bir inşa olarak görmektedir (Mook, 2007: 152; Prout, 2005; Prout &James, 1997a). Çocukluğun toplumsal inşa olduğunu ilk kez vurgulayan daha önce de belirtildiği gibi Fransız Tarihçi Philippe Ariès'tir (James&James, 2004: 12). Ariès'in (1962) *Centuries of Childhood* adlı çalışmasında ileri sürdüğü 'orta çağda çocukluğun olmadığı' argümanı çocukluğun toplumsal olarak inşa edildiğine dikkat çekmiştir (James, 2000: 28). Sosyologlar ve psikologlar arasında önemli bir yere sahip olan bu çalışma tartışmalı bir şekilde ele alınmaktan ziyade, 'tarihsel rapor' olarak kabul edilmiştir. Judith Ennew tüm sosyologların onu 'kutsal kitapmış gibi' gördüklerini ileri sürmektedir (Heywood, 2001: 12). Bununla birlikte daha önce de değinildiği gibi Ariès'in çocukluk hakkındaki yorumlamalarına ve kullandığı metodolojiye yönelik önemli eleştiriler olmuştur. Yine de onun argümanlarının genel çerçevesi çocukluk çalışmalarında hala temel olma özelliğini korumaktadır. Bu genel çerçevelerden ilki, çocukluğun doğal, evrensel, biyolojik aşama olmaktan ziyade, onun tarihsel, kültürel ve politik olarak farklılaşan yaşamın erken evresi olarak görülmesidir. İkincisi, çocukların nasıl anlaşılacağını ve yetişkin dünyası ile etkileşim halinde onların çocuk olma deneyimlerini nasıl şekillendirdiklerini vurgulanmasıdır (James, 2000: 28; James&James, 2004: 13). Bunlardan ilki, çocukluğun toplumsal inşasında, yapının belirleyiciliğini ön plana çıkarırken, ikincisi

gündelik yaşamda gerçekleşen etkileşimlere vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla çocukluğun toplumsal inşacı yaklaşımın, *makro* ve *mikro* olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.

Toplumsal inşacı yaklaşım temelinde, çocukluğun tarihsel, toplumsal ve kültürel bir olgu olarak anlaşılması gerektiğinin kabulü, çocukluğun doğal olduğu fikrine karşı olmaktadır (Prout, 2005: 55; James vd., 2007: 133). Çocukluk artık basitçe yaşam sürecinin ortak ve evrensel biyolojik bir evresi olarak görülmemektedir (James&James, 2001a: 25). O ne doğal ne de evrensel bir özelliktir, birçok toplumun belirli yapısal ve kültürel unsurudur (Prout&James, 1997a: 8). Dolayısıyla tek-tip, homojen olmaktan ziyade toplumsal ve kültürel olarak çeşitlilik göstermektedir (James vd., 2007: 133; James&James, 2001a: 25). Çoğulluk vurgusu taşıyan toplumsal inşacılık, çocukluğun çeşitliliğinin ön plana çıkmasını sağlamıştır (Jenks, 2009: 105). Bu yaklaşımla birlikte var olan, örtüşen ve çatışan çocuklukların çoğulluğuna vurgu yapılmaktadır (Prout, 2011: 7). James ve Prout (1997b) çocukluktan ziyade çocukluklardan bahsetmenin daha doğru olacağı ileri sürmektedir. Çocukluğun çeşitliliğinin (farklı çocukluk türleri veya biçimleri olabileceğinin) kabulü, çocukluğa dair yeni sosyolojik yaklaşımların gelişiminde önem taşımaktadır (Kehily, 2009: 7). Yeni çocukluk sosyolojisinin özellikle üzerinde durduğu ‘farklı çocukluk inşaları’ çocukların heterojen bir toplumsal grup olduğunun kabul edilmesinin önemine işaret etmektedir (Demir Gürdal, 2013: 12). Çocukluğa toplumsal inşacı yaklaşımın bu temel mantığından hareketle, öncelikli olan makro boyutta ortaya çıkan çocukluğun çeşitliliği ve çoğulluğudur.

Çocukluğun toplumsal olarak inşa edildiği fikri, çocukluğun doğal bir süreç olmaktan ziyade, toplumsal koşullar tarafından belirlendiğine işaret etmektedir: Bir çocuğun çocuk veya yetişkin olduğu toplum koşullara göre belirlenmektedir (Norozi&Moen, 2016: 79). Çocukluktaki evrensellik düşüncesinin sınırlı bir yaklaşım olduğunu savunan Fenny ve Boyden’e göre de çocukların gelişimi belirli evrensel, biyolojik aşamaları takip etse de, pratikte onların gelişim aşaması maddi, kültürel ve toplumsal çevre, genetik miras, ekonomik ve siyasi durum gibi etkenler tarafından çeşitli şekillerde belirlenmektedir. Çocukluğun toplumsal inşaları bazen ‘rol’ veya ‘toplum-merkezci’ toplumlar (örneğin kırsal Afrika’nın birçok yeri) ile

‘kişi’ veya ‘ben-merkezci’ toplumlar (örneğin Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa) arasında kesin bir şekilde farklılaşmaktadır⁷ (Fenny&Boyden, 2003: 8). Örneğin bazı toplumlarda çocukların erken yaşta çalışmaya başlaması beklenmekte; onlara toplumun ve ailenin ekonomik olarak sorumlu üyeleri gözüyle bakılmaktadır (Norozi&Moen, 2016: 79). Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukluklar evrensel, doğal çocukluk dışında talihsiz hatta aşırı kötü olarak görülmektedir (James vd., 2007: 141). Dolayısıyla böyle toplumlarda çocukluk, gelişmiş toplumlardan tümüyle farklılaşmaktadır (Norozi&Moen, 2016: 79). Böyle bir yaklaşım çocukluğu kavramsallaştırmada yorumcu bir çerçeve sunmakla (Prout&James, 1997a: 8) birlikte çocukların yetişkin dünyası veya toplum ve kültür tarafından belirlendiğine vurgu yaparak, yapıyı ön plana çıkarmaktadır. Böyle bir yaklaşım, geleneksel sosyalleşme kuramında olduğu gibi çocukların toplumsal failler olarak göz ardı edilmesi ihtimalini güçlendirmektedir.

Gittins’in “çocukluğun gerçek ve maddi varoluş durumundan ziyade yetişkin inşası olduğu” fikri de fail olarak çocuklardansa yapı olarak yetişkinlerin baskınlığını ortaya koymaktadır. Ona göre “çocukluk yetişkinler tarafından yetişkin olmayanlara atfedilen statüye işarete eden daha genel ve soyut bir terimdir”. Statünün yetişkinler tarafından nasıl algılandığı çeşitlenmekte ve değişmektedir. ‘Çocuk olma durumu olarak çocukluk’un ne kadar süreceği tarihsel ve kültürel bir şekilde değişmektedir. Çocukluk bazen fiziksel ve cinsel olgunluğa, bazen yasal statüye, bazen de kronolojik yaşa göre tanımlanmaktadır. Geçmişte ve günümüzde üçüncü dünya ülkelerinde çocuk 5 veya 6 yaşında çalışırken, günümüzde Batı ülkelerinde 15 veya 16 yaşında çalışabilmektedir. Çoğu Batı ülkesinde yetişkinliğe geçişin işareti, erkekler için tam zamanlı çalışma iken, kızlarda yetişkinliğin işareti, evlilik yaşına bakmaksızın evlilik veya çocuk doğurmadır (Gittins, 2009: 36-37). Woodhead

⁷ Toplum-merkezci toplumlarda kültürel beklenti çocuğun çok küçük yaşlarda ailelerine ve topluluklarına karşı güçlü bir sorumluluk ve yükümlülük anlayışı geliştirmesidir. Görevlerinin yerine getirilmesiyle, çocuklar yetişkinler haline gelir ve toplumlarının üyeleri olarak kabul edilir (Fenny&Boyden, 2003: 8). Ben-merkezci toplumlarda kişisel bağımsızlık ve kendine yetme başarılı ve iyi uyum sağlamış yetişkinlerin özellikleridir. Böyle toplumlarda grup üyeliği yerine bireysel yeterlilik ve bireysel haklar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda çocuklar sıklıkla uzun süren bağımsız yetişkinlik için eğitilmedir ve çocuklukta başarı toplumsal görevlerin yerine getirilmesiyle değil de, eğitim performansı ve iyi bir kariyere hazırlıkla ölçülür (Fenny&Boyden, 2003: 9).

(1996) göre de büyüme ve gelişmenin biyolojik ‘gerçekler’i, kültürel olarak görecelidir. Onlar kültürler arasında çeşitlenen çocukların ihtiyaçları, refahı ve en yüksek yararı hakkındaki görüşlere bağlı olarak anlaşılmaktadır. Böyle bakış açıları, çocukluk deneyiminin ve kavramsallaştırmasının evrensel olmadığını daha ziyade zamana ve mekana göre değiştiğini ileri sürmektedir (James&James, 2012: 15).

Çocukluğun inşası toplumlar ve kültürler arasında farklılaşmakla birlikte, aynı toplum ve kültür içinde de farklılaşmaktadır (Demir Gürdal, 2013: 13). Ekonomik ve toplumsal refah aynı toplumda ‘farklı çocukluklar’ın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin, Bangladeş’te çalışan kız veya erkek 6 yaşında ‘çocuk’ olarak tanımlanmazken, okula giden ve ekonomik veya toplumsal sorumlulukları olmayanlar ergenlik yaşına kadar çocuk olarak adlandırılmaktadır (akt. Fenny&Boyden, 2003: 9). Dolayısıyla çocuklar içinde bulundukları toplumun sosyal, ekonomik, kültürel, politik, tarihsel koşullarına göre yaşadıklarından dolayı mülteci çocukların, işçi çocukların, sokakta yaşayan çocukların da kendilerine özgü çocuklukları olduğunu kabul etmek gerekmektedir. İdeal çocukluk imgesinin dışında farklı çocuklukların var olması, çocukluğun belirli coğrafyalarla sınırlandırılmayacak biçimde kültürel ve toplumsal çeşitliliğe açık olduğunu görmemize olanak sağlamaktadır (Demir Gürdal, 2013: 12).

Çocukluğun toplumsal inşasını yorumlamada yapıyı ön plana çıkaran görüşlere karşılık, gündelik yaşamdaki toplumsal etkileşimleri temel alan görüş de vardır ki, bu çocukluğun toplumsal inşasının mikro boyutuna odaklanmaktadır. Çocukların failliğine vurgu yapan görüşe göre çocukluğun toplumsal inşa olarak kavrayışı, çocukların değişken olduğu ve amaçlı eylemde bulunduklarından dolayı onların açıkca ideal tipler olarak belirlenmesinin mümkün olmadığını kabul etmektir. Toplumsal inşacı yaklaşım çocukların doğa veya toplumsal güçlerden daha çok çocukların kendileri tarafından veya yetişkinlerle etkileşimleri yoluyla yaratılan anlam dünyasında yaşadıklarının ifadesi olmuştur (Jenks, 2009: 106).

Çocukluğun toplumsal inşa olduğu fikri, onun kanıksanmış ve kesin anlamlarının olduğu kabulünü askıya almaktır. Buna göre çocuğun ve çocukluğun ne’liğine dair sahip olunan kanıksanmış bilgi güvenilir değildir, çünkü çocukluğa dair bilgi ve

çocukların yaşam dünyası toplumsal, politik, tarihsel, ahlaki bağlamdaki inşasına dayandırılmaktadır (Jenks, 2009: 105). Bununla birlikte toplumsal yapının varlığı ve nedensel belirleyiciliği hakkındaki varsayımlar askıya alınmalıdır. Asıl amaç bilinçte olgunun kendisine dönmek ve olgunun bilinçte nasıl inşa edildiğini göstermektir. Böylelikle Alfred Schutz'un çoklu gerçeklikler⁸ olarak adlandırdığı şey ortaya çıkmaktadır (James vd., 2007: 27). Schutz'a göre toplumsal gerçeklik tek bir katmandan meydana gelmemektedir. Toplumsal dünya kendine özgü gerçeklik yapısına sahip olan farklı alt-dünyalardan oluşmaktadır (Balcı, 2017: 193). Bu alt-dünyalar aynı zamanda her birinin kendine özgü bilişsel tarza sahip olduğu anlam bölgeleridir (Schutz, 2018: 283). O halde toplumsal inşacı yaklaşım tekil bir form özelliği göstermekten ziyade, çoğulluğu vurgulamakta ve inşadaki çeşitliliği ön plana çıkarmaktadır (James vd., 2007: 27). Bu yaklaşım temelinde çocuklar ideal tip olarak belirlenemezler, onlar değişken ve yönelimseldir. Çocuklar doğal ve toplumsal güçler tarafından şekillendirilmekten ziyade yetişkinlerle etkileşim vasıtasıyla kendileri tarafından yaratılan anlam dünyasına sahiplerdir (James vd., 2007: 28).

Yeni çocukluk sosyolojisinde çocukluğun toplumsal değişkenler ve bağlamlara eklenmesine dayanan toplumsal inşası, çocukların toplumsal yaşamlarının inşasında düşünömsel olarak aktif olmaları ve kapasiteye sahip olmaları ön plana çıkmaktadır. Daha somutlaştırmak gerekirse, genel hatlarıyla "evrensel bir çocukluk anlayışının olmadığı", bununla ilişkili olarak "çocukluğun ve çocukların deneyimlerinin basit bir biçimde yaş ve gelişim aşamaları ile ifade edilen biyoloji ile belirlenemeyeceği"; "benzerliklerden çok farklılıkların çocukluğun toplumsal ve tarihsel karakterini belirlediği", bununla ilişkili olarak "çocukluğun zaman ve mekana bağımlı olarak inşa edildiği"; "çocukların yetişkinlere göre ilgileri, ihtiyaçları, çıkarları ve beklentileri ile farklı oldukları"; "çocukların sosyal gerçekliği inşa etme ve yorumlama pratiklerine sahip toplumsal aktörler oldukları" argümanlarını içermektedir (Demir Gürdal, 2013: 11-12).

Sonuç olarak toplumsal inşa olarak çocukluk yaklaşımında, farklılıklar temelinde ortaya çıkan çeşitliliklerin ve çoğullukların hem çocukluğun yapısal etmenlerin hem de etkileşimsel örüntülerin çıktısı olarak karşımıza çıktığı görölmektedir. Yapısal

⁸ Ayrıntı için bkz. Schutz, 2018; Balcı, 2017.

etmenler zaman ve mekan bağlamında belirleyici olurken, etkileşimsel örüntüler çocukların gündelik yaşamda toplumsal aktörler olarak, diğer bir ifadeyle failer olarak konumlanması bağlamında belirleyicidir. Dolayısıyla çocukluğun toplumsal inşasında hem yapı hem de fail senkronize bir şekilde yerini almaktadır.

1.2.2.2. Toplumsal Aktör Olarak Çocuk

Çocukların failliğinin tanınması hem akademide hem de akademi dışında uzun zaman almıştır (James&James, 2004: 26). “Aktörler olarak çocukların failliği, sıklıkla geçirilmiş veya göz ardı edilmiştir” (Prout, 2011: 7). Bu çocukların çocukluğun değişimini etkileyen toplumsal failer olarak ve toplumsal kuramsallaştırmada çocukların toplumdaki rolüne dair potansiyellerini dikkate alma isteksizliğinden kaynaklanmıştır (James&James, 2004: 26). Çocukların failliğine dair bu ihmal “kökenlerinin 1960 ve 1970’lerin entellektüel tartışmalarında olan sosyal çocukluk çalışmalarının yeni paradigması” (James, 2009: 40) ile gündeme gelmiştir.

Yeni paradigmanın gelişiminde çocukların toplumsal aktörler olarak görülebileceği düşüncesi önemlidir ve onun merkezi teması olarak karşımıza çıkmaktadır (James&James, 2012: 3; van Krieken&Bühler-Neiderberger, 2009: 190). Zira paradigmanın asıl yeniliği çocukların fail olarak görülebileceğinin anlaşılması olmuştur (Prout, 2011: 7). Böylece çocukluğa dair yeni sosyolojik paradigmada çocukların failliğinin ön plana çıktığı görülmektedir (Leonard, 2005: 607). Çocukların failliği argümanının temelinde ise çocukların yetkin oldukları fikri yer almaktadır. Buna göre onlar toplumsal etkileşim bağlamında normları bilen ve uygulayan hatta normları sorgulayabilen, düşünümsellik yeteneği olan toplumsal aktörlerdir (van Krieken&Bühler-Neiderberger, 2009: 190; Matthews, 2007: 324).

Çocukluk sosyolojisindeki yeni paradigmanın yapı ve faillik arasındaki ilişkiyi daha diyalektik bir şekilde anlama çabası olan çocukların failer olarak görülmesi yaklaşımının sosyal teorideki kuramsal arka planında Giddens’in yapılaşma kuramı yer almaktadır (Leonard, 2016: 18; Oswell, 2013: 43; Stoecklin&Fattore, 2018; Oswell, 2016: 19; Prout&James, 1997a; Valentine, 2011: 351; Moran-Ellis, 2013). Giddens doğrudan çocukluk sosyolojisi alanında çalışmamıştır, fakat onun çalışması çocuğun failliği alanındaki güncel tartışmalara bir çerçeve sunmuştur (Oswell, 2013:

44). Zira onun yapılaşma kuramı, yeni paradigmada çocuğun kuramsal kavrayışına imkan sağlamıştır: Düşünsel ve fail öznel olarak görülen çocuklar, hem toplumsal ortamları yorumlamakta hem de niyetleri temelinde eylemde bulunmaktadır (Oswell, 2016: 21). Çocukluk sosyologları çocukların failliğini inceledikleri çalışmalarında çoğunlukla Giddens (1999)'ın yapı ve failin ikiliğini vurgulayan 'yapılaşma kuramı' nı kullanmışlardır (Leonard, 2016: 18). Oswald (2016: 21)'e göre James&Prout (1997a), Leonard, (2016: 94)'e göre Corsaro (2005) çocukların failliğinin çalışılmasında Giddensçi bir eğilim göstermektedirler. James&Prout (1997a: 26)'a göre, Giddens'in kuramındaki yapı ve failin diyalektik bir şekilde nasıl bütünleştirilebileceğine dair görüşler yeni çocukluk sosyolojisindeki temel unsur olarak görmek mümkündür.

Leonard (2016: 94)'e göre Corsaro (2005) yapılaşma kuramındaki yapıların eyleme hem olanak sağladığı hem de sınırlandırdığı argümanını benimsemiştir. Bu bakış açısından hareketle, çocukların birbirleri ile etkileşimlerinin ve tercihlerinin, çocukluklarını nasıl belirlediğine odaklanan Corsaro, yorumlayıcı 'yeniden üretim kavramı' nı kullanmıştır. Kavramın üç temel unsuru bulunmaktadır. İlki, çocuklar akranları ile aralarındaki kolektif etkileşim aracılığıyla yetişkin dünyasının bilgisini ve dilini kendilerine mal etmektedirler. İkincisi, onlar hem yetişkin dünyasını hem de akran kültürlerini üretirler ve katılım sağlarlar. Üçüncüsü, bu ikili sürecin çıktısı yetişkin kültürün yeniden üretilmesidir.

Çocukların yetkinliği fikrinden hareketle, çocukların toplumsal failer olarak görülmesinde, Allison James, Alan Prout, Chris Jenks ve William Corsaro gibi sosyologların sosyalleşme kuramının geleneksel anlamını yapı sökme uğratarak, çocukların sosyalleşmesini yeniden yorumlamaları belirleyici olmuştur. Bu yaklaşıma göre olgunlaşma ve sosyalleşme süreçleri en temel düzeyde çocukları baskılamamaktadır. Her iki süreç de belirli faillik türlerinin gelişmesine olanak sağlayarak, failliği şekillendirmeye çalışmaktadır. Böylece çocuklar edindikleri bilgi ve yeteneklere göre fiziksel ve psikolojik yeterliliklerden yararlanarak, toplumsal hayatı deneyimlemektedir. Bu onların yetişkinler tarafından nasıl hareket edecekleri beklentisinden farklı bir şekilde hareket etmelerine olanak sağlamaktadır (James&James, 2004: 25-26). Dolayısıyla "sosyolojik bakış açısından sosyalleşme

sadece uyum ve içselleştirme konusu değil, aynı zamanda benimseme, yeniden icat etme ve yeniden üretim sürecidir”. Bu yaklaşımın odağında kolektifliğin önemi ve müşterek eylemin idraki yer almaktadır –çocukların kültürü yetişkinlerle ve birbirleriyle nasıl paylaştıkları ve yarattıklarıdır (akt. Corsaro, 2005: 18).⁹

“Çocuklar kendi yaşamlarının, onların etrafındakilerin yaşamlarının ve yaşadıkları toplumdakilerin yaşamlarının inşasında aktiftir ve aktif görülmelidir. Çocuklar sadece toplumsal yapı ve süreçlerin pasif öznelere değildir” (Prout&James, 1997a: 8).

Bu bağlamda, çocukların failliğinin *iki boyutu* olduğu veya *ikili bir gerçekliğe* tekabül ettiği argümanını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki çocuklar toplumsal dünyada failliğin deneyimlenmesinde, bir yandan kendi çocukluklarını ve kültürlerini inşa ederken, diğer taraftan yetişkin kültürüne veya topluma etkide bulunmakta ve katkı sağlamaktadırlar.

Çocukluk sosyolojisine uygulanan inşacı ve yorumcu yaklaşım yetişkinler gibi çocukların, çocukluğun toplumsal inşasında ve çocukların kültürünün yorumlayıcı yeniden üretiminde aktif katılımcılar olduklarını ileri sürmektedir (Corsaro, 2005: 7). Toplumsal inşacı yaklaşıma göre çocukluk kavramı kısmen yetişkinlerin algıları ve yorumlamalarıyla inşa edilmektedir, fakat çocukluk sadece toplumsal inşa değildir. Çocuklar aynı zamanda dünyada varoluşsal bir gerçekliğe sahip öznelere. Onlar tamamlanmamış veya minyatür yetişkinler olarak değil de kendilerine özgü kişilikler olarak tanımlanmalıdır. Onlar gelişim süreçlerinde ilişki kurma, hissetme, hayal kurma ve düşünme gibi kendilerine özgü varolma yöntemlerine sahiptir. Bu yaklaşım çocukları kendi anlam ve gerçekliklerinin inşasına katkı sağlayan aktif failer olarak değerlendirmektedir (Mook, 2007: 152). Diğer bir ifadeyle, toplumsal özneler olan çocukların kendi eylemlerinin ürünü olarak ‘çocukluğu’ vurgulamaktır (Daskalakis, 2015: 167). Bu bağlamda yeni paradigmayı benimseyen araştırmacılar, çocukların onları sosyalleştiren yetişkinlerin kültürünü kolaylıkla benimsemediğini, aynı zamanda onu kendi akran kültürlerini yaratmak için kullandıklarını keşfetmiştir (Matthews, 2007: 324).

Bazı araştırmacılara göre çocukların failliği, toplumsal aktörler olarak onların rolünün bir işlevidir. Burada faillik kavramı ile toplumun toplumsal, ahlaki, politik

⁹ Bknz. Corsaro 1992; James, Jenks, Prout 2007 (İlk Basım 1998).

ve ekonomik sınırlamaları içinde bağımsız toplumsal aktörler olarak çocukların öznelliklerine dikkat çekilmektedir. Diğer araştırmacılar ise failliği toplumdaki azınlık grubu olarak çocukların kollektif durumlarını belirleyen yapı bağlamında açıklamıştır (James&James, 2012: 5). Berry Mayall aktör ve fail kavramları arasında analitik bir ayrım yapmaktadır: Mayall (2002) için aktör bir şeyler yapan öznedir, fail ise diğer insanlarla etkileşim içerisinde bir şeyler yapan öznedir. Bu durumda fail daha kapsamlı toplumsal ve kültürel yeniden üretim sürecine katkı sağlamaktadır. Böylece çocukları toplumsal aktörler olarak görmek, onları ‘kendi yaşamlarının inşasında aktif’ ve yaşamlarına yön verdiklerini düşünmektir (James, 2009: 41). Çocukların basitçe aktörler olarak değil, failer olarak yeniden konumlandırılması, çocukluğun değişmesinde belirleyici olan öznel olarak onlara önem verilmesine olanak sağlamaktadır (James&James, 2004: 25). Bununla birlikte çocukları failer olarak görmek, onların aynı zamanda ‘çevrelerindeki insanların yaşamlarında’, ‘yaşadıkları toplumda’ ve bağımsız ‘toplumsal ilişkiler ve kültürler’i biçimlendirmede rol oynadıklarını göz önüne almaktır (James, 2009: 41).

Fenomenolojik bakış açısından, çocuklar öznelarasılık içine doğdukları ve kendi ve diğerleri ile ilişki içinde olduklarından dolayı toplumsal öznelardır. Onlar temel algıların ve yaşam deneyimlerini biçimlendiren ilişki kalıpları veya etkileşim düzeni içerisinde yaşamaktadır (Mook, 2007: 152). Bu bağlamda yeni paradigma çocukların yetişkinlerle ve birbirleriyle etkileşimleri aracılığıyla çocukluğun ve toplumun doğasını üretme, yeniden üretme, karşı koyma ve dönüştürme biçimlerini keşfetmiştir. Bu yaklaşımı benimsemek çocukların sosyalleşmeye karşı koymanın ötesine geçerek aynı zamanda toplum üzerinde etkiye bulunduğunu kabul etmektir: Çocukların kabul ya da reddettiği normlar, yasaklar, beklentilerden ziyade çocuklar ve yetişkinler arasındaki etkileşimler vasıtasıyla standartlar üretilmektedir (Leonard, 2005: 607). Dolayısıyla çocukları toplumsal aktörler veya failer olarak görmek, onların sadece kendi yaşamlarında bazı kontrollere sahip olduklarını değil, aynı zamanda toplumda gerçekleşen değişimlerde kısmen rol alma yeteneklerine vurgu yapmaktadır (James&James, 2012: 4). Diğer bir ifadeyle pasif nesneler olmayan çocuklar kendilerinin ve yetişkinlerin toplumsal dünyalarına aktif olarak katılmaktadır. Bu argüman ile onların eylemde bulunma kapasitelerine, eylemlerinin

niyetlenilmiş veya niyetlenilmemiş sonuçları olduğuna dikkat çekilmektedir. Çocukların eylemlerinin sonuçları olağan ve önemsiz olmasına, hatta gündelik hayatta güçlkle farkedilmesine rağmen onlar giderek yeni ve farklı ‘çocuk’ olma biçimlerini temsil etmeye başlamaktadır (James&James, 2004: 24). Sonuç olarak aktif, yaratıcı failler olarak çocuklar hem kendi kültürlerini üretmekte hem de geniş toplumun üretimine katkı sağlamaktadır (Corsaro, 2005: 3).

Çocukların toplumsal aktörler ve dolayısıyla failler olarak görüldüğü yaklaşımın ne’liğine dair genel bir çerçeve çizdikten sonra, yukarıda adı geçen sosyologların faillik bağlamında çocukluğu ele alış biçimlerine bakmak, yaklaşımın daha net anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Allison James, Chris Jenks ve Alan Prout (2007) çocukluğu incelemek için dörtlü bir çocuk modeli geliştirmişlerdir. Modelinin temel önermesi şöyledir: “Çocuklar sadece kültür tarafından şekillendirilmezler, aynı zamanda onun şekillendirilmesine yardımcı olurlar”. Diğer bir ifadeyle çocukluk sadece çocukların deneyimlerini şekillendirmez, çocuklar aynı zamanda deneyimledikleri çocukluğun doğasının şekillenmesine katkı sağlarlar (James&James, 2001a: 30). Çocukluğun çeşitliliği ve ortaklığını eş zamanlı bir şekilde incelemek adına iki farklı yaklaşımı temel almışlardır. İlki, yetkinliğe sahip olduğunu ileri sürerek, çocukları toplumsal aktörler olarak görmenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım çocukların bireysel ve toplumsal eylemlerine vurgu yaparak, çocuklukta çeşitliliğe daha fazla odaklanmaktadır. İkincisi, çocukluğun çocukların toplumsal alanı olarak inşa edilmesidir¹⁰. Çocukların toplumsal aktörler olarak görüldüğü yaklaşımda iki çocukluk modeli karşımıza çıkmaktadır: Kabile çocuk ve azınlık çocuk (James&James, 2001a: 28-29).

James vd., (2007)’nin geliştirdiği dörtlü çocukluk modelinin parçası olan kabile çocuk ve azınlık çocukta, çocuklar toplumsal dünyaya dair bilgi sahibi olan, yetkin toplumsal aktörlerdir. Kabile çocuk yaklaşımında bu yetkinlik, çocukların arkadaşları veya akranları, aileleri ve diğer yetişkinlerle gündelik yaşamda girdikleri etkileşim aracılığıyla ifade edilme biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımda çocuklar,

¹⁰ ‘Yapısal kategori olarak çocukluk’ kısmında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

kendilerini toplumsal etkileşim içinde ve aynı zamanda bu etkileşim aracılığıyla keşfetme yollarını ve çocuğun dünyasının özgün, ayırıcı biçim ve içeriğini inşa etmektedirler (James&James, 2001a: 29). Bu bakımdan yetkin aktörler olan çocuklar yetişkinlerin dünyasından farklı ve özerk dünyalarının sakinleri olarak kavramsallaştırılmaktadır (Morrow, 2003). Dolayısıyla bu yaklaşım öncelikli olarak çocukları ve bununla ilişkili olarak çocukların görüşlerini ciddiye almaktadır. Onların hem toplumsal dünyaları hem de anlam dünyaları yetişkinlerinki kadar önemsenmektedir. Şüphesiz ikisi arasında türdeşlikler olacaktır fakat burada amaç yetişkin ve çocuk arasındaki baskıcı ilişkilerin meşrulaştırılmasına karşı çıkmaktır. Bu bakımdan kabile çocuk modelinde yetişkinler ve çocuklar arasındaki geleneksel güç ilişkilerini ahlaki olarak yeniden değerlendirilmektedir. (James vd., 2007: 28-29).

Kabile çocuk yaklaşımı ile çocukluğun ortaklıkları yerine, yaş, cinsiyet, sınıf, etnisite tarafından biçimlendirilen çeşitlilikler önemsenmekte ve vurgulanmaktadır. Yaklaşımın odak noktaları ise çocukların kendi kültürleri, yerel oyun gelenekleri ve dilleridir (James&James, 2001a: 29). Toplumsal aktörler olarak çocuklara odaklanan bu yaklaşımda, yerel bağlamlarda ve yerel özelliklere göre çocukların sergiledikleri faillik türlerini görmek mümkündür. Böylece failliğin bu uygulamasının nasıl bir takım çeşitlilikler yarattığı anlaşılabilir (James&James, 2001a: 33).

Azınlık çocuk yaklaşımında, çocukları yetkin olarak görme ile çocukların aktif öğrenme ve sosyalleşme pratikleri sergilemeleri kastedilmektedir. Çocukların yetkinlikleri, çocuğa-özgü olmaktan ziyade diğer insanlar tarafından da paylaşılan yetkinliklerdir. Bu yaklaşım tüm çocuklarda ortak olanla daha fazla ilgilenilmektedir. Ayrıca yetişkinlerle karşılıklı etkileşim kabile çocuğa göre daha yoğun gerçekleşmektedir (James&James, 2001a: 29). Azınlık çocuk yaklaşımı çocuklar ve yetişkinler arasında var olan güç ilişkilerini onaylamaktan ziyade karşı çıkmaya çalışmaktadır. Burada aslında ‘azınlık’ kavramı demografik sınıflandırmadan ziyade ahlaki bir anlama sahiptir; mağdur ve savunmasız oldukları için azınlıktırlar. Çocuklara yönelik böyle bir yaklaşım, öncelikle toplumsal yapı ve ona eşlik eden baskın ideolojiyi sorgulamaktan geçmektedir (James vd., 2007: 30).

Bunun yanında tabi ki çocuğun özündeki ilgilere bakmak da bu yaklaşımda önemlidir. Bu yaklaşımın gücü çocukların ilgilerini ve amaçlarını, genel olarak yönelimselliğini dikkate almasıdır. Çocuklar birçok yönden yetişkinlerden farksız olarak görülmüştür. Yaklaşımın zayıf yönü ise, içindeki farklılıklara karşı çıkan politik homojenliği, tek biçimliliği empoze etmesi ve böylece sıklıkla grup içindeki farklılıklara değinilmemesidir (James vd., 2007: 31).

Corsaro (2005)'ya göre de çocuklar toplumsal dünyayı aktif olarak yorumlamaktadır. Çocuklar toplum hakkında bilgi edinmekte ve 'yorumlayıcı yeniden üretim' süreci ile topluma katkı sağlamaktadır (James&James, 2012: 16). Corsaro çocukları toplumsal failer olarak nitelendirirken sosyalleşme kavramı yerine 'yorumlayıcı yeniden üretim' kavramını koymuştur. 'Yorumlayıcı' terimi çocukların 'yenilikçi' ve 'yaratıcı' bir şekilde topluma katılmasını ifade etmektedir. Buna göre çocuklar yetişkin dünyasından edindikleri bilgiyi edilgen değil, yaratıcı bir şekilde benimseyerek hem kendilerine özgü kültürlerini üretmekte hem de yetişkin dünyasına katılmaktadır (Corsaro, 2005: 18). 'Yeniden üretim' terimi ise çocukların basit bir şekilde toplumu ve kültürü benimsemediğini, aynı zamanda aktif bir şekilde 'kültürel üretim ve değişime katkı sağladığı' fikrini yansıtmaktadır. Bununla birlikte 'yeniden üretim' terimi çocukların topluma katılımlarından hareketle, onların var olan toplumsal yapılar tarafından ve toplumsal yeniden üretim aracılığıyla sınırlandırıldığına da işaret etmektedir. Başka bir deyişle çocuklar ve onların çocuklukları içinde yaşadıkları toplumlar ve kültürler tarafından belirlenmektedir. Corsaro'ya göre yorumlayıcı yeniden üretimin iki temel unsuru bulunmaktadır: dil ve kültürel ürünler (Corsaro, 2005: 19). Yorumlayıcı yeniden üretim, dil ve çocukların kültürel rutinlerine katılımını vurgulamaktadır. Kültürel rutinlerin alışıl gelmiş, kesin karakteri çocuklara ve tüm toplumsal aktörlere emniyet ve toplumsal gruba aidiyetin anlamını sağlamaktadır. Bu şekilde kültürel rutinler, toplumsal aktörler gündelik yaşamın sınırlamaları içinde yaşarken onlara belirsizlikler, beklenmedik, problematik olanın üstesinden gelmeyi sağlayan dayanak noktaları olarak hizmet etmektedir. Yetişkin-çocuk etkileşiminde, çocuklar sıklıkla bütünüyle kavrayamadıkları toplumsal bilgiye maruz kalsalar da kültürel rutinler sayesinde etkileşim normal bir şekilde devam etmektedirler. Etkileşim sürecinde ortaya çıkan belirsizlikler, sıklıkla

çocukların etkileşimsel deneyimlerinden faydalanmaları yoluyla giderilmektedir (Corsaro, 1992: 163). Sonuç olarak “yorumlayıcı yeniden üretim çocukların toplumu etkilediğini ve toplum tarafından etkilendiklerini” ileri sürmektir (Corsaro, 2005: 29). “Yine de bu yeniden üretim süreci doğrusal değildir, çünkü çocukların bu süreçte yeniden çözmeleri ve yorumlamaları gereken bir takım yanlış anlamalar, belirsizlikler ve zorluklar bulunmaktadır” (James, 2009: 41).

Çocuklara sadece toplumsal süreçlerin çıktıları olarak değil, toplumsal süreçlerin failleri olarak değerlendirme anlayışı yaygın kabul görmüştür (James&Prout, 1997b: xi). Yine de bu anlayışın bir takım eksiklikleri olduğu düşünülmektedir. Yeni paradigma çocuklukların çeşitliliğinden ve çocukluk deneyimlerini şekillendirmede toplumsal failer olarak çocukların kendilerinden oluşmaktadır, fakat bunun pratikte ne anlama geldiği her zaman net değildir (James&James, 2004: 23). Bununla birlikte çocukların toplumsal failer olduğu retoriği sıklıkla ifade edilirken bile çocukların kendi çıkarları hala göz ardı edilmektedir (James&James, 2004: 23). Bir grup olarak çocuklar diğer gruplarla ilişkilerinde toplumda madun durumdadırlar. Dolayısıyla onlar Alanen (2000) ve Mayall (2002) ileri sürdüğü gibi aktif failer olmalarına rağmen faaliyetlerinin, gücünün ve haklarının doğası toplumda kuşaksal grup olarak onların rolü ile ilişkili olarak düşünülmelidir. Bu kuşaksal ilişkileri yakalamak için çocukluk yapısal bakış açısından incelenmelidir (Corsaro, 2005: 29).

1.2.2.3. Yapısal Kategori (Kuşaksal Alan) Olarak Çocukluk

Çocukluğun toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiği, çocukların kendi yaşamlarını şekillendirmede aktif toplumsal failer olduğu kabul edilmesine rağmen, bu argümanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan biri biyolojik temelli salt maddi varoluş olarak çocukluğun kendisinin ortak oluşudur: Çocukluk bütün toplumlarda herkesin yaşam sürecinde psikolojik ve fizyolojik gelişimin yaşandığı belirli bir dönemdir. Bu iki şekilde açıklanabilir: İlk olarak çocukluğun biyolojik temeli kültürel olarak evrenseldir, yani bütün insanların yaşamında bir aşamadır ki, bu bakımdan o doğal geçici bir alandır. İkinci olarak çocukluk tüm toplumların kalıcı yapısal özelliğidir, ki bu bakımdan o kuşaksal bir alandır (James&James, 2004: 18-20; James, 2000: 32). Bu argümanlardan hareketle anlaşılmaktadır ki yapısal kategori

olarak çocukluğun iki boyutu bulunmaktadır: *Geçici bir dönem olarak çocukluk ve kalıcı kuşaksal alan olarak çocukluk.*

Yaygın bilimsel söylemde çocukluk rutin bir şekilde dönem olarak nitelendirilmektedir (Qvortrup, 2009: 23). Zira çocukların kendileri için çocukluk geçici bir dönemdir (Corsaro, 2005: 3; James&James, 2004: 20; James&Prout, 1997b: x). Bir dönem olarak çocukluk her bir çocuğun yetişkin olması için bir geçiş evresidir (Qvortrup, 2009: 27). Dolayısıyla onun üyeleri sürekli değişmektedir (Corsaro, 2005: 5 James&James, 2012: 15). Bununla birlikte çocukluk kalıcı yapısal bir form veya kategori olarak var olmaktadır. Yapısal kategori olarak çocukluğun kalıcılığı, varlığının belirli üyelere bağlı olmadığını belirtmektir. Diğer bir ifadeyle onun üyeleri sürekli değişmesine, yani çocuklar büyümesine rağmen, kalıcı yapısal kategori olarak çocukluk devam etmektedir (Corsaro, 2005: 5 James&James, 2012: 15). Çocukluğun çocukların topluma katılmaları için hazırlık dönemi olarak düşünülmesi onun yapısal bir form olarak kabul edilmesini kısmen zorlaştırsa da, çocukluk toplumsal sınıf gibi toplumun bir parçası veya kategorisidir (Corsaro, 2005: 3). Çocukluğun “birçok toplumun belirli yapısal ve kültürel unsuru” olarak düşünülmesi bizi onun toplumsal yapının kalıcı parçası olduğu fikrine götürmektedir (Prout&James, 1997a: 8). Bu bağlamda çocukluğun paylaşılan, ortak yönlerine önem verilmektedir (James, 2000: 32).

Çocukluğa dair yapısal yaklaşımda Jens Qvortrup ön plana çıkmaktadır. Qvortrup (1994) çocukluğun tüm toplumların asla yok olmayan kalıcı bir formu; toplumsal yapının daimi parçası olduğunu ileri sürmüştür (James&James, 2012: 15; James&James, 2004: 20; James&Prout, 1997b: x). Toplumsal yapının kalıcı parçası olarak veya yapısal bir form olarak çocukluk, kuşaksal birim olarak çocukluğa karşılık gelmektedir. Yatay düzlemde çocukluk tarihin herhangi bir zamanında var olan kuşaksal yapıdır; yetişkinlik ve yaşlılık gibi diğer kuşaksal birimlerle birlikte var olan toplumun bir parçasıdır (Qvortrup, 2009: 27). Bu bağlamda yaş ve kuşak, çocukluğun anlaşılmasında önemli kavramsal araçlar haline gelmektedir. Zira onlar çocukların konumlandığı yapısal alan olarak çocukluğun anlaşılmasına olanak sağlamaktadır (James&James, 2004: 22).

Gittins'e göre de çocukluk belirgin, ayrı ve esas olarak toplumsal kategoridir. Diğer bir ifadeyle 'çocukluk' statüye işaret eden genel ve soyut bir kavramdır. Statüler fiziksel ya da cinsel olgunluğa, yasal statüye ve kronolojik yaşa göre değişmekte ve çeşitlenmektedir (Gittins, 2009: 37). Çocukların toplumsal statüsü, karar alma hakları ve ne ölçüde toplumsal hayata katılacakları gibi konular, toplumsal aktörler olarak çocukların yaşamları yaşın ve onun öneminin sorgulanmasını gündeme getirmektedir (James, 2004: 30). Modern toplumda yaşam sürecinde kronolojik yaşın artan bir şekilde kurumsallaştığı görülmektedir: Çocuklar yaşamlarında yaşa göre yapılandırılmaktadır, çünkü yaş belirli kültürel bağlamlarda çocukları yetişkinlerden ayırmada homojen bir sınırlamadır. Bu durumda yaş çocuğun ne olduğunu, çocuğun statüsünü tanımlamada önemli görülmektedir (James&James, 2012: 1-2).

Yaş çocuğun tanımlanmasında önemli olmasına rağmen, bir takım sebeplerden dolayı sorunludur. İlk olarak, toplumsal bağlam gözden kaçırılabilir. Herbir çocuğun aynı yaşta aynı aşamaya ulaşması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle aynı yaşın çocukları aralarındaki farklılıklara bakılmaksızın birlikte aynı gruba yerleştirilemez. İkinci olarak, yasal bağlamda farklı yaşlar farklı toplumsal bağlamlarda sınır olarak kullanılabilir. Örneğin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) çocuğu 18 yaşın altında olan kişi olarak tanımlamaktadır (James&James, 2012: 1-2). Yetişkinler ve çocuklar arasında kavramsal olarak fark gözetilen evrensel yaş sınırı oluşturma, yaş sorununa kuramsal çözüm sunmuş gibi görünmesine rağmen, Çocuk Hakları Sözleşmesinin tanımını pratiğe dökmek oldukça zordur (James, 2004: 30). Üçüncü olarak, deneyimlerin ortaklığına işaret etmesi bakımından sorunludur. Örneğin evlenme ve okuldan ayrılma yaşı toplumlar arasında büyük oranda farklılaşmaktadır; hatta aynı toplum içinde bile 'çocuğun' yaş temelli tanımları hakkında tutarlılık veya uyum olmayabilir. Örneğin İngiltere'de yaşın çocukluk kavramının sınırlarını belirlemede kullanılması zaman içerisinde değişiklik göstermektedir (James&James, 2004: 20). Son olarak yaş açıkça çocukların fiziki ve zihinsel gelişiminde önemli olmasına rağmen, onun çocukluğun anlaşılması ve kavramsallaştırılmasına nasıl ve hangi şekillerde, dahil edilmesi gerektiği çok açık değildir (James, 2004: 30).

Çocukluğun üyeleri ve doğası sürekli değişmekte ve aynı zamanda kavramın kendisi tarihsel olarak farklılaşmaktadır (Corsaro, 2005: 3; James&James, 2004: 20; James&Prout, 1997b: x). Yapısal kategori olarak çocukluk olması zaman ve mekandaki değişkenlerin etkileşiminin bir sonucudur (Qvortrup, 2009: 25). Bu bağlamda Qvortrup (1994)'a göre yapısal kategori olarak çocukluk toplumsal sınıf, cinsiyet ve yaş grupları gibi diğer yapısal kategorilerle ilişkilidir. Bu kategorilerde yapılan yapısal düzenlemeler ve değişmeler çocuğun doğasını etkilemektedir. Örneğin modern toplumlarda cinsiyet, çalışma, aile ve toplumsal sınıf gibi kategorilerde yapılan yapısal düzenlemeler birçok kadının ev dışında çalışmasına, çocukların günlük bakım merkezi gibi kurumsal oluşumlarda daha fazla zaman geçirmesine ve erken çocukluk eğitimi programlarına yol açmıştır (Corsaro, 2005: 3-4). Eğer çocukların dahil olduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin doğasını anlaşılacaksa, diğer değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Hendrick, 1997; 2001: 10).

Yine de bu değişimler yapısal kategori olarak çocukluğun devamlı varoluşunu yani kalıcılığını ve gerçekliğini ortadan kaldırmamaktadır (Qvortrup, 2009: 25). Diğer ifadeyle çocukluğun doğası ve kavramın kendisi tarihsel olarak farklılaşmasına rağmen, kalıcı yapısal kategori olarak çocukluk devam etmektedir (Corsaro, 2005: 5; James&James, 2012: 15). Dolayısıyla yapısal bir form olarak çocukluk asla başka bir şeye dönüşmemektedir (Qvortrup, 2009: 27). Herhangi bir toplumsal yapı içerisinde çocukluğun bu sabitliği, çocukların deneyimlerindeki kültürel farklılığa rağmen, Qvortrup (1993)'un 'çocukluklar'dan ziyade 'çocukluk' kavramını kullanılması gerektiğini savunmasının sebebidir (James&James, 2012: 15). O çocukların dünyada, endüstrileşmiş ülkelerde, herhangi bir toplumda, bir aileden başka bir aileye hatta bir ailedeki bir çocuktan diğerine yaşam koşullarının farklılaştığını ve dolayısıyla çeşitlendiğini kabul etmektedir. Yine de çocukluğun çeşitliliği hakkındaki bu gerçeklik *çocuklar için neyin ortak olduğunun* sorgulanmasının önüne geçemez. Zira çocukluk, çocuklar tarafından ortak bir şekilde paylaşılan ve onu diğer toplumsal kategorilerden ayıran görünümlere ilişkin bir gerçekliktir (Qvortrup, 1993: 121). Sonuç olarak Qvortrup çocukların ortak bir takım özelliklere sahip olduklarını

vurgulayarak çoğulluk içinde çocukluklardan ziyade çocukluk kavramının kullanılmasından yana olmuştur (James&James, 2004: 20).

Çocukluğun zaman ve mekanda değişmesi durumu, diğer bir deyişle çocukluğun toplumsal inşası, çocukluğu aynı zamanda bir toplumsal sınıf, sosyolojik kategori ve toplumsal analiz değişkeni yapmaktadır (Daskalakis, 2015: 166). Çocukluğun yapısal kategori olması da onu aynı zamanda toplumsal analiz değişkeni yapmaktadır. Çocukluğun toplumsal analiz değişkeni olarak anlaşılması yeni paradigmanın temel ilkelerinden biridir (James&Prout, 1997b: x). Çocukluk da sınıf, cinsiyet, ırk veya etnisite gibi diğer değişkenlerden ayrılmayan toplumsal analiz değişkenidir (Prout&James, 1997a: 8). Çocukluğun sınıf, ırk, etnisite, cinsiyet gibi toplumsal, yapısal bir karaktere sahip olarak görülmesi, onun kuşaksal düzen olmasına da işaret etmektedir (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 188).

Özetle çocukluk, her çocuğun çocukluk dönemini geçirdiği hem sürekli değişen hem de kalıcı bir toplumsal kategori toplumsal alandır (Qvortrup, 2009: 25). Her toplum ‘çocuklar’ı ‘yetişkinler’den farklı biçimlerde ayırsa da, çocukluk tüm toplumların evrensel özelliğidir (James&James, 2012: 15). Çocukluk formu veya kategorisi bir dönem herkesin üyesi olduğu bir topluluğu somut olarak tanımlayan bir kavramdır. Bu nedenle nispeten sabit ve bütünüyle öngörülebilir ve bütün insanların ortak deneyimidir (Jenks, 2009: 95; Jenks, 2005: 6). Çocuk büyüyüp yetişkin olsa da, bir form olarak çocukluk bir yere gitmez, yeni kuşaklar gidenlerin yerini almaktadır (Qvortrup, 2009: 25). Çocukluğun bu iki görüşü –dönem olarak çocukluk ve kalıcı form olarak çocukluk- birbiri ile çelişmemektedir. Onlar yan yana var olabilirler ve hatta zaten öyledir, fakat oldukça farklı anlamlara sahiptir (Qvortrup, 2009: 23). Çocukluğun yapısal bir form olarak sürerken aynı zamanda tarihsel olarak değiştiğini söylemek, değişim ve süreklilik iddiasında bulunmaktır (Qvortrup, 2009: 26).

Bununla birlikte, çocukluğun hem tüm çocuklar için ortak olduğunu (James, 2000: 29), her toplumun değişmez özelliği olduğunu (Norozi&Moen, 2016: 79) hem de onların gündelik yaşamlarında yetişkinlerle olan etkileşimlerindeki çeşitlilikten dolayı parçalı veya çoklu olduğunu göz önünde bulundurmak da önem taşımaktadır. Zira çocukluk hem bütün çocuklar için ortak hem de farklı yönleri olan bir

deneyimdir. Bu ikili düşünme sürecini izlemenin önemini vurgulayan James, yerel farklılıklar aracılığıyla ortak ve paylaşılmış statü kategorisi olarak ‘çocuk’ kavramını çeşitlenmesine yol açan kültürel değişkenlere odaklanmayı önermektedir (James, 2000: 29). Sonuç olarak çocukluğa yapısal yaklaşımda, gerek yapısal farklılıklar bakımından makro boyuttaki çeşitliliği, gerekse gündelik yaşamdaki etkileşimler bakımından mikro boyuttaki çeşitliliği gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Yeni çocukluk sosyolojisinin temel yönelimini şu şekilde ifade etmek mümkündür: Yeni çocukluk sosyologları çocukları basitçe aktörler olarak ileri sürmekten ziyade, onlar birçok bakımdan çocukların hem ‘yetkin toplumsal aktörler’ olduklarını hem de yapı tarafından kısıtlandıklarını vurgulamışlardır (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 195). Şöyleki çocukluk toplumsal alan olarak görüldüğünde, herhangi bir toplumun toplumsal yapısında yer almaktadır ve toplumsal yapı tarafından şekillendirilmektedir. Yine de aynı zamanda çocukluk çocukların eylemleri tarafından şekillendirilmektedir. Çocuklar toplumsal olarak oluşturulan bu ortak kategori içinde çeşitliliği yaratmakta ve yeniden yaratmaktadır (James&James, 2001a: 34).

1.3. Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Yoksulluğu: Farklı Yapısal Olgu Olarak Yoksul Çocukluk

Çocuk yoksulluğunun yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında ele alınmasını iki temel boyutu bulunmaktadır. İlki küresel makro süreçler olarak toplumsal ve yapısal değişmelerin sonucu olarak çocuk yoksulluğunun, James vd. tarafından ‘toplumsal yapıda çocukluk’ yaklaşımında konumlandırılmasıdır. Bu yaklaşım çocukların analiz birimi olarak yoksulluk istatistiklerinde yer almaya başlaması ile ilişkilidir (James vd., 2007: 127). Çocukların veya çocukluğun sosyolojide gözlem ve analiz birimi olarak görülmesinde Danimarkalı sosyolog Qvortrup ön plana çıkmaktadır. O Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin ilk basımında çocukların analiz birimi olarak dikkate alınmasının gerekçesini açıklamakla birlikte bunun toplumsal istatistiklerle yapılabileceğini göstermiştir (James&Prout, 1997b: x).

The European Center (Avrupa Merkezi)’in Childhood as Social Phenomenon (Toplumsal Olgu Olarak Çocukluk) raporu bu girişimi oldukça genişletmiştir. Bu

raporda empirik veri üretme yanında, kuramsal ve metodolojik sorgulamalar da yer almaktadır (Qvortrup, 1993: 120; James&Prout, 1997b: x). 1987’de başlayan beş yıl süreli uluslararası bir araştırma programı kapsamında yapılan ve 16 ülke¹¹’yi kapsayan projede farklı toplumların ‘çocukluk’ları bağlamında çocukların gündelik yaşamları karşılaştırmalı bakış açısıyla araştırılmıştır. Bu proje farklı çocukluk biçimlerine ulaşmakla birlikte, çocukluğu çocukların yaşam sürecinde bir kategori olarak yapılandırmıştır. Projenin yaklaşımındaki yenilik *toplumsal grup olarak çocuklar* ve *toplumsal kategori olarak çocukluğa* odaklanması; çocukluğun mevcut statüsü bakımından dikkate alınması yani çocuklar için çocukluğun ne anlama geldiğinin dikkate alınması olmuştur (Qvortrup, 1993: 120; James, 2000: 32). Qvortrup çocuk-odaklı istatistiklerin toplanmasında uluslararası ölçekte önemli ilerlemelerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bununla birlikte istatistiklerin yorumunun belirli çocukluk ideolojilerini desteklemek için kullanılabilme ihtimali bulunduğundan dolayı çalışmalarında dikkatli olmuştur (James&Prout, 1997b: x). Dolayısıyla çocukluğa yönelik toplumsal yapısal bakış, ulusal ve küresel düzeyde araştırmalar yapılmasına olanak sağlamaktadır (James, 2000: 32).

Çocukluğu yapısal bakış açısından ele alan Qvortrup’ın temel argümanlarından diğeri çocukların yetişkinler gibi aynı toplumsal güçlere maruz kalmasıdır (Corsaro, 2005: 29). Her kuşaksal birim toplumda aynı değişkenlere maruz kalsa da, farklı kuşaklar bu değişkenlerin etkilerini aynı şekilde deneyimlememekte ve bu etkilerle aynı şekilde baş etmemektedirler. Onlar toplumsal düzende farklı şekilde konumlanmakla birlikte, araçlar, kaynaklar, etki ve güç kuşaklar arasında farklı şekillerde dağılmaktadır. Dolayısıyla kuşakların dışsal zorluklarla baş etme yeterliği, kabiliyeti aynı değildir, çeşitlenmekte veya farklılaşmaktadır (Qvortrup, 2009: 27). Qvortrup yapısal ve toplumsal kategori olarak çocukluğun tanımından hareketle, çocukların yaşam koşulları ile yüzleşmek için, bu yaşam koşullarını tanımlayan ve açıklayan değişkenler hakkında düşünme ve bilgide derinleşmenin gerekliliğini vurgulamaktadır (Qvortrup, 2009: 28). Yeni çocukluk sosyolojisinde çocukların yapısal, tarihsel inşacı, etnografik olmak üzere üç kuramsal yaklaşım¹² temelinde

¹¹ Kanada, Çekoslovakya, Danimarka, İngiltere ve Galler, Finlandiya, Batı Almanya, Yunanistan, İrlanda, İsrail, İtalya, Norveç, İskoçya, İsveç, İsviçre, ABD, Yugoslavya.

¹² Ayrıntı için bkz. Krieken&Bühler-Niederberger, 2009.

incelendiği ileri süren Van Krieken ve Bühler-Niederberger (2009: 188)'e göre yapısal yaklaşımda refah, yaşam şansı, sağlık koşulları, eğitimsel başarı gibi konulardaki istatistiksel veriler üzerinden incelemeler yapılmaktadır. Bu bakımdan çocuk yoksulluğu olgusunun, yeni çocukluk sosyolojisinde konumlanması yapısal yaklaşım temelinde çocukların istatistiklere analiz birimi olarak dahil olmasıyla gerçekleşmiştir.

İkinci boyutu ise ilki ile ilişkili olarak çocuk yoksulluğunun 'farklı yapısal olgu olarak çocukluk' yaklaşımında konumlandırılmasıdır. Çocuklar aile dışında analiz birimi olarak alınmasıyla resmi istatistikler toplumsal dünyanın nasıl farklılaştığını gözler önüne sermiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki çocukluğun karşılaştırmalı tartışmaları, farklılığı vurgulamaktadır. Ülkeler arasındaki büyük farklılıkların özellikle gelir ve refahın eşitsiz dağıtılmasından kaynaklı ortaya çıktığı görülmektedir. Çoğu ülkede ekonomik büyüme bir yandan kentli orta sınıfın büyümesini sağlarken, diğer yandan kentte ve kırdaki yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. Çocukluğa ve toplumsal yapıya bu tür yaklaşımlarda, karşılaştırmalı analizler aracılığıyla ortaya çıkan baskın tema çocuklukların özgünlüğü, vurgu ise farklılıklar üzerinedir. Farklılıklardan kaynaklı olarak çeşitlilik kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çocuk yoksulluğu, çocukluğun yapısal olarak farklılaşmasının sonucu olan *çocukluğun yapısal çeşitliliğinin* bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır (James vd., 2007: 127-132). Dolayısıyla çocuk yoksulluğu yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında farklı yapısal olgu olarak çocukluk yaklaşımından hareketle, *farklı yapısal olgu olarak yoksul çocukluk* olarak konumlandırmak mümkün görünmektedir.

Sınıf, ırk/etnisite, cinsiyet ve tarihsel süreç içerisinde farklı ülkelerde çocukluğun deneyimlenmesinde önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 191). 20.yy.'ın son çeyreğinde yaşanan toplumsal değişmelerin, çocukluğun koşulları ve çocukların deneyimleri üzerinde önemli etkisi olmuştur. Bu toplumsal değişme süreci çocukların geleneksel temsil biçimleri arasında artan farklılık ve çocukların yaşamlarının yeni gerçekliklerini gündeme getirmiştir (Prout, 2004: 14-15). Çocukluk deneyimlerindeki ayrışma ve dolayısıyla çeşitlilik netleşmiştir (Prout, 2011: 5). Çocukluğun sadece ülkeler arasında farklılaştığı ve

dolayısıyla çeşitlenmediği, aynı zamanda ülke içinde de homojen bir karaktere sahip olmadığı, ayrışmaların ortaya çıktığı görülmektedir (James vd., 2007: 128). Sosyolojik olarak ifade etmek gerekirse, geç modern dönemde çocukluğun yeni formları ortaya çıkmıştır. Çocuk yoksulluğu, çocukluğun bu değişen koşullarının bir çıktısıdır. Yaşam standartlarındaki, refahtaki artışa rağmen, zenginliği paylaşan çocuklar ve ondan en az faydalanan çocuklar arasındaki artan farklılaşma oldukça açıktır (Prout, 2004: 15).

‘Zorluk çeken’ çocuk görünümüleri ‘ideal’ çocukluk söyleminin önemli unsurunu vurgulamaktadır. ‘Zorluk çeken’ çocuklar bir yandan çocukluğun doğal durumu olarak yansıtılan savunmasızlık ve bağımlılığı temsil ederken diğer taraftan ‘ideal’ çocukluk görünümü ve ‘zorluk çeken’ çocuk görünümü arasındaki boşluğu gözler önüne sermektedir. Örneğin yoksul çocukların bir çocukluğa sahip olmadığını söylemek oldukça normatiftir. Böyle bir ifade çocukluğun alabileceği tek biçim olarak zengin çocukluğu doğallaştırmaktır. Bu yaklaşım çocukluğu özelleştirmekle birlikte onu tek bir toplumsal ve tarihsel bağlama yerleştirerek tanımlamaktadır (Prout, 2005: 13). Fakat gerek ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin gerek aynı toplum içinde refah dağılımındaki eşitsizliklerin etkisiyle çocuklukların farklılaşması, çocukluğa dair toplumsal gerçekliğin parçalı ve heterojen karakterini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda yeni çocukluk sosyolojisinin özellikle üzerinde durduğu ‘farklı çocukluk inşaları’ gündeme gelmektedir. Farklı çocukluk inşalarının gündeme gelmesinde, dünyanın farklı bölgelerinde, özellikle az gelişmiş ülkelerde açlık ve yoksulluk içinde yaşayan, savaş içinde yaşayan ve öldürülen, göç etmek zorunda kalan, emek güçlerinden yararlanan çocukların ideal çocukluk yerine oldukça farklı bir çocukluk deneyimini yaşadıklarına dair farkındalığın gelişmesi etkili olmuştur (Demir Gürdal, 2013: 12). Dolayısıyla farklı toplumsal dünyalarda yaşamak, çocuğun farklı görünümüne ve temsillerine yol açmaktadır (Jenks, 2005: 30).

Farklı yapısal olgu olarak yoksul çocukluk, aynı zamanda toplumsal inşacı yaklaşımın temel mantığından hareketle, çocukluğun makro boyuttaki yapısal toplumsal inşası; çocukluğun çeşitliliği ve çoğulluğunun bir görünümüdür. Bu bakımdan farklı yapısal olgu olarak yoksul çocukluk, aynı zamanda farklı çocukluk

inşalarından biridir. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar makro yapısal ve toplumsal değişmelerden kaynaklı olarak ideal çocukluk yerine oldukça farklı bir çocukluk deneyimlemektedirler. Böylelikle ideal çocukluk argümanı dışında farklı çocukluk anlayışları gündeme gelmektedir. Sonuç olarak yeni çocukluk sosyolojisinin temel argümanı olan çocukluğun yapısal ve toplumsal, kültürel olarak inşa edilmesi ile ilişkili olarak, modern ve ideal çocukluk dışında farklı çocukluk inşalarının varlığından hareketle ‘yoksul çocukluk’un farklı çocukluk inşalarından biri olması, çocuk yoksulluğunun yeni çocukluk sosyolojisi içerisinde konumlanmasına olanak sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK YOKSULLUĞU OLGUSU

Yoksulluk bireylerin yaşamlarında ekonomik, sosyal, fiziksel, çevresel, kültürel ve politik kaynaklardan mahrum olmasıdır. Farklı yaş ve cinsiyet grupları, etnik ve dini gruplar olmak üzere tüm toplumsal gruplar yoksulluğu farklı şekillerde yaşamakta ve yoksulluktan farklı şekillerde etkilenmektedir. Toplumda var olan sosyal gruplardan biri olarak çocuklar, hem yoksulluktan yetişkinlere göre daha derinden etkilenmekte hem de yoksulluğu kendine özgü bir şekilde yaşamaktadır. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu farklı sebep ve etkilere sahip olduğu için yetişkin yoksulluğundan farklılaşan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk yoksulluğu çalışmalarında ‘Çocuk Yoksulluğu’ dışında ‘Çocukluk Yoksulluğu’ ve ‘Yoksulluk İçinde Yaşayan Çocuk’ kavramları da kullanılmaktadır (Delamonica vd., 2006: 1). Marshall’a göre bu kavramlar sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmasına rağmen birbirinden farklılık göstermektedir. *Çocuk yoksulluğu* kavramı yetişkinlerle çocuklar pratikte birçok benzerlik taşısalar da, çocukların yaşadığı yoksulluğun özel olduğu ve yetişkinlerin deneyimlerinden farklılığını ifade etmektedir. *Çocukluk yoksulluğu* kavramı yaşamda ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk döngüsünde çocukluk dönemine vurgu yapmaktadır. *Çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk* ne hakkında konuşulduğunu tanımlamanın daha net bir yöntemi olabilir ve ‘çocuklar’ın homojen bir grup olmadığını kabul etmektedir (Marshall, 2003: 3).

2.1. Çocuk Yoksulluğunun Tanımlanması ve Ölçülmesi

Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde birçok olguda olduğu gibi farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Yine de belirli bir çerçeve belirlemek gerekirse, çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde temel iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır: *Tek boyutlu (gelir-odaklı) yaklaşımlar* ve *çok boyutlu (ihtiyaç ve hak-odaklı) yaklaşımlar*. Çalışmanın bu kısmında yaklaşımların neleri kapsadığı, ne anlama geldiği ve hangi kurum ve kuruluşlar tarafından benimsendiği ele alınarak çocuk yoksulluğunun ne’liğine dair bir kanıya varılmaya çalışılmıştır.

Çocuk yoksulluğunu ve çocukluk yoksulluğunu analitik olarak yukarıdaki gibi ayırmak mümkün olsa da, olgusal olarak pratikte birbirinden ayırmak pek de mümkün görünmemektedir. Zira literatürde çoğunlukla birbirinin yerine kullanılması da bundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada hem yetişkinlerden farklı olarak çocukların yaşadığı yoksulluk hem de çocukluk dönemine özgü olan yoksulluk mercek altına alınmaktadır. Çocukluk döneminin yoksulluğunu belirleyen, yapılaştıran da birey ve özne olarak çocukların kendileridir. Bu nedenle çocuk yoksulluğu aynı zamanda çocukluk yoksulluğu olarak kabul edilerek literatürde de daha yoğun olarak tercih edilen çocuk yoksulluğu kavramı kullanılmaktadır.

Çocuk yoksulluğu genel anlamdaki yoksulluktan nadiren ayrıştırıldığı için özel boyutlarına çoğunlukla değinilmemektedir (Delamonica vd., 2006: 4; UNICEF, 2005b: 16; UNICEF, 2005a). Çocuk-odaklı yoksulluk ve iyi olma hali yoksulluk tartışmalarında ihmal edilen bir alandır. Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesindeki bu boşluk gerek akademide gerek politik alanda büyük oranda kabul görmektedir.¹³ Bununla birlikte çocuk haklarındaki ilerlemeler ve 1990'ların başında *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* (United Nations Convention on the Rights of the Child)'nin neredeyse dünyadaki tüm ülkeler tarafından onaylanması çocukları yoksulluk tartışmasında daha önemli bir konuma yerleştirmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşamlarını inceleyen küresel çalışmalar ve küçük ölçekli raporlar yayınlanmıştır. Bu yöndeki gelişmelerle ilgili olarak çocuğa-özgü yoksulluk ölçütleri geliştirme ve kullanmanın öneminin anlaşılmasıyla göreceli olarak son dönemde bir takım yaklaşımlar ve metotlar geliştirilmiştir (Roelen&Gassman, 2008: 4; Biggeri vd., 2010: 5). Bu çocuğa-özgü yoksulluk ölçümleri standart yoksulluk ölçütlerinden, yani yetişkinler için kullanılanlardan farklı olarak çocukların özel durumlarını yansıtmaktadır (White vd., 2003: 380).

Çocuk yoksulluğu yaklaşımı çocuk-odaklı olduğunda ve daha çocuğa-özgü durumları içerdiğinde genellikle veri ihtiyacı artmaktadır. Belirleme ve veri toplama bakımından ideal çocuk yaklaşımı belirlense bile verinin elde edilebilirliği bakımından kısıtlamalarla karşılaşacaktır. Analiz birimi olarak birey çocuğu dikkate

¹³ Bknz. Gordon vd., 2003a; Gordon vd., 2003b; Minujin vd., 2005.

alan yaklaşımlar, hane düzeyinde veri toplamaktan daha zor ve maliyetli olan çocuk düzeyinde bilgiye ihtiyaç duyacaktır (Roelen&Gassman, 2008: 8). Gelişmekte olan ülkelerde çocuğa-özü bilgiye ulaşma ihtimali hane düzeyindeki bilgiye ulaşma ihtimalinden daha düşüktür. Çünkü yoksulluğa dair temel bilgi kaynakları genelde hane düzeyinde veri sağlayan bütçe ve yaşam standartları anketleridir. Bu nedenle çocuk yoksulluğu tahminleri yoksul hanelerde yaşayan çocuk yüzdesine dayanmaktadır ki bu da hane içindeki dağılımı göz ardı etmektedir. Dolayısıyla hane düzeyinde toplanan verilerin yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısı rakamlarını yansıtmamasının mümkün olmadığı ileri sürülmektedir (White&Masset, 2002: 1). Ayrıca çocuk yoksulluğunda uygun veriye erişim özellikle uluslararası bakış açısından önemli bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır (Corak, 2005: 9).

Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesi çocukların hangi durumda yoksul olduğu veya olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bunun için *analiz biriminin* ve *kaynakların* (çocukların iyi olma hali ile ilişkili olan durumların) belirlenmesi gerekmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 6). Belirleme unsuru çocuk yoksulluğunda büyük bir öneme sahiptir. Çünkü belirleme unsuru çocuk yoksulluğu ölçümünün ne ölçüde çocuk odaklı olduğunu ve çocuk yoksulluğunu yansıttığını ortaya koymaktadır (Roelen&Gassman, 2008: 5). Analiz birimi olarak hane ya da aile mi, yoksa sadece birey olarak çocuk mu alınmalıdır? Bu konuda bireyler olarak çocukları analiz birimi olarak almak hem önerilen hem de ortak uygulamadır. Fakat bu uygulama kaynakların hane içinde nasıl paylaşıldığının anlaşılmasını gerektirmektedir (Corak, 2005: 10). Çocuk yoksulluğunun ölçülmesinde kaynakların temel alınması, çocukların yoksul olup olmadığını belirleme unsuru olduğu varsayılan çocukların yaşamlarındaki görünümlere işaret etmektedir. Bu durumda çocuk yoksulluğu yalnızca gelirin dikkate alınması veya gelir dışında diğer boyutların da dikkate alınması ile belirlenmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 6). Bazıları genelde yoksulluk ve özelde çocuk yoksulluğun tanımlamasında salt gelir-temelli tanımlama yerine çok boyutlu bir yaklaşımın gerekliliğini savunmaktadır.

Çünkü aileler ve çocuklar yalnızca parasal kaynaklar dışında diğer birçok durumdan etkilenmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 6).¹⁴

Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesi boyut düzeyine (tek boyutlu veya çok boyutlu) ve analiz birimine göre farklılaşmaktadır (Roelen&Gassman, 2008: 4). Ülkeler ve uluslararası kurumlar arasında tektip, genel bir yaklaşım bulunmamaktadır (Delamonica vd., 2006: 3; EAG, 2012: 1). Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde gelir ve tüketimi temel alan tek boyutlu (parasal) yaklaşımlar ve temel ihtiyaçları, insan hakları ilkelerini temel olan çok boyutlu yaklaşımlar olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır.

2.1.1. Tek Boyutlu (Gelir-Odaklı) Yaklaşımlar

Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde en yaygın benimsenen yaklaşım gelir-odaklı yaklaşımdır (Delamonica vd., 2006: 3; Minujin vd. 2005: 3). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde on yıllardır bu yaklaşım kullanılmaktadır (Tekola-Gebru, 2009: 12; Mc Donald, 2008: 2). Gelir-odaklı yaklaşımın benimsendiği çocuk yoksulluğu ölçümleri hem ülkeler içinde hem de ülkeler çapında çocuk yoksulluğunun yaygınlığını ve dağılımını vurgulayarak, öncelikle gelir, tüketim ve temel hizmetlere erişim gibi ölçülebilir görünümlere odaklanmaktadır. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu çocukların yaşadıkları hanenin geliri veya tüketimi incelenerek ölçülmektedir (Tekola-Gebru, 2009: 12).

Yoksulluğu tanımlanması ve ölçülmesinde benimsenen gelir-odaklı yaklaşım yoksulluğu ölçmede iki metodoloji kullanmaktadır. Bunlar *mutlak yoksulluk* ve *görelî yoksulluktur* (Minujin vd., 2006: 493). Her iki metodolojide de teknik veya ölçüt olarak yoksulluk sınırı kullanılmaktadır (Delamonica vd., 2006: 31). Buna göre mutlak yoksulluk için belirli bir toplumda insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ürünlerin fiyatlarına dayanan bir yoksulluk sınırı belirlenmektedir. Gelirleri yoksulluk sınırının altında olan bireyler veya hanehalkları mutlak yoksulluk içinde yaşadıkları düşünülür (Giddens, 2005a: 309; Minujin vd., 2006: 493). Diğer bir ifade ile mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireylerin temel ihtiyaçlarını

¹⁴ Bknz. Minujin vd., 2005.

karşılayabilecek, yaşamlarını sürdürebilecek gelire sahip olmamasıdır (Şenses, 2001: 62). Dolayısıyla mutlak yoksulluk fiziki olarak sağlıklı bir yaşam sürmek için karşılanması gereken temel maddi koşullara bağlı olarak değerlendirilmektedir (Giddens&Sutton, 2014: 208). Mutlak yoksulluğun evrensel bir geçerliliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü yaşam standartlarının yaşadığı yere bakılmaksızın bütün insanlar için büyük ölçüde aynı olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır (Giddens, 2005a: 309). Dünya Bankası özellikle yoksul ülkelerde mutlak yoksulluğu kullanmaktadır (Durgun, 2011: 143-144). Dünya Bankası'nın yoksulluk sınırı harcamalardan, tüketimden ziyade gelire dayanmaktadır (Gordon vd., 2003: 3).

İhtiyaç tanımının kültürel olarak değişebileceğinden dolayı evrensel bir mutlak yoksulluk tanımının yapılamayacağını ileri süren görüş de ortaya çıkmıştır (Giddens&Sutton, 2014: 208). Bu görüşlere göre yoksulluğu belirli bir toplumda yaygın olan yaşam standartlarına bağlı olarak değerlendirmenin daha uygun olduğunu düşünülerek göreceli yoksulluk kavramı kullanılmıştır. Buna göre yoksulluk evrensel standartlara göre değil, genelde kültürel olarak tanımlanmalıdır. Çünkü insanların ihtiyaçları veya gereksinim duydukları şeyler toplumdan topluma farklılaşabilmektedir (Giddens, 2005a: 309). Göreceli yoksullukta yoksulluk sınırı belirli bir ülkede değişen toplam gelire göre belirlenmektedir (Minujin vd., 2006: 494). Göreceli yoksulluk bir ülkedeki ortalama gelir oranına göre belirlenen yoksulluk sınırına dayanmaktadır (UNICEF-IRC, 2005: 6). Göreceli yoksulluk sınırı ulusal yaşam standartının kullanıldığı ve hesaplandığı zaman ve mekan bağlamına göre belirlenmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 10). Çoğu OECD veya AB ülkesi yoksulluğu tanımlamak veya belirlemede %50 veya %60 medyan ulusal gelir olarak belirlenen göreceli yoksulluk sınırını benimsemektedir (UNICEF-IRC, 2005: 6; Giddens&Sutton, 2014: 208). Bugün birçok sosyolog da göreceli yoksulluk kavramını kullanmaktadır (Giddens&Sutton, 2014: 208). Göreceli yoksulluk kavramı sosyo-ekonomik süreçleri vurgulamanın artan yoksunluk düzeylerine yol açabileceğine dikkat çekerek, eşitsizlik tartışmalarına daha sosyolojik bir çerçevede kazandırmada önem taşımaktadır (Giddens&Sutton, 2014: 212).

Özetle hem mutlak yoksulluk hem de göreceli yoksullukta kullanılan yoksulluk sınırı, belirlenmiş yoksulluk sınırı altında gelir veya tüketim seviyesine sahip herhangi

birinin yoksul olduğunu ifade etmektedir (Delamonica vd., 2006: 31-32). Dolayısıyla çocuk yoksulluğunda benimsenen gelir-odaklı yaklaşımda temel olan uygulama uygun yoksulluk sınırının ve gelir veya harcama verilerinin belirlenmesidir (White vd., 2003: 382). Eğitim, sağlık, vatandaşlık hakları gibi gelir-dışı göstergeler bu yaklaşımda dikkate alınmamaktadır (Delamonica vd., 2006: 31-32). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gelire daha fazla, eğitim ve sağlık ölçümlerine daha az odaklanılmıştır (White vd., 2003: 391). Çocuk yoksulluğunun ölçülmesinde hanelerin kesin gelir ya da tüketim şekilleri hakkında bilgi toplamak gerekmektedir. Bu tip bilgiler genelde hane bütçesi veya yaşam standartları anketleri aracılığıyla elde edilmektedir (akt. Roelen&Gassman, 2008: 10). Gelir genellikle hane düzeyinde ölçüldüğünden çocuk yoksulluğunun gelir-odaklı yaklaşıma göre ölçülmesi, yoksul hanelerde yaşayan çocuklara işaret etmektedir (White vd., 2003: 382). Bu durumda yoksul çocuklar düşük gelir veya tüketime sahip hanelerde yaşayanlar olarak tanımlanmakta (Biggeri vd., 2010: 6); yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısından ziyade yoksul hanelerde yaşayan çocuk sayısı dikkate alınmaktadır (White vd., 2003: 383). Sonuçta çocuk yoksulluğu oranı, toplam yoksul çocuk sayısının toplam çocuk sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Corak, 2005: 15).

Yoksulluğun belirlenmesi ve ölçülmesinde gelir-odaklı yaklaşım, uluslararası kalkınma ajansları tarafından kullanılan en yaygın metodolojidir (Delamonica vd., 2006: 31-32). Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde *Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı* (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD), *Avrupa Birliği İstatistik Ofisi* (European Union Statistical Office-EUROSTAT) gibi uluslararası kalkınma ajanslar gelir-odaklı yaklaşımı benimsemektedirler.

OECD üyesi ülkelerde ülkelerarası karşılaştırmaların yapılabilmesi amacıyla belirli standartlara göre oluşturulan veritabanları bulunmaktadır (Topkaya, 2013: 163). ABD dışındaki OECD ülkelerinin çoğu ulusal medyan geliri yüzdesine göre belirlenen göreceli yoksulluk sınırını kullanmaktadır. ABD ise çocuk yoksulluğunu ölçmede mutlak yoksulluğu temel almaktadır (UNICEF-IRC, 2005: 6). Çocuk yoksulluğunun boyutları konusunda ülkeler arası karşılaştırmaya olanak veren OECD verilerinde göreceli çocuk yoksulluğu, hane gelirine göre ölçülmektedir. Çünkü

hane gelirinin çocukların maddi kaynaklara erişiminde makul bir kılavuz olduğu varsayılmaktadır (Adamson, 2012: 9-10). OECD üyesi ülkelerde yaygın olarak kabul gören çocuk yoksulluğu tanımına göre, “bir çocuğun kaynakların aile içinde adil dağıldığı varsayıldığında ve ailenin büyüklüğü ve oluşumu göz önünde bulundurulduğunda, çocuğun mevcut geliri içinde yetiştiği topluma oranla mevcut medyan/ortanca gelirin yarısından daha azına sahip ise çocuğun yoksul olduğu düşünülmektedir” (UNICEF, 2005a: 7; Adamson, 2012: 10). UNICEF-IRC’nin *Zengin Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu 2005* (Child Poverty in Rich Countries 2005) raporu da OECD ülkelerinde çocuk yoksulluğunu belirlemek ve ölçmek için göreceli çocuk yoksulluğu sınırını kullanmıştır (UNICEF-IRC, 2005: 11). Yukarıda bahsedilen özellikteki hanehalklarının 0-17 yaş grubu çocukları, çocuk yoksulluğu içindeki grup olarak kabul edilmektedir (Topkaya, 2013: 164).

EUROSTAT ve OECD son yıllarda göreceli gelir standartını (örn. ortalama ya da medyan hane gelirinin yarısı) kullanarak endüstrileşmiş ülkelerde çocuk yoksulluğunu karşılaştırmışlardır. Bunun için Lüksemburg Gelir Çalışması (Luxembourg Income Study-LIS), Avrupa Topluluğu Hane Panel Anketi (European Community Household Panel Survey-ECHP) ve benzer veriler¹⁵ kullanılmıştır (Gordon vd., 2003a: 29). OECD eşdeğerlik ölçeği veya EUROSTAT ölçeğine göre medyan gelirin yarısına denk gelen hane gelirinin altında kalan haneler ve o hanede yaşayan tüm fertler yoksul olarak değerlendirilmektedir. Çocuklar arasındaki yoksulluk oranı ise yoksul çocuk sayısının toplam çocuk nüfusuna bölünmesi ile elde edilmektedir (Dayıoğlu, 2007: 85-86).

Hem Avrupa Birliği hem de OECD medyan/ortanca hane gelinine dayalı çocuk yoksulluk sınırını kullanmaya devam etmektedir (Adamson, 2012: 10). Gelire dayalı göreceli çocuk yoksulluğuna ilişkin OECD tarafından yayınlanan veriler çocuk yoksulluğu konusunda gelir boyutunun dışında bir bilgi sağlamadığından dolayı çocukların yoksulluk alanları konusunda sınırlı kalmaktadır (Metin, 2015: 173). Diğer taraftan *Dünya Bankası* tarafından kullanılan gelir ölçütleri ve *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı* (United Nations Development Programme-UNDP)’nin

¹⁵ Örneğin bkz. Cornia-Danziger, 1997; Bradbury-Jantti, 1999; Bradshaw, 1999; 2000; Mejer-Siermann, 2000; UNICEF 2000.

bileşik endeksleri yoksulluğu genel olarak ölçmede önem taşıyalar da spesifik olarak çocuk yoksulluğunu değerlendirmek için tasarlanmamıştır. Aynı zamanda bu göstergeler ne kadar çocuğun yoksulluk içerisinde yaşadığını göstermemektedir (UNICEF, 2005b: 20).

Son yıllarda parasal yaklaşımın çocuk yoksulluğunu ölçmede sınırlı olduğu; çocukların yoksunluklarını yansıtmada yetersiz olduğu kabul edilmiştir (Biggeri vd., 2010: 7). Bu sınırlılık iddiasının bir takım gerekçeleri bulunmaktadır. Parasal yaklaşım hane yapısı, cinsiyet ve yaşı az dikkate almakta; çocukların ihtiyaçlarının yetişkinlerden farklı olduğunu göz ardı etmektedir (Delamonica vd., 2006: 3). Ayrıca hane üyeleri arasındaki kaynakların dağılımının eşit olduğu varsayılmaktadır (Roelen&Gassman, 2008: 11). Son olarak çocukların iyi olma halinin aynı zamanda gelir-dışı alanlara bağlı olduğu göz ardı edilmektedir. Çünkü temel hizmetlere erişim ve çocukların oyun alanı için güvenli çevre her zaman hane gelirine bağlı olmamaktadır (Delamonica vd., 2006: 4).

Gelir-odaklı yaklaşımın bahsedilen eksikliklik veya sınırlılıklarından dolayı gelir veya maddi kaynaklara odaklanan tek boyutlu yaklaşımlar yerine, yoksulluk ve dezavantajın çok boyutlu oluşumları ön plana çıkmıştır. Çok boyutlu yaklaşımlar gelir ve maddi yoksunluk yanında sosyal haklar, sosyal dışlanma ve sosyal katılım gibi konuları dikkate alan yaklaşımlardır (akt. Mc Donald, 2008: 2).

2.1.2. Çok Boyutlu (İhtiyaç ve Hak-Odaklı) Yaklaşımlar

Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde tek boyutlu (gelir-odaklı) yaklaşım yaygın olarak kullanılmasına rağmen bazı bilim adamları ve kalkınma ajansları, çocuk yoksulluğunu sadece parasal terimlerle tanımlanamayacağı ileri sürmüştür. Dolayısıyla çocuk yoksulluğunu çok boyutlu bir toplumsal olgu olarak değerlendirmişlerdir (Delamonica vd., 2006: 4). Çocukların iyi olma hali için hanenin mali kaynakları kadar, yeterli bakım ve koruma da önemlidir. Çocukların aile ve ülkelerinin yoksulluğu ile paylaştıkları yoksulluk yanında, yoksulluğun onların hayatında ek olarak okulu bırakma, sağlık hizmetlerinden mahrum kalma, akranları tarafından damgalanma gibi önemli sonuçları olmaktadır (Marshall, 2003: 1).

Gelişmiş ülkelerin tersine gelişmekte olan ülkeler için çok boyutlu yaklaşımların önemi vurgulanmaktadır (White vd. 2003: 387). Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesinde benimsenen çok boyutlu yaklaşım, gelir veya tüketim düzeyleri yerine temel ihtiyaçlar ve haklara odaklanmaktadır (Delamonica vd., 2006: 4). Çocuk yoksulluğuna dair çocukların sorunları ile ilgilenen örgütlenmeler doğrudan çocuk yoksulluğu tanımı ile ilgilenmemiş olsalar da, onlar tarafından kullanılan bir takım tanımlamalar bulunmaktadır (Minujin vd., 2006: 489; Delamonica vd., 2006: 4). Bu tanımlamalar çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde ve ölçülmesinde, yoksunluk yaklaşımı ve insan hakları ilkeleri kavramlarını birlikte temel almaktadır (Delamonica vd., 2006: 4). Diğer bir ifadeyle söz hakkı, katılım ve çok boyutluluk gibi bazı ortak unsurları paylaşan çocuk yoksulluğu tanımlamaları doğrudan veya dolaylı olarak insan hakları öğretisini içermektedir (Minujin vd., 2006: 489). Dolayısıyla uluslararası örgütlenmeler ve kalkınma ajansları çoğunlukla çok boyutlu yaklaşımı kullanmaktadır (EAG, 2012: 3). *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı* (United Nations Development Programme-UNDP), *Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu* (United Nations International Children's Emergency Fund-UNICEF) ve *Çocukluk Yoksulluğu Araştırma ve Politika Merkezi* (The Childhood Poverty Research and Policy Center-CHIP) gibi uluslararası organizasyonlar bu çok boyutlu yaklaşımı benimsemektedir.

UNDP temel ihtiyaçlar ve insan hakları ilkelerinin bileşimi olan *hibrit* bir yaklaşımı savunmaktadır. Buna göre çocuk yoksulluğunu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 26. ve 27. maddelerinde belirtilen sosyo-ekonomik hakların reddi olarak tanımlamaktadır (Minujin vd. 2005: 14). “27. madde çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimleri için yeterli yaşam standartı hakkını bütün çocuklar için ana hatlarıyla belirtmektedir” (UNDP, 2004: 10). UNDP çocuk yoksulluğuna tam bir tanım getirememektedir. O Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ekonomik ve sosyal haklara dayanan kavramsal bir çerçeve ortaya koymaktadır (Minujin vd, 2005: 14).

UNICEF'in çocuk yoksulluğu tanımlaması ilk olarak çocuk yoksulluğunun çok boyutlu ve yoksunluk biçimlerinin birbiriyle *ilişkili* doğasını vurgulamaktadır (Minujin vd., 2006: 485). Temel hizmetlere erişim gibi maddi yoksunluğun

görünümleri yanında, özgüven ve psikolojik gelişimi etkileyen ayrımcılık ve dışlanma ile ilişkili konular da çocuk yoksulluğunu tanımlamada merkezde yer almaktadır (Delamonica vd., 2006: 5; Minujin vd., 2006: 485). İkinci olarak *insan hakları temelli* bir yaklaşımı savunmaktadır (Delamonica vd., 2006: 5; Minujin vd., 2006: 485). UNICEF’e göre yoksul çocuklar, yaşam, sağlık ve beslenme, eğitim, katılım ve korunma gibi haklardan yoksun durumdadır (UNICEF, 2005b: 17).

UNICEF insan hakları yaklaşımı ve *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* (*United Nations Convention on the Rights of the Child-UNCRC*) temelinde çocuk yoksulluğunu, çocukların iyi olma halinin sağlanmasında temel olduğu düşünülen hem maddi hem de sosyal yardım ve hizmetlerden yoksun olma durumu olarak tanımlamaktadır (Minujin vd., 2006: 485). Çocuklar, yoksulluğu zihinsel, fiziksel, duygusal ve ruhsal gelişimlerine zarar veren koşullar altında çok boyutlu olarak yaşadıklarından dolayı çocuk yoksulluğunun tanımlamasını düşük hane halkı geliri veya düşük tüketim düzeyi gibi geleneksel kavramsallaştırmaların ötesinde genişletmek ve daha kapsamlı hale getirmek önemlidir (UNICEF, 2005b: 16). Bu bağlamda UNICEF *Dünya Çocuklarının Durumu 2005* (*The State of the World’s Children 2005*) adlı raporunda çocuk yoksulluğunun şöyle tanımlanmasını önermektedir:

“Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta potansiyellerini tam olarak gerçekleştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılmamaktadırlar” (UNICEF 2005b: 18).

Özetle UNICEF çocukların yoksulluğu zihinsel, fiziksel, duygusal ve ruhsal gelişimlerine zarar veren bir ortam olarak yaşadığını ifade etmektedir. Yoksunluk kavramı, dikkatleri çocukları çevreleyen koşullara yönelterek yoksulluğu çocukların yaşadıkları çevrenin ürünü olarak değerlendirmektedir (UNICEF, 2005b: 20). Yoksulluk ve yoksunluk kavramı sıkıca birbirine bağlı olmakla birlikte, yoksunluk kavramının yoksul bireylerin gelirinden bağımsız çeşitli koşulları kapsadığı düşünülmektedir (Gordon vd., 2003b: 6). Yoksunluk çocukların iyi olma halinin gelişiminde gerekli olan gelir dışındaki maddi koşul ve hizmetlerin eksikliğidir (Wordsworth vd. 2005: 13).

UNICEF gibi CHIP'in çocuk yoksulluğu tanımı da çok boyutludur ve çocuk yoksulluğunun farklı görünümünün *ilişkiseliliğini* vurgulamaktadır (Minujin vd., 2006: 487; Delamonica vd., 2006: 5). CHIP çocuk yoksulluğunu şu şekilde tanımlamaktadır: Çocuk yoksulluğu çocukluk dönemi boyunca deneyimlenen yoksulluktur. Çocuk yoksulluğu çocukların iyi olma hali ve onların potansiyelini gerçekleştirmesi için ekonomik, sosyal, kültürel, fiziksel, çevresel ve politik kaynaklara ulaşamamasıdır: Çocuğun yeterli geçim kaynakları, insani gelişim için fırsatlar, onu yetiştirecek ve koruyacak aile ve topluluk yapıları, sesini duyuracak fırsatlar olmadan büyümesidir (Marshall, 2003: 1).

Çocuk yoksulluğunun ölçülmesi yoksulluk ve yoksunluğun dikkatli bir analizini gerektirmektedir. Bunun için çok boyutlu yoksunluk analizi gibi alternatif yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Son zamanlarda Avrupa Birliği ülkeleri ve gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğu araştırmaları hem maddi hem de maddi olmayan yoksunluk ölçümlemlerini kapsayan göstergelerin gerekliliğini vurgulamaktadır (Roelen&Notten, 2012: 2). Çok boyutlu yaklaşımın temel ögesi yoksunluk ölçütüdür. Yoksunluk ölçütü her bir çocuğun bir ya da daha fazla boyutta yoksun olup olmadığı değerlendirilmektedir. Bir çocuk eğer iki veya daha fazla boyutta şiddetli yoksunluk yaşıyorsa onun mutlak yoksulluk içinde yaşadığı düşünülebilir (Roelen&Gassman, 2008: 14). Şiddetli yoksunlukların ölçüm göstergeleri yaşam standartı hane anketlerinden toplanabilmektedir. Bu anketler eğitim, sağlık, iş, barınma koşulları ve mal varlığı konularına dair hane yanında bireysel düzeyde de veriye sahiptir. Bu yaklaşımın belirleme ve toplama metotları tüm boyutlardaki bilginin her birey çocuk için ulaşılabilir olması gerektirmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 14).

Çocuk yoksulluğunun ölçülmesinde yoksunluk ölçütü gözlemlenebilir ve ispat edilebilir dezavantajları göz önünde bulundurmaktadır. Bristol Üniversitesi ile Londra İktisat Okulu tarafından gerçekleştirilen ampirik bir araştırmada 7 temel ihtiyaç ölçütü oluşturularak gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların şiddetli yoksunluklardan nasıl etkilendiği incelenmiştir (Minujin vd. 2005: 9). Bu çalışma gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğunun kapsam ve derinliğini ölçen ilk

bilimsel çalışmadır ve bu ülkelerde çocuk yoksulluğunun ilk kavramsallaştırmasını yapmak için geliştirilmiştir (Gordon vd., 2003a: 1).

Bristol yoksunluk ölçütü tam anlamıyla çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve metodolojisinde onun çeşitli boyutlarının olduğunu kabul etmektedir. Gordon ve arkadaşları (2003a, 2003b) çocukların ulaşması gereken bir takım temel ihtiyaçlardan yola çıkmışlardır. Ölçüt çocukların durumlarının olumsuz görünümlerine odaklanmaktadır (Roelen&Gassman, 2008: 13). Çocuk yoksulluğunun bu ölçümü uluslararası bir şekilde çocuk hakları temelinde mutabık kalınmış tanımlamalara dayandırılmaktadır. Erişimi hayati önemde varsayılan temel ihtiyaçlar yeterli beslenme, güvenli su tüketimi, düzgün sanitasyon olanakları, sağlık, barınma, eğitim, bilgi ve hizmetlere erişim olarak belirlenmiştir (Minujin vd. 2005: 9; Gordon vd., 2003a: 1; Gordon&Nandy, 2016: 69). Çocuk yoksulluğu bu gösterge veya hakların gerçekleşmemesi, bunlardan yoksun olma durumu olarak düşünülmektedir (Minujin vd. 2005: 10). Temel ihtiyaçların karşılanması birey çocuk düzeyinde değerlendirilmektedir. Böylelikle analiz birimi olarak birey çocuk temel alınmaktadır. Yoksunluk süreci her bir boyuttaki yoksunluğu açık ve kesin bir şekilde belirtmek için kullanılmıştır (Roelen&Gassman, 2008: 13). Her bir boyuttaki yoksunluk hafif, orta, şiddetli, aşırı olmak üzere üzere derecelendirilmiştir. Yoksulluk sınırı her boyut içinde şiddetli yoksunluk tanımı nezdinde belirlenmiştir. Eğer çocuk mevcut kriterleri sağlamıyorsa yoksun olduğu sonucuna varılmıştır. Alt sınırlar uluslararası standartlara göre ve aynı zamanda verinin ulaşılabilirliği ve uygulanabilirliğine bağlı olarak yoksunluğu ölçecek şekilde belirlenmiştir (Roelen&Gassman, 2008: 14).

Çocuk yoksulluğu indeks ölçütleri, çocuk yoksulluğuna dair ülkeler veya yaş ve etnik gruplar gibi demografik grupların performansının karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır (akt. Roelen&Gassman, 2008: 7). Çocuk yoksulluğu indeks ölçümleri makro veri yanında mikro veriye de dayandırılabilir (Roelen&Gassman, 2008: 7). Bunun için bilginin karşılaştırılabilir gruplar düzeyinde parçalara ayrıştırılabilir olması gerekmektedir. (Roelen&Gassman, 2008: 8).

Bradshaw ve arkadaşları 25 AB ülkesini karşılaştırmak için çocuk iyi olma hali indeksi oluşturmuşlardır. Bunun için *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* ve çocuğun iyi olma halinin çok boyutlu anlaşılmasını temel almışlardır. Onlar çocuk yoksulluğunu analiz eden 8 farklı grup (maddi durum, barınak, sağlık, öznel refah, eğitim, çocukların ilişkileri, sivil katılım, risk ve güvenlik) oluşturmuşlardır. Bu 8 grup içinde 23 alan ve 51 gösterge belirlenmiştir (Bradshaw vd., 2007: 133). Alanların ve göstergelerin seçimi, başlangıçta çocuk yoksulluğunun çok boyutlu görüşü temelinde yapılmış olmasına rağmen nihayetinde mevcut veriye dayanmaktadır. Dolayısıyla Bradshaw ve arkadaşları yaklaşımın uygulanmasında karşılaştıkları sınırlamaları kabul etmektedir. Verinin çoğunluğu karşılaştırma yaparken sıkıntı yaşanmaması için ulusal düzeyden ziyade uluslararası düzeyde toplanmıştır. Bu indeks ölçütünde çocukların iyi olma halinin değerlendirmesi hususunda çok boyutluluğun önemi kabul edildiği için çok boyutlu çocuk yoksulluğu yaklaşımlarının arasında yer almaktadır (Roelen&Gassman, 2008: 16).

Birleşik Devletler Çocuk ve Gençlik İyi Olma Hali İndeksi Amerika'da çocukların ve gençlerin iyi olma halini ölçmek için Land ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. 20. yy.'ın son çeyreğinde ABD'de çocuk ve genç iyi olma halinin sosyal yaşamın hangi alanlarında, hangi yaşlarda, farklı ırk yada etnik gruplarda nasıl değiştiğini değerlendirmek üzere oluşturulmuştur. Bunun için yaşamın 7 farklı alanda (maddi refah, sosyal ilişkiler, sağlık, güvenlik/davranışsal endişeler, üretken eylem, topluluğa katılım) 28 sosyal gösterge belirlenmiştir (Land vd., 2001: 241). Bu göstergelerin seçiminde yıllık yayınlanan Temel Ulusal Çocuk İyi Olma Hali Göstergeleri ve bu göstergelerden elde edilen veri kaynakları kullanılmıştır. İndeks belirli bir esas veya referans yılını temel alarak zaman içerisindeki performansı ölçecek şekilde oluşturulmuştur (Roelen&Gassman, 2008: 18).

Bütüncül çocuk yoksulluğu ölçütleri, çocuk yoksulluğun boyutlarından daha fazlasını, onun sebep ve sonuçları, etmen ve süreçleri tespit etmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım çocuk yoksulluğu hakkında kapsayıcı ve bütüncül bir görünüm elde edebilmek için kantitatif bilgi yanında kalitatif bilgi de gerektirmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 8). *Young Lives* (Genç Yaşamlar) projesi ve

Christian Children's Fund-CCF (Hristiyan Çocuklar Fonu) tarafından gerçekleştirilen çalışma böyle bir yaklaşım benimsemiştir.

Young Lives (Genç Yaşamlar) projesi çocuk yoksulluğunun sebep ve sonuçlarını, yoksulluk döngüsünün kırılması ve eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayan etmenleri anlamak için geliştirilmiştir. Bu çalışmada hem kalitatif hem de kantitatif yöntem kullanılmıştır (Bourdillon, 2012: 5). Proje çocukların yoksulluk durumlarına dair göstergeler sağlamak için 6 tane çocuğa-özü çıktı ortaya koymaktadır: Beslenme durumu, fiziksel hastalık, ruhsal hastalık, yaşam becerileri, yaşa dair gelişimsel aşama, refah ve yaşam şansı algıları (Young Lives, 2001: 8). Çocuk hakları projenin merkezinde yer almaktadır. Çocuk yoksulluğunu anlamak için projede Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 4 rehber ilkesi kullanılmıştır: çocuklarla ilgili tüm konularda ilk olarak onların menfaatlerini düşünme; yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakları; dışlanma; çocukların bakış açılarına saygı duyma (Bourdillon, 2012: 3).

The Christian Children's Fund-CCF (Hristiyan Çocuklar Fonu) da çocuk yoksulluğunu tanımlamaya çalışan organizasyonlar arasındadır (Delamonica vd., 2006: 5). Hristiyan Çocuklar Fonu 2002'de çocukların yoksulluk deneyimleri ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisi hakkında kapsamlı bir çalışma başlatmıştır (Fenny-Boyden, 2003; Delamonica vd., 2006: 5). Çocukların yoksulluğu nasıl yaşadıklarını onlardan doğrudan öğrenmek için çocuklar ve aileleri ile görüşmeler yapılmıştır (Delamonica vd., 2006: 5). Çocuk yoksulluğu hem somut-maddi hem de soyut-maddi olmayan bileşenlerden oluşan çok boyutlu olmakla birlikte son derece ilişkisel, göreceli, dinamik bir fenomen olarak değerlendirilmiştir (Minujin vd., 2006: 486). Çocuk yoksulluğunun bu kompleks ve bütüncül doğasını birleştirmek için yoksunluk, dışlanma, korunmasızlık boyutlarından hareketle DEV (Deprivation, Exclusion, Vulnerability) çerçevesi geliştirilmiştir. Yoksunluk boyutunda temel ihtiyaçların eksikliğine odaklanılmakta ve aynı zamanda yoksunlukların şiddeti, yoğunluğu ve bağlamı detaylandırılmaktadır. Dışlanma boyutu çocukların topluma tam anlamıyla katılımını engelleyen süreçler üzerinde durmaktadır. Sosyal statü, grup üyeliği, ekonomik statü ve kültürel önyargılar olmak üzere 4 tip dışlanma belirlenmiştir. Korunmasızlık boyutu yoksulluğun dinamik doğasına, içsel ve dışsal

tehditlere, risk yönetimine işaret etmektedir (Roelen&Gassman, 2008: 21; Minujin vd., 2006: 486).

Sonuç olarak çok boyutlu yaklaşım, tek boyutlu olan gelir-odaklı çocuk yoksulluğu tanımlamalarının ötesine geçerek, “hem (temel sosyal hizmetleri kapsayan) maddi yoksunluğu hem de bir çocuğun toplumda hayatta kalmasını, gelişimini ve katılımını sağlayan ek temel etmenleri” göz önünde bulundurmaktadır (akt. Minujin vd, 2005: 16).

2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk Yoksulluğunun Oranları ve Boyutları

Çocuk yoksulluğu hem gelişmekte olan (endüstrileşmemiş) hem de gelişmiş (OECD ülkelerinde) ülkelerde toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte aynı zamanda ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak çocuk yoksulluk oranları ve bunları belirleyen etmenler ilk olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında; ikinci olarak da hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin kendileri arasında büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesi kısmında da değinildiği gibi, gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğu olgusu genellikle yoksunluk ölçütleri ve analizleri üzerinden incelenirken, gelişmiş ülkelerde çoğunlukla medyan gelirin %50'sine bazen de %60'ına göre incelenmektedir. Bu yönelim göstermektedir ki, çocuk yoksulluğu gelişmekte olan ülkelerde temel insani ihtiyaçların karşılanmasına; gelişmiş olan ülkelerde eşitsizlikle ve refahın dağılımına ilişkin bir sorun olarak görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun şiddetini ve boyutlarını ölçmek için yoksulluğun uluslararası kabul görmüş tanımlamaları kullanılarak, mutlak yoksulluk ölçümleri geliştirilmiştir. Birleşmiş Milletlerin tanımına göre mutlak yoksulluk “temel insani ihtiyaçların şiddetli yoksunluğu tarafından karakterize edilen koşul” olarak kabul edilmektedir. Gordon ve arkadaşları tarafından temel insani ihtiyaçlar barınma, sanitasyon, bilgi, su, yiyecek, sağlık, eğitim, hizmetlere erişim olarak belirlenmiştir. Bu ülkelerde çocuk yoksulluğunun kapsamı, boyutları ve özelliğine dair çalışmalar yoksunluk analizleri üzerinden yapılmaktadır. Yoksulluk ve yoksunluk kavramaları birbirine bağlı olmakla birlikte, yoksulluk gelirin ve başka

kaynakların yokluğu iken, yoksunluk kavramı yoksulların gelirden bağımsız yaşadıkları koşullara karşılık gelmektedir (Gordon vd., 2003a: 30-31).

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğunun oranları hem ülkeler arasında hem de ülke içinde büyük ölçüde farklılaşmaktadır. UNICEF'in Doğu Asya ve Pasifik ülkelerini (Kamboçya, Laos, Moğolistan, Filipinler, Tayland, Vietnam, Vanuatu) kapsayan çalışmasında, şiddetli yoksunluğa bakarak ölçülen çocuk yoksulluğu oranının Tayland'da %16 iken, Kamboçya'da %90'lardadır. Bu ülkelerdeki ortalama olarak çocukların %83'ü aşırı yoksunluk içinde yaşamaktadır. Aşırı yoksunluğun yaşandığı 3 ülke Kamboçya, Laos, ve Moğolistan'dır¹⁶ (UNICEF, 2011: 27).

Gordon ve arkadaşlarının (2003a) Doğu Asya, Güney Asya, Latin Amerika, Ortadoğu ve Sahra Altı Afrika'yı kapsayan araştırmalarında da bölgedeki çocuklar arasında aşırı yoksunluk oranlarında önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Sahra Altı Afrika'da Ruandalı çocukların %90'ı, Mali'deki çocukların ise sadece %19'u aşırı su yoksunluğu içinde yaşamaktadır (Gordon vd., 2003a: 50). Bu araştırma ile gelişmekte olan ülkelerdeki ilk bilimsel mutlak çocuk yoksulluğu¹⁷ dair veriler elde edilmiştir: Bölgedeki çocukların %37'si (675 milyon çocuk) mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır¹⁸ (Gordon vd., 2003a: 87). Şiddetli yoksunluk oranlarının yüksek çıktığı araştırmada, çocukları etkileyen en büyük problemler, barınma (%34) ve sanitasyon (%31) alanında yaşanan şiddetli yoksunluktur (Gordon vd., 2003a: 47). Yoksunluk oranlarındaki farklılıklarla birlikte yoksunluğun yaşandığı boyutlar da bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Bölgenin genelinde sanitasyon ve barınma

¹⁶ Diğer 4 ülkede (Filipinler, Tayland, Vietnam, Vanuatu) aşırı yoksunluk %30 gibi kısmen daha düşük oranlardadır (UNICEF, 2011: 27). Veriler 2000'de %56 iken, 2006'da %36'ya 1/3 düşen oranlarla aşırı yoksun olan çocukların oranlarındaki önemli düşüşe işaret etmektedir. Çok yönlü şiddetli yoksunluk yaşayan çocukların yüzdesi 2000'de %27 iken 2006'da %14'e düşerek neredeyse yarıya düşmüştür. Bu kazanımlara rağmen, 7 ülkede 30 milyonun üzerinde çocuk en azından bir tane şiddetli yoksunluktan mağdur olmaktadır (UNICEF, 2011: viii).

¹⁷ Bunun için temel insani ihtiyaçlara karşılık gelen yiyecek, güvenli su tüketimi, sanitasyon olanakları, sağlık, barınak, eğitim ve bilgi olmak üzere 8 alan belirlenmiş; ve bu alanlardaki yoksunluklar, hafif, orta ve şiddetli olmak üzere derecelendirilmiştir (Gordon vd., 2003a: 31).

¹⁸ Mutlak yoksulluk 117 hükümet tarafından kabul edilen mutlak yoksulluk tanımını kullanarak, uluslararası olarak kabul edilen çocukların hakları çerçevesinde ölçülmektedir: "yiyecek, güvenli su tüketimi, sanitasyon olanakları, sağlık, barınak, eğitim ve bilgi olmak üzere temel insani ihtiyaç kapsamındaki aşırı yoksunluğu niteleyen bir durumdur. Yalnızca gelire değil, aynı zamanda sosyal hizmetlere erişime de bağlıdır". Araştırmada çocukların aşırı temel insani ihtiyaç yoksunluğunu belirlemek için kullanılan tanımlamalar genellikle Birleşmiş Milletler temsilcilikleri tarafından bildirilenlerden çok daha kötü yaşam koşullarını temsil etmektedir (Gordon, 2003: 87).

yoksunluğu çok sayıda çocuğu etkilemektedir. Bölgeler arası verilere bakıldığında Sahra Altı Afrika'da en büyük sorununun su ve barınma yoksunluğu olduğu görülmüştür. Güney Asya'da ise çocuklar ile birlikte hanelerin yaklaşık olarak %36'sı barınma ve bilgi yoksunluğu yaşamaktadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde eğitim ve barınma yoksunluğu çok sayıda yoksul çocuğu etkilemektedir¹⁹ (Gordon vd., 2003a: 87). Hatta bölgelerarası farklılıklar yanında ülkenin kendi içinde bile yoksunluğun boyutlarında farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Uganda'nın Doğu bölgesinde aşırı eğitim yoksunluğu yaşanırken, Batı ve Merkez bölgelerde sağlık yoksunluğu yaşanmaktadır (Rutaremw, 2013: 44).

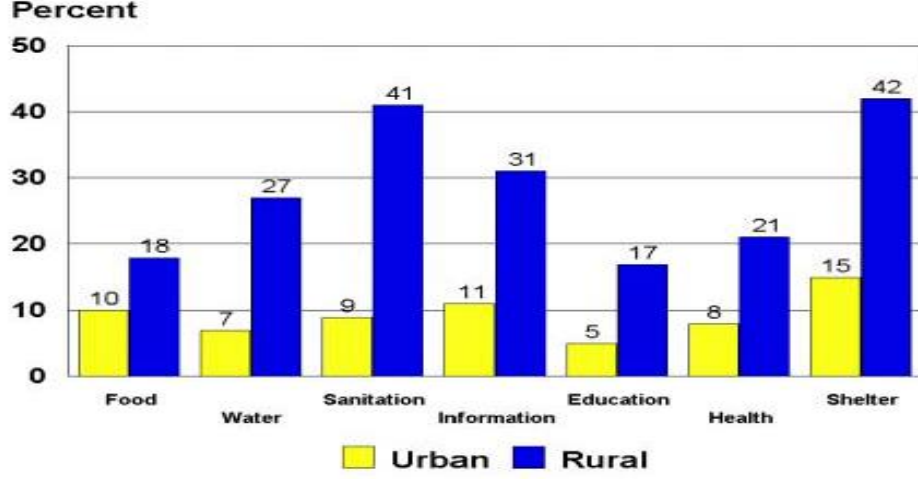
Hindistan'da özellikle kırsal alanlarda ve kentin kenar mahallerinde çok sayıda çocuk yüksek oranlarda barınma, sanitasyon ve su yoksunluğundan dolayı yoksul koşullarda yaşamaktadır. Su kaynaklarına erişim bakımından ilerlemeler olmasına rağmen, sanitasyon ve barınma koşullarını geliştirme bakımında daha az bir ilerleme sağlanmıştır. Bunların sonucunda çocukların kötü beslenme oranları yüksek olmayı sürdürmektedir. Kişi başına düşen gelirin daha düşük olduğu ülkeler olan Etiyopya ve Gana'da, kaynakları Hindistan'ın kaynaklarından daha az olan Bangladeş'te bile kötü beslenme oranları Hindistan'dan daha düşüktür (Gordon&Nandy, 2016: 79).

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğu oranları, kırsal alanda yaşayanlarda, dezavantajlı bölgelerde yaşayanlarda, kalabalık hanelerde, bazı etnik gruplarda, daha yüksektir (UNICEF, 2011: 27).

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğu kırsal alanlarda daha ağır yaşanmaktadır (UNICEF, 2011: 48; Gordon vd. 2003a: 50). Kırsal alanda yaşayan çocukların temel ürün ve hizmetlerden yoksun olma riski kentte yaşayanlara göre iki kat daha yüksektir (UNICEF, 2004: 22).

¹⁹ Bölgesel verilere bakıldığında ise Sahra Altı Afrika 7 göstergenin 4'ü bakımından en yüksek şiddetli yoksunluk oranına sahiptir. Bu bölgenin çocuklarının yarıdan fazlası (198 milyonu) şiddetli olarak barınma yoksunu, 167 milyonu su yoksunudur. Bölge aynı zamanda %27 sağlık, %30 eğitim bakımından en yüksek yoksunluk oranlarıyla mağduriyet yaşamaktadır (Gordon, 2003: 49).

Şekil 1: Kentteki ve Kırdaki Çocukların Şiddetli Yoksunluk Oranları

Kaynak: Gordon vd., 2003a

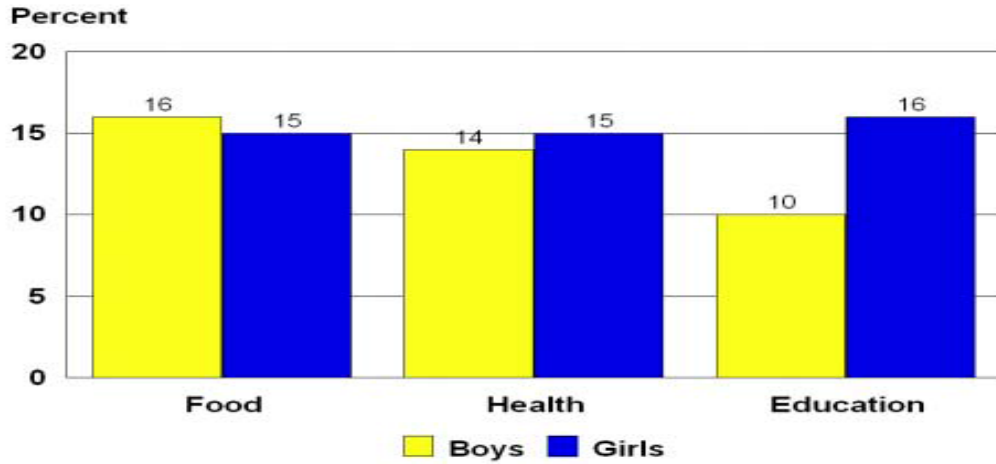
Gordon ve arkadaşları tarafından yapılan Doğu Asya, Güney Asya, Latin Amerika, Ortadoğu ve Sahra Altı Afrika'yı kapsayan araştırmada, belirlenen 7 temel insani ihtiyaç (yiyecek, güvenli su tüketimi, sanitasyon olanakları, sağlık, barınak, eğitim ve bilgi) alanında kırsaldaki çocukların kenttekilere göre daha yoksun oldukları görülmektedir. Barınma yoksunluğu, kırsal alanda %42 iken, kentte %15; sanitasyon yoksunluğu kırsal alanda %41, kentte %9'dur (Gordon vd., 2003a: 50). Kamboçya'da çocuk yoksunluk oranı kırsal alanda kentte göre %30 daha yüksektir (UNICEF; 2011: 20). Zambiya'da nüfusun %61'i kırsal alanda yaşamaktadır. Gelir yoksulluğu kırsal nüfusun %77.9'unu, kentteki nüfusun %27.5'ini etkilemektedir (Save The Children, 2016: 42). Zambiya'nın kırsalında yaşayan çocuklar aynı zamanda kuşaklararası yoksulluk döngüsüne maruz kalmaktadır (Save The Children, 2016: 43).

Gelişmekte olan ülkelerde, düşük gelirli ailelerde çocuk sayısı fazla olduğundan dolayı, yoksullar arasında çocukların oranı fazla olduğu görülmektedir (UNICEF 2004: 18). Ulusal yoksulluk sınırı altında yaşayan çocukların oranı birçok Afrika ülkesinde yetişkinlerden daha fazladır. Hane büyüklüğünün etkisi nedeniyle çocuk yoksulluğu oranı geniş aileler arasında daha yüksektir. Örneğin 4 ya da daha fazla çocuklu Güney Afrikalı hanelerin %55'i en düşük gelire sahiptir (Turshen, 2008:

494). Hanenin büyük olduğu ailelerde yaşayan çocuklar yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadır (Rutaremw, 2013: 44). Ayrıca hane büyüklüğü Uganda’da çocukların okula katılımını belirleyen önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (Rutaremw, 2013: 40).

Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğu olgusundaki cinsiyet eşitsizlikleri de ön plana çıkmaktadır. Örneğin Uganda’da erkek çocukların kızlara nazaran yoksul olması daha olasıdır. Bununla birlikte kız çocukları eğitim ve sağlık alanında aşırı yoksunluk yaşamaktadırlar (Rutaremw, 2013: 44).

Şekil 2: Şiddetli Yoksunluk Yaşayan Kız ve Erkek Çocukların Oranları

Kaynak: Gordon vd., 2003a

Gordon ve arkadaşlarının yaptığı çalışmaya göre de kız çocukları eğitim alanında büyük ölçüde yoksunluk yaşamaktadırlar. Kızların en azından %60 erkeklerden eğitimsel olarak yoksun olmaları daha olasıdır. %16 kızlar, %10 erkekler eğitimde dezavantaj yaşamaktadır. Kızlar özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yüksek dezavantaj oranına sahiptir. Diğer taraftan kızlar ve erkekler şiddetli yiyecek yoksunluğu ve sağlık yoksunluğu ile ilgili olarak eşit şekilde dezavantajlı konumdadır. Erkeklerin Doğu Asya ve Güney Asya haricindeki tüm bölgelerde şiddetli yiyecek yoksunluğu yaşaması daha olasıdır. Doğu Asya ve Güney Asya’da ise yiyecek yoksunluğu kızlar arasında daha yaygındır (Gordon vd., 2003a: 50-51). Zambiya’nın kırsalında da kız çocukları erkeklere göre daha dezavantajlı

konumdadırlar. 2007’de 15-19 yaş aralığındaki kızların %4.3’ü asla okula gitmemiştir, 2013’e kadar bu oran %2.5’e düşmüştür, erkekler için rakam %2 oranında sabittir. 12 yaşından itibaren kızların okula katılımı düşmektedir. 16 yaşına kadar yaklaşık %40’ı okulu bırakmaktadır, erkeklerin ise %14’ü okulu bırakmaktadır. Bu neredeyse yoksul kırsal kesimden tüm kızları kapsamaktadır (Save The Children, 2016: 43).

Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğu olgusu özellikle çocuk işçiliği, suça itilen çocuk ve sokak çocukları görünümleri ile gündeme gelmektedir. Örneğin Hindistan’da ve Bangladeş’te kentleşme sokakta yaşayan, hırsızlık yapan ve suç işleyen sokak çocuklarının sayılarını artırırken; iş piyasasındaki değişimler çocukları çalışma hayatına sürüklemektedir. Bangladeş’teki yoksul çocukların 1/6’i çalışmaktadır. Son yıllarda bu oranlar düşse de özellikle erkek çocuklar ve yoksul çocuklar yüksek oranlar korunmaktadır. Çalışan çocukların çoğu kırsal alandır. Bununla birlikte diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında da kentte çalışan çocuk oranı yüksektir. Bangladeş’te çalışan çocuklar eğitim bakımından önemli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Kırsal alanda çalışan çocuklar ve kentin kenar mahallelerinde yaşayan çocuklar okulu bırakmak zorunda kalmaktadırlar (Save The Children, 2016: 46-47). Sahra Altı Afrika’da 5-14 yaş aralığındaki tüm çocukların %26’sından fazlası çalışırken (Turshen, 2008: 494); Hindistan’da da çok sayıda tarımda ve aile üyelerine bakımda çocuk ücret almadan çalıştırılmaktadır. Bu nedenle çocuklar tarımdaki hasat dönemi boyunca okuldan uzak kalmaktadırlar (Morrow&Pells, 2012: 911; Galab vd, 2011: 79). Hindistan’daki çocuk yoksulluğunun diğer bir etmeni grup kimliğine dayanan ayrımcılık ve dışlanmadır. Hindistan’ın hızlı gelişimine rağmen dışlanan gruplar, eğitim, ekonomik fırsat, hareket özgürlüğü, ifade ve katılım bakımından uzun vadeli sınırlamalara maruz kalmaktadır (Save The Children, 2016: 49). Hindistan’da 1993-1994 yılları arasında mutlak çocuk yoksulluk oranı²⁰ %43.4’tür, fakat 2004-2005 yılları arasındaki dönemde bu oran %31.7’ye düşmüştür. Bu düşüşte Delhi haricinde çocuk nüfusunun azalması etkili olmuştur (Chaudhri&Jha, 2011: 6-7).

²⁰ Hindistan Planlama Komisyonu (2009)’nun (yoksulluk çalışmalarında kullanılan) mutlak yoksulluk sınırı dikkate alınmıştır.

Young Lives 2006 yılı verilerine göre Hindistan’da çocuk yoksulluk oranı (günlük 1.25 dolar yoksulluk sınırına göre) %21’dir ve diğer ülkelerden (Vietnam, Peru, Etiyopya) daha fazladır; Peru (%1) ve Vietnam (%8)’da ise oldukça düşüktür (Dercon, 2012: 62). Vietnam’da 1980’lerin sonlarından itibaren hızlı bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. Bu gelişme yoksul hanelerin gelirlerini büyük oranda artırmıştır (Glewwe, 2012: 87). 1993’te %58 olan yoksulluk oranları 2002’de %29’a düşmüştür. Diğer taraftan 1990’larda başlayan pazara-dayalı ekonomik reformlardan dolayı gelir eşitsizliği artmıştır. Bu dönemde sağlık alanında eşitsizliklerde artış yaşanmıştır (UNDP-IPC, 2004: 7). Dolayısıyla 1993’te hane gelirindeki artışların çocuk sağlığına etkileri sınırlı kalmış; fakat eğitime katılım artmış, çocuk işçiliği ise azalmıştır (Glewwe, 2012: 87). 1980’lerde büyük bir ekonomik kriz yaşayan Peru 1990’larda bu ekonomik krizden kurtularak 1993-1997 yılları arasında %7’lik bir ekonomik büyüme yaşamıştır. Bununla birlikte 1990-1997 yılları arasında sosyal harcamalar da %250’den daha fazla artmıştır. 1997’den itibaren ise bu ekonomik ilerleme büyük ölçüde yavaşlamıştır (UNDP-IPC, 2004: 6). Göreli yoksulluk tanımına göre (%50 medyan gelire göre) ise çocuk yoksulluk oranları Peru ve Vietnam’da olduğu gibi Hindistan (%7) ve Etiyopya (%5)’da da büyük oranda daha düşüktür (Dercon, 2012: 62).

2.3. Gelişmiş Ülkelerde (OECD Ülkelerinde) Çocuk Yoksulluğunun Oranları ve Boyutları

Çocuk yoksulluğu sadece gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de toplumsal sorunlarından biridir (Durgun, 2016: 369; Ekim, 2005: 71). Çocuk yoksulluğu doğrudan ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilişkili bir toplumsal sorun değildir. Kişi başına düşen gelir düzeyinin yüksek olduğu Avustralya, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD gibi gelişmiş ülkelere dair yapılan çalışmalar bunu kanıtlamaktadır. Bu ülkelerdeki çocuk yoksulluğu oranları çoğu Avrupa ülkesine göre daha yüksektir (Ranjith&Rupasingha, 2012: 121). Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk sorunu göreli yoksulluk sorunudur. Yoksullar herhangi bir mutlak yoksulluk formunu değil, kendi yaşamları ile etraflarındaki yaşamlar arasında

gündelik yaşamda algılanan karışıklıkları deneyimlemektedirler. Dolayısıyla görelî çocuk yoksulluğu eşitsizliği ölçen bir formdur (UNICEF, 2000: 7-9).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ekonomik büyümeye ve kişi başına düşen milli gelirdeki artışlara, ortalama yaşam standartlarındaki iyileşmelere, kapsamlı refah devleti programlarına, diğerk bir ifadeyle refah seviyelerindeki artışa rağmen, çocuk yoksulluğu dünyanın çoğu gelişmiş ülkesinde yok edilememiştir ve hala bir toplumsal sorun olarak devam etmektedir (Corak vd., 2008: 547; Tischler, 2010: 185; Vleminckx&Smeeding, 2003: 1). Refah politikalarının uygulandığı bu dönemde çoğu gelişmiş ülkede yoksulluk oranları yaşlılar arasında azalırken, gençler arasında bu yönde bir gelişme yaşanmamıştır (Vleminckx&Smeeding, 2003: 1). Refah devleti politikaları çocuk yoksulluğunu tamamen ortadan kaldıramasa da bütünüyle başarısız da olmamıştır²¹. Refah politikaları aracılığıyla benzer ekonomik gelişmelerle ilişkili olarak ülkelerdeki çocuk yoksulluk oranlarında önemli değişimler olduğu görülmüştür (Vleminckx&Smeeding, 2003: 2).

OECD üyesi ülkelerde yapılan bir araştırma gelir eşitsizliği nedeniyle 1980'lerden bu yana görelî çocuk yoksulluğu oranlarının²² arttığını göstermektedir (UNICEF, 2005b: 27). Gelişmiş ülkelerde bölüşüm ve dağıtım mekanizmalarının dengeli olmaması, az gelir, tek ebeveynli aile yapısı, sosyal politikaların çocuklara ulaşmaması ve yardımların yeterli gelmemesi, aile içinde dengeli dağıtılmamasından dolayı çocuk yoksulluğu sorunu yaşanmaktadır (Durgun, 2016: 369; Ekim, 2005: 71). Çocuk yoksulluğu zaman içerisinde ve bir ülkeden diğerkine değişiklik göstermekle birlikte genellikle üç önemli etmenin birleşimi ile belirlenmektedir: *İş gücü piyasasında yaşanan değişimler* (işsizliğin artması ve düşük ücret), *aile yapısında yaşanan değişimler* (ebeveynlerin yaşı, eğitim düzeyleri, aile başına düşen çocuk sayısı ve özellikle yalnız ebeveynlik), *sosyal politika uygulamalarındaki değişiklikler* (refah devleti kurumlarının yapısı, özellikle gelir transfer programları, harcama bütçeleri) (UNICEF, 2005a: 14-15; Bradbury&Jantti, 1999: 2; Ekim, 2005: 72; Rainwater&Smeeding, 1995; Durgun, 2016: 369).

²¹ Bknz. Rainwater&Smeeding, 1995.

²² Gelir düzeyi ülkedeki ortanca/medyan gelirin %50'sinden daha düşük hanelerde yaşayan çocukların oranı.

İlk olarak aile yapısındaki değişimler çocuk yoksulluğunda belirleyici bir etmendir. Ailelerin ortalama yaş ve eğitim düzeyleri giderek yükselirken, aynı anda her ailedeki ortalama çocuk sayısı da düşmektedir. Bu durumda çocukların ekonomik kaynaklara erişimini artırmaktadır. Diğer taraftan tek ebeveynli aile oranı birçok gelişmiş ülkede artmaktadır (UNICEF, 2005a: 14). Tek ebeveynli ailelerin yoksulluk oranı çocuk yoksulluğunda önemli bir etkiye sahiptir (UNICEF, 2000: 2; Durgun, 2016: 369). Bir çocuğun yoksulluk içinde yaşama şansının ortalama olarak tek ebeveynli ailelerde 4 kat daha fazla olduğu görülmektedir (UNICEF, 2000: 2).

İkinci olarak işgücü piyasasında yaşanan değişimler çocuk yoksulluğunda belirleyici olmaktadır. 1990'ların başı birçok OECD ülkesi için ekonomik durgunluk, teknolojik yenilik, bilginin artan değeri, göç, düşük ücretli iş, özelleştirme ve küreselleşme gibi bir takım toplumsal değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Genel olarak iş gücü piyasasındaki değişimler gelişmiş ülkelerde yaşayanların hayatlarında daha fazla rol oynamaktadır. Çift gelire sahip haneler norm haline gelmekte, nitelsiz iş gücü fırsatları azalmaktadır. Dolayısıyla bu değişimler çocukların yaşamlarını da büyük ölçüde etkilemektedir (UNICEF, 2005a: 15). Özellikle üst üste yaşanan ekonomik krizlerden çocuklar da etkilenmişlerdir. Bu sorunu ortaya koymak amacıyla UNICEF (2014b) *Ekonomik Durgunluk Dönemi Çocukları* adlı raporu yayınlamıştır (Durgun, 2016: 369). Raporda gelişmiş ülke olarak Avrupa Birliği veya OECD ülkeleri olmak üzere 41 ülke incelenmiştir. Bu rapora göre 2008 yılından itibaren devam eden ekonomik durgunluk döneminden en çok etkilenen ülkelerde, en büyük sıkıntıyı çocuklar yaşamaktadır. 41 ülkeden 23'ünde çocuk yoksulluğu (geliri yoksulluk sınırının altında kalan hanelerde yaşayan çocuklar) yükselmiştir. Krizin çocuklar üzerindeki etkisinin boyutları ve niteliği krizin derinliğine, daha önceki ekonomik koşullara, sosyal güvence sisteminin gücüne ve en önemlisi de yapılan politik müdahalelere göre değişmektedir (UNICEF, 2014b: 2). UNICEF tarafından yapılan çocuk yoksulluğu çalışmasına göre 2008 krizinden 2014'e kadar 2,6 milyon çocuk daha yoksullaşmıştır (UNICEF, 2014a). OECD (2015) *How's Life? 2015 Measuring Well-Being* adlı raporunda 34 üye ülkeyi incelemiştir. Rapor 2008 ekonomik krizi sonrası yaşanan eşitsizliklerden en çok çocukların etkilendiğini göstermektedir.

OECD üyesi ülkelerde her 7 çocuktan biri yoksul iken, kriz öncesine göre çocuk yoksulluğu 2/3 oranında artmıştır (Durgun, 2016: 369).

Hükümet politikasındaki değişimlerin OECD ülkeleri arasındaki çocuk yoksulluğu oranlarındaki değişimin en belirleyici etmeni olduğu görülmektedir (UNICEF, 2005a: 23). Sosyal yardımlar, sosyal yardımlara erişim şart ve kurallarındaki değişimler ailenin gelirini belirleyen etmenler arasındadır (UNICEF, 2005a: 15). UNICEF'in *Child Poverty in Rich Countries 2005* raporunda devletin aile ve sosyal yardımlara daha çok harcama yapması ile çocuk yoksulluğu oranları arasında bir ilişki olduğu; gerekli politikaların belirlenmesi ve uygulanması halinde birçok gelişmiş ülkenin toplam harcamalarda önemli bir artış yapmadan çocuk yoksulluğunu %10'un altına düşürebilme potansiyeli olduğu ortaya konmuştur (UNICEF, 2006). Çocuk yoksulluk oranlarının en düşük olduğu ülkeler sosyal harcamalara gayri safi milli gelirden oldukça yüksek oranlarda pay ayırmaktadır (UNICEF, 2000: 2).

Çocuk yoksulluğunun gelişmiş (OECD) ülkelerindeki çocuk yoksulluğu verilerine baktığımızda özellikle 1980'lerin ortaları ve 1990'ların sonlarına kadar olan dönemin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedenle özellikle bu dönemde gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluk oranların nasıl bir seyir izlediği ve bu oranlardaki farklılaşmaları belirleyen etmenler üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte 1990'lı yılların sonları ile 2000'li yıllardaki dönemde ele alınmaktadır.

Lüksemburg Gelir Araştırması'ndan elde edilen verilere göre 1980'lerin ortaları ve 1990'ların ortaları arasındaki dönemde OECD ülkeleri arasında çocuk yoksulluk oranlarının (medyan gelirinin %50'sinden daha az bir seviyede gelirle yaşamını sürdüren hane halklarındaki çocukların oranı) büyük oranda farklılaştığı görülmektedir (Oxley vd., 2003: 383; Bradbury&Jantti, 2003: 14). İskandinav ve Kuzey Avrupa ülkeleri en düşük çocuk yoksulluk oranlarına sahipken, Anglo-Sakson ve Güney Avrupa ülkelerinde bu oranlar yüksektir (Bradbury&Jantti, 1999: 70, Bradbury&Jantti, 2003: 29). Çocuk yoksulluğu oranları Anglo-Sakson ve Güney Avrupa ülkelerinde %20'den daha yüksek, İskandinav ülkelerinde ve Belçika'da %4'ten daha azdır (Oxley vd., 2003: 383). Bu dönemde tüm İskandinav ülkeleri çocuk yoksulluk oranlarını %5'in altında tutarken, diğer birçok Avrupa ülkesi %5-

6'larda tutmuştur (Rainwater&Smeeding, 1995: 11). Çocuk yoksulluğunun en fazla olduğu ülkeler Rusya (%26.6) başta olmak üzere ABD (%26.3) ile Birleşik Krallık (%21.3)'tür (Bradbury&Jantti, 2003: 14-15; Bradbury&Jantti, 1999:18).²³ 1990'lar boyunca da ABD ve Birleşik Krallık'ta çocuk yoksulluk oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Vleminckx&Smeeding, 2003: 1). ABD'de çocuk yoksulluk oranları İskandinav ülkeleri gibi diğer gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir (McCarty, 2016: 623). Birleşik Krallık'ta ise Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında çocuk yoksulluğu oranı daha yüksektir (Palmer vd., 2006: 13; Bradshaw, 2002: 133).

Bu oranlara bakıldığında benzer ekonomik gelişmişlik düzeylerine rağmen çocuk yoksulluk oranlarındaki bu farklılıkları belirleyen etmenlerin neler olduğu sorusu gündeme gelmektedir (UNICEF, 2000: 10). Çoğu gelişmiş ülkede çocuk yoksulluğunu belirlediği düşünülen etmenlerden biri tek ebeveynli ailelerin oranlarındaki artıştır (UNICEF, 2000: 11). 25 OECD ülkesinin neredeyse tamamında annenin tek ebeveyn olduğu ailelerdeki çocuklar, iki ebeveynli hanelerdeki çocuklardan daha fazla yoksul olma riski altındadır. 25 OECD ülkesinde annenin tek ebeveyn olduğu ailelerde yaşayan çocukların oranı farklılaşmaktadır. Bu oranlar İrlanda, İtalya, İsrail, İspanya, Tayvan gibi ülkelerde düşük veya önemsizken, Birleşik Krallık, ABD, İsveç, Norveç ve Danimarka (%19, %15, %15, %14, %13) gibi ülkelerde yüksektir. Bu durumda Rusya'dan sonra en yüksek çocuk yoksulluk oranlarına sahip olan ABD ve Birleşik Krallık için bu oranlar kaydadeğerdir (Bradbury&Jantti, 2003: 22). Dolayısıyla annenin tek ebeveyn olması, çocuk yoksulluğunda önemli rol oynayabilir: Birleşik Krallık ve ABD'de hem yalnız annelik oranları hem de çocuk yoksulluk oranları yüksektir. ABD'de annenin tek ebeveyn olduğu ailelerdeki çocukların yoksulluk oranı %59 ile en yüksektir. ABD'yi %45.3 ile Kanada; yaklaşık %40 oranlarla Avustralya, Almanya ve Birleşik Krallık takip etmektedir (Bradbury&Jantti, 2003: 22; Bradbury&Jantti, 1999: 28).

²³ Bu 3 ülke dışında İtalya, Kanada, İrlanda, Avustralya'da da (%21.1, %16.0, %14.8, %17.1) çocuk yoksulluk oranlarının yüksek olduğu görülmektedir Orta Avrupa ülkeleri (Avusturya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) arasında oranlar %5.6-%8.4 arasında değişirken, Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkesi olan Finlandiya'da %3.4, Danimarka'da %5.9'dur (Bradbury&Jantti, 2003: 14-15; Bradbury&Jantti, 1999:18). Bu dönemde çocuk yoksulluk oranları Rusya, Macaristan, İtalya ve Birleşik Krallık'ta artarken, Kuzey Avrupa ülkelerinde ve Tayvan, İsrail, İspanya, Kanada gibi ülkelerde düşmüştür (Bradbury&Jantti, 2003: 18-19).

Yine de verilere bakıldığında çocuk yoksulluğu oranları ile tek ebeveynli ailelerin oranları arasındaki ilişkinin zayıf olduğu ortaya çıkmıştır. Hem ABD’de hem de Birleşik Krallık’ta tek ebeveynli aile oranları ve çocuk yoksulluk oranları yüksek olmasına rağmen bu ilişki genellemek mümkün görünmemektedir. Örneğin İsveç ve Norveç’te tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların oranı Birleşik Krallık ve ABD’den daha yüksek olmasına rağmen çocuk yoksulluğu oranı %2.6’dır (UNICEF, 2000: 11; Bradbury&Jantti, 1999: 30). Diğer taraftan ailelerin büyüklüğü ve yapısı bakımından Birleşik Krallık’ta çocuklu ailelerin sayısının düşmesine ve ailenin büyüklüğü azalmasına²⁴ rağmen, medyan gelirin yarısının altındaki hanelerde yaşayan çocukların sayısı son 10 yılda hızla artmaktadır (Scott, 2004: 117-118). Sonuç olarak çocuk yoksulluğundaki uluslararası farklılıklarda aile yapısının rolünün zayıf olduğu görülmektedir (Oxley vd., 2003: 389).

İşsizlik oranlarına bakıldığında ise, yine çocuk yoksulluk oranları ile aralarındaki ilişkinin belirgin olmadığı görülmektedir. Örneğin ABD ve Meksika’da işsizlik oranları düşükken, çocuk yoksulluk oranları yüksektir (UNICEF, 2000: 13). Ülkelerarasındaki bu farklılıklar çocukların aile ve istihdam yapısındaki değişimleri yansıtmamaktadır. Örneğin daha fazla yoksulluk oranlarının tek ebeveynli hanelerde daha fazla olacağı beklenebilir. Aslında tüm ülkelerin her bir aile yapısı ve istihdam grubu için çocuk yoksulluk oranları hesaplandığında küçük farklılıklar ortaya çıkmıştır (Oxley vd., 2003: 383). Belirli hane gruplarına göre yoksulluk çoğu ülkede tek gelirli hanelerde (hem tek ebeveynli hem anne babanın olduğu hanelerde), özellikle toplam çocuk yoksulluk oranında büyük artışların olduğu ülkelerde artmıştır (Oxley vd., 2003: 386). Birleşik Krallık’ta çocuk yoksulluğundaki artış işsiz ailede yaşayan çocuk sayısındaki artış ile yakından ilişkilidir. Tüm yoksul çocukların %61’i iş gücüne katılmayan hanelerde yaşamaktadır (Bradshaw, 2002: 135).

Diğer taraftan vergi öncesi toplam gelir, ülkelerarası çocuk yoksulluklarındaki farklılıkları açıklamada aslında devlet yardımlarından veya sosyal harcamalardan daha fazla rol oynamaktadır (Bradbury&Jantti, 1999: 71). Bu bağlamda Anglo-

²⁴ 1979-1999 arası dönemde 3 kat artışla birlikte, 1990’ların sonlarına kadar Birleşik Krallık’ta yaklaşık olarak tüm çocukların 1/5’i, böyle hanelerde yaşamaktadır (Bradshaw, 2002: 131).

Sakson ülkeleri ayrışmaktadır. Sosyal harcama tutarları düşük olmasına rağmen ABD dışında çoğu ülke, yoksul çocuğa önemli gelir yardımları sağlanmaktadır. Yine de bu çocukların yaşam standartları düşük iş piyasası gelirlerinden dolayı nispeten düşük olmayı sürdürmektedir. Özellikle İskandinav ülkelerinde çoğu yoksul çocuğun yaşam standartlarının daha yüksek olması ailelerin vergi öncesi toplam gelirlerinin daha yüksek olmasından dolayıdır (Bradbury&Jantti, 1999: 71; Bradbury&Jantti, 2003: 28).

Son olarak işsiz ve düşük ücretle çalışan ailelere yapılan sosyal harcamaların çocuk yoksulluğunu belirlediği düşünülmektedir (UNICEF, 2000: 15). Refah devleti uygulamalarındaki gelir yardımları ve diğer hizmetleri çocukların yaşam standartları için çok önemlidir ve çocuk yoksulluğu çalışmalarının odağında yer almaktadır (Bradbury&Jantti, 1999: 71). Sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde çocuk yoksulluk oranları düşük çıkmıştır (UNICEF, 2000: 15; Bradbury&Jantti, 1999: 55). Avrupa’da, İskandinav ülkelerinde ve Kanada’da sosyal politika çocuk yoksulluğunu düşürmek için sıkı çalışırken veya onu azaltmak için sıkı çalışırken, yaşlıları yoksulluğun dışında tutmada başarılı bir görünüm sergileyen ABD’de aynı başarıyı çocuk yoksulluğunu azaltma yönündeki sosyal politika programlarında gösterememektedir. Hem çocuk yoksulluğu artmaya devam etmekte hem de diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yoksul çocukların yaşam şartlarını iyileştirmek için diğer ülkelerin yaptıklarından daha az şey yapıldığı görülmektedir (Tischler, 2014: 191; Rainwater&Smeeding, 1995: 20; Bradsher, 1995). ABD’de yapılan çalışmalarda çocuk yoksulluğunun önemli belirleyici etmenlerin ailenin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri olduğu görülürken, sosyal politika müdahalesinin artan çocuk yoksulluk oranları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir (Ranjith&Rupasingha, 2012: 120). Yine de çocuk yoksulluğu ile sosyal harcamalar arasında beklenildiği gibi yakın bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Örneğin Birleşik Krallık ve İrlanda’da sosyal harcama oranları yüksek olmakla birlikte çocuk yoksulluk oranları da yüksektir (Bradbury&Jantti, 2003: 25; UNICEF, 2000: 15). Sonuç olarak hiçbir etmenin tek başına ülkeler arasındaki çocuk yoksulluk oranlarını açıklamada belirleyici olmadığı görülmektedir (UNICEF, 2000: 15).

Hem ABD hem de Birleşik Krallık'ta ırk/etnisite de çocuk yoksulluğunu belirleyen etmenler arasındadır. Son zamanlarda ABD'deki göçmenlerin çocukları hızla artan çocuk nüfusunu paylaşmaktadır (Hanson&Simms 2014: 1). Birçok yoksul çocuk yalnızca birkaç yıldır ülkede bulunan göçmenlerden doğmuştur (Tischler, 2014: 191). Göçmen çocuklar ABD'deki tüm çocukların yaklaşık olarak 1/4'ini açıklamaktadır. Göçmen çocukların çoğunluğu İspanyol, %40'ndan fazlası Meksikalı'dır (McCarty, 2016: 624). Dolayısıyla çocuk yoksulluğu ABD'deki alt gruplar arasında eşitsiz bir şekilde dağılmaktadır. Irk/etnisite bakımından belirgin farklılıklar bulunmaktadır²⁵ (Kids Count, 2015). Aynı şekilde Birleşik Krallık'ta da yoksul çocukların 3/4'ünden fazlası beyaz olmasına rağmen çocuk yoksulluğu riski tüm etnik azınlık gruplarında -özellikle Pakistan ya da Bangladeş kökenlilerde- daha yüksektir (Bradshaw, 2002: 135).

2000'lerin başlarında 26 OECD ülkesi içerisinde medyan gelirinin %50'sinden daha az bir seviyede gelire yaşamını sürdüren hane halklarındaki çocukların oranı yaklaşık olarak %2.4 ile %27.7 arasında değişmektedir. Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç gibi İskandinav ülkelerinde %5'in altında iken, ABD'de %21.9, Meksika'da %27.7'dir (UNICEF, 2005: 4; Corak, 2006: 17-18). 1990-2000 yılları arasında 23 OECD ülkesinden 15'inde 1990'ların sonlarında çocuk yoksulluk oranları, 1990'ların başındaki oranlardan daha yüksektir, sadece 3 ülkenin (Birleşik Krallık, ABD ve Norveç) oranlarında düşüş gözlenmiştir (Corak, 2006: 29). Diğer taraftan Belçika, Lüksemburg, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'da çocuk yoksulluğu yaklaşık olarak %4 ve daha fazla oranlarda artış gözlenmiştir (Corak, 2006: 24).

OECD verilerine göre 2007-2010 yılları arasında göreceli yoksulluk çocuklar ve gençler arasında artmış, yaşlılar arasında düşmüştür (OECD, 2015: 23). OECD'nin 33 üyesinin bu verilerine göre OECD genelinde çocuk yoksulluğu yaklaşık %2 oranında artış göstermektedir. İngiltere'de çocuk yoksulluğu %3 oranında azalırken, Türkiye'de bu dönemde çocuk yoksulluğu oranı artış göstermiştir²⁶. OECD üyesi

²⁵ 2014 çocuk yoksulluğu oranları İspanyol olmayan Beyaz (%13) ya da Asyalı ve Pasifik Adalılarda (%13) en düşükken, İspanyol olmayan Siyahi ya da Afrika kökenli Amerikalı (%36), Yerli Amerikalı (%36), İspanyol ya da Latinlerde (%32) en yüksektir (Kids Count, 2015).

²⁶ Şili ve Japonya için 2006 verileri, Avustralya, Finlandiya, Fransa, Almanya, İsrail, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç ve ABD için 2008, Macaristan, Japonya, Yeni Zelanda ve Türkiye için 2009 ve Şili için 2011 verileri alınmıştır. 18 yaş altı bireyler çocuk kapsamındadır (Topkaya, 2013: 169).

ülkelerde Ocak 2012’de gerçekleştirilen gelir dağılımı anketinden elde edilen yoksulluk verilerine²⁷ göre çocuk yoksulluğunun en yüksek olduğu ülkeler arasında Türkiye ve Romanya (%18), Meksika (%21) ve İsrail (%20) yer almaktadır. Çocuk yoksulluğunun en düşük olduğu ülkeler, %5-10 arasında değişen oranlarla yine İskandinav ülkeleri (Danimarka²⁸, Finlandiya, Norveç, İzlanda ve İsveç) dir. Almanya’da çocuk yoksulluğu oranı %8 civarında iken, Fransa’da bu oran %9 civarındadır. İngiltere’de %12 civarındadır. 34 OECD ülkesi ortalamasına göre çocuk yoksulluğu %12 civarındadır (Topkaya, 2013: 168-169).

2.4. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu

Türkiye’deki çocuk yoksulluğu olgusunda özellikle yaşanan bölgenin hem coğrafi bakımdan hem de kırsal/kent ayrımı bakımından önemli farklılıklar taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Ekonomi alanındaki tüm iyileşmelere karşın bölgesel eşitsizlikler ve kentlerle kırsal bölgeler arasındaki eşitsizlikler giderilememektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri diğer bölgelerle kıyaslandığında ekonomik gelişmişlik ve beşeri kalkınma göstergeleri kötü durumdadır ve dolayısıyla yoksulluk oranları da daha yüksektir (Gürses, 2014). Çocuk yoksulluğunu en yoğun biçimde yaşayan bölgelerin başında Güneydoğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgesi gelmektedir. Bunlar arasında çocuk yoksulluğu oranı en fazla olan Güneydoğu Anadolu’dur: Kentte %25.97, kırsalda %37.17’dir. Güneydoğu Anadolu’dan %16.03’lük oranla Akdeniz bölgesi’nde yüksektir. Ortadoğu Anadolu (15.09) ile Batı Karadeniz’in (12.57) kırsal bölgelerin de çocuk yoksulluk oranları yüksektir (Doğan, 2011: 28).

Türkiye’de çocuk yoksulluğu hem oranları hem de görünümleri bakımından kırsal ve kentte farklılaşmaktadır. Kırsal bölgelerde çocuk yoksulluğu oranı genellikle daha fazladır (Gürses, 2009: 214; Avşar Kurnaz, 2009: 56-57; Dayıoğlu, 2007: 96; Gürses, 2014; Doğan, 2011: 26). Dayıoğlu (2007)’nin yaptığı çalışmaya göre kentte çocuk yoksulluğu oranı %18.5 iken, kırsalda %21.3’tür (Dayıoğlu, 2007: 96). Avrupa Birliği 2009 İlerleme Raporu’nda da 15 yaş altı çocuk yoksulluğu oranının arttığı ve

²⁷ Verilerde yoksulluk eşiği olarak tüm nüfusun %50 medyan geliri hesaplanmış, 18 yaş altı bireyler çocuk kapsamına alınmıştır.

²⁸ Danimarka için 2007 verisi geçerlidir

özellikle kırsal bölgelerde bu oranların daha yükseldiği belirtilmektedir. 15 yaş altı çocukların yoksulluk oranı 2007’de % 0.9’dan % 26.1’e yükselmiştir. Kırsalda bu oran %42’ye kadar çıkmaktadır (Commission of the European Communities, 2009: 25). Avrupa Birliği İlerleme Raporu’na göre özellikle kırsal kesimlerde ve doğu bölgelerinde çocuk yoksulluğu oranları yüksektir. Resmi veriler, çocukların yaklaşık 1/4’nin beslenme, giyecek ve ısınma gibi ihtiyaçlar konusunda temel maddi yoksunluk çektiğini göstermektedir (AB, 2014: 56). TÜİK’in 2008 Yoksulluk Araştırması verilerine göre 15 yaşından küçükler arasında yoksulluk kentsel alanlarda %14.47 iken kırsal kesimde %44.92’lere ulaşmaktadır (UNICEF, 2011). 0-18 yaş çocuk yoksulluğu oranı kentte %18.2 iken, kırdan %41.5’dir (Işık&Ataç, 2012). Hane yoksulluk oranları bakımından kırsal ve kentsel yerler arasında büyük bir fark yokken, çocuklar yoksulluk oranlarında bu farkın açılması kırsal kesimdeki yoksul hanelerin daha fazla çocuğa sahip olması ile açıklanmaktadır (Dayıoğlu, 2007: 89). Kırsal kesimde yoksul çocukların en önemli sorunları yeterli eğitimden ve sağlık hizmetinden yoksun kalmak iken, kentteki yoksul çocuklar sokakta olumsuz şartlar altında çalışma ya da çocuk istismarıyla karşılaşılma durumunda kalabilmektedir (Avşar Kurnaz, 2009: 56-57).

Çocuk yoksulluğu, genel olarak yoksulluk kavramından bağımsız olmayan, ailenin yoksulluğu ile ilişkili toplumsal bir sorundur. Ayrıca toplumdaki bölüşüm mekanizmalarının düzenlenişi ve sosyal refah uygulamaları ile de doğrudan ilişkilidir (Öztürk, 2008: 18; Konuk Şener&Ocakçı, 2014: 60). Türkiye’deki çocuk yoksulluğunu belirleyici etmenler ebeveynlerin eğitimi (az eğitilmiş veya eğitimsiz olma), istihdam durumu ve niteliği (işsiz ya da düzenli geliri olmayan informal mesleklerde çalışma), ebeveynlerin mal varlığı (tarla, bağ, bahçe), hanenin demografik yapısı ve yaşanan bölge (kırsal alanda yaşayan ve çoğunlukla ülkenin doğu ve güneydoğu bölgesi) dir (Dayıoğlu, 2007: 91; Gürses, 2009: 214). Buna göre çocuk yoksulluğunun demografisi, sosyo-ekonomik ve sosyal politika olmak üzere üç temel bağlamı bulunmaktadır. Demografisi ailenin yapısı, eğitim durumu, göç, ırk/etnisite; sosyo-ekonomik bağlamı ekonomik kriz, gelir eşitsizliği, istihdam fırsatları, iş gücü ücretleri; sosyal politika bağlamı ise sosyal ve ekonomik yardım ve destek, transfer programları gibi etmenleri kapsamaktadır.

2.4.1. Çocuk Yoksulluğu Oranları

Dünya Bankası tanımına göre üst-orta gelir düzeyinde bir ülke olan Türkiye’de küresel standartlar ışığında mutlak yoksulluk olgusu son derece sınırlıdır (UNICEF, 2011). Ekonomik büyüklük olarak ise OECD ülkeleri arasında ilk 20’de yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye’deki yoksulluk araştırmalarında gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk oranları dikkate alınmalıdır. Bunun için medyan geliri dikkate alan göreceli yoksulluk endeksleri kullanılmalıdır (Durgun, 2016: 370). Çocuk yoksulluğuna dair ulusal göstergeler, yetişkin yoksulluğuna dair elde edilen verilerden derlenmektedir (UNICEF, 2011). Türkiye’de de çocuk yoksulluğuyla ilgili rakamlara veya oranlara yetişkin yoksulluğu verilerinden hareketle ulaşılmaktadır (UNICEF, 2012: 130). Dolayısıyla çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde veya ölçülmesinde odağa çocuğun ihtiyaçları değil hanehalkı yerleştirilmekte, yoksul hanelerde yaşayan çocuklarla, yoksul çocuklar eşleşmesi ortaya çıkmaktadır (UNICEF, 2011). Dolayısıyla TÜİK’in verileri çocuk yoksulluğunun tüm biçimlerini dikkate almamaktadır. Aynı zamanda çocuk yoksulluğu oranları 15 yaşından küçükleri kapsamaktadır (UNICEF, 2012: 130). 15 yaş sınır olarak alındığında TÜİK verileri ile OECD verileri arasındaki uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü TÜİK 15 yaş altındaki bireyleri çocuk olarak değerlendirirken, OECD 18 yaş altı bireyleri çocuk olarak değerlendirmektedir (Topkaya, 2013: 171). TÜİK’in çocuk tanımı aynı gerekçeyle *Birleşmiş Milletler (BM)*’nin çocuk tanımına da uymamaktadır (UNICEF, 2012: 130). Literatürdeki TÜİK verilerine bakıldığında çocuk yoksulluğuna ilişkin verilerde böyle olmakla birlikte, bu çalışma için TÜİK’ten son 5 yılın (2011-2016) verileri istendiğinde 18 yaş altı çocukları kapsama aldıkları görülmektedir. Bu bakımdan TÜİK’in çocuk yoksulluğuna dair verileri dikkate alma ve değerlendirme kriterlerinde farklılıklar olduğu anlaşılmıştır.

Yine de TÜİK tarafından yapılan güncel veri paylaşımı dikkate alınarak, günümüzde Türkiye’de çocuk yoksulluğu oranlarının ulusal göstergeleri, TÜİK tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’ndan elde edildiğini; oranların hane gelirini temel alarak medyan gelirin %60 kriterine göre (göreceli yoksulluk sınırına) ve 18 yaş altı çocukları kapsayacak şekilde belirlendiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye’de çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesi kriterlerine

bakıldığında tek boyutlu/parasal yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Çocuk yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesine dair Türkiye’de gerek tek boyutlu bir yaklaşımın benimsenmesi gerekse uluslararası ölçümlerle karşılaştırıldığında çocuğun yaş aralığı ile ilgili uyumsuzluklar bulunsu da mevcut veriler sorunun ciddiyeti ve boyutları hakkında bilgi sağlamaktadır.

Çocuk yoksulluğunu ölçmek için hanehalkı verilerinin kullanılmasında bir takım sakıncalar bulunmaktadır. İlk olarak böyle bir yaklaşım, çocukların ihtiyaçları yetişkinlerinkinden farklı olduğu için yanıltıcı olabilir. Sosyal politika uzmanları genellikle hane gelirindeki artışların tüm aile üyelerinin refahını aynı ölçüde artıracığını varsaymaktadır. Oysa pratikte yoksul hanelerdeki çocuklar hane tüketiminden yeterince veya eşit ölçüde yararlanamaması; hatta kız ve erkek çocukların ihtiyaçlarının aynı derecede karşılanmaması ihtimali bulunmaktadır. İkinci olarak böyle bir yaklaşım çocukların bir takım temel ihtiyaçlardan (konut, su ve sanitasyon, yeterli beslenme, kamu hizmetleri ve bilgilendirme, katılım olanakları gibi) hangi ölçüde yoksun olduklarını tam olarak yansıtamayabilir. Bu iki temel sakıncadan dolayı çocuk yoksulluğunu tespit ederken sadece hanehalkı gelir ve tüketim araştırmalarına dayanmak yerine, çocuk yoksulluğunda payı olan konut ve diğer etmenler hakkında daha fazla araştırma yapılmalıdır. Bu bağlamda kişi başına düşen oda sayısı, temiz suya erişim, açlık çekme veya hane içi tüketim ürünlerinin olmayışı gibi ölçütlere dayalı “yoksunluk eşikleri” çocuk yoksulluğunun ölçümünde kullanılabilir; hatta çocuklara bu konudaki kişisel fikirleri sorulabilir (UNICEF, 2011). Böylelikle hem çocuk yoksulluğunun boyutları ve derinliği tespit edilmiş hem de çocuk-odaklı bir yaklaşım benimsenmiş olacaktır. *Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (BETAM)* tarafından belirli aralıklarla yapılmış olan çocuk yoksulluğu analizleri böyle bir yaklaşımı benimsemektedir.

Türkiye’de de demografik gruplar arasında yoksulluk içinde yaşayan çocuk oranı, aynı durumdaki yetişkinlerin oranından daha yüksektir²⁹ (UNICEF, 2011; UNICEF, 2012: 15). Işık ve Ataç (2012)’ın TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi mikro veri

²⁹ 2008 yılında ise gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde olan 15 yaşından küçüklerin oranı % 24.43 ile genel yoksulluk oranının 7.32 puan üzerindedir (UNICEF, 2011). Türkiye’de %18.2 olan genel yoksulluk oranı 0-5 yaş arası çocuklarda %26’ya, 6-14 yaş arası çocuklarda %28’e ve 15-19 yaş grubunda ise %23’e çıkmaktadır (Işık&Ataç, 2012).

setini kullanarak yaptıkları analize göre bunun nedeni toplam nüfusun %37'sinin, yoksul nüfusun ise %53' ü 0-18 yaş aralığında olmasıdır. 2000'li yılların başında Türkiye'de çocuk yoksulluğu ile ilgili rakamlara bakıldığında 15 yaşın altındaki çocukların %37'si gıda ve gıda dışı yoksulluk³⁰ içinde yaşadığı görülmektedir³¹ (UNICEF, 2006). 2008 yılında ise gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde olan 15 yaşından küçüklerin oranı %24.43'tür. Diğer bir ifade ile 15 yaşından küçük 4.6 milyon çocuk ulusal yoksulluk sınırı altındadır (UNICEF, 2011).

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması³², 2011 verilerine göre Türkiye'de yaşayan 15 yaş altı 18 milyon 952 bin çocuktan 6 milyon 88 bini %50 medyan gelirin altında yaşamlarını sürdürmektedir. 2011 yılı itibariyle çocuk yoksulluğu oranı %32,1'dir (Topkaya, 2013: 171). *TÜİK 2012 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*'na göre Türkiye'deki yoksulluk oranı %22,7 iken, 15 yaş altındaki çocukların yoksulluk oranı %32,9'dur (TÜİK, 2014a). *TÜİK 2013 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması* verilerine göre ise Türkiye'de yaklaşık 16 milyon 706 bin yoksul fert bulunurken, yoksul çocukların yoksul fertler içindeki oranı %44,3'dir. İstanbul'da bu oran %42'dir (TÜİK, 2015a). TÜİK'in *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*'ndan elde ettiği son 6 yıldaki (2011-2016) verilerine baktığımızda, yoksul çocukların yoksul fertlere oranlarının %40'lardadır. Çocuk nüfus içerisindeki yoksul çocuk oranlarının ise %30'larda olduğu görülmektedir.

Tablo 1: TÜİK 2011-2016 Türkiye ve İstanbul Çocuk Yoksulluk Oranları

Yıl	İBBS, 1. Düzey	Yoksul fert sayısı (Bin kişi)	Yoksul çocuk sayısı (Bin kişi)	Yoksul çocukların yoksul fertler içindeki oranı	Çocuk yoksulluk oranı
2016	Türkiye	16 328	7 006	42.9	31.4
	İstanbul	2 602	1 113	42.8	27.8
2015	Türkiye	16 706	7 145	42.8	31.8
	İstanbul	2 560	1 087	42.5	27.7

³⁰ Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak alınmıştır (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21867>).

³¹ Veri TÜİK tarafından yapılan 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi'ne dayanmaktadır.

³² Yaşam koşulları, göreceli yoksulluk ve gelir dağılımı ile ilgili daha fazla veri sunan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasını 2008 yılından beri TÜİK tarafından gerçekleştirilmektedir (UNICEF, 2012: 129).

2014	Türkiye	16 501	7 176	43.5	31.7
	İstanbul	2 406	1 046	43.5	27.0
2013	Türkiye	16 706	7 393	44.3	32.5
	İstanbul	2 123	892	42.0	25.0
2012	Türkiye	16 741	7,444	44.5	32.7
	İstanbul	2 269	910	40.1	26.0
2011	Türkiye	16 569	7 348	44.3	32.3
	İstanbul	2 318	952	41.1	26.9

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

- Not. 1. Yoksulluk, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirin %60 kriterine göre hesaplanmıştır.
2. Türkiye ve bölgesel için ayrı ayrı yoksulluk sınırları hesaplanmaktadır.
3. 17 ve daha küçük yaşta çocuk kabul edilmiştir.

TÜİK verileri dışında *Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (BETAM)* de Türkiye’deki çocuk yoksulluğuna dair analizler yapmaktadır ve bunun için TÜİK’in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerini kullanmaktadır. Çocuk yoksulluğuna dair analizlerini yaparken çok boyutlu bir yaklaşımı benimsemektedir. *BETAM TÜİK*’in 2010 ve 2013-2017 yılları arasındaki *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları*’ndan hareketle çocukların maddi yoksunluk oranlarını incelemiştir. Çocuk yoksulluğu çok boyutlu olduğundan dolayı, oranları tespit edilirken birçok farklı ölçüt kullanılmaktadır. *BETAM, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT)*’nin tanımladığı şiddetli maddi yoksunluk ölçütünü kullanmıştır³³ (Gürsel vd, 2015: 1-2). Bu araştırmalara göre 2010 yılında çocukların %24,4’ü maddi yoksunluk içerisinde olduğu; 2006 yılında %34,7’lik oran göz önüne alındığında 4 yıl içerisinde gerçekleşen bir iyileşmeden bahsedilebileceği ifade edilmiştir (Gürsel vd., 2013). 2013 yılında Avrupa Birliği standartlarına göre 0-15 yaş aralığındaki çocukların %50’si (yaklaşık 10 milyon çocuğun) şiddetli maddi yoksunluk içinde yaşamaktadır. Şiddetli maddi yoksunluk içinde olan çocukların oranı Türkiye’nin batı bölgelerinde %30-40 civarındayken, doğu bölgelerinde bu oran %60-70’lardadır (Gürsel vd, 2015: 1-2). 2014-2017 yılları arasındaki verilere

³³ Şiddetli maddi yoksunluk bireylerin hayatlarına düzgün bir şekilde devam edebilmeleri için gerekli ihtiyaçların zorunlu olarak yerine getirilememesi olarak tanımlanmaktadır. Isınma, beklenmeyen harcamalar, beslenme, tatil, televizyon, çamaşır makinesi, otomobil, telefon, kira ve faturalar kriter olarak alınmış, bu 9 kriterden 4’ünü yerine getiremeyen hanelerde yaşayan çocuklar şiddetli maddi yoksunluk içerisinde olduğu kabul edilmiştir (Gürsel vd, 2015: 1-2; Uysal&Genç, 2019: 1-2).

göre ise 0-15 yaş aralığındaki çocukların şiddetli maddi yoksunluk oranları sırasıyla %36, %36,4, %38, %34,6 olduğu ifade edilmiştir. Genel olarak bu yıllar dikkate alındığında Türkiye’de yaklaşık her 3 çocuktan biri (7 milyondan fazla çocuk) maddi yoksunluk içinde yaşamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’deki çocukların maddi yoksunluk oranları 2017 yılında azalmakla birlikte Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Hatta tüm AB ülkelerinin gerisinde kalmaya devam etmiştir (Gürsel vd., 2016; Uysal&Genç, 2019)

Güncel verilere baktığımızda ise OECD ülkelerinde ortalama çocuk yoksulluğu oranı %13 civarındadır (OECD, 2014; 2016). Çocuk yoksulluk oranı Avustralya’da ve İskandinav ülkelerinde %9’un altındayken, Şili, İsrail, Meksika, İspanya, ABD ve Türkiye’de %20’yi aşmaktadır (OECD, 2014). 11 OECD ülkesinde gelir yoksulluğu yaşayan çocukların oranı %10’dan dah az iken, 5 OECD ülkesinde (Şili, İsrail, İspanya, Türkiye ve ABD), özellikle İsrail ve Türkiye’de %20’den daha fazladır (OECD, 2016). OECD’nin bir yıl sonraki verilerine göre ise OECD ülkelerindeki ortalama çocuk yoksulluğu oranı %13.5’tir. Yine 5 OECD ülkesinde (Şili, İsrail, İspanya, Türkiye ve ABD) oran %20’nin üzerinde iken, İsrail ve Türkiye’de yaklaşık olarak %25’tir (OECD, 2017). Bu veriler dikkate alındığında, Türkiye’de çocuk yoksulluğu sosyal politikanın önemli sorun alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.2. Çocuk Yoksulluğunun Demografisi

Çocuk yoksulluğunun temel belirleyicisi ailenin yoksulluğudur. Bu nedenle yoksulluk içinde yaşayan çocukların ailelerinin demografik profillerini ele almak gerekli ve önemlidir. Buna göre yoksulluk açısından risk taşıyanlar (UNICEF, 2006; Öztürk, 2008: 17; Gün, 2010: 42; Kahraman, 2015: 35);

- Tek ebeveynli (parçalanmış) ya da çok çocuklu (geniş) ailelerdeki çocuklar,
- Aileleri kente göç etmiş çocuklar,
- Kırsal alanda büyüyen çocuklar,
- İş sahibi olmayan veya asgari ücretle, kayıtdışı (enformal) sektörde ve geçici işlerde (düzenli geliri olmayan), sosyal güvenceye sahip olmadan çalışan ailelerdeki çocuklar,

- Kronik hastalığa sahip veya engelli bireyleri olan ailelerdeki çocuklar
- Örgün eğitim almamış ya da çok az eğitim almış ailelerdeki çocuklardır.

Aile yapısını dikkate aldığımızda çok çocuklu/geniş veya tek ebeveynli/parçalanmış ailelerdeki çocukların yoksulluk riski altında olduklarına dair genel bir görüş bulunmaktadır (UNICEF, 2006; Öztürk, 2008: 17; Gün, 2010: 42; Kahraman, 2015: 35; Gürses, 2009: 214; Işık&Ataç, 2012; Dayıoğlu, 2007: 91; UNICEF, 2011, Doğan, 2011: 27). *TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması* Sonuçları'nda yoksulluk hanehalkına göre incelendiğinde hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin arttığı görülmektedir. Çocuğu olmayan çekirdek ailelerde yoksulluk oranı en düşükken, hane büyüklüğü 7 veya daha fazla olduğunda yoksulluk oranı %40,5'e kadar çıkmaktadır (Durgun, 2011: 149). Yine *TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması* sonuçlarına göre geniş ailede yoksulluk riski %21,43'tür ve bu haliyle Türkiye ortalaması olan %14.54'ün üzerindedir (Kahraman, 2015: 41). Gürses (2014) tarafından İstanbul'da yapılan proje çalışmasında görüşülen çocukların geniş/çok çocuklu ailelere sahip oldukları, kardeş sayılarının 4-10 arasında olduğu görülmektedir. Kahraman (2015: 174) tarafından Gaziantep'te yapılan araştırmada çocukların geniş/çok çocuklu ailelere sahip oldukları, hanelerin %90'ının 5-10 kişi aralığında olduğu görülmektedir. Hanelerin %35'i 3 çocuğa, %30'u 6 çocuğa sahiptir. Bununla birlikte çocuk yoksulluğuna dair yapılan diğer alan çalışması verilerine bakıldığında ise örneklem kapsamındaki ailelerin çok çocuklu/geniş aile olmadıkları görülmektedir.³⁴ Hatta yakın dönemde (2011-2017 aralığında) yapılan saha çalışmalarındaki aile yapılarını göz önüne aldığımızda çok çocuklu ailelerin daha az olduğu anlaşılmıştır.

Yoksulluk sorunun görüldüğü diğer aile yapısı ise tek ebeveynli ailelerdir. Özellikle annenin tek ebeveyn olduğu ailelerde sorun daha da büyümektedir (Durgun, 2011: 149). Işık ve Ataç (2012)'in TÜİK 2008 Hanehalkı bütçe anketi mikro veri setini

³⁴ Doğan (2011: 50)'ın Muğla merkez ve Milas'ın yoksul mahallelerinde gerçekleştirdiği araştırmasında hanedeki nüfus sayısı 3-8 arasında değişmektedir, 4 ve 5 nüfusa sahip olan hanelerin oranı ise %67.5'tir. Akıllı ve Dirikoç (2016: 210) tarafından Nevşehir örneğinde yapılan araştırmada görüşme yapılan hanelerin büyüklüğünün %77'sinin 2-4 arasında değişen kişi sayısından oluştuğu görülmüştür. Hanelerde yaşayan 0-17 yaş aralığındaki çocuk sayıları tespit edildiğinde, hanelerin %18.19'u 1; %40.90'ı 2; %27.7'si 3; %13.4'ü 4 çocukludur. Öztürk (2008: 83)'ün Ankara-Keçiören'de gerçekleştirdiği araştırmada hanelerin %43.8'i 2 çocuklu, %32.1'i 3 çocuklu, 4 ve üzerindeki sayıda çocuğa sahip olanların oranı ise yüzde 18.9 olduğu görülmüştür. AKA (2017: 88)'nin Mamak'ta gerçekleştirdiği projede hanelerin %37.7'si 2 çocuklu, %27.7'si 3 çocuklu, %17.6'sı 1 çocuklu olduğu görülmüştür.

temel alarak yaptığı analize göre en az bir çocuğu olan tek ebeveynli ailelerde yoksulluk oranı %33,4'lerdedir. Ayrıca bu tür hanelerin %80'inde anne tek ebeveynidir ve bu tür hanelerde yaşayan 15 yaşından küçük çocukların %52'si yoksuldur. Akıllı ve Dirikoç (2016: 208-210) tarafından Nevşehir örneğinde yapılan araştırmada çocukların yaklaşık %82'sinin anneleri veya büyükanneleri ile birlikte yaşadıkları, yani tek ebeveyne sahip oldukları görülmüştür. Her iki ebeveyniyle birlikte yaşayan çocukların ebeveynleri ise büyükanne ve büyükbabalarıdır. Dayıoğlu (2007)'nin yaptığı araştırmaya göre de yoksul çocukların daha büyük bir oranda kadın hanehalkı reislerine sahip oldukları ve hanehalkı reislerinin eşlerinin hanede yaşamadığı görülmüştür. Bununla birlikte diğer alan çalışması verilerine bakıldığında, örneklem kapsamındaki ailelerin tek ebeveynli aileler olmadığı görülmektedir.³⁵ Sonuç olarak aile yapısı dikkate alındığında Türkiye'deki çocuk yoksulluğu profilinde etkili bir belirleyici etmen olmadığı anlaşılmaktadır.

Kentlerin yoksul muhitlerinde yaşayan, büyük ölçüde yoksulluğa, yoksunluğa ve sosyal güvensizliğe maruz kalan çocukların birçoğunun ebeveynlerinin kırsal veya daha az gelişmiş bölgelerden geldikleri görülmektedir (UNICEF, 2012: 7). Kahraman (2015) göç olgusunun çocuk yoksulluğunda belirleyici bir etmen olduğunu ileri sürmektedir. Kahraman (2015: 192-193) tarafından Gaziantep'te yapılan araştırmada görüşülen ebeveynler Gaziantep'e çevre illerden göç ettikleri görülmektedir. Ebeveynlerin %45'i Kilis'ten göç ederken, Gaziantep'in ilçelerinden de merkeze göç edenler de olmuştur. Gaziantep göçmenler için özellikle istihdam alanında çekim merkezi olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Gürses (2014) tarafından İstanbul'da yapılan çalışmada görüşme yapılan çocukların ailelerinin farklı zamanlarda ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden göç ettikleri görülmektedir. Görüşme yapılan çocukların az bir kısmı İstanbul'a ilk göç ettikleri dönemde çok zorlandıklarını, zamanla durumlarının daha iyiye gittiğini, dolayısıyla göçün yoksulluğu artıran bir etmen olduğunu ifade etmişlerdir. Öztürk (2008: 130)'ün

³⁵ Öztürk (2008)'ün Ankara-Keçiören'de yaptığı araştırmada ise annelerin (%75.2) resmi nikahla evli olduğu; Doğan (2011: 51)'in Muğla'da yaptığı araştırmada yoksul ailelerde evlilik oranının %92.5 olduğu görülmüştür. Kahraman (2015: 169) tarafından Gaziantep'te yapılan araştırmada da görüşülen ebeveynlerin medeni durumuna bakıldığında tamamı evlidir. AKA (2017: 69) tarafından Ankara-Mamak'ta yapılan araştırmada görüşülen ebeveynlerin büyük çoğunluğunun evli olduğu görülmüştür: Görüşme yapılan babaların %91.3'ü, annelerin %71.9'unun evli olduğu görülmektedir.

Ankara-Keçiören’de yaptığı araştırmada ailelerin büyük kısmı (%83.2) kente göç etmiştir. Çoğunluğu Ankara’ya 1-10 yıl önce (%51.1) kırsal kesimden (%90.4) maddi sorunlar (%37.7) nedeniyle göç etmiştir. Küresellesme ve neoliberal politikaların da etkisiyle kırsal üretimin çözülmeye uğramasıyla kırsal yoksulluk, kente göçün ve Keçiören örneğinde kentteki yoksulluğun belirleyicilerinden olmaktadır (Öztürk, 2008: 130). AKA (2017: 73) tarafından Ankara-Mamak’ta yapılan araştırmada ailelerin göç durumuna ilişkin verilere bakıldığında babaların %42’si, annelerin %31’i göç ettiği görülmektedir. Dolayısıyla istisnai durumlar olsa da³⁶ göçün çocuk yoksulluğunu belirleyen önemli bir etmen olduğu anlaşılmaktadır.

Yoksulluk içinde yaşama olasılığı en fazla olan çocuklar, ebeveynleri az eğitilmiş veya eğitimsiz olanlardır. Bu durumda çocuk yoksulluğunun da ebeveynlerin eğitim durumları ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (UNICEF, 2012: 4; Gürses, 2009: 214; Dayıoğlu, 2007: 91; Akıllı-Dirikoç, 2016: 208; Gürses, 2014). Öztürk (2008: 130) tarafından Ankara-Keçiören’de yapılan araştırmada yoksul çocukların ailelerinin eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir: Annelerin %74.5’i, babaların %76.6’sı ilkokul mezunudur. Ayrıca annelerin eğitim düzeyi, babalardan daha düşüktür. Doğan (2011: 51)’ın Muğla merkez ve Milas’ın yoksul mahallelerinde gerçekleştirdiği araştırmasında görüşülen ebeveynlerin eğitim durumuna bakıldığında annelerin %50’si, babaların %80’i ilkokul mezunu olduğu görülürken, annelerin %35’lik kısmı ise okuryazar değildir (Doğan, 2011: 51). Akıllı ve Dirikoç (2016: 208) tarafından Nevşehir örneğinde yapılan araştırmada görüşülen ebeveynlerin yaklaşık %30’u okuryazar değildir. Okuryazar olmayanlar da dahil %77.27’sinin eğitim durumu ilkokul mezunu ve altındadır. Kahraman (2015: 171-172)’ın Gaziantep’te yaptığı araştırmada görüşülen ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul mezunu ve altında olanların oranı %80 iken, herhangi bir temel kurumdan mezun olamayanların oranı %30’dur. Eğitim düzeyi oldukça düşük olan örneklerde ilkokul mezunu ve altı eğitim düzeyindekilerin oranı kadınlarda %60 iken, erkeklerde %20 olduğu görülmektedir. AKA (2017: 68) tarafından Ankara-

³⁶ Akıllı ve Dirikoç (2016: 208) tarafından Nevşehir örneğinde yapılan araştırmada ebeveynlerin yüzde 81’i Nevşehirli’dir ve %72’si de herhangi bir yerden göç ederek gelmemiştir. Yani görüşmeye katılanların çoğunluğunu toplumsal köken olarak Nevşehir’in yerlisi oluşturmaktadır.

Mamak'ta yapılan araştırmada görüşme yapılan babaların %68.1'i ilköğretim mezunudur, %5.8'i okur-yazar iken, %5.8'i de okur-yazar değildir.

Sonuç olarak, Türkiye'de çocuk yoksulluğuna dair yapılan araştırmalarda demografik bağlam dikkate alındığında göç ve eğitim etmenlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yoksul çocukların ailelerinin tamamı az eğitilmiş veya eğitimsizken, büyük çoğunluğu da göçü yaşamıştır. Bu durumda ailenin eğitim durumu, göç deneyimi ile çocuk yoksulluğu arasında mutlak bir ilişki bulunmaktadır. Diğer taraftan yoksul çocukların ailelerinin (az) bir kısmı tek-ebeveynli hane veya geniş/çok çocuklu hanelerden oluşmaktadır. Bu durumda da aile yapısı ile çocuk yoksulluğu arasında görece bir ilişki olduğu söylenebilir.

2.4.3. Çocuk Yoksulluğunun Sosyo-Ekonomik Bağlamı

Türkiye'de çocuk yoksulluğu, ekonomik bağlamı belirgin bir toplumsal sorundur. Ailenin veya ebeveynlerin istihdam koşullarını ve gelir eşitsizliğini etkileyen neoliberal ekonomi politikası ve ekonomik kriz gibi gelişmeler diğer birçok ülkede refah düzeyini etkilediği gibi ülkemizde de benzer sonuçlara yol açmıştır. Makro-ekonomik gelişmelerin çıktısı olarak ortaya çıkan istihdam koşulları ve gelir eşitsizliği çocuk yoksulluğunu belirleyen en temel etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de son dönemlerde ekonomi, toplumsal yapı ve kültürel alanlarda yapısal dönüşümler yapılması ile tarım ve sanayi sektörlerinde, istihdam koşullarında bir takım değişimler ortaya çıkmıştır (Gürses, 2014; Gürses, 2009: 213). Ekonomide devletin rolü değişmiş ve hem kamusal hem de özel sektördeki kayıtlı istihdam olanakları sınırlandırılmıştır. 1980'den sonra kısıtlayıcı kamu harcamaları (toplumun en yoksul kesimleri üzerinde olumsuz etkileri olan) gibi önlemleri içeren liberalleşme politikaları benimsenmiştir. Bütün bu gelişmeler 1990'ların sonunda yoksulluğun artmasına yol açmıştır (Gürses, 2009: 214). Neoliberal iktisat politikalarının etkilerinin görülmeye başlandığı 1980'lerden 1990'lara kadar birçok OECD ülkesinde gelir dağılımında eşitsizlik artmıştır. Türkiye bu eşitsizlik artışından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bu on yıllık süreçte en düşük gelir grubu, OECD ülkeleri arasında İtalya ve Yeni Zelanda'dan sonra en fazla

Türkiye’de yoksullaşmıştır. Bu dönemde Türkiye’de alt ve orta gelir gruplarının toplam gelir içerisinde aldıkları pay düşerken, üst gelir grubunun payı artmıştır (OECD, 2008: 26).

Türkiye son 20 yılda ise ekonomik olarak büyümüş ve kişi başına düşen milli gelirden artış sağlamıştır. Ekonomik büyüklük olarak OECD ülkeleri arasında yer almıştır (Durgun, 2016: 372). 2001 finansal krizinin ve gerileyişinin ardından Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, elverişli küresel finansal ve ekonomik koşulların da etkisiyle yılda ortalama %7 büyümüştür (UNICEF, 2011). Yine de Türkiye genel olarak yoksulluk, özel olarak çocuk yoksulluğunun azaltılması konusunda aynı başarıyı büyük ölçüde yakalayamamıştır. Genç nüfusun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’dan aldığı pay küçük kalmıştır (Durgun, 2016: 372). 2008’de tüm dünya ekonomisini etkileyen kriz Türkiye’de de derinden hissedilmiştir. 2008’e kadar süren ekonomik gelişme kesintiye uğramış, işsizlik yetişkinler, özellikle gençler için önemli bir sorun haline gelmiştir (Gürses, 2014). Özellikle Eylül 2008’den beri Türkiye küresel finansal ve ekonomik krizin etkilerini hissetmektedir. GSYH’deki artış 2007’de yüzde 4.7’ye, 2008’de yüzde 0.9’a inmiştir (UNICEF, 2011). 2008-2012 yılları arasındaki nüfus artışına rağmen bütçede GSYH ile orantılı olarak bir artış gerçekleşmemiştir (Durgun, 2016: 372).

2001 ekonomik krizi Türkiye’de büyük bir kesimi derinden etkilemiştir. Reel ücretler azalmış, işsizlik oranları artmıştır. İşsizlik oranlarındaki artıştan dolayı hanehalkı gelirleri düşmüş ve yoksulluk riski artmıştır: Nüfusun yaklaşık 1/5’i yoksulluk tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla bu ekonomik ve sosyal gelişmeler çocukları da etkilemiştir: 2006’da çocukların yaklaşık olarak 1/4’i yoksuldur. Bu oran AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Yoksulluğun artması özellikle kentsel bölgelerde yaşanmıştır. Kentsel yoksulluğun artması ile yoksulların yoksullukla baş etme mekanizmaları işlevini tam anlamıyla yerine getiremez hale gelmiştir. Türkiye çocukları ve ailelerini krizin etkilerinden korumak için yeni araçlar geliştirmiş ve yeni sosyal mekanizmalar tasarlamıştır. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programı da bunlardan biridir. 2008 ekonomik krizi de 2001 ekonomik krizi gibi işsizlik ve eksik istihdama ve reel ücretlerde düşüşe yol açmıştır. İş kaybı krizin en görünür sonucu olmakla birlikte, serbest meslek sahibi olan veya kayıt dışı işlerde

çalışan birçok işçi gelirlerinin ekonomik krizden dolayı düştüğünü belirtmiştir. İşsizlik oranı %13.6'ya yükselmiştir. 2008 krizinin olumsuz etkileri ile mücadele etmek için yeni veya ilave araç veya sosyal mekanizma geliştirilmemiştir. Bunun yerine Hükümet daha önce geliştirilmiş araçlar yoluyla mücadele etmiştir. 2008 ekonomik krizi öncekiler gibi hanehalkı gelirlerini, kaynaklara erişimi azaltmıştır. Bu ekonomik krizden dolayı çocuklar, kadınlar ve gençler de derinden etkilenmiştir (Gürses, 2010: 534-540).

Genel yoksulluk oranlarına paralel olarak çocuk yoksulluğu oranları da ekonomik krizden yükselmektedir. Krizden etkilenen çocuklar ve gençler yetersiz beslenme, daha sınırlı sağlık hizmeti, eğitimi bırakma, çocuk işçiliği, ev içi gerilim, şiddet ve ihmalde artış gibi olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. *Türkiye Ekonomik Politikalar Araştırma Vakfı* (TEPAV), UNICEF ve Dünya Bankası tarafından Mayıs/Haziran 2009'da yapılan araştırma 2008 krizinde yoksul çocukların bu tür olumsuzluklarla karşılaştıklarını göstermektedir. Araştırmaya göre ailelerin büyük çoğunluğu ekonomik krizin etkilerini derinden hissetmiştir. Görüşme yapılanların %75'i Ekim 2008'den beri gelirlerinin azaldığını ifade etmişlerdir. Gelirlerdeki azalma işten ayrılma veya ücretlerinden düşmesinden kaynaklanmıştır. Kriz başladığında en yoksul aileler arasında ise bu oran yüzde 90'a kadar çıkmaktadır (UNICEF, 2011).

Gelir eşitsizliğini merkeze alan çalışmada Candaş (2010), çocuk yoksulluğunu gelir eşitsizliğinin sonuçlarından biri olarak ortaya koymuştur. Türkiye'de genelde yoksulluğun, özelde ise çocuk yoksulluğunun yaşanmasının nedenleri arasında gelir dağılımındaki eşitsizlik bulunmaktadır. TÜİK *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2013*'e göre, yüzde 20'lik grupta, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %46,6 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %6,1 olmuştur. Son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre 7,7 kat fazladır³⁷ (TÜİK, 2014b). TÜİK *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2014*'e göre eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert

³⁷ Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirinine göre küçükten büyüğe sıralanarak 5 gruba ayrılmaktadır: İlk % 20'lik grup geliri en düşük olan grubu, son %20'lik grup geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

gelirine³⁸ göre, en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, bir önceki seneye göre 0,7 puan azalarak %45,9 olurken, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun payı 0,1 puan artarak %6,2 olmuştur (TÜİK, 2015b). TÜİK *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015'e göre eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre*, en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak %46,5, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay ise 0,1 puan azalarak %6,1 olmuştur (TÜİK, 2016). TÜİK *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2016'ya göre eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre*; en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak %47,2, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay 0,1 puan artarak %6,2 olmuştur (TÜİK, 2017). Sonuç olarak, 2013-2016 yılları arasında en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %6,1-6,2 civarındadır. Gelir eşitsizliğinin artması ve devamında kalıcı hale gelmesi, çocuk yoksulluğunun döngüselleşmesine, yani yoksulluğun nesillerarası aktarımına yol açmaktadır (Kahraman, 2015: 349).

Türkiye'de uygulanan neoliberal politikalardan kaynaklı refah, gelir ve ekonomik eşitsizliklerinden toplumun en korunmasız kesimi olan çocuklar en az yetişkin nüfus kadar etkilenmektedir (Gürses, 2009: 224; UNICEF, 2012: 15). Bu eşitsizlikler, bölgeler arasındaki kalkınma eşitsizlikleri, kır-kent eşitsizlikleri, ekonomik büyümedeki değişimler, tarımsal işgücü, kayıt dışı ve düzensiz çalışma ile ilişkilidir (UNICEF, 2012: 15). Türkiye'de uygulanan neoliberal politikalar kentlerde yaşam koşullarının zorlaşmasına yol açmıştır. Çocuk yoksulluğu özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden yoğun göç alan büyük kentlerde artarak, görünür bir hal almaktadır (Gürses, 2014). Dolayısıyla çocukların durumu bölgesel, ekonomik, toplumsal ve kültürel eşitsizliklerden dolayı problemler üzerinden belirlenmeye devam etmektedir. Çeşitli alanlarında eşitsizlik düzeylerinin yüksek olması çocukların gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Gürses, 2009: 224).

Ekonomik ve sosyal göstergelerden hareketle, Türkiye'de çocuk yoksulluğunu belirleyen temel etmenlerin büyük oranda ailenin iş piyasasındaki konumları ile

³⁸ Hanehalkı kullanılabilir gelirin, hanehalkı büyüklüğü ve kompozisyonu dikkate alınarak hesaplanan eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünmesi ile elde edilmektedir.

ilişkili olduğu görülmektedir (Gün 2010: 42; Dayıoğlu, 2007: 91). Post-fordist üretimin getirdiği düşük ücretle veya düzensiz çalışan, kayıtdışı sektörde ve sosyal güvenceye sahip olmadan çalışan ve işsiz ailelerin çocukları yoksul çocuklardır (Öztürk, 2008: 17-18; Gürses, 2009: 214). Hanelerin formel istihdam içerisinde yer alamamalarının çocukların yoksulluğu çok boyutlu yaşanmalarının en önemli nedenlerinden biri olduğu çocuk yoksulluğu hakkındaki çalışma ve raporlarda ortaya konulmaktadır (Kahraman, 2015: 179).

Öztürk (2008: 130) tarafından Ankara-Keçiören’de yapılan araştırmada, ailelerin çoğunda, çocukların babalarının %87.2’sinin düzensiz, %98.2’sinin sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştığı görülmektedir. Çalışanların hepsi kayıtdışı sektörde çalışmaktadır. Babaların %47.3’ü inşaat işçiliği yapmaktadır. İşsizlik (%13.9) önemli bir sorun olarak belirlemektedir. Sağlık güvencesi sağlayan yeşil karta sahip olma oranı yüksektir: Annelerin %92.7’si, çocukların %94.4’ü yeşilkarta sahiptir. Doğan (2011: 53-54)’ın Muğla merkez ve Milas’ın yoksul mahallelerinde gerçekleştirdiği araştırmasında ailelerin %42.5’inde sadece babalar, %27.5’inde anne ve baba birlikte çalışmaktadır. Babaların büyük bir bölümünün (%80) çalıştığı, annelerin büyük bir bölümünün (%65) çalışmadığı görülmektedir. Babaların çalıştıkları işler genellikle yevmiyeli ve ücretli işlerdir. Yani büyük bir bölümü işçi olarak çalışmaktadır. Erkek çocukların da çalıştığı aileler bulunmaktadır. Ailelerin elde ettikleri aylık gelirin büyük bir kısmı (%40’ı) 251-500 TL arasında, %22.5’lik kısmı 501-750 TL arasındadır. Ailelerin büyük bir bölümünün sağlık güvencesi bulunmaktadır. Görüşülenlerin %40’ı yeşil kartlı, %47.5’i SGK’lı iken, %12.5’lik kısmının herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Çocuklar da bunlardan yararlanmaktadır. Akıllı ve Dirikoç (2016: 211) tarafından Nevşehir örneğinde yapılan araştırmada görüşme yapılan ebeveynlerin %77.27’sinin herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir. Ebeveynlerin %9,1’i yevmiyeli işçi olarak gündelik işlerde çalışmakla birlikte süreklilik göstermemektedir. Ebeveynlerin %45.45’inin hiçbir gelirinin olmadığı görülmektedir. Tek gelirleri “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” kapsamında Çalışma, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından çocukların ve gençlerin yoksunluk durumuna düşmemeleri için verilen destekler oluşturmaktadır. Kahraman (2015: 173-177) Gaziantep’te yaptığı

araştırmada görüşülen ebeveynlerin düşük nitelikli işlerde çalıştıkları görülmüştür. Baba mesleklerinde çiftçilik %60'lık bir oranla ilk sırada yer almaktadır. Servis şoförlüğü ve emekli olanların oranı %10'dur. Seyyar satıcılık, tamircilik ve hurdacılık-kağıt toplayıcılığı yapanların oranı ise %5'tir. Kadın ebeveynlerin tamamı ev hanımıdır ve istihdama katılmamaktadır. Görüşülen hanelerde işsizlik önemli bir sorundur. Görüşülen ebeveynlerin %55'inin eşinin herhangi bir işte çalışmamaktadır. Kadınların tamamının istihdama katılmadığı dikkate alındığında örneklemin %75'ini oluşturan kadın görüşmecilerin %40'ının istihdam dışı olması görüşülen hanelerde işsizliğin boyutlarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Çalışma kapsamında görüşülen hanelerin %75'inin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Yalnızca ebeveynlerin %25'inin SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı güvencesi bulunmaktadır. AKA (2017: 75-76) tarafından Ankara-Mamak'ta yapılan araştırmada ebeveynlerin %78.2'sinin çalışmadıkları, sadece %16.7'sinin çalıştığı ifade edilmiştir. Çalışanların %45.6'sı gündelikçi olarak çalışmaktadır. Çalışmayanların %42.7'si 3 ve daha fazla yıldır işsiz durumdadır.

Türkiye'de çocuk yoksulluğuna dair yapılan araştırmalarda sosyo-ekonomik bağlam dikkate alındığında istihdam en temel etmen olarak ön plana çıkmaktadır. Yukarıda bahsedilen araştırmalarda görüşme yapılan ebeveynlerin tamamının istihdam koşullarının sorunlu olduğu görülmektedir. Ebeveynler güvencesiz veya düzensiz işlerde, daha genel bir ifade ile kayıtdışı sektörde çalışmakta veya işsiz kalmaktadır. Hatta işsizlik durumunun uzun süreli bir durum olduğu da dikkati çekmektedir. İstihdamla bağlantılı olarak gelir eşitsizliği de, TÜİK verilerinden hareketle çocuk yoksulluğunu belirleyen diğer temel etmendir. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu ile istihdam koşulları ve gelir eşitsizliği arasında mutlak bir ilişkinin olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

2.4.4. Çocuk Yoksulluğunun Sosyal Politika Bağlamı

Türkiye'de çocuk yoksulluğu oranları AB ve OECD ortalamalarının üzerindedir ve milyonlarca çocuk yoksulluktan olumsuz yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu farklı boyutları (eğitim, barınma, beslenme vb.) kapsayan politikalarla

özüm getirilmesi gereken toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kahraman, 2015: 47).

Çocuk yoksulluğuna karşı mücadelede *Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*, sosyal politika üretme çabalarında ön plana çıkmaktadır. Bakanlığın çocuklara yönelik sosyal hizmetleri *Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü* tarafından sağlanmaktadır. Aileler ekonomik yoksunluk yaşadığında, çocuklar korunmaya muhtaç çocuk statüsünde olarak değerlendirilerek, ailelere sosyal ekonomik destek hizmeti sunulmaktadır. Bu hizmet ile çocuklar ailesi yanında desteklenmekte ve bakımı sağlanmaktadır. Öz ailesi ile yaşamayan çocuklar koruyucu aile veya durumu evlat edinilmeye uygun olan çocuklar ise evlat edindirme hizmetinden faydalandırılmaktadır. Bakımı aile ortamında sağlanamayan çocuklar kurum bakımı altına alınmaktadır (ASPB, 2017b: 12). Bakanlık alt birimleri, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere uyguladıkları programlarla çocuk yoksulluğunun azaltılması veya önlenmesi için çalışmalar yapmaktadır. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütölen *Şartlı Nakit Transferi* (Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımı) ve Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütölen *Sosyal ve Ekonomik Destek* (SED) hizmetleri başlıca sosyal yardım uygulamalarıdır. Her iki sosyal yardım uygulamasının da temel özelliğı, yardımların kurum çatısı altında sunulması yerine, yoksul çocukların ekonomik ve sosyal olarak aile yanında desteklenmesidir.

Çocuklara yönelik sosyal politika veya sosyal hizmet uygulamalarına dair yapılan araştırmalar, kurum bakımının çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı politika ve mevzuat değişikliğine gitmiştir (ASPB, 2015: 15). Böylelikle son dönemde kurumsal bakım yerine ‘koruyucu önleyici sosyal hizmetler’ söyleminden hareketle yeni bir yapılanma sürecine girilmiştir (Müderrişoğlu vd., 2013: 83). ‘Koruyucu önleyici sosyal politika’ söylemi ile “çocukların fiziksel duygusal zihinsel sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek çeşitli risklerden korunması ve risklerin oluşmadan önce gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik yapılan çalışmalar” kastedilmektedir (ASPB, 2017b: 11). Bu yeniden yapılanma sürecinde ‘aile’ kurumuna yönelik kaydadeğer bir vurgu dikkati çekmektedir. Yoksul ve dışlanmış kesimlere kamu sorumluluğı altında

kurumsal bakım yerine aile ve bireyin sorumluluğuna dayalı aile yanında veya kendi ortamında bakım yeni sosyal politika yöneliminin temelini oluşturmaktadır (Müderrişoğlu vd., 2013: 83). Buradan hareketle benimsenen yaklaşım aile birliğinin korunmasıdır. Aile birliğinin korunması yaklaşımı ile hedeflenen çocuğun kendi aile ortamında desteklenmesi ve bakımınıdır (ASPB, 2015: 9). Böylelikle çocukların aileden alınıp kurum bakımı altında tutulmasına alternatif olarak ailelerin ekonomik yönden destelenerek çocukların aile yanında desteklenmesi yaklaşımı benimsenmektedir (Müderrişoğlu vd., 2013: 82).

Türkiye’de sosyal politika bağlamında çocuk yoksulluğu sorunu ile mücadele için bir takım uygulamalar başlatılmıştır. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), bir defaya mahsus yoksulluk hafifletme ödemeleri, tarım destekleri ve yeşil kart bu uygulamalar arasındadır (UNICEF, 2006). ŞNT Türkiye’de çocuk yoksulluğu ile mücadelede uygulanan en temel yardım türüdür. ŞNT 2001 ekonomik krizinden sonra Dünya Bankası’nın desteklediği *Sosyal Riski Azaltma Projesi*’nin bir parçası olarak uygulanmaktadır (Müderrişoğlu vd., 2013: 85; ASPB, 2012: 5). Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin hedeflerinden biri 2001 ekonomik krizinin yoksul haneler üzerindeki etkisini hafifletmektir (ASPB, 2012: 5). Bu hedef doğrultusunda ŞNT 2003 yılında 6 pilot ilde uygulanmaya başlanmış, 2004 yılından itibaren diğer illeri de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmıştır. 2007 yılına kadar Dünya Bankası sponsorluğunda Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında uygulanan program daha sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu kaynaklarıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü bünyesinde devam etmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2011’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması ile buraya bağlanmış, faaliyetlerine Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü adı altında devam etmektedir. Merkezde Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından organize ve koordine edilen ŞNT, yerelde ise her il ve ilçede bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yürütülmektedir. Program Türkiye’de Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımı adıyla uygulanmaktadır (Avşar Kurnaz vd., 2014: 12-15).

ŞNT yoksulluk nedeniyle sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan çocukların ailelerine uygulanan bir sosyal yardım türüdür (Ustabaşı, 2013: 161). Bu programın

sağlık, eğitim, gebelik yardımı olmak üzere üç ana bileşeni bulunmaktadır. Yoksul ailelere sağlanan nakdi destekle çocukların eğitimi, 0-6 yaş grubundaki çocukların sağlık kontrolleri ve annelerin gebelik ile ilgili ihtiyaçları karşılanmaktadır (ASPB, 2012: 7). Yoksul ailelere yapılan yardım genellikle çocukların eğitimi ve sağlığı ile ilgili gerekli olan temel hizmetlere ulaşmaları şartıyla uygulanmaktadır. 2001 yılından 2013'e kadar ŞNT programı ile iki milyonun üzerinde çocuğa ve ebeveyne ulaşılmıştır (Öz vd., 2013: 172). ŞNT aynı zamanda yardım ulaştırılan kişi sayısı ve ayrılan kaynak yönünden de Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün en kapsamlı programlarından biridir (akt. Ustabaşı, 2013: 162). Birim tarafından yürütülen yardım programlarının yaklaşık olarak %20'sini oluşturmaktadır (Avşar Kurnaz vd., 2014: 16).

ŞNT programının hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Okula devam, sağlık kontrolleri yapılması, çocuk işçiliğinin azalması ve kadınların güçlendirilmesi olumlu etkiler arasındadır (Avşar Kurnaz vd., 2014: 5). Okula devamsızlık oranı %50 azalmıştır ve bu olumlu etki kırsal bölgelerde ve kız çocukları arasında daha fazla hissedilmiştir. Çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrolüne götüren annelerin oranlarında artış gözlenmiştir. Çocuk işçiliğinin azalmasına katkı sağlamıştır. Son olarak kadınların etkileşimine ve sosyalleşmelerine katkı sağlayarak sosyal hayata katılmalarını, kadının güçlendirilmesini teşvik etmiştir (Avşar Kurnaz vd., 2014: 17-18). Bu olumlu etkiler bağlamında ŞNT içerik olarak Türkiye'deki çocuk refahı için önemli bir sosyal yardım programı olmasına rağmen uygulama bakımından bir takım aksaklıklar bulunmaktadır (Ustabaşı, 2013: 161). Bu aksaklıklar programın hem kapsamı hem de uygulanması ile ilgilidir. Asgari ücretle çalışan aileleri, okul öncesi yaştaki ve orta öğretimden üniversiteye geçiş aşamasındaki çocukları kapsamamaktadır (Avşar Kurnaz vd., 2014: 5). Asgari ücretle geçimini sağlayan bir aile ekonomik yönden güçlükler yaşasa da ŞNT başvurusu yapamamaktadır. Aynı durum sosyal güvenlik kurumuna tabi olan aileler için de geçerlidir. Buna karşılık kayıt dışı sektörde çalışıp, sigortalı işçiden daha fazla kazanan bir kişi de sigortalı çalışmadığı için ŞNT programına başvuru yapabilmektedir (Ustabaşı, 2013: 161). Aynı zamanda yardım miktarının yoksul aile veya çocukların ihtiyaçlarını karşılayamayacak miktarda olduğu düşünülmektedir (Avşar Kurnaz vd., 2014: 5).

Zira 2016-2017 döneminde ilkököl ve ortaoköl çağındaki kız çocuklar için 40, erkek çocuklar için 35; ortaöğretim çağındaki kız çocuklar için 60, erkek çocuklar için 50 TL'dir (Dama&Toklucu Sundaram, 2018: 55). Program uygulama bakımından değerlendirildiğinde ise ödemelerin geç ve düzensiz yapıldığı yönünde eleştiriler yöneltilmektedir (Avşar Kurnaz vd., 2014: 5).

Türkiye'de çocuk yoksulluğu ile mücadelede uygulanan temel yardım programlarından bir diğeri Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmetidir. SED hizmeti ekonomik desteğe ihtiyacı olan ailelerin çocuklarına, kurum bakımında olup ailesinin yanına döndürülebilecek olan çocuklara, reşit olarak koruyucu aile veya sosyal hizmet kurumlarından ayrılan gençlere bakımının sağlanması ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ekonomik destek yardımıdır (ASPB, 2016: 7). Aynı zamanda tabii afet, hastalık veya kaza neticesinde bir süre kendisinin ve aile fertlerinin ihtiyacını karşılayamayacak durumda olan, hayati tehlike arz eden ve ameliyat gerektiren durumlarla karşılaşan, vefat eden kişilerin çocukları SED hizmeti kapsamına alınmaktadır (ASPB, 2015: 12). Programın amacı sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde olan kişi veya ailelerin çocuklarının, öz ailesi veya yakınları yanında yaşamasına imkan sağlamaktır (ASPB, 2017a: 74). Aynı zamanda kurum bakımından ayrılan ve ekonomik desteğe ihtiyacı olan gençlerin muhtaç duruma düşmeden yaşamalarına olanak sağlamaktır (ASPB, 2016: 7). Son olarak bu aynı nakdi yardım uygulaması ile yoksulluğun azaltılması ve bireylerin, ailelerin kendi kendine yeter duruma gelmesi amaçlanmaktadır (Uğur, 2013: 186).

SED *sürelili ekonomik destek* ve *geçici ekonomik destek* olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Sürelili ekonomik destek 1 yıl ve daha uzun sürelili yardımları kapsamaktadır (ASPB, 2017a: 74). Süreç içerisinde sağlanan ekonomik yardımın çocuğun ihtiyaçları için kullanılıp kullanılmadığı ve çocuğun bakımının uygun koşullarda yapılıp yapılmadığı 6 aylık sürelerle izlenmektedir. Sürelili ekonomik destek tutarı eğitim durumları için belirlenen oranlara göre yapılmaktadır (ASPB, 2015: 14). Uygulanan destek miktarı yıllar arasında farklılaşmaktadır: 2016 yılında 2015 yılına göre artarken³⁹, 2018 yılında da 2016 yılına göre artış yapılmıştır. Günümüzde ise destek miktarları şu şekildedir: Okul öncesi için 515,61; İlköğretim

³⁹ Bknz. ASPB, 2015: 14; ASPB, 2016: 11.

için 773,42; ortaöğretim için 824,98; okul çağında olup okula devam etmeyen çocuklar için 515,62; yükseköğretim için 928,10 TL destek sağlanmaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla sağlanan destek çocukların öğrenim durumlarına göre değişmektedir. Geçici ekonomik destek sosyal ve ekonomik bir sorunun çözümü için yılda bir, en çok iki kez olmak üzere yapılan yardımları kapsamaktadır (ASPB, 2017a: 74). 2003-2015 yılları arasında hem SED hizmetine ayrılan kaynak hem de korunma kararı alınmadan ailesi yanında desteklenen çocuk sayısı periyodik olarak artmıştır (ASPB, 2015: 16, ASPB, 2016: 13).

SED hizmetinin uygulanmasında bir takım sorunlar yaşanabilmektedir. Yeterli meslek elemanın olmayışı, yardım alan ailenin düzenli takibinin yapılamaması (yardımın ne amaçla kullanıldığının takibi) verilen hizmetin kalitesini ve etkisini olumsuz yönde etkilemektedir (Uğur, 2013: 186). SED yoksul çocukların hayata tutunmalarında oldukça önemli bir rol oynamakla birlikte gerek ebeveynleri gerekse çocukları sürekli bir muhtaçlık içerisinde konumlandırmaktadır. Dolayısıyla bu desteğin yanında çocukları yoksulluğun kısır döngüsünden kurtaracak politikaların uygulaması ve işsiz ebeveynlerin istihdamının sağlanması gerekmektedir (Akıllı&Dirikoç, 2016: 218).

ŞNT ve SED yardımlarına yönelik spesifik eleştiriler yanında, genel olarak çocuk yoksulluğu ile mücadelede uygulanan sosyal politika uygulamalarına yönelik bir takım eleştiriler bulunmaktadır. İlk olarak, Türkiye’de çocuk yoksulluğu önemli bir toplumsal sorun olmasına rağmen sosyal politika uygulamalarının bu alana yeterince odaklanmadığı görülmektedir (Kahraman, 2015: 47). Ülkemizde çocuk koruma politikaları yoksulluğun sonuçları en ağır şekilde kendini göstermeye başladığında gündeme gelmektedir (Ekim, 2005: 73). Korunmaya muhtaç çocukların olumsuz yaşam koşullarının iyileştirilmesi hedefleniyorsa, sadece ailelerin sorunları kronikleştiğinde çocuklar hakkında kurumlara yapılan müracaatlarla bu mümkün değildir. Bunun yerine hak-temelli bir anlayış benimsenmelidir. Çocuk-odaklı erken müdahale programları ile çocukların gereksinimlerinin belirlenmesi ve karşılanması, risk altındaki çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunması için geçerli ve faydalı bir yöntem olabilir (Yolcuoğlu, 2009: 54).

⁴⁰ Bilgiler Sultanbeyli Sosyal Hizmet Müdürlüğü’nden edinilmiştir.

İkinci olarak, çocuk yoksulluğuna yönelik mücadele anlayışı da genel yoksulluk yaklaşımı içerisinde şekillenmektedir. Yoksullukla mücadelenin hayırseverlik olarak algılanması gibi çocuk yoksulluğu da şefkate ve korunmaya muhtaç çocuklar sorunu olarak algılanmaktadır. Bunun yerine çocuk yoksulluğu ile mücadelede benimsenmesi gereken yaklaşım evrensel hak temelli bir sosyal devlet yaklaşımı olmalıdır. Yoksul çocukların kendi yaşadıkları toplum ile bağ kurmasını sağlayacak çocuk-odaklı sosyal içerme politikaları geliştirilmelidir. Bu sosyal içerme politikaları ulaşılabilir evrensel sosyal hizmetleri, çocukların sosyal güvence ve sosyal yardım haklarını, eğitim ve sağlık haklarını güvence altına almalıdır (Ekim, 2005: 73).

Üçüncü olarak, Türkiye’de sosyal koruma politikalarının bütçesinin ve kapsamının sınırlı olduğu düşünülmektedir. Hükümetin 2010 Yıllık Programına göre sosyal politika harcamaları –eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları dahil- 2002 yılından itibaren artış göstermiştir. Artışa rağmen, yardım ve destek miktarı düşük olduğu için harcamaların miktarı sınırlı kalmaktadır. Sosyal harcamaların GSYH’ye oranı yaklaşık olarak %17’lik bir paya sahiptir ve bu haliyle AB ülkelerine kıyasla oldukça düşüktür. Fransa, İsveç gibi ülkelerde bu oran %30’a yakındır, OECD ülkelerinin ortalaması ise %20.5’tir. Bununla birlikte, ailelere ve çocuklara yönelik sosyal yardımlar GSYH içinde küçük bir paya sahiptir. Özel olarak ailelere ve çocuklara yönelik sosyal koruma harcamaları oldukça yetersizdir. Türkiye’deki sosyal harcamaların değerlendirildiği, hem merkezi hem de yerel yönetimleri kapsayan bir araştırmada⁴¹ özel olarak ailelere ve çocuklara yönelik kamusal sosyal koruma harcamalarının GSYH’nin %0.04’ü kadar olduğu görülmektedir (UNICEF, 2011). Dolayısıyla çocukların ailelerden alınması yerine ailelerin ekonomik yönden desteklenmeye çalışılması amacıyla yapılan uygulamalar çok da etkili olmamaktadır. Yapılan yardımlar ailelerin ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır (Müderrişoğlu vd., 2013: 82). Bu bağlamda mevcut sosyal yardım sistemi içinde çocuk yoksulluğuna karşı mücadelede ŞNT miktarının ve kapsamının artırılması bir çözüm yöntemi olabilir. Alternatif olarak haklara dayalı sosyal transfer

⁴¹ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden araştırmacılar UNICEF için BM’nin “Hükümet İşlevleri Sınıflandırması”nı (COFOG) kullanarak, Türkiye’de sosyal harcamaları değerlendiren “Türkiye’de Sosyal koruma Sistemleri ve Çocuk Bütçesi” konulu bir araştırma gerçekleştirmişlerdir (UNICEF, 2011).

sistemi de uygulamaya konularak birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi çocuk yardımlarının herkesi kapsamı sağlanabilir (UNICEF, 2011).

Sonuç olarak Türkiye’de çocuk yoksulluğu ile mücadelede varolan sosyal politikalar değerlendirildiğinde, yoksul çocukların ihtiyaçlarının daha iyi belirlenebilmesi için yoksulluğu anlama ve ölçme çabalarının artırılması gerektiği anlaşılmaktadır (Gürses, 2009: 225).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLARIN YOKSULLUKLA BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Bu bölümde çocukların gündelik yaşamda karşılaştıkları yoksullukla nasıl baş ettikleri sorunsalı temelinde, onların ne çeşit stratejiler geliştirdikleri; onları bu yönde pratikler sergilemeye yönelten saiklerin (amaçların veya nedenlerin); stratejileri belirleyen veya olanak sağlayan etmenler olarak kaynakların neler olduğu; stratejilerin hangi nitelikleri taşıdığı sorularına odaklanılacaktır. Bunun için sahadan elde edilen veriler literatürdeki tartışmalar ve analizlerle ilişki içerisinde incelenmekte; literatürle örtüşen ve farklılaşan durumlar ortaya çıkarılmaktadır. Böylece sahanın ayrıntılı bir dökümünün yapılması ve yorumlanması yanında, gerek uluslararası gerek de Türkiye’deki literatürde *olmayan ve farklı olanın* izi sürülmektedir. Belirli bir metodolojik yaklaşım temelinde incelenen araştırma sorunsalı sahadan edinilen verilerden hareketle tasarlanan yoksul çocuk tipleri yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında yorumlanmıştır.

3.1. Metodoloji

Çocukların çalışılmasında yetişkinlerle yapılan çalışmalarda kullanılan metotlardan farklı olarak yeni metotlar geliştirmeye gerek duyulmamıştır. Sadece kullanılan tekniklerde çalışılan kişilerin özelliklerini dikkate alma koşulu ile genel metotlar titizlikle uygulanmıştır (Prout, 2001). Çocuklar hakkında yapılan çalışmalarda çocukların eylemleri hakkında yetişkinlerin açıklamaları ve yorumlamaları dikkate alınmıştır. Çocukların görüşleri dikkate alınmadığından dolayı onların açıklamalarının yokluğu da gözden kaçmıştır. Bu yaklaşım sosyologlar tarafından da genellikle kabul görmüştür (Waskler, 2003: 62). Çocukluğa dair yeni sosyolojik yaklaşımla birlikte metot tercihi ve verilerin yorumlanmasında değişikliğe gidilmesi gerektiği halde, sosyolojinin çocuklarla araştırma yapmaya dair çok özel bir ilgi göstermediği görülmektedir (Lange&Mierendorff, 2009: 79).

Sosyologların bazıları çocukların fikirlerini ciddiye almakta açıkça isteksizken, bazıları da çocukların sosyolojik olarak çalışılmasının imkanları üzerinde durmuştur (Waskler, 2003: 62). Bu imkanlar üzerinde düşünme girişiminin sosyal bilimlerde

gerçekleşen paradigma değişimi ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Çünkü sosyal bilimlerde çocukluk çalışmalarına kuramsal olarak yeni bir yaklaşım getiren paradigma değişimi metodolojik olarak da yeni bir yaklaşıma yol açmıştır. 1980’lerden itibaren çocuklar hakkında çalışmak yerine çocuklarla çalışma veya çocuklar için çalışma eğilimi gündeme gelmiştir (Corsaro, 2005: 45). Bu yaklaşım çocukları araştırma nesnesi olmaktan ziyade, araştırma öznelere olarak yeniden konumlandırmıştır (Christensen&James, 2001: 3). Çocuklarla çalışmak çocukların fikirlerini, bakış açılarını, ilgilerini ve haklarını anlamaya yönelik ilgiyi ifade etmektedir. Böylelikle çocukların temsilcileri olarak yetişkinlerle çalışmak yerine, toplumsal aktörler olarak görülen çocuklarla çalışılmıştır (Corsaro, 2005: 45). Bu şu anlama gelmektedir: Çocuklarla ilgili konu veya sorunlarda çocukların yerine yetişkinlerin konuşması değil, çocukların kendilerinin konuşması ve dinlenmesi aracılığıyla onların görüşleri ve bakış açıları dikkate alınmıştır. Roberts (2001: 229)’a göre çocukları dinlemek onların insanlar olarak değerini tanıma ve saygı duymanın merkezinde yer almaktadır. Onlar basitçe araştırma nesneleri olmayan; bilgilerine başvuru, görüşleri ciddiye alınan toplumsal öznelere. Bu yaklaşımdan hareketle bu çalışmada çocukların gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettiklerine dair bilgi edinmek için çocukların görüşlerine ve deneyimlerine başvurularak fenomenolojik bir yaklaşım benimsenmektedir.

Araştırma Yöntemi: Fenomenoloji

Sosyal bilimlerdeki metodoloji tartışmalarının parçası olan fenomenolojik yaklaşım, çocukluğun çalışılması bağlamında öznenin kendisini düşünömsel olarak inşa etmesini sağlamaya dair birtakım soruları gündeme getirmiştir (Jenks, 2001: 72). “Fenomenolojik yaklaşım deneyim yapılarına, yaşam dünyasına biçim ve anlam veren düzenleyici ilkelere odaklanmaktadır” (Polkinghorne, 1983: 203). Sosyologlar da toplumsal dünyanın nasıl işlediğini anlamada fenomenolojiyi kullanmışlardır (Waksler, 2003: 61). Bunlardan biri olan Schutz, sosyolojideki özne konusunun insan eylemi olduğu üzerinde durarak, eylemin aktör için sahip olduğu anlama atıfta bulunmaksızın anlaşılamayacağına inanmıştır (Polkinghorne, 1983: 207). Bu temel argümandan hareketle, genel olarak çocukların fenomenolojik bir yaklaşımla çalışılmasında, özelde bu çalışmanın öznelere olan yoksul çocukların fenomenolojik

olarak çalışılmasında üç ilke bulunmaktadır: Askıya (paranteze) alma, öznelarasılık ve eylemin niyeti (saikleri). Araştırma sorunsalı çerçevesinde yoksul çocukların yaşam dünyalarındaki deneyimlerinin anlamlarının keşfedilmesinde rehber olacağından dolayı bu üç ilkeye değinmek gerekmektedir.

Jenks fenomenolojinin çocukluk sosyolojisi araştırmalarında çocukların basitçe sosyalleşme bağlamında kavranması yerine onların çocuklar olarak inşa edildiği ve aynı zamanda aktif olarak kendilerini inşa ettikleri çerçevesinde kavranmasına olanak sağladığını ileri sürmüştür (Christensen&James, 2001: 3). Dolayısıyla sosyalleşme kuramının kanıksanması yerine sorunsallaştırılması çocukların fenomenolojik olarak çalışılmasında bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, çocukların çalışılmasında dikkate alınan sosyalleşme kuramına dair bilgiler askıya (paranteze) alınarak, çocukluk ve çocukların deneyimleri çalışılan bağlam temelinde yeniden yorumlanabilir. Bu fenomenolojik yaklaşımdaki askıya (paranteze) alma stratejisine karşılık gelmektedir. Waksler'e göre sosyologlar, çocuklar hakkındaki yetişkin kanaatlerini askıya (paranteze) alarak çocukları sosyolojik kavrayışın özneleri olarak görebilir (Waksler, 2003: 67).

Çocukluk çalışmalarında önemli bir yeri olan Chris Jenks (2001)'in çocukluğu incelerken benimsediği yaklaşımda fenomenolojinin izlerine rastlanmaktadır. Jenks çocukluğu incelerken olgunun kendisine geri dönmeyi ve onun nasıl oluşturulduğunu göstermeyi metodolojik kriter olarak benimsemiştir. Bu yaklaşım onu çocukluğa yaklaşımında toplumsal inşacılık içinde konumlandırmaktadır. Buna göre çocuk toplumsal yapılara aittir, fakat bu değişmezlik veya kalıcılık içinde gerçekleşmez. Başka bir ifadeyle çocuk zamanın ve maddi koşulların ürünüdür (Jenks, 2001: 67-68). Çocukluğa yönelik böyle bir yaklaşım radikal göreceliğe yol açmakla birlikte, çocukluğun anlaşılmasında analitik bir araç işlevi görmektedir. Bu yaklaşım fenomenolojik 'paranteze alma' stratejisi ile uyumludur. Paranteze alma, olgunun kendisine geri dönme pratiği olarak olgunun gündelik yaşamda nasıl oluştuğuna dair bilgi sağlamaktadır (Jenks, 2001: 64). Böylelikle gündelik yaşam deneyimlerinin doğasında varolan özler veya tipik yapılar anlaşılmaktadır. Zira belirli bir bağlamda var olduğu düşünülen gündelik yaşam deneyimlerinin karakteristikleri başka bir

bağlamda görünür olmayabilir veya gündeme gelmeyebilir. Bu sebeple aynı araştırma konusu belirli bir bağlamda çalışılırken, ona dair var olan değişkenler veya dinamiklere karşı mesafeli yaklaşılmalıdır (Danaher&Brion, 2005: 222).

Olgunun kendisine geri dönme pratiğinin ön aşaması ise yetişkinlerin çocukluğa veya çocuklara dair kanaatlerinin askıya (paranteze) alınmasıdır. İlk olarak çocukların bilgisinin ne olduğu ve onun ne şekilde yetişkin bilgisine benzeyip benzemediği sorgulanmalıdır. Başka bir ifadeyle çocukların yapabildiği fakat yetişkinlerin yapamadığı ve yapamayacağı şeylerin; çocukların yetişkinlerden daha iyi ve daha kolay yapabildiği ve yaptığı şeylerin incelenmesi, dikkate alınmasıdır. Gündelik yaşamda çocukların incelenmesinde “onlar neyi yapabilir ve onların neyi yapmasına izin verilebilir?” soruları akılda tutulmalıdır. Burada çocukları neyi yapamadıkları ile tanımlayan önyargının farkında olarak onların neyi yaptıkları üzerine düşünülmalıdır (Waksler, 2003: 63-67).

İkinci olarak çocukların yetişkin kurallarını aslında kabul edip etmedikleri, böyle kuralları takip etmeye istekli olup olmamaları, böyle kuralları takip etmekte başarısız olup olmadıkları veya bunun yerine kendi amaçları için kendi yöntemleriyle kendi kurallarını oluşturup oluşturmadıkları üzerinde genellikle durulmamaktadır. Yetişkin kuralları çocukların rızaları olmadan onlara dayatıldığında, çocukların pratikleri ve yetişkin müdahalesine verdikleri yanıtlar belirginleşmeye başlamaktadır. Çocuklar kendi çıkarlarına göre yetişkin kurallarını ihlal ederek değiştirmektedirler. Dolayısıyla çocukların toplumdaki rolünü kabul etmek çocukların akranları ve yetişkinlerle aralarındaki etkileşimden doğan beklenti, gerilim ve çatışmaları; çocukların sorun çözme becerilerini gündeme getirmektedir. Çocuklar toplumsal aktörler olarak görüldüklerinde onların eylemlerinin nasıl sınırlandırıldığı, onların eylemlerine nasıl olanak sağlandığı sorgulanabilir. Küçük yaşta karşılıklı olarak yetişkinlerle nasıl hareket edeceğini öğrenebilen, gerekli izin için ilk kime sorulacağını bilebilen, sınırlarının ne olduğunu anlamak için yetişkinleri deneyebilen çocuklar belirli bir güç kullanımı sergilemektedir. Çocukların bu yönleri yetişkinler tarafından bilinmesine rağmen, çocukların yeterliliklerine dair çıkarımları görmezden gelinmektedir (Waksler, 2003: 66-68).

Yine de çocukların toplumsal yaşama aktif katılımlarını anlamak, onların yaşamlarını şekillendiren değişkenleri belirlemek kadar önemlidir. Bununla ilişkili olarak çocukların diğer çocuklarla ve yetişkinlerle birlikte ve yan yana kendi anlam üretme faaliyetleri, onların toplumsal koşullarına nasıl karşılık verdiklerini anlamada önemlidir (Prout, 2001). Dolayısıyla bu noktada çocuğun gündelik yaşamdaki rolünün dikkate alınması ve toplumsal dünyada aktörler olarak görülmesi, fenomenolojik yaklaşımın belirgin vurgularından biri olan öznelarasılığ, yani anlamın ve toplumsal gerçekliğin öznel arasındaki etkileşim aracılığıyla inşasını veya kurulmasını gündeme getirmektedir.

Çocukların yaşam dünyalarını araştırmak, çocukların gündelik yaşamdaki etkileşim biçimlerini keşfetmek demektir. Bu bağlamda Mandell çocukların gündelik yaşamdaki etkileşimlerinde çocukların diğerlerinin eylemlerini kavrama sürecine odaklanmakta, diğer çocuklarla birlikte anlamı müzakere etme biçimlerini betimleme üzerinde durmaktadır. Anlamın müzakere edilmesi, çocukların toplumsal dünyada birlikte yaşadıkları diğerlerini dikkate almayı kapsamaktadır. Böylelikle yetişkin bakış açısından çocukları değerlendirmek, çocukları ‘tamamlanmamış’ veya ‘sosyalleşmenin nesneleri’ olarak incelemek yerine onların bakış açıları dikkate alınarak onların yaşam dünyalarını anlama ve onda rol oynama çabalarının ve etkileşimlerinin zenginliğini ortaya çıkarılacaktır (Mandell, 2003: 161-163).

Fenomenolojik yaklaşımın gündelik yaşamda gerçekleşen etkileşimlerde öznelarasılığa yaptığı vurgu aynı zamanda eylemi gerçekleştiren toplumsal aktörlerin karşılıklı olarak eylemlerinde içkin olan niyeti gündeme getirmektedir. Nitekim Jenks’e göre fenomenolojik yaklaşım, düşünsel olarak kuramcılarının araştırma öznelaralarına yönelimsellik/niyetlilik atfetmelerini gerektirmektedir (Jenks, 2001: 64). Yönelimsellik/niyetlilik “yaşam dünyasının bizim bilincimizdeki anlamını oluşturan temel, doğrudan ve karmaşık deneyimi temsil etmektedir” (Danaher&Briod, 2005: 223). Fenomenolojinin amacı, çocuğun yeni gelişen dünyasındaki yetişkinlere oldukça yabancı görünen ayırıcı özelliklerini gündelik dilde yakalamaktır. Bunu gerçekleştirmek için araştırma çocukların bilinmeyen deneyimlerinin ve yönelimsel/niyetli anlamlarının peşindedir. Dolayısıyla çocukların fenomenolojik olarak çalışılması, çocukların dünyaya katılma yollarını oluşturan

‘yönelimsellik/niyetlilik’ biçimlerini netleştirmeyi ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Bunun için başlangıçta ‘çocuk olmak neye benzemektedir’ ve ‘çocuğa özgü tarzda yaşamak ne anlama gelmektedir’ soruları sorulabilir. Yönelimsellik/niyetlilik, öznelerarası yaşam dünyasında idraklerin ve deneyimlerin araştırılmasına imkan vermektedir. Dolayısıyla fenomenolojik yaklaşımla çocukları çalışırken olguyu anlamının amacı, çocukların eylemlerini ve deneyimlerini kategorize etmek ve açıklamaktan ziyade betimleyici metotlar aracılığıyla anlamları temalandırmak, yapılandırmaktır. Böylelikle çocuk olmanın ve çocuk olarak dünyada yaşamının ne anlama geldiğine dair algımızı sağlamlaştırmaktır (Danaher&Brion, 2005: 218-219).

Böyle bir metodolojik zeminden hareketle, çocuk yoksulluğunu fenomenolojik bir yaklaşımla incelemek ilk olarak çocukları ve onların fikirlerini ve bakış açılarını toplumsal ve sosyolojik özneler veya aktörler olarak dikkate almayı gerektirmektedir. Böyle bir yaklaşım benimsenmesi ile yoksul çocuklar hakkındaki önyargıların paranteze alınarak çocuk yoksulluğu olgusunun anlaşılmasında çocukların bilgisine ve deneyimine başvurulmaktadır. Çocukların içinde yaşadıkları yapısal ve kültürel bağlam temelinde analitik olarak yetişkinlerin yaşadığı yoksulluktan ve yetişkinlerin bakış açısından bağımsız yoksulluğu nasıl yaşadıkları veya deneyimledikleri; daha spesifik olarak ise çocukların yaşam dünyalarını yoksulluktan kaynaklı karşılaştıkları yoksunluk alanları ve karşılaştıkları zorluklarla nasıl baş ettikleri üzerinde durulmaktadır. Bunun için yoksul çocukların gündelik yaşamdaki eylemleri ve deneyimleri kendi anlam dünyaları üzerinden yorumlanmaktadır. Bununla ilişkili olarak yoksul çocukların hem yoksul hem de çocuk olmalarından kaynaklı olarak sessiz bir toplumsal kategori olduğu önyargısı da paranteze alınmıştır. İkinci olarak öznelerarasılık yoksul çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş ederken sergiledikleri eylem veya pratiklere yükledikleri anlama ulaşma bakımında özel bir öneme sahiptir. Zira genel olarak çocukluk çalışmalarında çoğunlukla değinilen iki boyut olan çocukların yetişkinlerle ve akranları olan ilişkilerinin yoksul çocukların çalışılmasında da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Üçüncü olarak yoksul çocuklar gündelik yaşamda öznelerarasılık gerçekliği temelinde yoksullukla baş ederken geliştirdikleri stratejileri belirli bir yönelimsellik/niyetlilik çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Onların

stratejilere yükledikleri yönelimsellik/niyetlilik yaşam dünyalarının anlaşılmasına dair önemli ipuçlarını içermektedir. Böylece yoksul çocukların yaşam dünyalarının oluşumu ve sürekliliğine dair çıktılara ulaşılmaktadır.

Çalışma Sahası ve Grubu

Çalışma sahası ve grubu belirlenirken de araştırma sorunsalı belirlenirken benimsenen yol izlenmiştir. Türkiye’deki istatistiki verilerin sağladığı imkanlar ve kısıtların yönlendiriciliğinde ve tabi ki bunun etkisiyle Türkçe literatürdeki çalışma sahası ve grubu belirleme yolları dikkate alınarak çalışma sahası ve grubu belirlenmiştir. Zira sosyal bilimlerde belirli bir konu veya sorun ile ilgili araştırma yapılacağında, saha çalışmasının neden belirli bir bölgede ve belirli kişilerle yapılacağına temellendirilmesi araştırmanın bilimselliğinin önkoşullarından biridir. Bu ikisinden ilki çalışma sahasını, ikincisi çalışma grubunu ifade etmektedir. Saha çalışması söz konusu olduğunda çalışma sahası ve grubunun ayrıntılı bir şekilde açıklanması önemli olduğundan dolayı bu çalışmada saha çalışmasının neden İstanbul’un belirli ilçelerinde yürütüldüğü ve neden belirli bir grup çocuğun çalışmaya dahil edildiği aşağıda açıklanmaktadır. Dolayısıyla çalışma sahası ve grubuna dair bilgiler “hangi çocuk yoksulluğu?” sorusuna verilen cevabı içermektedir.

Türkiye’de çocuk yoksulluğu oranları, TÜİK verilerine göre son dönemde (2011-2016) %30’larda seyretmektedir. Bu oran hem Türkiye’nin OECD ülkesi olması, hem de TÜİK’in OECD verilerinde olduğu gibi medyan geliri temel alması sebebiyle OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir orana karşılık gelmektedir. Bölgeler arasındaki çocuk yoksulluk oranlarına bakıldığında da İstanbul’daki oranın Türkiye ortalamasına yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışma evreni İstanbul olarak belirlenmiştir. Türkiye ve İstanbul’un çocuk yoksulluk oranlarının verildiği tabloda⁴² çocuk yoksulluk oranı, yoksul çocuk sayısının toplam çocuk nüfusa bölünmesinden elde edilen rakamdır.

İkinci olarak çocuk yoksulluğuna dair veriler TÜİK tarafından İstanbul’un kendi içinde diğer bir ifadeyle ilçe düzeyinde üretilmemektedir. Bunun nedeni İstanbul’un

⁴² Bknz. Tablo 1: TÜİK 2011-2016 Türkiye ve İstanbul Çocuk Yoksulluk Oranları

ilçelerini temsil edecek örneklem yeterliğinin sağlanamamasıdır.⁴³ Dolayısıyla çalışma sahasının tespit edilmesi için farklı arayışlar içerisine girilmiş ve iki referans kaynağından hareketle belirlenmiştir. Bunlardan ilki İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde gerçekleştirilen, yürütücülüğünü Prof. Dr. Murat Şeker'in üstlendiği, İstanbul Kalkınma Ajansının desteklediği *Mahallem İstanbul* isimli projedir. İstanbul'daki 959 mahallenin tümü araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Mahallelerin demografik yapısı, eğitim, sağlık, kültür, ekonomi, sosyal yaşam, alt yapı, ulaşım ve konut piyasası incelenmiştir. Çalışma kapsamında, daha spesifik boyutta İstanbul'da mahalle düzeyinde sosyoekonomik statü (SES) araştırması yapılmıştır. İnsanların ekonomik yaşam düzeylerini ve sosyal yaşam biçimlerini anlayabilmek için iki temel tanımlayıcı özellik olarak eğitim düzeyi ve meslek değişkenleri dikkate alınmıştır. Bu değişkenlerden hareketle oluşturulan SES endeksine göre, sosyoekonomik statüsü en düşük olan ilçeler şu şekildedir: Sultanbeyli, Sultangazi, Arnavutköy, Esenyurt, Sancaktepe (Şeker, 2017). Bu bilginin elde edilmesinden hareketle, İstanbul'un güncel (2011-2016) çocuk nüfus verilerine ulaşılmasının örnekleme belirlemek için gerekli olduğu düşünülmüştür. Bunun için TÜİK'in İstanbul çocuk nüfus verilerine (çocuk nüfus sayısına) ulaşılmıştır. TÜİK 17 yaş ve altındakileri çocuk olarak kabul ettiğinden dolayı İstanbul'un ilçelerindeki çocuk nüfus oranları hesaplanırken 17 yaş ve altındaki çocukların sayısı dikkate alınmıştır. Bu analiz neticesinde sosyoekonomik statüsü en düşük olan ilçelerin çocuk nüfus oranının yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Sultanbeyli, Sultangazi, Arnavutköy, Esenyurt, Sancaktepe sosyoekonomik statüsü en düşük ilçeler olmakla birlikte bu ilçelerdeki toplam nüfus dikkate alındığında, çocuk nüfus oranının en fazla olduğu ilk 6 ilçe arasında yer almaktadır. Bu durumda sosyoekonomik statüsü en düşük olan ilçelerde aynı zamanda toplam nüfusa göre çocuk nüfus oranı da en fazla olduğu için çocuk yoksulluğu olgusunun araştırılması için uygun bir saha olacağı düşünülmüştür.

⁴³ TÜİK istatistik birimindeki uzmanından bilgi alınmıştır.

**Tablo 2 : İstanbul’da Çocuk Nüfusunun En Fazla Olduğu İlçelerdeki
Oransal Dağılım**

Yıl	İlçe	Oran
2016	Sultanbeyli	36,2
	Arnavutköy	35,5
	Başakşehir	34,0
	Sultangazi	33,6
	Esenyurt	32,9
	Sancaktepe	32,7
2015	Sultanbeyli	36,6
	Arnavutköy	35,9
	Başakşehir	34,3
	Sultangazi	34,0
	Esenyurt	33,0
	Sancaktepe	32,9
2014	Sultanbeyli	37,2
	Arnavutköy	36,2
	Başakşehir	34,9
	Sultangazi	34,6
	Esenyurt	33,4
	Sancaktepe	33,3
2013	Sultanbeyli	37,7
	Arnavutköy	36,4
	Başakşehir	35,1
	Sultangazi	34,9
	Esenyurt	33,6
	Sancaktepe	33,6
2012	Sultanbeyli	38,1
	Arnavutköy	36,8
	Başakşehir	35,6
	Sultangazi	35,2
	Sancaktepe	33,9

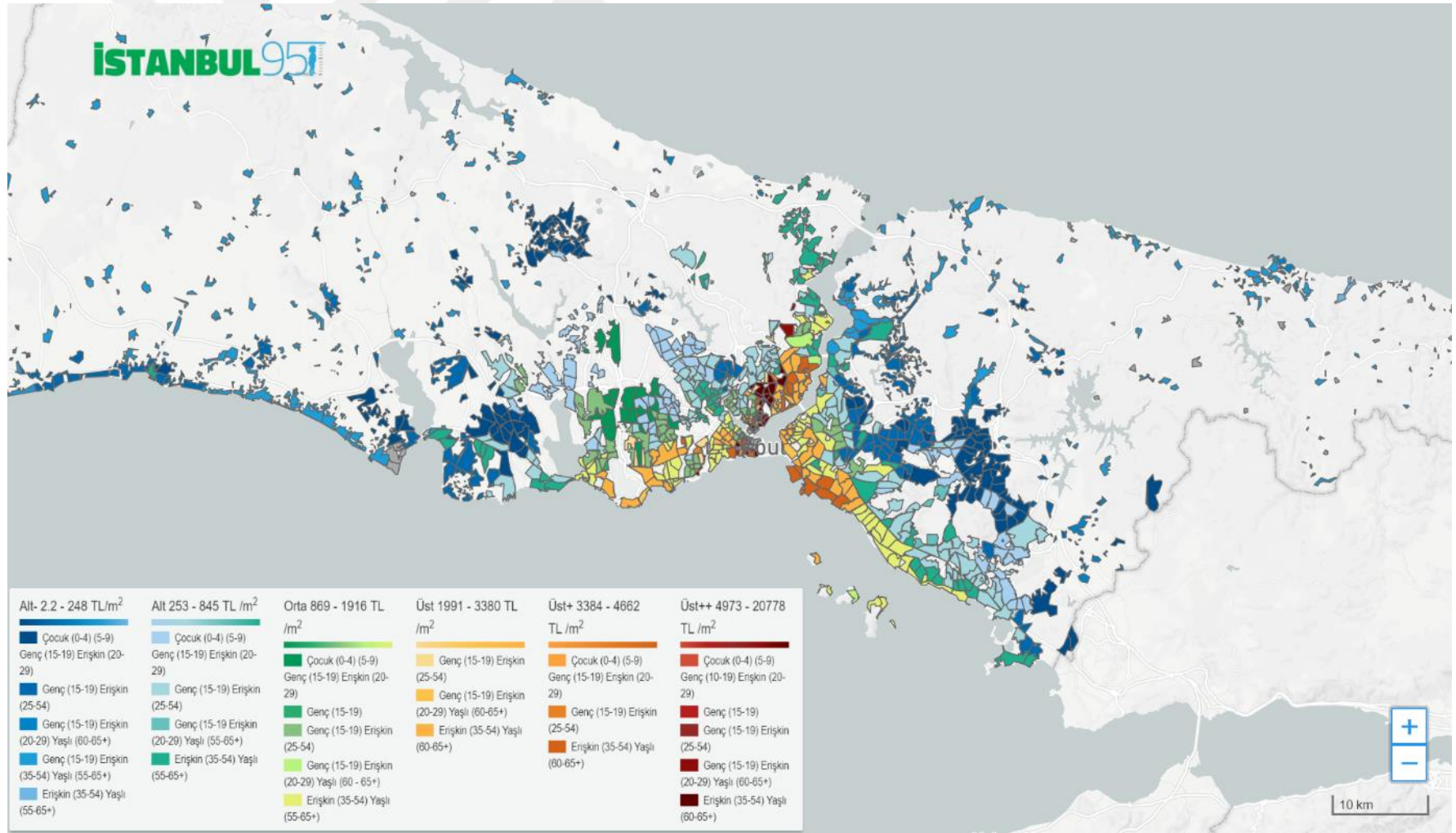
	Esenyurt	33,9
	Sultanbeyli	38,6
	Arnavutköy	37,1
	Başakşehir	36,1
2011	Sultangazi	35,4
	Sancaktepe	34,2
	Esenyurt	34,2

Kaynak: TÜİK 2011-2016 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

İkinci referans kaynağımız ise Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV), Bernard van Leer Vakfı desteğiyle yürüttüğü *İstanbul İlçe Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi ve Haritalanması* Projesi'dir. Projenin ilk aşamasında Kadir Has Üniversitesi İstanbul Çalışmaları Merkezi tarafından İstanbul'un ilçeleri yaş grubu ve rayiç bedelleri⁴⁴ üzerinden haritalandırılmıştır. İlçe ve mahalle düzeyinde elde edilen güncel haritalar çocuk nüfusun ilçelerde dağılımını, ilçeler ve mahalleler arası gelir farklılaşmasını açıkça göstermektedir (Erginli, 2018: 12-14).

⁴⁴ TÜİK tarafından mahalle ölçeğinde gelir verisi toplanmadığı ve mahalle bazında güvenilir herhangi bir kaynaktan elde edilebilen gelir verisi olmadığı için projede ilçe belediyelerinin kendi web siteleri üzerinden yayınladıkları sokak rayiç bedelleri verisi gelir değişkeni yerine temsili değişken olarak kullanılmıştır (Erginli, 2018).

Harita 1: İstanbul İlçe Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi ve Haritalanması

Kaynak: Erginli, 2018

Yukarıdaki haritada koyu mavi renkli bölgelerin yoğun olduğu ilçeler Arnavutköy, Esenyurt, Sultanbeyli ve Sancaktepe ilçeleridir. Bu ilçeler sosyo-ekonomik statü ile ilişkili olarak en alt seviyede rayiç bedellerine sahip ve çocuk nüfusun yoğunlukta olduğu ilçelerdir. Bu bakımdan referans olarak aldığımız her iki projenin verilerinin birbiri ile örtüştüğü ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın yürütüleceği ilçeler belirlendikten sonra, son aşama olarak bu ilçelerdeki yoksul çocuklara ulaşmak için nasıl bir yol izleneceği üzerinde durulmuştur. Bunun için öncelikle çocuk yoksulluğu literatüründeki çalışmalar incelenmiştir. Bunun neticesinde çocuk işçiliği, sokak çocukları hakkında yapılan ve Akıllı ve Dirikoç (2016) tarafından Nevşehir’de yapılan çalışmalar dışındakilerin genellikle (Kahraman, 2015; Gürses, 2014; Doğan, 2011; Öztürk, 2008; Aral vd., 2016; AKA, 2017) örnekleme Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı’na bağlı olmakla birlikte, Kaymakamlıklar bünyesinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla ulaştığı görülmüştür. Bu gerekçeyle yukarıda adı geçen ilçelerden üç tanesinin SYDV müdürleri ile iletişime geçilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde ilk olarak vakıf tarafından yoksul çocuklara verilen ŞNT miktarının çok cüzi bir rakam olduğu, tam anlamıyla yoksul çocuk profilini temsil etmeyeceği sonucuna varılmıştır. İkinci olarak Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı tarafından yoksul çocukların aile yanında desteklenmesi için verilen yardım türü olan Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) yardımı alan çocukların daha yoksul çocuk kesimini temsil ettiği sonucuna varılmıştır. Böylelikle araştırma yapılacak yoksul çocuk grubu olarak *SED yardımı alan çocuklarda* karar kılınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada çalışma grubunun belirlenmesinde nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme modellerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir.

Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmada temel olarak iki tür nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır. İlki derinlemesine görüşme tekniği, ikincisi konu ile ilgili yayınlanmış kitap, makale, tez ve rapor gibi kaynaklar temelinde doküman incelemesi yapılmasıdır. Bunlar yanında görüşme yapılan çocukların profili hakkında ön bilgi edinmek için çalışma sahası

kapsamında olan Sosyal Hizmet Müdürlüğü'ndeki sosyolog ve psikologlardan oluşan uzmanlarla da görüşülmüştür.

Çalışmanın yöntemi olan fenomenolojik yaklaşım, bireylerin yaşam dünyalarına ve onu anlamlandırma biçimlerine odaklandığından dolayı, çocukların yoksullukla baş etme stratejilerine ve onları gündelik yaşam içerisinde nasıl anlamlandırdıklarını kavramak için derinlemesine görüşmenin uygun bir teknik olacağı düşünülmüştür. Zira önemli olan çocukların gündelik yaşamdaki deneyimleri hakkında kendilerinin ne düşündükleridir. Ayrıca çocukların yaşam dünyalarına dair daha detaylı bilgi edinmek için de derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme açık uçlu (yarı-yapılandırılmış) sorular ve görüşme sırasında gelişen yeni sorular aracılığıyla araştırma sorununun daha detaylı ve derinlemesine imkan sağlamaktadır (Kümbetoğlu, 2012: 71).

Derinlemesine görüşmede kullanılmak üzere yarı-yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Neden, nasıl, ne zaman ve nerede gibi soruları içeren açık uçlu soru formunun çocuklardan belirli veya odaklanılmış sorulardan daha detaylı cevaplar alınmasına çok daha fazla olanak sağlayacağından dolayı (Westcott&Littleton, 2005: 151) çalışmada yarı-yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Yarı-yapılandırılmış soru formu hem çocuklardan daha detaylı cevaplar alınmasına hem de soru formunun esnek niteliğinden dolayı düşünülmeenin çocuklar tarafından keşfedilmesine; ayrıca soru formunun esnek bir yapıya sahip olması görüşmelerin sohbet havasında gerçekleşmesine de imkan sağlamıştır.

Yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken, araştırma sorunsalının çeşitli boyutlarını içermesine; biçim ve üslup bakımından çocuklardan cevap alabilecek şekilde olmasına; sorunsalı temaları çerçevesinde soruların sıralanışı düzgün bir formda yapılmasına dikkat edilmiştir (Kümbetoğlu, 2012: 83).

Çocukların yaşadığı yoksulluğun daha bütünlüklü bir şekilde anlaşılması amacıyla soru formunda çocukların gündelik hayatlarını mercek altına alan kapsamlı sorular yer almıştır. Sorular araştırma konusuna ve sorununa dair yayınlanmış çalışmaların taranması ile oluşturulmuştur. Daha sonra yoksulluk alanında çalışan ve çalışma gurubu (SED yardımı alan çocuklar) hakkında bilgi sahibi olan uzman görüşleri de

değerlendirildikten sonra soru formunda revizyonlar yapılmıştır. Oluşturulan soru formu ile sahada 5 pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelerden sonra soru formunun tekrar güncellenmesi sağlanmıştır.

Yarı-yapılandırılmış soru formunda sorular, 4 tema çerçevesinde tasarlanmıştır: Çocukların yoksulluğu tanımlama biçimleri, ihtiyaçlar ve tüketim biçimleri, sosyal yaşam ve mekânsal çevre, beklentiler. Bu temaların alt soruları araştırma sorunsalı temelinde geliştirilen toplamda 25 sorudan oluşmaktadır. Bu bakımdan sorular kendi içerisinde bir düzen ve bütünlük taşımakla birlikte, görüşme sırasında derinlemesine görüşmenin doğasında içkin olan esneklik işlevselleştirilerek, bağlamdan kopmamak ve konu dışına çıkmamak kaydıyla çocukların bu düzeni bozmasına izin verilmiştir. Dolayısıyla Kümbetoğlu (2012: 75)'nin ifadesiyle yapı-yapılandırılmış görüşme formu görüşme sırasında bir kontrol aracı olarak işlev görmüştür.

Diğer araştırma tekniği olan doküman inceleme genel olarak dokümanlara ulaşma, orijinalliği kontrol etme, dokümanların anlaşılması, dokümanlardan elde edilen verilerin kullanılması ve yorumlanması aşamalarından oluşmuştur (Kümbetoğlu, 2012: 145).

Verilerin Toplanması

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan Arnavutköy, Sultangazi, Esenyurt, Sultanbeyli ve Sancaktepe ilçelerinde SED yardımı alan çocuklarla görüşme yapılması için izin süreci başlatılmıştır. Bakanlık ve İstanbul İl Müdürlüğü ile yapılan yazışmalar neticesinde çocuklarla görüşme yapılması için gerekli kolaylığın kurumlar tarafından sağlanacağı bilgisi verilmiştir. İl düzeyinde SED yardımına bakan kurum İl Müdürlüğü'ne bağlı Sosyal Hizmet Müdürlüğü (SHM) olduğu için belirtilen ilçelerdeki SHM'ler ile iletişime geçilerek, çalışmanın nasıl yürütüleceğine dair ön görüşmeler yapılarak bir çalışma planı oluşturulmuştur. Çalışma planı için her SHM müdürü bir uzmanı araştırmacıya rehberlik etmesi için görevlendirmiştir. Bu uzmanlar eşliğinde cinsiyet ve yardım alma süresi değişkenleri (1 yıl süreli yardım alan ve 2 yıl ve daha uzun süreli yardım alan) dikkate alınarak derinlemesine görüşme (mülakat) yapılacak çocuklar belirlenmiş ve toplamda 48 çocukla görüşme yapılmıştır. Çalışma planının oluşturulmasıyla eş zamanlı olarak SED yardımı ve bu

yardımı alan çocuklar hakkında belirtilen ilçelerdeki uzmanlarla yapılan görüşmeler neticesinde görüşme yapılacak çocuklarla ilgili ön bilgi edinilmiştir. SED yardımı alan çocuklar Bakanlığın ‘Korunmaya Muhtaç Çocuk’ olarak adlandırdıkları statüde yer almaktadır. 2017’de bu statü ‘Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuk’ olarak değiştirilmiştir. Bu çocuklar çoğunlukla parçalanmış ailelerin çocuklarıdır. Özellikle boşanma, babanın cezaevinde olması, ölmüş olması gibi nedenlerden ötürü annenin hanenin başında olduğu aile yapısına sahiptir. Bunun yanında ebeveynlerin bağımlı, işsiz, hasta veya engelli olduğu durumlarda da çocuklara SED yardımı bağlanabilmektedir. SED yardımı sağlanmadan önce ebeveynin başvurusu üzerine uzmanlar mal varlığı, sigorta ve başka kurumlardan yardım alıp almadığını sorgulayarak SED bağlanmasının uygun olup olmadığını komisyon kararı ile vermektedir. SED Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yoksul çocuklara verilen ‘Şartlı Nakit Transferi’nden farklı olarak sosyal güvencesi olan ailelere de verilmektedir⁴⁵.

Kurumların yoğunluğu ve işleyişi göz önünde bulundurulduğundan, ilk olarak Sancaktepe SHM’de 3 çocuk, sonrasında Sultanbeyli SHM’de 2 çocuk ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çocuklarla görüşmeden önce çalışma konusunda uzmanlar tarafından bilgilendirilmiş olan ebeveynlere onam formu imzalatılmıştır. Çocuklarla görüşmeye başlamadan önce görüşmenin ses kaydına alınması için hem çocuklardan hem de ebeveynlerden izin istenmiştir. Yapılan pilot görüşmelerden sonra çocukların verdikleri cevaplar, araştırma sorunsalı, alt sorular ve yöntem dikkate alınarak analiz edildikten sonra derinlemesine görüşme (mülakat) formu yeniden düzenlenmiştir. Bununla birlikte saha sürecinin belirli bir aşamasına kadar görüşme (mülakat) formunda güncellemeler yapılmıştır. Çocuklarla yapılan görüşmeler SHM’lerde yapılacağından dolayı, sahanın yapılma sırası kurumların çalışma yoğunluğuna göre belirlenmiştir. Sultanbeyli ilçesiyle başlayan saha süreci Sancaktepe, Sultangazi, Arnavutköy ve Esenyurt ilçesi ile sona ermiştir. Saha süreci saha sürecinin Sosyal Hizmet Merkezi Müdürleri ve uzmanları ile görüşerek

⁴⁵ Bu bilgiler Sosyal Hizmet Merkezi’nde görev yapan uzmanlarla yapılan görüşmelerden derlenmiştir.

planlanması ve çocuklarla derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi Haziran-Ağustos aylarını kapsayan 3 aylık süre içerisinde tamamlanmıştır.

Tablo 3: Görüşme Yapılan Çocuk Profili

	Kız Çocuk Sayısı	Erkek Çocuk Sayısı
SULTANBEYLİ (11)		
Uzun Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	3	3
Kısa Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	2	3
SANCAKTEPE (8)		
Uzun Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	3	2
Kısa Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	2	1
SULTANGAZİ (10)		
Uzun Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	3	3
Kısa Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	2	2
ARNAVUTKÖY (8)		
Uzun Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	1	3
Kısa Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	2	2
ESENYURT (11)		
Uzun Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	3	2
Kısa Süreli Yardım Alan Çocuk Sayısı	3	3

Saha araştırması yoksul çocukların gündelik yaşam deneyimlerini, tanıklıklarını ve görüşlerini öğrenmeye yönelik yarı-yapılandırılmış görüşme formunun uygulandığı derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşülen çocuklar SED yardımı alan, aile üyelerinin düzenli bir geliri veya işi olmayan, ebeveynlerin boşanmış olduğu veya ayrı yaşadığı, babanın hasta veya cezaevinde olduğu çocuklardır. Yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazı ve not alma tekniği birlikte kullanılmıştır. Pilot görüşmeler dışında toplamda 53 görüşme yapılmış, bu görüşmelerden 5 tanesi araştırmaya dahil edilmezken, pilot görüşmelerden 2 tanesi verimli geçen görüşmeler olduğu için araştırmaya dahil edilmiştir. Bu görüşmelerden 3'ü çocukların çok hızlı cevaplar vermeleri, oldukça çekingen bir tavır sergilemeleri ve soruları cevaplamakta

zorlanmaları; 1 çocuğun görüşmeyi yarıda bırakması, 1 çocukla yapılan görüşmeden sonra babanın araştırmaya dahil edilmemelerini istemesi nedeniyle kullanılmamıştır. Sonuç olarak toplamda 48 çocuk ile yapılan görüşmeler araştırmaya dahil edilmiştir. Bunlardan 24'ü kız, 24'si erkek iken, 26'i uzun süreli, 22'i kısa süreli yardım alan çocuklardır. Görüşme yapılan çocukların sayısının ilçeler arasında farklılık göstermesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki örneklem kriterlerini sağlamanın ilçelere göre farklılaşmasıdır. Örneğin Arnavutköy'de SED yardımı alan çocukların çoğunluğunun okul öncesi dönemde olması ve kız çocuk sayısının az olması örneklem sayısını etkilemiştir. İkinci neden ise yaz dönemi olduğundan dolayı İstanbul'da bulunmamaları veya çeşitli nedenlerle çocuğun kuruma gelebilecek durumda olmamasıdır.

Çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında gerek çocukların gerek araştırmacının zorlandığı anlar yaşanmıştır. Böyle anlarda araştırmacı çocukların devam edip etmek istemediğini sorarak çocukların duygusal olarak zarar görmemesini gözetmiştir. Çocukların duygusal anlar yaşayarak ağladığı görüşmelerde de aynı soru birkaç kez tekrarlanmıştır, fakat çocukların zorlanmalarına rağmen konuşmaya ve anlatmaya istekli olduğu görülmüş ve görüşmelere devam edilmiştir. Dolayısıyla çocuklarla yapılan araştırmalarda önemli bir etik unsur olan “çocuğun yararı” ilkesinin gözetilmesine özellikle dikkat edilmiştir. Çocukların konuşma noktasındaki istekliliği ile araştırmacının anlama edimi arasında karşılıklılık ilişkisi bağlamında bir etkileşim ortaya çıkmıştır. Derinlemesine görüşme vasıtasıyla gerçekleşen “anlama” ediminde araştırmacının mahareti “ötekinin (ötekilerin) bakış açısını alabilecek bir açıdan konumlanabilmek, fikri düzeyde ötekinin yerine kendini koyabilmek ve sonuçta faili onu sarmalayan zaruretler içerisinde kavrayabilmesi”dir (Ünsaldı, 2015: 17). Bu bakımdan çocuklarla yapılan görüşmelerde soru formundaki sorular yöneltirken yaşam koşullarından kaynaklı yoksunlukları (ekonomik ve ailesel) ve çocuk olma statüleri hep akılda tutulmaya çalışılmıştır. Bununla ilişkili olarak görüşme yapılacak çocukların belirlenmesi amacıyla Sosyal Hizmet Uzmanları ile yapılan görüşmelerde, çocukların genel profili ve özel durumu olan çocuklar hakkında bilgi alınmıştır.

Uzmanlarla yapılan görüşmeler, sahanın yapılacağı ilçedeki Sosyal Hizmet Merkezi'ne gidildiğinde ve çocuklarla görüşmeden önce yapılmıştır.

Görüşmeler samimi bir sohbet havasında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır ve bu çaba çocukların verdikleri bazı tepkilerde somutlaşmıştır. Çocuklardan bazıları görüşme sırasında araştırmacıya birinci tekil şahıs kipiyle “sen”, bazıları da “abla” diye hitap etmiştir. Bazı çocuklar da tekrar yöneltilen sorular karşısında “bunu zaten sormuştun veya sormuştunuz”, “dedim ya” gibi ifadeler kullanmıştır. Bunlar yanında “hocam” diye hitap eden veya mesafeli bir tavır sergileyen çocuklar da olmuştur. Fakat yapılan derinlemesine görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde çocukların başlangıçtaki çekingen ve mesafeli duruşun görüşme süresince ortadan kalktığı ve karşılıklı sohbet havasının hakim olduğu görüşmeler ortaya çıkmıştır. Hatta 3 çocuk duyduğu memnuniyeti ifade ederek, konuşmanın ona iyi geldiğini, böyle bir şeye ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir. Erdoğan (2016: 57)'ın yetişkin yoksullarla Gürses (2014)'in yoksul çocuklarla yaptığı derinlemesine görüşmelerde araştırmacı ile konuşmanın kendilerini rahatlattığını, iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da aynı şekilde deneyimlenen durum, katılımcı çocuklardan birinin aşağıda yer alan ifadelerinde somutlaşmaktadır:

P.D.: Şimdi böyle konuşunca çok rahatladım. Çünkü birine anlatmam gerekiyordu. Anneme anlatsam annem böyle ya bana bakacak ya kardeşime. Ya bana ya kardeşime bakacak... (Kız, 12, Sancaktepe)

Görüşmeler sırasında bazı anlarda çocukların verdikleri tepki ve cevaplarda çelişki ve tutarsızlıklar olduğu fark edilmiştir. Böyle durumlarda araştırmacı verilen cevabı netleştirmek adına çocuğun geçmişte söylediğine atıf yaparak soruyu yeniden yöneltmiştir. Hatta bu yöntem uygulandığında bazı çocuklar “bu soruyu zaten sormuştunuz” gibi yanıtlar vererek aynı cevabı tekrarladıkları gibi farklı cevaplar verdikleri de olmuştur. Aynı tepkiler soru formundaki birbirine yakın olarak değerlendirilebilecek olan sorularda ortaya çıkmıştır, fakat yapılan pilot görüşmelerde bu sorulara farklı cevaplar verildiği görüldüğünden dolayı değişikliğe gidilmemiştir.

Son olarak, saha sürecinde 48 SED yardımı alan çocukla yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda 2431 dakikalık görüşmelerin deşifre edilmesi ile 971 sayfalık bir görüşme arşivi elde edilmiştir.

Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma verilerinin analizi en temel düzeyde verilerin yönetilmesi sürecidir. Merriam (2013: 167-168)'e göre veri analizi, ilk olarak araştırma sorularının cevaplanmasını ve verinin anlamının dışarı çıkarılması veya anlamlandırılmasını sürecidir: “insanların ne söylediğini, araştırmacının ne gördüğünü ve okuduğunu birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı içerir.” İkinci olarak bütün nitel veri analizleri tümevarımsal ve karşılaştırmalıdır: Önce veri parçaları ile başlanır sonra bunlar kümelendirilerek kategoriler haline gelir ve karşılaştırılır.

Nitel veri analizinde Kümbetoğlu (2012: 146-147) üç farklı yaklaşım ileri sürmektedir. İlki, bireylerin anlatılarını aslına uygun olarak doğrudan alıntılanarak betimsel bir analiz yapmaktır. İkincisi, betimsel analize ek olarak nedensel ve açıklayıcı sonuçlar elde etmek için bazı kavramlar ve temalar veya kategoriler arasında ilişkileri ortaya koyarak sistematik bir analiz yapmaktır. Üçüncüsü, her iki yaklaşıma ek olarak araştırmacının kendi yorumlamalarını dahil ederek bir analiz yapmasıdır. Bu çalışmada üçüncü yaklaşım benimsenmiştir: Hem doğrudan alıntılanmaların yapıldığı hem de literatürü de dikkate alarak kavramsal ve kategorik ilişkilerin açıklandığı ve araştırmacının yorumlamalarının da dahil edildiği bir analiz ortaya çıkmıştır.

Verilerin analiz edilmesinde MAXQDA 11 programı kullanılmıştır. Böyle programlar oldukça yaygındır ve verilerdeki bilginin düzenlenmesi ve tasnifinde yol göstericidir. Programın arkasındaki temel fikir, verilerin depolanması ve yerleştirilmesinde etkili bir araç olarak bilgisayarın kullanılmasıdır (Creswell, 2016: 195). Program çocukların anlatılarının kategorilendirilmesini daha sistematik ve pratik bir şekilde yapılması amacıyla tercih edilmiştir. El ile kodlamadan daha hızlı ve etkili olabilen program sayesinde araştırmacı, hem aynı kodları metin parçalarının içerisine hızlı ve pratik bir şekilde yerleştirmekte hem de farklı kodları karşılaştırma imkanı elde etmektedir (Creswell, 2016: 195).

Kodlama yapılırken benimsenilecek üç farkı yaklaşım bulunmaktadır: İlki, sadece katılımcılardan toplanan veri üzerinden kodların geliştirilmesi; ikincisi, önceden belirlenen kodların kullanılması ve sonra verilerin bu kodlara uygun hale getirilmesi; üçüncüsü, önceden belirlenmiş ve yeni ortaya çıkan kodların birlikte kullanılmasıdır (Cresswell, 2016: 199). Bu çalışmada üçüncü yaklaşım benimsenerek, literatürde var olan kodlar ve saha araştırması sonucunda ortaya çıkan kodlar birleştirilerek kategorilendirme veya temalandırma yapılmıştır.

İlk olarak programa yüklenen derinlemesine görüşme metinleri tek tek okunarak en temel düzeyde kodlar oluşturulmuştur. Kodlama araştırma sorularını cevaplamada kullanılacak veri parçalarını belirlenmesidir (Merriam, 2013: 170). Kodlar oluşturulurken, kullanışlı olabilecek herhangi bir veri parçasını belirlemede esnek olmaya imkan sağladığı için analizin başında açık kodlama yöntemi benimsenmiştir. Böylece kategori veya tema oluşturmanın ilk aşaması tamamlanmıştır. Daha sonra açık kodlamaları grupta süreci olan analitik kodlama yapıları ile kategoriler ve alt kategoriler veya temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Zira veri analizinde temel olan veride tekrarlanan örüntüleri kategoriler veya temalar altında toplamaktır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, veri analizi boyunca bazı kategoriler sabit kalırken, bazı kategoriler de uygun olmadığı düşünülerek çıkarılmış veya değiştirilmiştir (Merriam, 2013: 171-175).

Kategoriler ve alt-kategoriler üzerinde düşünülüp, süzgeçten geçirilmesi ve birbirleriyle ilişkilendirilmesi bir model geliştirmeye olanak sağlayabilir (Merriam, 2013: 184). Bu çalışmada da araştırma sorularından hareketle belirlenen kategoriler ve alt-kategoriler üzerinde düşünülmüş ve bulgular literatürle ilişki içerisinde tartışıldıktan sonra yoksulluk ve çocukluk alanında literatürdeki model geliştirme girişimleri de dikkate alınarak ‘yoksul çocukluğun fenomenolojik modeli’ geliştirilmiştir. Dolayısıyla verilerin somut bir şekilde açıklanmasından sonra olguyu tanımlamak için kavramların kullanılmasını ve kavramsallaştırmayı gerektiren daha soyut bir düzeyde konumlanılmıştır (Merriam, 2013, 179-180). Cresswell (2016: 200)’e göre çok yönlü nitel araştırmanın özelliği tema belirlemenin ve betimleme yapmanın ötesine geçerek karmaşık tema bağlantılarını biçimlendirmektir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları

Araştırmanın sınırlılıklarından ilki çalışma sahasının belirlenmesi aşamasında gündeme gelmiştir. Çalışma sahası ve grubu kısmında da belirtildiği üzere TÜİK'ten İstanbul genelinin çocuk yoksulluk oranlarına dair bilgi elde edilebilirken, İstanbul'un kendi içerisinde, diğer bir ifadeyle ilçe düzeyinde üretilmemektedir. Bunun nedeni İstanbul'un ilçelerini temsil edecek örneklem yeterliğinin sağlanamamasıdır. Dolayısıyla ilçe düzeyinde çalışma sahasının tespit edilmesi için farklı bir yol izlenerek, bilimsel araştırma projeleri referans alınmıştır.

Araştırmanın sınırlılıklarından ikincisi saha sürecinde çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Görüşmelerde kız çocuklarının daha rahat ve konuşkan bir tavır sergilerken, erkek çocuklarının ise daha çekingen oldukları ve konuşurken de utangaç bir hal aldıkları gözlenmiştir. Böyle bir durumla karşılaşılmasında araştırmacının cinsiyetinin etkili olduğu fikri doğmuştur. Bourdieu (2015: 926)'nın da belirttiği gibi belirli araştırma konularında veya görüşme yapılan kişilerin karakteristiği bakımından araştırmacının cinsiyeti kriteri sahada karşılaşılan bir durum olmuştur. Üçüncü olarak gerek planlanan saha süresinin kısıtlı olması gerekse Sosyal Hizmet Müdürlükleri'nin çalışma takvimini ve düzenini aksatmamak için görüşme yapılan çocukların ev ortamında gözlemlenememesi de çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Araştırmanın zorluğu ise saha sürecinde çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Gerek toplumsal sorun olarak yoksulluk konusunun çalışılması gerekse sorunu deneyimleyen öznelere çocuklar oluşu saha sürecinin hassasiyetle yürütülmesi bakımından zorlayıcı olmuştur. Zira yoksulluğu çocuklarla konuşmanın zorluğu, onların yoksulluk durumundan kaynaklı yaralarına dokunarak onlara zarar verme olasılığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla çocuklarla konuşurken bu olasılık özellikle göz önünde bulundurulmuş ve çocukların böyle bir durum içerisine girdiği düşünüldüğünde görüşmeye ara verilmiş ve kendilerini iyi hissettiklerinde onların rızasıyla görüşmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda öyle anlar da olmuştur ki, çocuğun suskunluğuna araştırmacının suskunluğu da eşlik etmek durumunda kalmıştır. Zira bazı çocukların yoksulluk nedeniyle gündelik

yaşamda yaşadıkları yoksunlukların boyutları ve bunu ifade ediş tarzları bu karşılıklı suskunluğu kaçınılmaz kılmıştır. Sahanın bu boyutundaki zorluğuna rağmen, diğer taraftan çocuklarla çalışma sıra dışı ve keyifli bir araştırma pratiği olarak araştırmacı tarafından deneyimlenmiştir. Çocukların izin verdiği ölçüde onların yaşam dünyalarına nüfuz edebilmek, araştırma sorunsalının kaynaklı olarak onların gündelik yaşamdaki yaratıcılıklarını keşfetmek, çocuklarla görüşme yapmanın görüşme sırasında kendi içinde barındırdığı sürprizlerle karşılaşmak araştırmacı açısından besleyici bir deneyim olmuştur. Dolayısıyla çalışmanın yöntemsel bakış açısının önemli bir unsuru olan ‘paranteze alma’ tekniğinin çocuklarla çalışma bakımından ne kadar yerinde ve işlevsel olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki nasıl ki *her yetişkinin içinde bir çocuk olduğu* söylenir, bu çalışmada da gerek araştırma sorunu, gerekse çocukların görüşmedeki performansından hareketle *her çocuğun içinde de bir yetişkin olduğu* kanısı oluşmuştur. Sonuç olarak saha deneyimi bütünsel olarak değerlendirildiğinde, çocukların sesine kulak verme veya fikirlerini dikkate alma bakımından –resim yapma, kompozisyon yazma gibi teknikler de işlevsel olmakla birlikte- derinlemesine görüşme tekniğinin oldukça işlevsel olduğu ve bu tekniğin çocuklarla yapılan çalışmalarda daha fazla tercih edilmesinin gerekliliği sonucuna varılmıştır.

3.2. Çocukların Yoksulluk Tanımlamaları

Araştırma kapsamında görüşme yapılan çocuklar literatürdeki çocuk yoksulluğu tanımlamalarından, özellikle Türkiye’deki literatürde çalışma grubunu belirleme kriterlerinden⁴⁶ ve sosyal hizmet uzmanı görüşlerinden hareketle sosyal politika bağlamında *ekonomik yardım alanlar* yoksul çocuk kategorisine dahil edilmişlerdir. Metodolojik olarak bilimsel araştırma meşruiyetinin bu boyutu sağlandıktan sonra önemli olan diğer boyut *çocukların kendilerini yoksul olarak tanımlayıp tanımlamamaları* sorunudur⁴⁷. Önemlidir, zira araştırmacılar çoğunlukla bilimsel meşruiyet zemininden hareketle konunun veya sorunun öznelere doğrudan

⁴⁶ Sarti vd., 2015; Gürses, 2014; Aral vd., 2016 ; Doğan, 2011; Kahraman, 2015; Akıllı&Dirikoç, 2016; AKA, 2017.

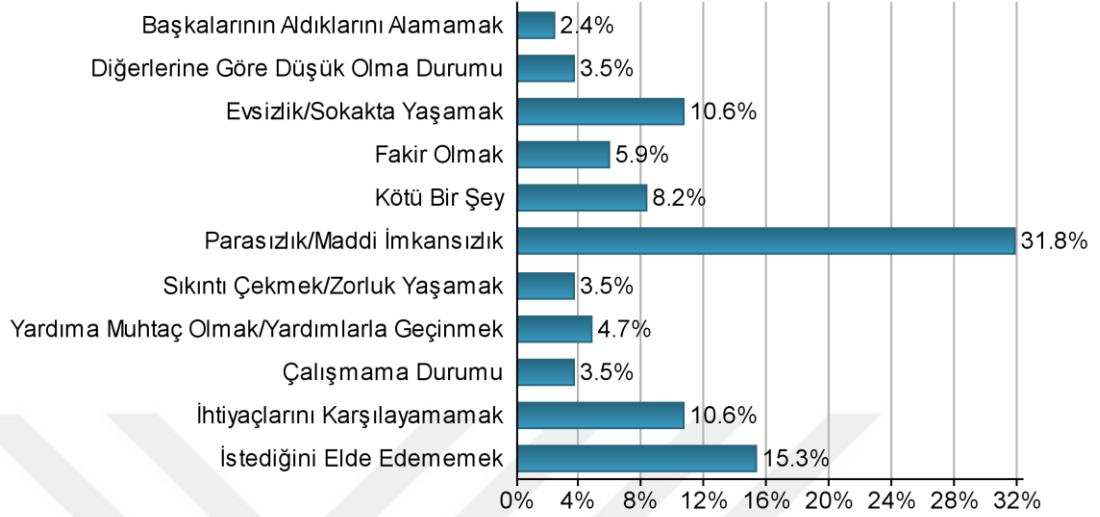
⁴⁷ Bu konuda tezin danışmanı Prof. Dr. İsmail Coşkun’un çocukların kendilerini yoksul olarak tanımlayıp tanımlamadıklarının özellikle dikkate alınması gerektiğine dair vurgusu çalışmanın metodolojik hassasiyetinin önemli bir yanı olmuştur.

hükmedici bir dil veya üslupla -ki çoğu zaman bilimsel meşruiyet zemininden hareketle benimsenir- üstten belirlenimci bir yaklaşım sergilerler. Bunun yerine bu çalışmada metodolojisinin temel bileşenlerinden olan çocuk-odaklı yaklaşımın gerektirdiği şekilde onların kendilerini yoksul olup olmadıklarını yorumlamaları bağlamında kendi statüleri hakkındaki fikirleri önemsenmektedir. Bu metodolojik önemden hareketle derinlemesine görüşmelerin başlangıcında çocuklardan yoksulluğu tanımlamaları istenmiştir. Sonrasında kendilerini yoksul olarak tanımlayıp tanımlamalarını anlamak adına “yoksulluğun tanımladığı gibi bir şey olduğunu nasıl veya nereden bildiği” sorusu yöneltilmiştir. Böylelikle çocukların kendilerini yoksullukla tanımlama ve ilişkilendirme biçimleri hakkında bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca sosyal çevreleri ve yaşadıkları muhit ile ilgili sorular vasıtasıyla onların yoksulluğa dair referans çerçeveleri anlamaya çalışılmıştır. Böylelikle yoksulluğun ne’liğine ve kendi sosyo-ekonomik statülerine dair bilgi çocukların dilinden ve anlam dünyalarından hareketle elde edilmiştir.

Bu bölümde çocukların yoksulluğu tanımlamaları, kendilerini yoksul olarak tanımlayıp tanımlamadıkları, tanımlamaları yaparken başvurdukları referans çerçeveleri, sosyal çevrenin niteliği ve sosyal çevredeki etkileşim düzeni üzerinden incelenecektir.

İlk olarak çocukların yoksulluğu *parasızlık veya maddi imkansızlık, istediğini elde edememe, ihtiyaçlarını karşılayamama durumu, evsiz olma/sokakta yaşama* başta olmak üzere aşağıda şekil 3’te yer alan temalar üzerinden tanımladıkları görülmektedir.

Şekil 3: Çocukların Yoksulluk Tanımlamalarına Dair Temalar

Çocuklar parasızlık veya maddi imkansızlıktan sonra en fazla istediklerini elde edememe durumuna vurgu yapmışlardır. İhtiyaçların karşılanması isteklerin elde edilmesine göre daha geri planda kalmaktadır. Aral vd. (2016: 45)'nin çalışmasında çocuklar yoksulluğu %40 oranında ihtiyaçların karşılanamaması olarak tanımlamaktadırlar. Bu çalışmada ise çocukların *ihtiyaç* kavramından daha çok *istek* kavramına başvurmaları, günümüzde yaşanan yoksulluğun temel ihtiyaçların karşılanması ile ilişkili olarak tanımlanan mutlak yoksulluktan ziyade, *bazı ötekilerin* (çoğunlukla akranlarının veya arkadaşlarının) elde etmesine karşın isteklerin elde edilememesi ile ilişkili olarak göreceli yoksulluk (eşitsizlik) bakımından yaşandığının göstergesi olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla toplumda hakim olan tüketim pratiklerinin etkisiyle yoksulluğun çocuklar tarafından gündelik yaşamda deneyimlenmesinin *istekler temelinde gelişen sahip olmama durumuna* karşılık geldiği söylenebilir. Bu gerçeklik görüşme yapılan çocuklardan Ş.T.'nin anlatısında en net ifadesini bulmaktadır:

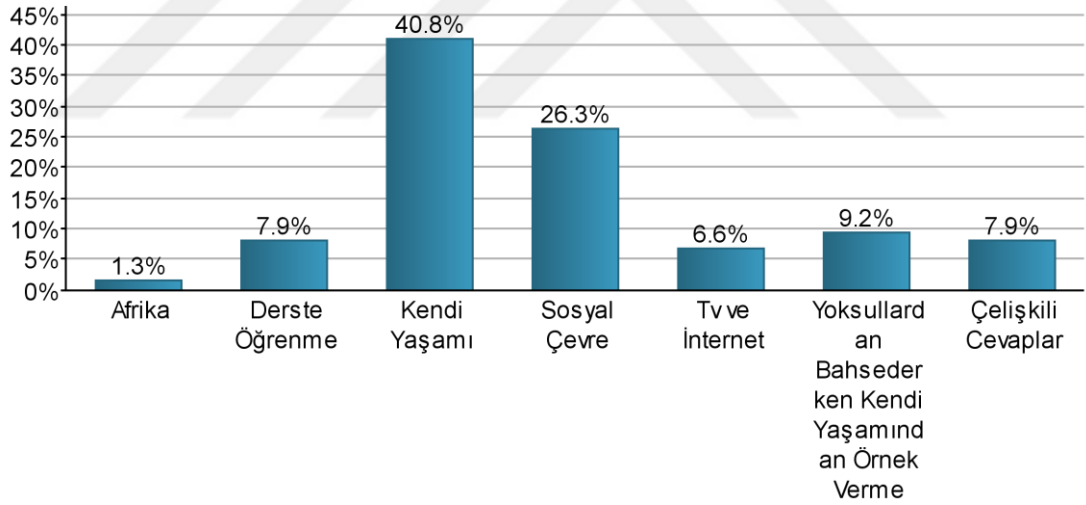
Ş.T.: Ee yoksul olanların durumları zaten şey, nasıl diyeyim, hani yemek yeme, hiç açlık durumu olmaz yoksullarda. Hani açlık durumu falan yok ama istediğin şeyi alamama gibi bir şey var. (Kız, 15, Sultangazi)

Zira yeni yoksulluk biçimini hakim tüketim kültürünün dışında konumlanmakla tanımlayan Bauman (1999)'ın argümanından hareketle, çocukların yoksulluk

tanımlamalarının ve yaklaşık olarak yarısının kendilerini yoksul statüsünde görmelerinin örtüştüğünü söylemek mümkün görünmektedir.

Çocukların belirli temaların ön plana çıktığı yoksulluk tanımlamalarını bir takım imgelemler vasıtasıyla yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla onların tanımlamaları bir takım referans çerçevelerine sahiptir. Ön plana çıkan referans çerçeveleri şu şekildedir: Kendi yaşamı, sosyal çevresi, derste öğrenme, TV ve internet, doğrudan değil de yoksullar hakkındaki fikirlerini paylaşırken kendi yaşamından örnek verme ve Afrika. Şekil 4'te de görüldüğü üzere çocukların yoksulluğu tanımlamalarında referans çerçevesi olarak çoğunlukla kendi yaşamlarını aldıkları görülmektedir. Çocuklar yoğunluk olarak kendi yaşamlarından sonra yaşadıkları sosyal çevrelerini referans göstermişlerdir.

Şekil 4: Referans Çerçeveleri

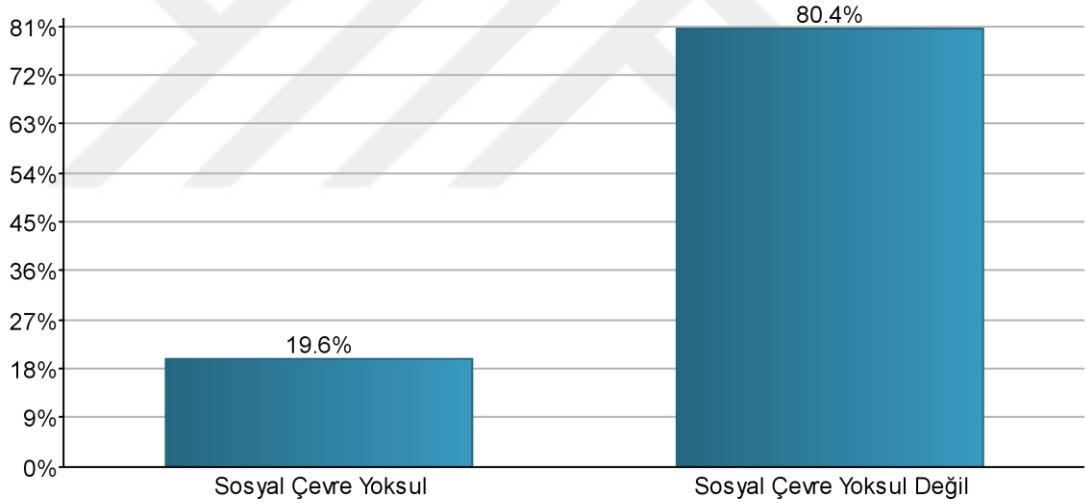

Referans çerçevelerinden hareketle çocuklar yoksulluğu tanımlarken üç yöntem kullanmışlardır: *Mukayese etme*, *ayrım yapma*, *ilişkilendirme*. Bunları açmak gerekirse şöyle ifade etmek mümkündür: Sosyal çevreye referans temelinde kendilerinden daha yüksek veya daha düşük sosyo-ekonomik statüde olanlarla mukayese etme; kendi yaşamlarına referans temelinde yoksulluğu maddi-manevi olarak iyi şekilde tanımayarak ayrım yapma veya ihtiyaç-istek ayrımı yapma; topluma referans temelinde yoksulluğu çocuklarla ilişkilendirme; kendi yaşamlarına

referansla yaşamının geçmiş dönemleri (çoğunlukla geçmiş ile şimdi arasında mukayese etme) ve doğrudan şimdiki yaşamları ile ilişkilendirme.

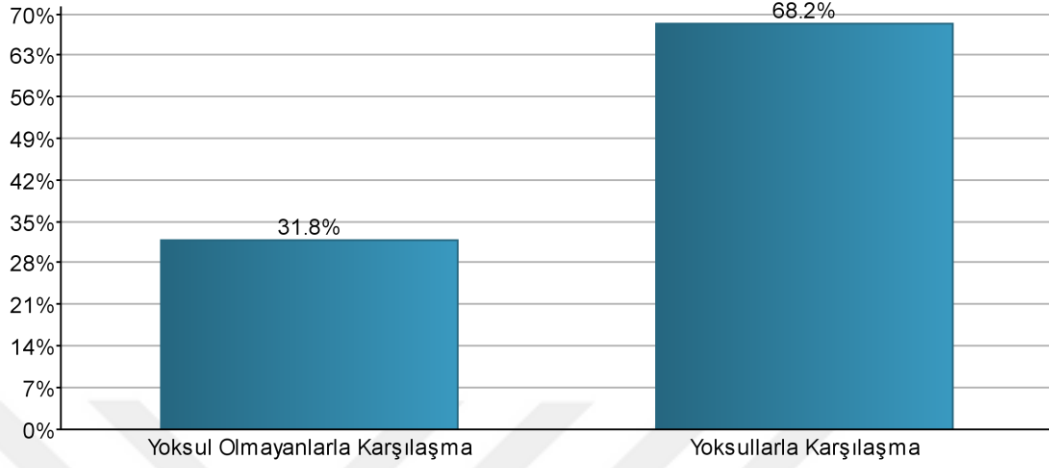
Çocukların yoksulluk tanımlamalarını ve tanımlamaları temellendirme biçimlerini ele almadan önce sosyal çevrenin niteliği ve etkileşim düzenine yer vermek yerinde olacaktır. Çocukların anlatılarına bakıldığında çoğunluğu sosyal çevrelerinin genellikle yoksullardan oluşmadığını ifade ettikleri görülmüştür. Bundan hareketle çocukların heterojen bir sosyal çevrede yaşadıklarını söylemek mümkündür. Şekil 5'te çocukların sosyal çevrenin niteliğine dair verdikleri cevapların yoğunluğuna bakıldığında, çocuklar %80.4 oranında sosyal çevrelerinin yoksul olmadığını, %19.6 oranında ise sosyal çevrelerinin yoksul olduğunu ifade etmişlerdir.

Şekil 5: Yaşanılan Sosyal Çevrenin Niteliği

Yine de “çevrende yoksul insanlar var mı?” sorusuna arkadaşları başta olmak üzere, mahalleden ve Suriyelilerden örnekler vermişlerdir. Dolayısıyla çocuklar her ne kadar heterojen bir sosyal çevrede yaşıyor olsalar da yoksul olan ve yoksul olmayanlarla etkileşim durumları dikkate alındığında, onların yoksul olan kişilerle daha çok etkileşim halinde olduğu ortaya çıkmıştır. Şekil 6’da çocukların sosyal çevreleri ile etkileşim düzenlerine dair verdikleri cevapların yoğunluğuna bakıldığında, çocukların %68.2 oranında gündelik yaşamda yoksullarla, %31.8 oranında yoksul olmadığını düşündükleri insanlarla karşılaştıkları ve etkileşim halinde oldukları ortaya çıkmıştır.

Şekil 6: Yaşanılan Sosyal Çevredeki Etkileşim Düzeni

Çocukların mukayese etmeleri kendilerinden düşük sosyo-ekonomik statüde olanlarla ve kendilerinden daha yüksek sosyo-ekonomik statüde olanlarla olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Yoksulluğu parasızlık veya maddi imkansızlık olarak tanımlayan katılımcı çocuklardan biri bunu *farklılık* kavramı üzerinden ve kendi yaşamı ile ilişkilendirerek yapmaktadır:

Ş.K.: Yoksulluk, bir insanın durumu olmayışı. Diğer insanlardan biraz farklı oluşu gibi bir şey.
Araştırmacı: O farklı olmayı biraz açsan.
Ş.K.: Şöyle [düşünüyör] Ya bir insan mesela okurken bir kişinin, durumu iyi olan kişinin ihtimalleri daha yüksek olur. Durumu kötü olan kişinin ihtimalleri daha düşük olur. Ama eğer çok çalışırsa tabi onların da durumuna gelebilir. Öyle söyleyebilirim.
Araştırmacı: Peki durumu olmamaktan kastın nedir?
Ş.K.: Durumu olmamak... ne diyebilirim? Ailesi okumamıştır. Daha az maaş alıyordur o yüzden ama gayet mutluyuz.
Araştırmacı: Başka neler söyleyebilirsin peki?
Ş.K.: Başka neler söyleyebilirim? [düşünüyör] Benim için durumumun kötü olması çok bir şey fark etmiyor. Ben de çoğu insan gibi sinemaya gidiyorum. Geziyorum. Eğleniyorum. Okuyorum. Benim için bir şey fark etmiyor çok.
Araştırmacı: Şimdi senin bu söylediğinin üzerine şeyi sorayım. Yani sen şimdi kendince yoksulluğa dair fikirlerini söyledin. Hani nasıl bir şey olduğunu ifade ettin, tanımladın. Sonra da kendinden bahsettin. Yani bu durumda sen de yoksul statüsünde olduğunu mu düşünüyorsun?
Ş.K.: Yani, evet. Öyle düşünüyorum. Annemle babam ayrı olduğu için hani bizim bir gelirimiz yok tam olarak. Annem ameliyatlı olduğu için çalışmıyor. Ama bence annem ameliyatlı... İyileşip çalışsa daha iyi olacak. (Kız, 12, Arnavutköy)

Kendini yoksul olarak tanımlayan Ş.K'nın, sosyo-ekonomik statüsünü aile yapısı ve istihdam koşulları ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte görüşmenin başka bir yerinde ise sosyo-ekonomik statüsünü 'orta' olarak belirlemesi, bazı

durumlarda çocukların kendilerini yoksul olarak tanımlamalarının *çelişkili* olabildiğini göstermektedir:

Ş.K.: Bizim durumumuz çok çok çok kötü de değil. Çok çok çok iyi de değil. Bize de orta seviyede diyebiliriz. Hani şükürler olsun ki sokakta kalmıyoruz. Bir evimiz var. Okuluma rahatlıkla gidebiliyorum. Gezebiliyorum. Okul gezilerine gidebiliyorum. Bir sürü renkli kalemim var. [Gülüyor] Öyle yani. Bizi de katabiliriz. (Kız, 12, Arnavutköy)

Dolayısıyla çocukların kendi sosyo-ekonomik statülerine ilişkin yarattıkları imgelerde karmaşık bir dil kullandıkları durumlarla da karşılaşmıştır. Yoksulluğu parasızlık veya maddi imkansızlık olarak tanımlayan başka bir katılımcı çocuk yoksulluğu sokakta su ve mendil satan, dilenen insanlarla ilişkilendirmektedir:

S.T.: Yoksulluk yani fakir, parası olmayan. Durumu olmayan yani.

Araştırmacı: Biraz daha böyle düşünsen, aklına bir şeyler gelir mi başka?

S.T.: Parası olmayan, durumu olmayan, çalışamayan.

Araştırmacı: Sen yoksulluğa dair bu söylediğin bu şeyleri nereden biliyorsun? Nasıl oluştu bu fikir sende?

S.T.: Mesela çok görüyorum yoksul insanları. Mesela camilerde şey yapanları.

Araştırmacı: Ne yapıyorlar mesela?

S.T.: Mesela insanlardan yardım istiyorlar sokaklarda. Mesela peçete falan satıyorlar, su falan satıyorlar caddelerde. Onlar yani fakir parası olmayanlar.

Araştırmacı: Oradan biliyorsun yani.

S.T.: Evet.

Araştırmacı: Çevrenden biliyorsun?

S.T.: Evet.

Araştırmacı: Kendi hayatına dair bir yaşanmışlık oldu mu yoksulluk konusunda?

S.T.: Allaha şükür mesela mendil filan satmadık. O işleri hiç yapmadık. Dedem, nenem bakıyor bize.

Araştırmacı: Yani yoksul değiliz diyorsun?

S.T.: Öyle işte. Öyle. (Erkek, 14, Arnavutköy)

S.T. yoksulluğu sokakta mendil, su satma ve camide dilenme göstergeleri ile sembolize etmektedir. O aynı zamanda gündelik yaşamdaki izlenimlerinden hareketle, sosyal çevresine referans vererek kendisini yoksul olarak tanımlamayı reddettiği görülmektedir.

Bazı katılımcı çocuklar da yoksulluğu maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayırarak tanımlamışlardır. Katılımcı çocuklardan biri yoksulluğu manevi yoksunluk durumu üzerinden ‘yalnızlık’ olarak tanımlayarak kendi yaşamı ile ilişkilendirmektedir. Parçalanmış bir ailesi olan E.B.3 babasından ve kardeşlerinden ayrı bir akrabasının yanında yaşamını sürdürmektedir⁴⁸. Bu koşulları göz önünde bulundurduğumuzda

⁴⁸ E.B.3 görüşme sırasında annesinden hiç bahsetmemiştir. Çocuğun özellikle bahsetmediği ve olumsuz etkilenebileceği olasılığından hareketle onun yararını gözetme bakımından anneye dair bilgi

onun yoksulluğu tanımlamasının kendi yaşam öyküsünün izlerini yansıttığını düşündürmektedir:

E.B.: Yoksulluk... Yalnızlıktır. Bence.

Araştırmacı: Yani ne demek istedin peki biraz açsan?

E.B.: Şöyle diyeyim. Senin yanında olmasını isteyip de olmayan insanlar. Hani nasıl diyeyim? Etrafında çok insan oluyor. Aşırı derecede çok insan oluyor seni mutlu etmek isteyen çok insan oluyor. Ama senin istediklerin olmayınca sen kendini yalnız hissediyorsun. Bence yoksulluk bu.

Araştırmacı: Yoksulluk böyle bir şey mi?

E.B.: Bence böyle yani. Kendi düşüncem.

Araştırmacı: Peki yoksulluğa dair bu fikir sende nasıl oluştu?

E.B.: Yani çünkü kendim... Kendimi... Kendimi öyle hissediyorum. Eskiden yani ilk zamanlar. Bu fikirde böyle oluştu. Kendim etrafında çok insan olmasına rağmen kendimi yalnız hissediyordum.

Araştırmacı: Anladım. Peki, hani sanki böyle söylediğin duygusal yoksunluk gibi daha çok değil mi?

E.B.: Yani. (Erkek, 14, Arnavutköy)

E.B.'ye yoksulluğun ekonomik bağlamda tanımı sorulduğunda, yoksulluğu parasızlık veya maddi imkansızlık, ihtiyaçların karşılanamaması ve işsizlik olarak tanımlamakta ve sosyal çevresini ve filmlere referans göstermekte ve bu kez kendini yoksul olarak tanımlamamaktadır:

Araştırmacı: Peki ekonomik olarak düşündüğünde yoksulluk nedir?

E.B.: Ekonomik olarak bir insan tek kalması, evinin barkının olmaması, yaşama alanının olmaması yani çalışamaması mesela. Cebinde para falan olmaması, ihtiyaçlarını karşılayamaması. Yani bence o ekonomik olarak.

Araştırmacı: Peki buna dair fikirlerin nasıl oluştu sende?

E.B.: Buna dair... Haber izliyorum. Haberlerden görüyorum. Çevremizde bazı insanlar oluyor. Onların hayat hikayelerini dinliyorum bazen. Onlardan öğreniyorum. Mesela filmlerden falan görüyorum. Öyle...

Araştırmacı: Mesela kendi hayatını düşündüğünde kendini o statüde görüyor musun sen?

E.B.: Hayır. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Maddi ve manevi olarak yoksulluk ayrımı yapan başka bir katılımcı çocuk ise tam tersine ekonomik olarak yoksul olduklarını fakat manevi olarak yoksul olmadığını ifade etmektedir:

Araştırmacı: İlk sorumuz şöyle; “Yoksulluk nedir?” dediğimde bana neler söyleyebilirsin?

G.Y.: Hani maddi yoksulluk ayrı ayrı söyleyebilirim. Manevi yoksulluğu ayrı ayrı.

Araştırmacı: Böyle bir ayrım yapıyorsun?

G.Y.: Evet.

Araştırmacı: Tamam. Yani bu ayırmadan kastın nedir? Açsan bunları bana.

G.Y.: Benim için şu an tabi biz maddi olarak yoksuluz ama ben manevi olarak gayet iyiyim şu an. Hani halalarım destek çıkıyor bana. İkisi de yüksek lisansta olduğu için. Annem sağ olsun

alınmaya çalışılmamıştır. E.B.3 babası tarafından Çocuk Esirgeme Kurumuna verilmiş, sonrasında bir akrabasının girişimleri neticesinde kurumdan alınarak akrabaları ile yaşamaya başlamıştır.

bana her gün bakıyor, zaten annem yani. Biraz anneannem sıkıntı ama olsun bir şey olmuyor. Alıştım yani öyle diyebilirim. (Erkek, 14, Sultangazi)

Akraba-temelli destek ve dayanışma ağlarının G.Y.'nin içinde bulunduğu yoksulluk durumunu hafifletici bir etkide bulunduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla destek ve dayanışma ağlarının maddi ihtiyaçların karşılanması yanında manevi bir tatmin de sağlayarak aile üyeleri arasındaki bağı güçlendirdiği görülmektedir.

Yoksulluğu ihtiyaçların karşılanamaması ve isteklere sahip olamama olarak tanımlayan iki katılımcı çocuğun ihtiyaç ve istek ayrımı yaptığı görülmektedir:

E.S.: Yoksulluk bir insanın böyle geçinememesi. İhtiyaçlarını karşılayamaması. Ondan sonra istedikleri veya ihtiyaçlarını alamaması durumunda olan.

Araştırmacı: Nedir o ihtiyaçlar, istekler dedin ya ihtiyaçlarını karşılayamaması?

E.S.: Mesela temel ihtiyaçlar; elbise, giysi, barınak, yemek gibi şeyler. İsteklerse defter olsun, kalem olsun böyle toka olsun onun gibi şeyler.

Araştırmacı: Böyle şeyleri alamaması mı?

E.S.: Hı hı [Evet] (Kız, 11, Sultangazi)

Yaşı görece daha büyük olan çocukların ise yoksulluğu tanımlarken kendilerine referans vermekle birlikte, bunu yaparken geçmişteki yaşantıları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir:

Ş.T.: Bence yoksulluk fakir, fakirliktir yani, maddi durum imkansızlığıdır. Böyle.

Araştırmacı: Biraz daha mesela ayrıntılandırırsan neler söyleyebilirsin? Hani maddi durumu olmama derken?

Ş.T.: Maddi durum olmamak, nasıl söyleyeyim yani, şimdi hani kendi açımdan söylüyorum genç bir insan olarak, hani bir şey almak istiyorsun yani beklemen lazım. Ya alacaksın ya da bekleyeceksin öyle. Böyle, şu an çok bir şey gelmedi aklıma ama...

Araştırmacı: Peki bu yoksulluğa dair söylediğin şeyler, bu fikir sen de nasıl oluştu? Nereden biliyorsun yoksulluğun böyle bir şey olduğunu?

Ş.T.: Ya aslında biz Habiplerde iken çok şeydik böyle daha yoksulduk. Ama hani buraya geldik, daha şey, yani Habiplere göre daha şey. Öyle. Habiplerde iken babandan kaynaklanıyor. Öyle.

Araştırmacı: Anladım. O zaman maddi durumunuz geçen seneye göre, Habiplerdeki durumunuza göre burada daha mı iyi?

Ş.T.: Evet daha iyi.

Araştırmacı: Peki o zaman şöyle sorayım anlamak adına Habiplerde yaşadığın şey neydi? Burada şuan o farklı daha iyi dediğin durum nasıl? İkisini bir karşılaştırsan bana.

Ş.T.: Şimdi habiplerde iken, babam çok sorumsuz bir insandı. Sorumluluğu yoktu. Buraya geldik, yani yaşam koşullarımız daha iyi. Böyle yani.

Araştırmacı: Peki babam sorumsuz derken, iş mi yoktu, sürekli bir iş mi yoktu, tam olarak nasıldı?

Ş.T.: Çalışmıyordu. İşi var yani kendisi tekstilci. Ustabaşı, kendi işi öyle ama çalışmıyordu. Annem çalışıyordu bir tek o kadar.

Araştırmacı: Annen şu an çalışıyor mu?

Ş.T.: Yok şimdi çalışmıyor. Abim çalışıyor bir tek...

Araştırmacı: Burada peki durumunuzun iyi olmasının sebebi ne olabilir?

Ş.T.: Bence burada durumumuzun iyi olmasının sebebi, babam yoktu. Bir de şeydi biz de annem çalışıyordu mesela parayı babam alıyordu. Öyleydi. Ama burada hani babama

vermiyoruz. Kendi yediğimiz belli. Orada gider belli değildi, hiçbir şey belli değildi. Yani burada nereye verdiğimiz belli, öyle. (Kız, 15, Sultangazi)

Çocukluğunun önceki dönemlerinde deneyimlediği yoksulluk hakkında konuşan çocukların anlatıları dikkate alındığında, yaşanan yoksulluğun derinliği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla şimdiki sosyo-ekonomik statülerini yoksul olarak tanımlamamalarının nedeni geçmişteki yaşamışlıklarını referans almalarıdır. Geçmişte daha zor yaşam koşulları içinde yaşadıklarından dolayı yoksulluğu geçmişleriyle ilişkilendirerek şimdide yoksul olmadıklarını düşünmektedirler.

Ş.T. şuan yoksulluk durumunun görece daha düşük düzeyde olduğu vurgusunu yaparken, belirleyici olanın babasının ailedeki rolünü yerine getirmesi bakımından sorunlu olması ile ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla bazı durumlarda babanın görev ve sorumluluk olarak ailedeki rolünü yerine getirmemesinden kaynaklı olarak ailenin yaşadığı yoksulluğu derinleştiren bir etmen olarak karşımıza çıkabildiği görülmektedir. Şöyle ki annenin hane başında olduğu tek-ebeveynli aile yapısına sahip kız çocuklarının içinde bulundukları yoksulluk durumunu açıkça babaya yükledikleri görülmüştür. Bu çocuklar ailedeki baba figürünü ‘sorumsuz’, ‘çalışmayan’, ‘evin ihtiyaçları ile ilgilenmeyen’ olarak kodlamaktadırlar. Dolayısıyla böyle bir yaklaşımda babanın ailedeki çalışma ve hanenin ihtiyaçlarını karşılama görevi ve sorumluluğuna dair *kültürel kod* belirleyici olmaktadır.

Yoksulluğu geçmiş yaşamlarından hareketle tanımlayan çocuklar, *hafızalarını* işlevselleştirerek yoksulluğu şimdiden ötelemekte ve kendilerini yoksul statüsünde görmediklerini vurgulamaktadırlar. Bu çocukların babalarının aile yaşamından çıkmasından kaynaklanan yaşamlarındaki değişimlerin farkında oldukları ve bunun olumlu etkisini ön plana çıkardıkları görülmektedir. Tabi ki yapılan görüşmelerde yoksul olma durumlarını babalarına yükleyen erkek çocuklar da olmuştur:

E.B.2: Babam çalışmıyordu, çabalamıyordu, hiçbir şey yapmıyordu sonra üvey anne getirdi üstümüze. Üveyanne dedi sonra “ben anneni kabul etmiyorum”. Ayrıldık, babam bizi Esenyurt’ta bıraktı, biz buraya geldik... (Erkek, 12, Sultangazi)

M.E.: Babam hiç çalışmıyordu, aldığı parayla içki alıyordu. Akşam gelip bizi dövüyordu, kızınca da gelip bizi dövüyordu. (Erkek, 13, Esenyurt)

F.S.V'ye geçmişteki yaşamına referans verdiği için şimdiki yaşamını düşündüğünde kendini yoksul olarak tanımlayıp tanımlayamayacağı sorulduğunda ise Suriyeli çocuklara, sokakta çalışan çocuklara referans vererek onların yaşamı ile kendi yaşamını mukayese etme üzerinden kendini yoksul statüsünde görmediğini ifade etmektedir:

F.S.V.: Açıkçası ben hiçbir zaman kendimi, ailemi yoksulluk statüsünde görmedim. Çünkü hani derler ya “Beterin de beteri vardır.” diye. Benim mantığım odur. O yüzden ben ailemi, kendimi asla yoksulluk statüsüne koymadım. Yani o zamanlar dahi koymadım. Çünkü günlük hayatta çok görüyoruz yani. Suriyeli çocuklar ondan sonra normal Türk çocukları sokaklarda, kendi aileleri mi çalıştırıyor? Kendileri mi çalışıyor? Bunu bilemeyiz. O yüzden ailelerine laf etme hakkına sahip değiliz burada. Yani sokakta mendil satıyorlar. Yeri geliyor dileniyorlar. Bu yüzden kendimi asla yoksulluk statüsüne koymadım. Çünkü onları görüyorum. (Kız, 14, Sultangazi)

İlişkilendirme yöntemi ile yoksulluğu tanımlamada bazı çocukların Suriyeli çocuklara, sokakta çalışan çocuklara referans vererek yoksulluğu özellikle çocuklarla ilişkilendirdikleri görülmektedir:

Araştırmacı: Peki, sence kimler yoksuldur?

F.S.V.: [Gülüyor] Afrikalı çocuklar...

Araştırmacı: Evet?

F.S.V.: Şu an bazı Suriyeli çocuklar... Genel olarak çocuklar. [Gülüyor]

Araştırmacı: Çocukların çok mu etkilendiğini düşünüyorsun yoksulluktan?

F.S.V.: Evet. Çünkü çocuklar yani eğlenme hakları vardır onların. Ama yoksul olunca oyuncak alamıyorlar, kıyafetleri olmuyor.

Araştırmacı: Evet.

F.S.V.: Çok üzülüyorum çocuklara. Çocukları çok severim.

Araştırmacı: Sen biraz daha büyümüşsün o zaman? Kendini galiba o statüde görüyorsun?

F.S.V.: Büyümek zorunda kaldım diyelim. (Kız, 14, Sultangazi)

Başka bir katılımcı çocuk ise yoksulluğu kendi yaşamından hareketle tanımlaması dışında aynı zamanda çocuklarla ilişkilendirerek ve örnekleyerek tanımlamaktadır:

G.Y: Etraflarda o kadar küçük şanslı çocuklar var. Diğerleri de şanssız. Diğerlerine yani masum masum bakıyorlar. Bu da öyle yani tuhafına kaçıyor insanın onda olmayan bir şey başkasında olunca. Hani hiç olmadan bir düşünüyor “Neden bende yok?” diye. Tabi anneler de onu duyunca üzülüyor. Hani “Benim param yetmiyor. Çocuğuma alamıyorum.” diye. Ona yoksulluk deniyor yani. (Erkek, 14, Sultangazi)

G.Y.’nin tanımlamasındaki dikkat çeken başka bir nokta ise çocukların yoksulluğu deneyimlemesinin ‘bakış’ üzerinden gerçekleştiğine işaret etmesidir. Başka bir katılımcı çocuğun yoksulluk tanımlaması bu gerçekliği destekler niteliktedir:

R.U.: Yoksulluk bir şeyi alamamak. Birinin gözlerine bakmak. Böyle acı çekmek gibi bir şey.

Araştırmacı: Birinin gözlerine bakmak derken nasıl bir şey? Neyi kastettin?

R.U.: Birinin gözlerine bakmak derken... [Birileri giriyor, konuşma bölünüyor] Mesela biri bizi böyle kıskandırmaya çalışıyor. Bak şu şeyim var, bak bu şeyim var kıskanma filan diyorlar işte. Bunlardan biri de örnek olarak telefon, yiyecek gibi. Çanta gibi. Bu kadar.

Araştırmacı: Gözlemledin mi bunu? Hangi ortamda gözlemledin mesela? Biraz daha açsan.

R.U.: Okul ortamında.

Araştırmacı: Okul ortamında bunu hani sen tanık mı oldun? Kendin mi maruz kaldın bu tarz şeylere?

R.U.: Kendim de kaldım. Tanık da oldum.

Araştırmacı: İkisi de diyorsun? Kendi tanıklığını... Daha doğrusu şöyle diyeyim kendi maruz kalmandan biraz bahsetsen mesela. Tam olarak ne şekilde gelişti?

R.U.: Şey... Mesela benim şey çantam yırtık pırtık onunki çok güzel diye. Çok güzel diye kıskandırmaya çalışıyorlar. Kardeşime de oldu. Birinin çok güzel bir defteri var. Kardeşim “Bir sayfa verir misin?” derse o da şöyle der: “Kıskanma vermiyorum kardeşim.” der. (Kız, 14, Sancaktepe)

Erdoğan (2016: 52)’ın yoksul-madunların anlatılarından hareketle toplumsal ilişkilerin bakış ilişkisi haline geldiğini, hatta göz-merkezli bir özellik kazandığına dikkat çektiği gibi yukarıdaki iki anlatıda da çocukların yoksulluğu bakma-bakışma ilişkisi üzerinden tanımlaması dikkat çeken örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şimdiye kadar metinde yer verilen anlatıların çoğunluğunda çocukların yoksulluğu tanımlarken mukayese ederek, ilişki kurarak, *öteki* veya *geçmiş* üzerinden dolaylı olarak kendilerini referans aldıkları anlaşılmaktadır. Fakat bazı çocukların ise yoksulluğu tanımlamalarındaki referans çerçeveleri sorulduğunda, doğrudan “kendim yaşıyorum” tonunda cevaplar vererek kendilerini yoksul statüsünde değerlendirdikleri görülmektedir:

M.E.: Kimsesi olmayan. Parası pulu olmayan. [Sessizlik] Bu kadar.

Araştırmacı: Yoksulluğa dair söylediğin bu şeyleri sen nereden biliyorsun?

M.E.: Kendim yaşadım. [Hemen söylüyor]

Araştırmacı: Kendin yaşadın. Ne yaşadın tam olarak?

M.E.: Babam hiç çalışmıyordu, aldığı parayla içki alıyordu. Akşam gelip bizi dövüyordu, kızınca da gelip bizi dövüyordu. (Erkek, 13, Esenyurt)

Doğrudan kendini yoksul olarak tanımlayan çocukların *yoksulluk bilincinin* güçlü, keskin veya belirgin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu şu demektir: Çocuklar yaşadıkları koşulların farkındalığını olduğu gibi kabullenip, bunu anlatılarında vurgulamaları veya ön plana çıkarmalarıdır. Bu durumda yoksulluk bilinci öncelikle kendi yaşamlarında sabitlemiş durumdadır. Dolayısıyla yoksulluğun tanımlanmasında onların asıl veya temel odakları kendi yaşam dünyalarıdır.

Genel olarak bakıldığında çocukların büyük çoğunluğunun Sarti vd. (2015) tarafından Hollanda’da yapılan bir araştırmanın verilerinin tersine doğrudan veya dolaylı olarak kendilerini yoksul olarak tanımladıkları görülmektedir. Sarti vd. (2015: 543) yaptığı araştırmada çocukların çoğunun kendilerini yoksul olarak tanımlamadıkları veya yoksulluk içinde yaşadıklarını kabul etmedikleri ortaya çıkmıştır. Bunun iki sebebi olabileceği düşünülmektedir: Sınırlı referans çerçevesi ve yoksulluk etiketini reddetme. İlkinde benzer koşullarda ve yerel bölgede yaşayan çocuklar için belediyeden yardım almak, aş evine gitmek veya ücretsiz aktivitelere katılmak normal olarak görülmektedir. İkincisinde çocuklar olumlu sosyal kimlik inşası olmayacağından dolayı kendilerini yoksul olarak tanımlanmayı istememiş olabilirler. Bu çocukların neden yoksulluğu öncelikle ‘Afrika’daki çocuklar’la sonra da benzer koşullarda kendi mahallelerinde yaşayan diğer çocuklarla ilişkilendirerek ve kendilerini onlarla karşılaştırarak tartıştıklarını açıklayabilir. Gürses (2014)’in çalışmasında da çocukların çoğunluğunun kendilerini yoksul olarak tanımlamadıkları ortaya çıkmıştır. Bunun yerine çocuklar Suriyeliler veya Somaliler’i gerçek yoksullar olarak tanımlamışlardır. Bu çalışmada da örneklerine rastlandığı gibi Bora (2016: 108) yoksulların kendilerinden daha kötü durumda olanlara referans vermeleri ve kendilerinin en alttakilerden olmadıklarına dair anlatılarının yoksulluğun yükünü hafifletmenin yollarından biri olduğunu ileri sürmektedir. Yoksulların kendilerini yoksul olarak tanımlamaktan kaçınması, yaşanan maddi yoksunluğun ve başkalarının aşağılayıcı ve küçümseyici bakışlarının yanında yoksulluğun travmatize edici özelliğidir (Erdoğan, 2016: 74).

Son olarak çocukların yoksulluğu tanımlamalarında şaşırtıcı bir gerçeklikle karşılaşmıştır. Çocuklar açısından *çalışma* ve *çabalamanın* kendi içinde ahlaki bir değere sahip olduğu görülmüştür. Çalışmaya yüklenen anlamla ilişkili olarak çocukların bakış açısına göre yoksulluk yapısal bir sorun olmak yerine kişisel olarak tek tek bireylerin veya ailelerin sorumlu olduğu, *kişisel beceriklilik* ile ilişkili bir sorun olarak görülmektedir. Buna göre yoksul insanlar vardır, sebebi de çalışmamaları, çaba göstermemeleridir. Çocuklar bu bakış açılarını çalışma ve dilenme arasındaki karşıtlık üzerinden sembolize etmekte ve somutlaştırmaktadırlar. Kimlerin yoksul kategorisinde olduğu sorulduğunda, katılımcı çocuklardan biri

dilenenler ve çalışmayanların yoksul olduklarını ifade ettikten sonra kendi yaşamından bahsetmeye başlamıştır:

S.A.: İşte onun, onun kendi şeyi abla o çalışmıyor. Çalışsa... Niye çalışmıyorlar? Belki bir yeri sakattır abla ondan çalışamıyordur. Mesela ben abla okulların açılmasına az kaldı. Ben normalde okullar kapandığında çalışıyordum. İşte daha yeni çıktım işten abla. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Görüşmenin devamında bahsettiği yoksullar hakkında ne düşündüğü sorulduğunda ise çalışmaya ahlaki bir anlam yükleyerek, değer atfettiği ortaya çıkmaktadır:

Araştırmacı: Ne düşünüyorsun peki onlar hakkında?

S.A.: Yani onlar için zor abla çok zor. Öyle dilenerek olmaz ki abla. Elleri tutuyor. Ayağı tutuyor. İnsan girer bir işe. Kaç yaşlarında? 17-18 yaşlarında hepsi... Vallahi ben abla istesem her şeyi yaparım da annem izin vermiyor. Vallahi bak abla ben istesem her şekilde her işte çalışırım. Annem izin vermiyor... Anneme diyorum “Okulu bırakayım işte çalışayım.” Annem diyor “Hayır yok okulunu okuyacaksın.” (Erkek, 14, Arnavutköy)

Erdoğan (2016: 76) yetişkin yoksulların yoksulluğu kişisel beceri ile ilişkilendirmesinin görece zayıf olduğunu ileri sürmektedir. Yetişkin yoksullar tarafından genel olarak sorumluluk devlete ve zenginlere yüklenmektedir. Bu çalışmada çocukların anlatılarına bakıldığında, genelleme yapılamasa bile, bir kısmının yoksulluğu Sennett&Cobb (2017)’un Amerikan sınıf sisteminin özelliği olduğunu düşündüğü gibi kişisel beceri ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

Son olarak kendini yoksul olarak tanımlayan ve 3 yıl önce Kars’tan göç eden R.U.’nun kitaplara ilgisinin sıradışı bir boyutu dikkati çektiği için bu bölümde özellikle yer verilmek istenmiştir. Kendine ait hiç kitabı olmadığını dile getiren R.U.’nun kitap tercihleri ile kendi yaşam öyküsü arasındaki örtüşme ilginç bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmıştır:

Araştırmacı: ... İsteyip de alamadığın şeyler oluyor mu peki?

R.U.: Çok güzel kitaplar var. Böyle okunacak için çok güzel kitaplar var. Onları alamıyorum mesela.

Araştırmacı: Mesela hangisi?

R.U.: Charlie’nin Çikolata Fabrikası.

Araştırmacı: Kitap?

R.U.: Hı hı [Evet] Haritada Kaybolmak gibi.

Araştırmacı: Haritada Kaybolmak. O kimin kitabı?

R.U.: James Flamindor muydu? Neydi? James Flamindor’du galiba.

Araştırmacı: O zaman kitaplara merakımız mı var sanki? Öyle mi?

R.U.: O yüzden Bilgi Evi’ne gidiyoruz. Oradan kitap alıyoruz. Ama orada istediğim kitaplar yok. (Kız, 14, Sancaktepe)

Charlie'nin Çikolata Fabrikası yoksul bir çocuğun çikolata fabrikasına sahip olması öyküsünü anlatırken, *Haritada Kaybolmak* uzun bir süredir yaşadıkları küçük bir kasabadan büyük bir kente taşınan kardeşlerin öyküsünü anlatmaktadır. Dolayısıyla R.U.'nun kendi yaşam koşullarına dair bilincinin ne kadar belirgin olduğu, kitaptaki karakterlerle kendi yaşamı arasındaki kurduğu özdeşlikten anlaşılmaktadır. O ayrıca yoksulluk durumu ile yaşadığı göçü ilişkilendirmektedir:

Araştırmacı: Şunu merak ettim. Sen dedin ya kendimden de biliyorum ben bunun [yoksulluğun] nasıl bir şey olduğunu kendim yaşıyorum, deneyimliyorum dedin. Peki, bu tam olarak ne zaman başladı? Ne zamandan beri sen böyle hissediyorsun, böyle olduğunuzu düşünüyorsun?

R.U.: Okula ilk gittiğimden beri. Beşinci sınıftan beri. Ondan önce köyümdeydim. Benim yoksa herkesin yoktu köyümde.

Araştırmacı: Biraz buraya gelmeniz mi etkili oldu?

R.U.: Evet. (Kız, 14, Sancaktepe)

Sonuç olarak çocukların yaklaşık olarak yarısının kendilerini yoksul olarak tanımladıkları görülmüştür. Çocukların anlatıları dikkate alındığında, yoksulluk deneyimlerindeki kırılmaların, daha doğrusu yoksulluğun başlangıç döneminin göç, aile yapısı (tek-ebeveynli aile formu), ebeveynlerin hastalığı, ölümü veya cezaevinde olması gibi etmenlerle ilişkili olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bu bakımdan sıra dışı olan çıktı şu olmuştur: Anne ile babanın boşanmış olduğu ve annenin hane başında olduğu aile formu literatürde yoksulluğa yol açan veya onu derinleştiren bir etmen olmakla birlikte, bu çalışmada babaların ailenin geçimini sağlamada rollerini yerine getirmemelerinden kaynaklı olarak bazı çocukların anne ile babası boşandıktan sonra sosyo-ekonomik statülerin daha iyi olduğunu dile getirdikleri olmuştur. Hatta bazen bu durumun annelerine destek olma saikleriyle çocukların yoksullukla baş etmede daha fazla çaba göstermelerine yol açtığı da görülmüştür. Buradan hareketle anne ile babanın boşanmış olması ile yoksulluk arasındaki ilişkide *gri/melez bir alanın* ortaya çıktığını söylemek mümkün görünmektedir.

3.3. Yoksul Çocuk Tipleri

Çocukların yoksullukla baş etme stratejilerini fenomenolojik yöntemle inceleme tercihi, analiz sürecinde tipoloji geliştirmenin uygunluğu, hatta gerekliliği fikrine yol açmıştır. Bu tercihte tipolojilerin “herhangi bir durum, eylem, anlam, etkileşim, birey veya sosyallik için belirli kalıplar içinde düşünce/teori üretmeye” (Aydemir, 2016:

21) ve “insan eyleminin öznelliklerini nesnel olarak izah etmeye” (Schutz, 2018: 312) imkan sağlaması belirleyici olmuştur. Bunun için tipoloji geliştirirken hangi içeriklerin kullanılacağı üzerinde düşünülmüş; böylece eylemin ve sonuçlarının aktör için sahip olduğu öznel anlama referansta bulunma imkanı sağlanmaya çalışılmıştır (Schutz, 2018: 312). Dolayısıyla burada geliştirilen tipoloji sosyal teoride ilk akla gelen Weber’in ‘saf’ kurgu olan ideal tiplerinden farklı olarak Norbert Elias’ın çalışmalarında yer alan gerçek (yaşayan) tiplere tekabül etmektedir (Aydemir, 2016: 22-23). Yoksul çocuklara dair tipoloji geliştirme girişiminde onları tanımlayan, stratejileri, stratejilerin saikleri, kullanılan kaynaklar, çocukların beceri düzeyleridir. Bunlar göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında 4 yoksul çocuk tipinin olduğu bir sınıflandırma ortaya çıkmıştır: *Kurtarıcı Çocuk*, *İkameci Çocuk*, *Kurumlara Entegre Çocuk*, *Koru(n)macı Çocuk*. Bu yoksul çocuk tipleri aynı zamanda çocukların gündelik yaşamda sergiledikleri farklı faillik türlerine karşılık gelmekle birlikte yoksul çocukluğun toplumsal olarak inşasının gündelik yaşamdaki görünümleridir.

Genel olarak sınıflandırma yapmak, bunun bir parçası olarak da tipoloji geliştirmek birtakım ayrımlar yapmayı gerektirmekte ve incelemektedir. Dolayısıyla analizde ön planda olacak kısım tipler arasındaki *farklılıklardır*. İkincisi her bir tipin kendi içerisinde *genel özelliklerinin* neler olduğudur; başka bir ifadeyle tipik olanın ön plana çıkan özellikleridir. Bununla ilişkili olarak aynı zamanda daha arka planda kalan özelliklerin tespiti de önem taşımaktadır. Şöyle ki olasılıkla bu arka plandaki özellikler tipler arasındaki geçişkenliklere imkan veren veya yol açan kısımlar olarak karşımıza çıkabilecektir. Dolayısıyla tipler arasındaki melezlenmeler de olgunun bir parçasıdır. Bu durumda analizin üçüncü boyutu gerek stratejinin kendisi gerek de saiklerinden kaynaklanan tipler arasındaki *geçişkenlikler* oluşturmaktadır. Yoksul çocuk tipleri arasında çok katı ayrımlar yoktur. Bazı durumlarda strateji, saik, kaynak birden fazla tipte yer alırken, bazı durumlarda da herhangi bir çocuk iki ayrı tipte birden konumlanabilmektedir. Örneğin harçlık biriktirme stratejisi hem kurtarıcı çocuk tipinde hem de ikameci çocuk tipinde geliştirilen stratejileridendir. İlkinde çocuk biriktirdiği harçlıklarını aile bütçesine katkı sağlamak veya destek olma amaçlı kullanırken; ikincisinde kendi ihtiyaç ve isteklerini karşılamak amacıyla

değerlendirmektedir. Buradan hareketle tipler arasındaki geçişkenliği belirleyen stratejilerin saikleridir. Çünkü fenomenolojik bakış açısından eyleme anlamını veren çoğunlukla çocukların ona yönelme saikleri, diğer bir ifadeyle niyetleridir. Analizin bu üç boyutunun kaçınılmaz kıldığı diğer bir boyut ise tipler arasında yapılacak olan *karşılaştırmalardır*. Son olarak her tipin kendi özelindeki *istisnai durumları* da özellikle dikkate alınacak boyutlardan biri olacaktır. İstisnalar çocuk tipinde genel örüntünün dışında kalan durumlara karşılık gelmektedir.

Yukarıda tarif edilen analiz formunun içeriği ise fenomenolojik bakış açısıyla inşa edilmektedir. Buna göre toplumsal eylemdeki *niyetlilik/yönelimsellik* olarak stratejilerin saikleri; toplumsal eylemin gerçekleşme biçimi olan *özneler-arasılık* olarak çocuk-ebeveyn ve çocuk-akran etkileşimi ön plana çıkmaktadır. Gündelik hayatta özneler arasında deneyimlenen bu etkileşim Cooley (1909) ve (Schutz, 2018) tarafından *biz-ilişkisi* olarak tanımlanmaktadır. Biz-ilişkisi Schutz'da *doğrudan biz-ilişkisi* ve *dolaylı biz-ilişkisi* olarak iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan biz-ilişkisi “sen-yönelimlilik”, dolaylı biz-ilişkisi ise “onlar-yönelimlilik” temelinde şekillenmektedir.

Biz ilişkisi karşılıklı bilinç durumunda tarafların birlikte neleri deneyimlediklerinin farkında olmasıdır (Schutz, 2018: 218). Schutz biz-ilişkisini her ne kadar yakın yüz-yüze ilişkiler olarak sınırlandıran Cooley’i eleştirmiş olsa da kendisi de biz-ilişkisini yüz-yüze durum olarak ele almıştır (Wagner, 2018: 43). Yüz-yüze olma durumunda tarafların aynı fiziki ve toplumsal çevreye sahip olmaları temeldedir (Schutz, 2018: 218). Dolayısıyla kişilerin birlikte ortak bir deneyimi paylaştıklarında doğrudan birbirlerinin deneyimleri içerisinde bulunmalarıdır. Yüz-yüze ilişkide taraflar karşılıklı olarak birbirlerinin bilincinde olmalıdır ve taraflar birbirlerine tek yönlü veya karşılıklı olarak yönelmelidir (Schutz, 2018: 210-211). Bu tutum sen-yönelimlilik olarak tanımlanmaktadır ve “en saf haliyle canlı ve bilinçli bir ötekinin burada-olmaklığına bilinçli bir şekilde yönelmekten oluşmaktadır” (Schutz, 2018: 211). Bu metodolojik arka plandan hareketle yoksul çocuk tiplerindeki faillik türleri, yoksul çocukluğun inşası ve yapısal bir form olarak yoksul çocukluğun görünümleri incelenecektir.

3.3.1. Kurtarıcı Çocuk

Kurtarıcı çocuk tipi, yoksullukla baş etme stratejisi olarak harçlıklarını biriktiren, çalışan, çalışmayı düşünen fakat ailenin onayı olmadığı için bunu yapamayan ve gelecek planlaması yapandır. Yaklaşık olarak çocukların 1/3'i burada konumlanmaktadır. Bu tipte çocuklar yoksulluktan kaynaklı olarak gündelik yaşamdaki zorluklar veya maruz kaldıkları yoksunluklar karşısında kendi tarzlarında *çözüm üreten* bir faillik türü sergilemektedir. Özneler-arasılık bağlamında ilgi, çocuğun kendisinin dışına aileye ve toplumdaki 'yoksul ötekiler' olarak *önemli diğerlerine*⁴⁹ yönelmektedir. Çocuklar geliştirdikleri stratejiler ve saikleriyle kurtarıcı rolünü temsil etmektedir. Dolayısıyla gündelik yaşamda bireyci bir varoluş biçiminden ziyade kollektif bir varoluş biçimi ön plana çıkmaktadır. Bununla ilişkili olarak ön plana çıkan temalar *iş birliği* ve *sempatidir*.

İki tür kurtarıcı çocuk tipi vardır: İlki evin giderlerini, ihtiyaçlarını düşünme ve gözettiğinden dolayı biriktirdiği harçlıklarını ailesi ile paylaşan, çalışan veya çalışmayı düşünen çocuktur. İkincisi ise kendisinin ve ailesinin bununla birlikte yoksul insanların yaşam koşullarını değiştirmeyi hedefleyerek gelecek planlaması yapan çocuktur.

3.3.1.1. Harçlık Biriktirerek veya Çalışarak Aileye Destek Olma

Harçlık biriktirerek veya çalışarak aileye destek olma rolünü üstlenen kurtarıcı çocuk türünün en tipik özellikleri *sorumluluk bilincine sahip olma* ve *yetişkin rolü üstlenmedir*. Mevcut koşullar içerisinde evin giderlerinin karşılanmasında yaşanan sıkıntılara tanık olan ve bunları kendilerinde deneyimleyen çocuklar, içinde bulundukları sosyo-ekonomik koşullara kayıtsız kalmayarak kendi tarzlarında eyleme geçmektedirler. Onlar harçlıklarını biriktirerek veya çalıştıkları işlerden aldıkları ücretleri genellikle annelerine vererek ailenin geçimine destek olmaktadır. Bu çocukların çoğunluğu gerek babanın vefatından, cezaevinde olması veya anne ile babanın boşanmış olmasından kaynaklı olarak tek-ebeveynli aile

⁴⁹ *Önemli diğerleri* benliğin oluşumunda ve gerçekliğin inşasında önemli rol oynamaktadır. Sembolik etkileşim kuramcıları Berger, Luckmann, Blumer ve Mead gibi sembolik etkileşim kuramcıları benliğin toplumsal inşasına ve bu inşada belirleyici olan *önemli diğerlerine* odaklanmaktadır (Jakoby, 2015: 114).

yaşamaktadır. Ridge (2002)⁵⁰ ve Gedmond (2008: 18) de özellikle tek ebeveynli ailede yaşayan çocukların kazançlarını, gelirlerini yaygın olarak aileleri ile paylaştıklarını ileri sürmektedir.

Kurtarıcı çocuk tipinin bu türünde geliştirilen stratejiler kısa vadeli, günü kurtaran ve eylemsel çözümler olarak ailelerin ve çocukların gündelik yaşamında varlık göstermektedir. Dolayısıyla yoksulluğa verilen tepkide işlevsel ve pragmatist bir bakış açısı hakimdir. Evin giderlerinin karşılanmasında çocukların devreye girmesiyle ailelerin yükü bir ölçüde hafiflerken, yük çocukların sırtına yüklenmektedir. Bu durum her ne kadar (modern) çocukluğun doğasına aykırı bir gerçeklik olarak karşımıza çıksa da⁵¹, diğer taraftan çocuklar ve aileleri arasındaki etkileşimin niteliğinden kaynaklı olarak özneler-arasılık bağlamında “biz-ilişkisi”ni ön plana çıkarmaktadır.

Kurtarıcı çocuğun bu türünde yoksullukla baş etme stratejileri ve saiklerini bu bağlamda ele aldığımızda çocukların aileleri ile etkileşimlerindeki biz-ilişkisinin sen-yönelimlilik temelinde geliştiği görülmektedir. ‘Sen’ olarak aileye yönelen çocuklarda biz-ilişkisinin iki boyutu bulunmaktadır: *Rızaya dayalı olup olmama, ilgi düzeyi*. Biz-ilişkisinin ilk boyutu çocukların aileye maddi destek sağlama deneyiminin *rızaya dayalı olup olmaması* ile ilgilidir. Rıza kavramı önem kazanmaktadır zira bazı çocuklar bu sorumluluğu gönüllü ve rızaya dayalı olarak üstlenirken, bazılarında bu desteğin zorunlu olarak geliştiği veya ortaya çıktığı görülmektedir.

Ailenin geçimi için kendi çocukluklarından ödün veren çocuklar, rıza dayalı ve gönüllülük temelinde aileye destek sağlayarak bir fedakârlık örneği sergilemektedirler. Çalışmasa da harçlık biriktirerek annesine destek olduğunu ifade eden; biriktirdiği harçlıkları gönüllü olarak ailesiyle (annesiyle) paylaşan bir katılımcı çocuğun söyledikleri onların üstlerindeki maddi ve manevi yükün, üstlendikleri sorumluluğun boyutunu ortaya koyar niteliktedir:

⁵⁰ Ridge İngiltere’de 40 yoksul çocukla yaptığı derinlemesine görüşmeler ile yoksul çocukların toplumsal ve yapısal çevrelerinin etkisiyle yoksulluğu nasıl deneyimlediğini araştırmıştır.

⁵¹ Modern çocukluğun doğasına göre çocuklar, ailede sorumluluk üstlenmekten çok aile tarafından korunması ve gözetilmesi gereken varlıklardır.

Ş.K.: Eskiden düzenli harçlık alıyordum. Annemle babam evliyken de. Ondan sonra da ayrıldıklarından sonra da aldım. Ama bu arada düzenli harçlık alamıyorum. Ya ben istemiyorum. Bazen benim para biriktirip anneme verdiğim bile oluyor.

Araştırmacı: Neden veriyorsun peki?

Ş.K.: Çünkü ihtiyacı oluyor. Faturalar oluyor. Şey oluyor. Çünkü ben çok şey istiyorum bence kıyafet filan olarak. Annem bana alıyor. Ben de anneme onu geri ödemek gibi bir his de... his oluşuyor ben de. Bazen biriktirip anneme veriyorum. Hani ihtiyaçlarımızı karşılasın diye. Ona bir destek oluyor gibi bir şeyim aslında çalışsam da. Hatta şey ben çalışmayı düşünüyordum. En azından anneme daha çok yardım ederim yine sosyal hizmetlere gelmek zorunda kalmayız diye. Hani benim yoksa şu an normalde bir yere gittiğimde benim gözüme çok uygun geliyor. Galiba hem çalışmadığım için hem de okuyunca alacağım maaşı bildiğim için hemen hemen. Yani bana çok uygun geliyor. Ama mesela benim için şu an asgari ücret bile çok önemli. Ben alsam anneme destek versem gerçekten buraya [Sosyal Hizmet Merkezi'ne] gelmek zorunda kalmayız ki buraya gelmekten nefret ediyorum. (Kız, 12, Arnavutköy)

Görüşme yapılan çocuklar genellikle Ridge (2002: 108)'nin de belirttiği gibi kurumlardan aldıkları destekten memnun veya minnettarken, Ş.K. Sosyal Hizmet Merkezi'nden sosyal ve ekonomik destek almaktan rahatsızlık duymaktadır. Bunun yerine çalışarak annesine destek olmayı tercih edeceğini ifade etmiştir. Onun bu yönde bir yaklaşım sergilemesine Sosyal Hizmet Merkezi ile yaşanan bir durumun ve genel olarak SED yardımının uygulanma prosedürünün kaynaklık ettiği düşünülebilir:

Araştırmacı: Neden peki? [Sosyal Hizmet Merkezi'ne gelmekten nefret etmesinin nedeni soruluyor]

Ş.K.: Neden? Çünkü şöyle bir şey söyleyebilirim. Hani durumun iyiye buraya neden gelmek isteyesin ki? Buraya gelmek beni için utanç gibi bir şey oluşmuyor. Yanlış anlaşılmasın. Ama hani ben buraya gelmene ne gerek var. Hani burada sürünmeye, iki saat derdini anlatmaya-iki saat diyorum ama günlerce derdini anlatmaya- işte onlar ne zaman gelecekler, yanlış bir şey yapacak mıyız? Öyleydi, böyleydi diye kafam kurgu kurmaya. Hatta mesela bir ara her zil çaldığında ben yerimden sıçıyorum. Bunları yaşamaya ne gerek var. Hani kendi paramı kazanıp otur yani. Çok güzel bir şey. Ama yaşımdan ve kız oluşumdan dolayı her yere almıyorlar beni. Erkek olsam alırlar mesela.

Araştırmacı: O zaman biraz burayla olan ilişkinizden hareketle baskı mı hissediyorsun kendince?

Ş.K.: Evet baskın [baskıyı kastediyor] hissediyorum. Hem de bir haksızlık hissediyorum. Şöyle haksızlık; dediğim gibi bazı kişilere çok iyi yardımlar edebiliyorlar; bazı kişilere ise etmiyorlar. Ne bileyim evet, gerçekten baskın hissediyorum. Buraya gelmeyi sevmiyorum. Bunu tam olarak ben de neden bilmiyorum ama. Hani buraya derdini anlatacağın bilmem ne belgelerini getireceksin. Bazen benim olduğuma bile inanmamışlardı bir keresinde. İlla geleceğim buraya. Hani benim kimliğim var. Annem. Yalan atacak halim yok ya. Yani 12 yaşındaki bir çocuk sizi nasıl kandırabilir? Hani ya da nasıl benim annem sizi kandırabilir benim çocuğum yok diye. Çocuğum yoksa çocuğum yok der gelir kendi için yardım alır. Ama ben varım yani. Bazen inanmıyorlar olduğuma. (Kız, 12, Arnavutköy)

Sennett (2011: 56) de ABD'deki kent yoksulu siyahiler hakkındaki araştırmalarda, onların devlet yardımı aldıkları için bağımlı olma durumunu son derece aşağılayıcı bulduklarını ve bu bağımlılığı utanç biçiminde içselleştirdiklerini belirtmektedir.

Başka bir katılımcı çocuğun söyledikleri ise harçlıklarını biriktirmesinin ne kadar zor koşullar altında ve az miktarda gerçekleştiğinin göstergesidir:

S.H.: Biriktirmem oluyor hocam. Yetmiyor fazla da. Mesela bizim böyle ihtiyaç oluyor, para yetmiyor. Mesela annemgil böyle bana arada bir az bir şey para veriyorlar 25 kuruş-50 kuruş falan. Atıyorum biriktiriyorum. Mesela diyelim eve ihtiyaç oluyor, bir yere gideceğiz otobüsle falan veriyorum, anneme veriyorum öyle.

Araştırmacı: Biriktirdiğin parayı annene veriyorsun yani?

S.H.: Aynen mesela böyle az bir şey okula ihtiyacım var, bir şey 20 lira filan anca biriktiriyorum. Anneme veriyorum, bir şeyler alıyor okula falan ya da böyle şey mesela evin ihtiyacı için böyle sebze falan. (Erkek, 13, Esenyurt)

Yine de çocukların aileye destekleri sınırlı olsa da aile bütçesini rahatlattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek aile tarafından verilen harçlığın miktarı gerek biriktirilen harçlığın miktarı dikkate alındığında, kaynağın niteliğinin önemi anlaşılmaktadır. S.H.'nin harçlık biriktirme deneyiminde kaynakların oldukça sınırlı, kısıtlı olduğu görülmektedir. Geleneksel dayanışma ağı olarak akraba veya komşu desteğinin yokluğu da kaynaklardaki sınırlılığın, kısıtın göstergelerinden bir diğeridir. Şöyle ki S.H.'nin anlatısı dikkate alındığında okul ve muhtarlık gibi kurumlardan destek almakla birlikte akrabaları, komşu ve tanıdıkları kapsayan geleneksel destek ve dayanışma ağlarının zayıf olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kaynakların niteliği bağlamında akrabalarından veya sosyal çevreden harçlık almaması onun harçlık biriktirme stratejisini sınırlandırdığını söylemek mümkündür. Ayrıca biriktirilen harçlığın miktarı aileye sağlanan desteğin anlamını belirlemektedir.

Biz-ilişkinin rızaya dayalı olduğu durumda çocuklarla aileleri arasındaki etkileşimde *destek, iş birliği ve dayanışma ağları* yoğun olarak gerçekleşmektedir. Böylelikle birlikte deneyimlenen yoksulluk durumu, aynı zamanda aile ile kurulan bağı güçlendirici bir etkiye bulunmaktadır. Cooley (1909: 23-24)'e göre aile, yakın ilişki ve iş birliğinin en önemli alanlarından biridir. Bu tür bir ilişkide bireysellikler ortak bir bütün içerisinde belirli bir şekilde erimekte; salt birinin benliği ortak yaşam ve içinde yaşanılan grubun amacı olmaktadır. Böylelikle birincil grupları tanımlayan

biz-ilişkisi ortaya çıkmaktadır. O birincil grubun sadece uyum ve iş birliği ile karakterize etmek dışında benlik-iddiası ve sahiplenici arzuları içeren rekabetçi bir oluşum olduğunu da düşünmektedir. Ancak o “bu arzuların sempati tarafından toplumsallaştırılacağına ve ortak ruhun disiplini altında ortaya çıkacağı veya çıkma eğiliminde olacağına” inanmıştır (Cooley, 1909: 23). Sennett (2012: 32) ise, diğerlerine yönelik farkındalığın, çoğunlukla onlarla özdeşleşmek anlamına gelen bir *sempati meselesi* olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre aydınlanma yazarlarının *sempatiyi* bir insanın ne kadar farklı olursa olsun yalnızca birkaç dakikalığına da olsa başka birinin düşüncelerine, ihtiyaç ve isteklerine girebilmesi olarak görmektedirler (Sennett, 2013: 124). Bu bakış açısına göre “zihinsel bir operasyon olarak sempati, yabanıl ya da keşfedilecek bir şey değildir; daha ziyade farklı olanın tanıdık hale getirilerek fethedilmesidir” (Sennett, 2013: 125). Diğer insanların farkını ortadan kaldıran sempatinin ahlaki etkisi ise kişinin kendisinden çıkmasıdır (Sennett, 2013: 125-126). Bir anlık veya bir sürelik tahayyülün ürünü olan sempati sayesinde çocuklar kendisi dışındaki *önemli diğerlerine* yönelerek bir ortaklık inşa etmektedirler.

Çocukların ailelerine sağladıkları parasal desteğin rızaya dayalı olması bu türün tipik özelliklerinden biriyken, desteğin rızaya dayalı olmaktan ziyade zorunlu olarak gelişmesi durumu bu tipin *istisnası* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda ebeveynler çocukların hane bütçesine katkısına ihtiyaç duyduklarından dolayı tek-tarafli olarak çocuklarına yönelmekte ve ebeveyn otoritesinin sağladığı meşruiyet zemininde çocukların harçlıklarını hane bütçesine dahil etmektedirler. Çocuklar ise tepkilerini duruma karşı kayıtsızlık, üzülmeye ve sinirlenme şeklinde yansıtmaktadır. Dolayısıyla *karşılıklılık* veya *karşılıklı bilinç* bağlamında taraflar arasında eyleme veya deneyime yüklenen anlam farklılaşmakta, karşılıklı anlayışa dayanan *uzlaşma* sağlanamamaktadır:

Araştırmacı: ... Onun dışında biriktirdiğin paralardan harcadığın oldu mu?

İ.Y.: En son annem almıştı ama ne yaptığını bilmiyorum. [Gülüşme]

Araştırmacı: Annen mi istedi?

İ.Y.: Hı hı [Evet anlamında].

Araştırmacı: İstedığında veriyorsun o zaman.

İ.Y.: Lazım demişti. Almıştı. (Erkek,14, Sancaktepe)

Ayrıca çocukların harçlıklarını yönetme bakımından eylemde kontrolleri de bozulmaktadır. Bazı durumlarda aile bütçesine sağlanan desteğin çocuğun rızasının olmaması yanında kontrolünün dışında da gerçekleştiği ve hatta çocuğun harçlığını aileyle paylaşmaktan üzüntü duyduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır:

İ.M.: Mesela annem mesela 5 TL mi biriktirdim. Annem kumbarayı açar alır. Çünkü mesela ihtiyacım... ihtiyacımız var onun için.

Araştırmacı: O şu an az biriktirsen de evin giderleri için mi harcıyorsunuz onu?

İ.M.: Evet.

Araştırmacı: Anladım. Peki, önce daha biriktiriyormuşsun ya daha fazla. Onlarla neler almıştın hatırlıyor musun?

İ.M.: Onlarla... Ben tam onu söyleyecektim. Onlarla mesela ben “Anne.” dedim. “Alma paralarımı.” Annem bana dedi “durumumuz yok.” dedi. Sonra o paraları aldı. Harcadı hep. Ekmek falan aldı.

Araştırmacı: Peki üzüldün mü sen?

İ.M.: Evet. (Kız, 11, Sultangazi)

Hatta katılımcı çocuklardan biri biriktirdiği harçlıklarını annesinin kendisinden habersiz kumbarasından almasına kızdığı, fakat sonra annesini anlayarak hak verdiğini ifade etmiştir:

P.D.: ... Kumbaramı alırım. Gezerim evi. “Anne bana para ver kumbaramın içine koyacağım.” diyorum. O da bana hep 50 kuruş 25 kuruş ama en sonunda bir okul dönüşü kumbaramı yok gördüm. Anne dedim “Kumbaram nerede?” “Kızım işe gitmem lazımdı. Otobüs param yoktu. Mecburen senden aldım.” dedi.

Araştırmacı: Bir ara biriktirdin o zaman para?

P.D.: Evet bir ara yani bir haftalığına falan biriktirdim.

Araştırmacı: Sonra bıraktın biriktirmeyi. Neden?

P.D.: Evet bıraktım biriktirmeyi. Çünkü anneme o zaman çok sinirlendim. Sonra bir yandan da düşündüm. “Nasıl gidip gelecekti?” diye düşündüm. Düşündüm. En sonunda mutlu oldum onun için. Gidip sağ salım dönebilmiş ona sevindim. (Kız, 12, Sancaktepe)

Annesinin kendinden habersiz kumbarasındaki parasını almasına önce sinirlenen P.D. annesinin eylemi üzerine düşündükten sonra ona hak verdiğini söylemesi *anlamda karşılıklılığın* bazen eylem sonuçlandıktan sonra sağlandığını göstermektedir. Böyle örneklerle çok karşılaşılmadığı için bunları türün *istisnası* olarak değerlendirmek mümkündür. Sadece üç çocuk evin giderleri için biriktirdikleri harçlıklarını paylaşmada gönülsüz veya isteksizce tepki vermektedirler. Harçlıklarını aile ile paylaşma bu boyutuyla, aynı zamanda onların harçlıklarına sınırlı erişimlerine de yol açmaktadır (Gedmond, 2008: 18).

Harçlıklarını biriktirerek hane bütçesine, evin giderlerine destek sağlayan çocuklar yanında, evin giderlerine yönelik ilginin yoğunlaştığı veya daha ön plana çıktığı

durum çocukların çalışarak aile bütçesine doğrudan destek olmaları, hatta evin giderlerini üstlenmeleridir. Bu çocuklar genellikle eğitim hayatının içerisinde olduklarından dolayı yaz döneminde çalışmaktadır:

S.A.: ... Mesela ben abla okulların açılmasına az kaldı. Ben normalde okullar kapandığında çalışıyordum. İşte daha yeni çıktım işten abla.
Araştırmacı: Nerede çalıştın?
S.A.: Habiblerde plastikte çalışmışım.
Araştırmacı: Plastikte derken?
S.A.: Fabrika. Plastik fabrikası var ya.
Araştırmacı: Plastik fabrikasında çalıştın?
S.A.: Evet.
Araştırmacı: Bu sene çalıştın mı?
S.A.: Bu sene çalıştım.
Araştırmacı: Ne kadar süre?
S.A.: 2 ay çalıştım abla.
Araştırmacı: 2 ay. Ne kadar verdiler peki sana?
S.A.: Ne kadar? Haftalık 300 mü ne alıyordum. Haftalık 300 alıyordum.
Araştırmacı: Haftalık 300 alıyordun?
S.A.: Aynen. Dayımla beraber çalışıyordum orada.
Araştırmacı: Peki kendin mi karar verdin çalışmaya?
S.A.: Aynen.
Araştırmacı: Neden?
S.A.: Abla evde otur otur olmuyor yani. “Gir bir işe çalış. Eve para getir. Elektrik, suyu öde. Eve bir katkı olsun dedim abla. Çalışayım.” dedim. Çalıştım.
Araştırmacı: Kendin istedin yani?
S.A.: Aynen. (Erkek, 14, Arnavutköy)

S.A. bir süre çalıştıktan sonra fabrika koşullarından sağlığının olumsuz etkilenmesinden dolayı annesinin ısrarları neticesinde işten ayrılmak durumunda kalmıştır. O gerek babasının cezaevinde olması gerek annenin istihdam dışında olmasından dolayı hanenin bütçesini kendi sorumluluk alanında gördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte *çalışmaya* atfettiği anlamın da onun deneyiminde belirleyici olduğu düşünülmektedir.⁵² Ridge (2002: 38) *çalışmanın* doğasını ve onların yaşamında nasıl bir rol oynadığını anlamının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda S.A.’nın ilgi düzeyinin onun içinde bulunduğu yoksulluk durumu ile *çalışmaya* yüklediği anlamın oldukça yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Çevresinde gördüğü veya karşılaştığı yoksul insanlar olup olmadığı sorusuna dilencilere referansla cevap veren S.A. yaşlarının büyük olduğunu düşündüğü çocukların veya gençlerin dilenmesinin doğru olmadığı yargısını *çalışma* ile ilişkilendirerek ve ona ahlaki bir anlam yükleyerek ifade etmiştir:

⁵² Çocukların çalışmaya yükledikleri anlam yoksulluğun tanımlanması kısmında daha ayrıntılı ele alınmıştır.

Araştırmacı: Ne düşünüyorsun peki onlar hakkında?

S.A.: Yani onlar için zor abla çok zor. Öyle dilenerek olmaz ki abla. Elleri tutuyor. Ayağı tutuyor. İnsan girer bir işe. Kaç yaşlarında? 17-18 yaşlarında hepsi.

Araştırmacı: Tamam. Nasıl bir hayatları var sence onların?

S.A.: Nasıl bir hayatları var? Çok zor bir hayatları var abla. Şimdi nasıl anlatayım ben sana? Ev yok mesela. Sokakta kalmak çok kötü bir şey. Öyle hep dilenerek de olmaz abla. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Görüşmenin başka bir bölümünde S.A.'ya çalıştığı işten aldığı parayla ne yaptığı sorulduğunda ise şu cevabı vermiştir:

Araştırmacı: ... Biraz önce sen demiştin ya hani çalıştım diye biraz param da oldu. O parayı ne yaptın?

S.A.: O parayı ne yaptım abla? Her aybaşı elektrik, suya verdim ben. Vallahi abla anneme harçlık verdim ondan. Yani ne aldıysam hepsini anneme verdim.

Araştırmacı: Annene verdin. Annen ev ihtiyaçlarını karşılasın diye mi?

S.A.: Aynen.

Araştırmacı: Kendine ayırdın mı?

S.A.: Kendime... En fazla bir 20-25 lira ayırmıştım abla.

Araştırmacı: Bütün paradan?

S.A.: Aynen. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Daly ve Leonard (2002) çalışan çocukların aldıkları ücretler her ne kadar düşük olsa da ailelerin bütçesinde fark yarattığını ileri sürmektedir. Onların çalışmasına göre çocuklar çalışarak elde ettikleri kazançların yarısını doğrudan aileye vermektedir. S.A.'nın anlatısını dikkate aldığımızda, bazen aile bütçesine ayrılan miktarın daha da arttığı örneklerin olabileceği de görülmektedir.

Başka bir katılımcı çocuk yaz dönemini çalışarak geçirdiğini ve kazandığı paranın bir kısmını kira ve fatura giderleri için ailesiyle paylaştığını ifade etmektedir:

E.V.: Çalışırım geçtiğimiz yazda da çalıştım. Bu yazda da çalışıyorum.

Araştırmacı: Çalışıyor musun sen şu an?

E.V.: Şu an çalışmıyorum. Okula son bir ay kaldı çıktım. Biraz çalışayım ders falan çalışmak için. Şu anda ders çalışıyorum.

Araştırmacı: Geçen yaz çalışmış mıydın?

E.V.: Çalıştım.

Araştırmacı: Nerede?

E.V.: Aynı yerde çalıştığım lokantada. 2 senedir tanıyoruz biz orayı. Babamın tanıdıkları. Orada çalışıyorum.

Araştırmacı: Ne iş yapıyordun tam olarak?

E.V.: Garsonluk yapıyordum.

Araştırmacı: Ne kadar alıyordun? Haftalık mı alıyordun?

E.V.: Aylık alıyordum. Günlük hani haftada gittiğimde veya günlük gittiğimde de alıyordum, aylık da alıyordum.

Araştırmacı: Ne kadardı?

E.V.: Aylık 800. günlük 20 falan veriyorlardı. Haftalık 250 öyle 200.

Araştırmacı: O paralarını hani çalışınca aldığın paraları ne için değerlendirdin?

E.V.: Annemlere verdim. Çünkü ödenmemiş faturalarımız ve kiramız vardı. Annemler onun için yarısını verebiliyorlardı. (Kız, 14, Esenyurt)

Gürses (2014) çalışmasında çalışan çocukların hepsi aldıkları parayı evin ihtiyaçlarının karşılanması ve borçların ödenmesi için anneye verdiklerini ifade etmektedir. Yukarıdaki örnekleri dikkate aldığımızda çalışan çocukların aile bütçesine yönelik ilgi düzeylerinin yaşları ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Attree (2006: 60) de yaşı büyük olan çocukların ailelerinin ekonomik durumlarını rahatlatmak için yarı zamanlı işlerde çalıştıklarını ifade etmektedir. Bu çocuklar aldıkları ücretler ile doğrudan hane bütçesine katkı sağlamaktadır. Ailedeki daha küçük çocuklar ise farklı sorumluluklar üstlenerek dolaylı olarak haneye mali veya parasal olarak katkı sağlamaktadır (Daly&Leonard, 2002: 151). Kardeşlerin sorumluluğunu üstlenmek ve anneye çalıştığı işte yardımcı olmak bunların başında gelmektedir. Annesinin çalışmaya başlamasıyla ekonomik durumlarının iyiye gittiğini anlatan katılımcı çocuklardan biri, annesinin çalışabilmesi için halası ile birlikte kardeşi ile ilgilendiğini, halası olmadığında da zorlanmadan kardeşine bakabildiğini ifade etmiştir:

P.D.: ... Annem işe başladığında çok sevindim ama bir yandan da şey oldu “Kardeşime kim bakacak?” dedim. “Ben mi?” Öyle bir sorumsuzluğa danıştım, başvurdum anneme. Annem de dedi ki “Düşün bakalım.” dedi. “Neyi düşünüyüm?” dedim. “Eski 1. Sınıftaki halini mi olmak istersin yoksa şey gibi normal bir insan gibi mi yaşamak istersin?” “Anne ben normal bir insan gibi yaşamak isterim.” dedim. O da dedi ki “Tamam o zaman. Ben çalışacağım. Olmazsa halalarında kalırsınız. Halalarının olmadığı bir günde sen kendin bakarsın.” diyor. “Ondan da bir şey olmaz”. Öyle kabul ettim. Öyle başladı her şey. Yaklaşık bir buçuk iki yıldır çalışıyor ve şu ana kadar baya bir gelişme oldu. Keşke o zaman itiraz etmeseydim de kabul etseydim. Öyle. (Kız, 12, Sancaktepe)

P.D.’nin anlatısına bakıldığında annesi ile aralarında gelişen müzakere ilişkisinde anne tarafından geçmişteki yaşam koşullarına atıf yapılarak onun mukayese edip bir karar vermesi sağlanmıştır. Bu örnekte Ridge (2007: 407)’nin çalışmasında bazı aileler için küçük çocukların bakımının çalışmanın planlanmasında önemli bir unsur olduğunu belirttiği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. O annenin çalışmasının ailede yaşı büyük olan çocuklarda hem ailede hem de kişisel sorumluluklarında önemli değişikliklere neden olduğunu ileri sürmektedir: Kendi bakımları yanında kardeşlerinin bakımlarını üstlenen çocuklar ailenin yaşamını kolaylaştırmak için daha fazla yetişkin rolü üstlenmek durumunda kalmakta ve bunu genelde gönüllü olarak

yapmaktadırlar (Ridge, 2007: 404, 409). Bu çalışmada aynı olgu karşımıza çıkmakla birlikte, P.D.'nin yaşını ve diğer bazı örnekleri dikkate aldığımızda yaş etmeninin belirleyici olmadığı görülmektedir. Başka bir katılımcı çocuğun anlatısı da bazı yoksul ailelerde (özellikle tek ebeveynli) küçük çocukların bakımının annenin iş gücüne katılabilmesi bakımından önemli olduğu argümanını destekler niteliktedir:

Araştırmacı: Tamam, peki bu ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsun?

N.D.: Buradan (Sosyal Hizmet Merkezi-SED Yardımı) aldığımız para ile karşılıyoruz. Çünkü evimizde çalışan yok. Küçük kardeşim var, annem çalışmıyor ki. Zaten küçük kardeşim olmasa annem çalışabilir, daha çok çabalar. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Zira bu gerçeklik resmi çocuk bakımının (gündüz bakım evi hizmetleri vb.) önemini, bu alandaki hizmetlerin gerekliliğini ve ailenin yoksullukla baş etmesindeki etkisini de ön plana çıkarmaktadır.

Babası madde bağımlısı olan ve çoğunlukla yardımlarla geçimlerini sağlayan katılımcı çocuklardan bir diğeri de annesine işinde yardımcı olduğunu ifade etmektedir:

E.S.: ... Mesela annemle şuan merdivenleri siliyoruz. Sildikten sonra para alacağız. 50 milyon filan annem bana verecek. Belki 20 falan da verebilir. Sildikten sonra babama diyorum ki "Baba bana 5 lira versene." Arada bir bana veriyor öyle.

Araştırmacı: Sen o zaman annen merdivenleri silerken ona yardım mı ediyorsun?

E.S.: Ben süpürüyorum. Bir kat bitince annem süpürüyor, ben siliyorum viledayla. O süpürüyor, ben siliyorum. Ama benim ellerim böyle yorulduğu için annem daha fazla siliyor böyle. (Kız, 11, Sultangazi)

Babası çalıştığı, annesi de Türkçe bilmediği için 7 yaşındaki engelli kardeşinin özel eğitimi ile ilgilenen E.B.4, kardeşinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmaktadır:

E.B.4: ... Ben kardeşimle gidiyorum. Onun okulu, özel okuluna...

Araştırmacı: Sen kardeşinle birlikte mi gidiyorsun okula?

E.B.4: Babam okula git şey işe gittiği için. Annem de Türkçe bilmediği için ben yardımcı oluyorum. Gidiyorum. Orada da hocalar bana söylüyor işte "*Kardeşinle ders çalış.*" falan diyor. Ders çalışıyoruz ama o yine unutuyor. (Kız, 12, Esenyurt)

E.B.4 anlatılarında aynı zamanda sokakta oynarken de kardeşlerinin kendisine emanet edildiğine, evde vakit geçirirken de kardeşlerine sıkılmasınlar diye oyuncaklar yaptığını dile getirmektedir.

Strateji ve saiklerin öznelarasılık bağlamındaki biz-ilişkisinin ikinci boyutu çocukların evin giderlerinin karşılanmasına veya aile bütçesine yönelik *ilgi*

düzeyleridir. Çocukları strateji geliştirmeleri için güdüleyen her ne ise Schutz'un deyimiyle "başarılacak olan edim, çözülecek olan sorun hakim ilgi haline gelir". Dolayısıyla burada karşımıza bir "tercih hiyerarşisi" çıkmaktadır (Schutz, 2018: 164). Bazıları kendi ihtiyaç, istek ve ilgilerinin ikinci plana koyarak, evin giderlerinin karşılanmasını öncelerken, bazıları da biriktirdiği harçlığını duruma göre eve maddi destek sağladığını, duruma göre de kendi ihtiyaç ve istekleri için kullandığını ifade etmektedir. İlkinde çocukların evin giderlerini ön plana koyması o kadar belirgindir ki, kendi özelinde tüketimin reddedilmesine kadar da gidebilmektedir:

Araştırmacı: Para biriktirebiliyor musun diye soracağım, biriktirdiğini söylemiştin. Annenin verdiği, yardımlardan gelen paralarla biriktirdiğini söylemiştin.

H.D.: Evet.

Araştırmacı: Onun dışında böyle aileden verenler oluyor mu, akrabalarınızdan falan.

H.D.: Bayramlarda öyle şeyler veriliyor. Mahalleden. Arkadaşlarımın ailelerinden.

Araştırmacı: Harcar mısın o bayram harçlıklarını, biriktirir misin?

H.D.: Biriktirim.

Araştırmacı: Peki onlarla neler alıyorsun, biriktirdiğin paralarla?

H.D.: Anneme veriyorum.

Araştırmacı: Annene mi veriyorsun, neden?

H.D.: Bilmiyorum öyle ihtiyaç geliyor bana. Ben harcamak için istemiyorum o paraları. Anneme veriyorum, annem de ihtiyacımızı karşılıyor. Annem alıyor onları ihtiyacımızı almak için. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Coser biz-ilişisini netleştirmek adına şöyle bir örnek vermektedir: Bir ailenin üyesi olarak anne dışarıdaki bir işte bir sömürü olarak değerlendireceği bir emeği, aile bağlamı içerisinde karşılıksız bir şekilde, onu ailenin bütününe, *Bizine* olan katkı, kollektiviteye bir hizmet olarak değerlendirmektedir. Aile üyeleri, arkadaşlar, akrabalar eğer birbirlerine olan görevlerine engel oluyorsa kişisel çıkarlarını kurban edecektir. Dolayısıyla böyle bir ilişki *ötekiye adanmanın* kişisel çıkarın gözetilmesinden önce geldiğinde gerçekleşmektedir; ayrıca bireyde ötekine karşı duyarlılık oluşturarak kendini ötekilerin yerine koyma yeteneği geliştirmektedir (Coser, 2013: 274). Bu türdeki bir adanma bazı durumlarda çocukların eğitim hayatından dışlanmasına yol açmaktadır. Katılımcılardan biri olan F.A. babası cezaevinde olduğu ve annesi sağlık sorunlarından dolayı işten çıktığı için, okulu bırakarak çalışmaya başlamak zorunda kalmıştır:

Araştırmacı: Anladım, peki şeyi merak ettim. Eğitimi bırakmanda çalışman gerektiğini düşünmen mi etkili oldu yoksa okumanın, eğitimin sen de çok bir böyle karşılığı olmadığı için mi, çok okumak istemediğin için mi bıraktın?

F.A.: Babam cezaevine girdiği için ev bana kalıyordu. Mecbur çalışmak zorundaydım o yüzden. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Başka bir katılımcı da “adanma”nın başka bir türü kardeşlerini okula gönderebilmek için çalışması gerektiğini düşünmesinden dolayı dönemsel olarak eğitim hayatına ara verme şeklinde ortaya çıkmaktadır:

Araştırmacı: Derslerin nasıl?

E.V.: Son zamanlarda okula fazla gitmemiştim 8 sınıfta ama 7 ve 6 da iyiydi derslerim.

Araştırmacı: 8’de peki niye gidemedin?

E.V.: 8 de babamlar o zaman hiç çalışmıyorlardı, annem işten çıkmıştı. Abim falan hepsi okula gidiyordu o zamanlar. Küçük kardeşimi gönderiyordum ben de. Bir tane tanıdığımız vardı, lokantası vardı. O gelip bana diyordu ki “Okuldan geldikten sonra yanımda çalış.” Tam gün ben de gitmek istiyordum, hani kardeşim okula göndermek için tam gün gidiyordum. Bir hafta gidiyordum ertesi hafta gitmiyordum. Çünkü o haftalarda okula gidiyordum o kazandığım parayla. O yüzden 8. sınıfta fazla derslerim iyi değildi ama 6 da 7 de iyiydi derslerim. (Kız, 14, Esenyurt)

Part-time veya ücretli işte çalışarak hane bütçesine katkı sağlayan çocuklarla karşılaşmakla birlikte bu örneklerin sayısı azdır. 4 çocuk hane bütçesine destek olmak amacıyla part-time veya ücretli işlerde çalışmaktadır. Daly&Leonard (2002) ve Ridge (2002)’nin yaptığı çalışmalarda da düzenli işte çalışan çocuk sayısının az olduğu görülmektedir. Daly&Leonard (2002: 124)’ın çalışmasında dört çocuktan biri bebek bakıcılığı yapmakta veya part-time bir işte çalışmaktadır.

Başka bir katılımcı çocuğun anlatısı evin giderlerinin sorumluluğunun veya hane bütçesine dair konuların ebeveyn ile yoğun olarak paylaşıldığının ve mevcut koşulların çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişkinin *müzakere etme* temelinde şekillendiğinin veya geliştiğinin açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır:

Araştırmacı: ... Peki bu biriktirdiğin paralarla ne yapıyorsun?

N.D.: Anneme soruyorum hani senin bu paraya ihtiyacın var mı, evimizde bir şey eksik mi, canımızın çektiği bir şey var mı gideyim alayım. Canımız çekmesin, ya niye canımız çekiyor ki. Para varken alalım. Tabi bu para bize çok lazım değilse. Yoksa zaten o parayı yine kalıyor orada.

Araştırmacı: Yani öyle bir durum yoksa diyorsun, kenarda bekletiyoruz?

N.D.: Evet çünkü ben hiç boş yere bir para harcamayacağımı öğrendim. (Kız, 14, Sultanbeyli)

N.D. yoksullukla ilgili düşüncelerini paylaşırken, yoksulluğun kriteri sorulduğunda, hane geçimine ilişkin faturaların hesabını yapmak olarak ifade ettikten sonra kendi yaşamından örnekler vermeye başlamıştır:

N.D.: ...Hani gelir ya elektrik, kira faturalar. O zaman gelir, biz o zaman düşünürüz işte. Hani biz bunu kadar versek, bu suyu çok harcamışız, geçen aykinden daha çok gelmiş hep düşünüyoruz nasıl ödeyeceğiz, nasıl yapacağız, size nasıl bakacağım, nasıl karşılayacağım bunu? Bence yoksulluk bunu düşünmek. Ki zaten bunun psikolojisi çok kötü. Gerçekten kötü.

Araştırmacı: Peki bu tarz düşünceler, hesaplar sizde oluyor mu?

N.D.: Oluyor tabii ki. Hani elektrik faturası çok gelince diyoruz, bak geçen ayınkinden daha çok gelmiş, bu ay daha çok kullanmışız. Hani tedbir alalım ki bir dahakine böyle yapmayalım. Hem bizim cebimizde para kalsın, hem de geçinebilelim. Gerçekten annem bu konuda çok yardımcı oluyor. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Yukarıdaki anlatı ve N.D.’nin genel olarak görüşmenin genelindeki anlatısı dikkate alındığında aynı zamanda çocuklar ile ebeveynler arasında hanenin geçimine ilişkin çatışma veya gerilimden ziyade müzakere anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çocuklar bazı durumlarda hane içinde karar almada rol oynadıkları da görülmektedir. Buradaki örnek bakımından karar almada belirleyici olan etmen bir abisi bir de erkek kardeşi olan N.D.’nin hanenin geçiminde yükün sadece annenin üzerinde olmasına yönelik geliştirdiği hassasiyettir.

Çevresinde yoksul insanların olup olmadığı sorulduğunda katılımcı çocuklardan biri dilencilere ve Suriyelilere atıf yaparak kendilerinin sosyo-ekonomik statüsünü “ne zengin ne fakir” olarak tanımladıktan sonra babasının iş koşulları ile ilgili aralarında geçen diyalogu aktarmıştır:

E.B.4: ... Yani çoğu bizim tanıdığımız kişilerden fazlası zengin diğerleri hepsi fakir. Annemin abisi var. Onlarda bizim gibiler aynı yani. Ne zengin ne fakir. Ortayız biz de. Babamda ben aslında babama diyorum ki “Buradaki, burada bir iş bulsan.” diyorum. Babam diyor “Başka iş yok. Verseler verseler bir yerleri temizlemek, çay götürüp getirmek.” diyor. Babam da diyor. “Ben bunları yapamam.” diyor... (Kız, 12, Esenyurt)

E.B.4 annesi Türkçe bilmediği için engelli kardeşini okula götürmek yanında gündelik yaşam içerisinde kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenen bir çocuk olarak, gerek anne gerek baba tarafından ‘modern anlamda çocuk olma’nın dışında ailede ‘küçük yetişkin’ olarak muamele görmektedir. Gün içerisinde anne ile etkileşime dair anlatılar da bunun kanıtıdır. Zira Türkçe bilmediği için sosyal çevresinin sınırlı olduğu düşünülen E.B.4’ün annesi, onu gündelik yaşamında belki de eksikliğinin hissettiği yetişkin öznelerin yerine koyduğu söylenebilir:

Araştırmacı: Ne yapıyorsun yazları denize gitmiyorsunuz? Ne yapıyorsun?

E.B.4: Bir şey yapmıyorum. Evde canım sıkılıp pişiyorum sıcaktan. Annemle sohbet ediyoruz. Ama annem çok konuşuyor, hiç susmuyor. “Anne birazcık susar mısın?” dediğimde daha çok konuşuyor. Susmuyor sonra inadına “Daha çok konuşacağım.” diyor. Ben de diyorum “Ben de o zaman dışarı gidiyorum anne. Sen kendi kendine konuşmaya devam.” diyorum. Eve geldiğimde yine konuşuyor annem. Devam ediyor. Kaldığın yerden, kaldığım yerden devam. “Nerede kalmıştım?” diyor. Bana diyor. “Anne.” diyorum. “Birazcık susar mısın?” diyorum. “Sen git A., E.’ye söyle.” diyorum. (Kız, 12, Esenyurt)

Genel olarak çocukların gerek doğrudan gerekse de dolaylı olarak hane bütçesine ve aile yaşamına katkıları dikkate alındığında, gündelik yaşamda ‘boylarını aşan’ bir sorumluluğu üstlendikleri görülmektedir. Buna karşın Şentürk’ün Küçük Mustafa Paşa ve Balat’ta yoksulların yaşam stratejilerini incelediği çalışmasında genç erkeklerin hane bütçesine katkı sağlamak yerine kazançlarının bir kısmını aileden gizlediklerini veya olduğundan daha az gösterdikleri, kendi ihtiyaçlarını öncelediklerini ileri sürmektedir. Bunda arkadaşlık ilişkileri ile de ilişkili olarak tüketim kültürüne uyum sağlama eğiliminin belirleyici olduğu düşünülmektedir. Uyum sağlama eğilimi gençlerin kazandıklarını biriktirmek veya ailelerine destek olmak yerine kazançlarını hızla harcamalarına yol açmaktadır. Böylelikle gençlerin sorumluluk alma bağlamında ailelerine yönelik ilgileri azalmakta ve aileden kopuk daha bireyci bir yaşam tarzını benimsemektedirler (Şentürk, 2008: 175-176). Dolayısıyla bu çalışmada ortaya çıkan hane bütçesine destek sağlama bağlamında çocuğun ‘kurtarıcı rolü’nün gençlerin yoksulluğu deneyimlemeleri dikkate alındığında ortaya çıkmadığı görülmektedir.

Buradan hareketle yaşanan yoksulluk durumunun modern aile gerçekliğinin dışında çocuk-ebeveyn ilişkileri bakımından farklı bir aile anlayışına yol açtığı söylenebilir. Bu ilişkide bazı istisnalar dışında *otoriteden ziyade dayanışma ve destek* ön plana çıkmaktadır. *Otorite* yerine *müzakere* aile yaşamında etkili ve belirleyici olduğu düşünülmektedir. İlk olarak çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişkinin müzakere şeklinde gerçekleşmesi ebeveynin çocuğun maddi veya manevi desteğine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki çocukların anlatılarından hareketle, ebeveynlerin yerine göre bazen çocukların duygusal desteğine bazen de biriktirdikleri harçlığa muhtaç duruma düştükleri anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin çocuklara muhtaçlığı çocukların biriktirdikleri harçlıkları aile ile paylaşmasında ve kardeşlerin bakımının üstlenilmesinde somutlaşmaktadır. Zira faturalar ve ev kirası başta olmak üzere hanenin geçimi çocuk ve ebeveynin ortak derdi veya yükü olarak paylaşılmaktadır. Bu muhtaçlık durumu, normalinde veya modern anlamda çocuğun ebeveyne olan bağımlılığını tersine bir şekilde ebeveynden çocuğa yönelik olarak dönüştürmekte, böylelikle bağımlılık durumu karşılıklılık ilişkisi temelinde şekillenmektedir. Çocuklar tarafından sergilenen *fedakârlık örnekleri* onların aile

içinde sahip olduğu değerin yeniden üretimini sağlamaktadır. Sonuç olarak çocukların yaptığı fedakârlık bir yandan onların çocukluğundan çalarken, diğer taraftan ailede çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişkiyi otorite yerine müzakere lehine dönüştürmektedir. Çocukların üstlendikleri sorumluluklar onları ailede fikirleri dikkate alınan, önemsenen bireyler haline getirmektedir. Bunun kanıtı ebeveynlerin çocuklarla iş konularında ve faturalarla ilgili olarak müzakere etmeleridir. Bu bağlamda yoksul çocukların deneyimlediği haliyle fedakârlık, uyumdan daha çok direnmenin, başka bir ifadeyle yoksullukla baş etme bağlamında gündelik yaşamdaki failliğin sergilenmesi ve bir göstergesidir. Sennett&Cobb (2017: 132) yoksul ailelerdeki fedakârlığın bir tür karşılıklı “sözleşme” olarak görünse de aslında karşılıklılık ilişkisinin görünüşte olduğunu düşünmektedir. Fedakârlık yapan kişi, ailesinin bunu isteyip istemediğini sormadığından aslında özünde “tek taraflı sözleşme”dir. Fedakârlık “gönüllü bir erdem, fedakârlık yapanın kendi yaşamının maddi koşullarından yaratılan bir anlam”dır (Sennett&Cobb, 2017: 141).

İkinci olarak çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişkinin müzakere şeklinde gerçekleşmesi, aile yapısından kaynaklandığı düşünülebilir. Görüşme yapılan çocukların çoğunluğunun aile yapısı tek-ebeveynli ailedir. Çocukların yarısından fazlası -22’sinin anne ile babası boşanmış iken, 5’inin babası cezaevinde, 3’ünün babası ise vefat etmiş- babanın aile ile birlikte yaşamadığı bir aileye sahiplerdir. Aile yapısının çocuk-ebeveyn ilişkilerine iki şekilde yansımaktadır: Bir yandan aile ile birlikte yaşamayan diğer ebeveynin yerine çocuklar veya çocuklardan birinin konulduğu söylenebilir. Bu durum çocuk-ebeveyn ilişkisinin otoritenin daha az hissedildiği görece eşitlikçi bir konumda gerçekleşmesine yol açmakta; çocukların ve hatta karşılıklı olarak ailelerin yoksullukla baş etmesinde önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çocuklar modern çocukluk imgesinin dışında yetişkin dünyasına daha fazla dahil olmakta, modernitenin belirlediği sınırlar gündelik yaşam pratiğinde yerinden edilmektedir.

Diğer taraftan otorite figürü olarak babanın yokluğunun ailedeki otoritenin varlığını azalttığı düşünülebilir. Sennett (2011: 27)’e göre otoritenin temel ögesi “güç sahibi olmak ve bu güçle diğer insanları disipline sokarak yönlendirmek ve daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak”tır. Sennett önemli sayıda çalışmanın

işçi sınıfı ailelerinde baba ile özdeşleşen otorite ve disipline çok daha büyük önem atfedildiğini gösterdiğini ileri sürmektedir. Ona göre babalarından çocuklarına yönelen bu “otoriter” tavır baskı özelliği göstermekten ziyade, şimdikinden farklı ve daha iyi koşullardaki bir yaşam tarzı tasavvurunu hedefleyen çocuğa bir uyarıcı olma niteliği taşımaktadır (Sennett&Cobb, 2017: 133). Bu çalışmada ise ailedeki baba figürünün yokluğunun çocuk-ebeveyn ilişkisi bakımından otoriteyi silikleştirdiği ve belirsizleştirdiği düşünülmektedir. Ayrıca otorite bağının güçlülük ve zayıflık imgelerinden oluşması (Sennett, 2011: 14) bakımından, yoksul ailelerdeki ebeveynlerin mevcut yaşam koşullarının etkisiyle, güç sahibi olma düzeylerinin düşük olması da otoritenin gündelik yaşamda daha az hissedilmesine yol açabilmektedir.

Böylece Sennett (2012: 174)’in Unicef’in yaptığı çalışmadan hareketle belirttiği gibi güçlü aile bağlarının olduğu kapitalist toplumlarda yoksulluğun toplumsal sonuçları eşitlenebildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu durum İngiltere ve Amerika’ya göre daha düşük refah seviyesindeki ülkelerde ortaya çıkabilmektedir. Redmond (2009: 548)’a göre de aileleri ile birlikte yaşayan, ailelerine destek olan ve onlar tarafından desteklenen çocuklar için ailenin önemi hemen hemen evrensel bir temadır. Boyden vd., (2003: 17) çalışmasında ise tam tersi bir argümanla karşılaşılmaktadır: Bolivya, Belarus, Kenya, India, Sierra Leona’da yürütülen araştırmada aile içi ilişkilerin kalitesindeki azalmanın özellikle Belarus için yoksul ailelerin özelliklerinden biri olarak tanımlanmaktadır.

Yine de *adanma* biçiminde gerçekleşen ve hane bütçesine destek olarak somutlaşan fedakârlık, çocukların sosyalleşmesine olumsuz etkileri de yol açabilmektedir. Çocuğun evin giderlerinin sorumluluğunu paylaşma rolünün onların sosyal ve kültürel aktivitelere katılımdan kendilerini dışlamalarına yol açmaktadır:

N.D.: Okul gezileri oluyordu ama ben birçok okul gezisine gidemedim, çünkü gerçekten hani buna bir ücret koyuyorlardı ve bu ücret bence, benim için fazla yani. Çünkü evinden yemek yapıp götürüyorsun, buna bir ücret veriyorsun, başında o kadar çok güvendiğin de yok. Ben ona vereceğim parayı dolabıma bir şey alabilirim, evime bir şey alabilirim. Onu oturup ailemle yiyebilirim. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Ridge (2002: 77) bu gibi kendini dışlama stratejisinin çocukların yoksulluğun hayatları üzerindeki etkisini ailelerinden gizleme girişimi ile ilişkili olduğunu düşünmektedir.⁵³

İlgi düzeyi ile ilişkili olarak kurtarıcı çocuk tipinin bu türünün istisnası katılımcı çocuklardan birinin yazın boş zamanlarını değerlendirmek için çalışmasıdır. İstisnadır, zira çocuğun anlatısına göre çalışma saikini boş zamanını değerlendirmek olarak ifade etmiştir:

Araştırmacı: Yaz aylarında neler yapıyorsun?

Ç.V.: Yaz aylarında biraz kendimi geliştirmek adına aslında çalışmak istiyordum ama olmadı. Bir kere de çalışmışım. Çalışarak geçiriyorum bazen, bir kere oldu o da.

Araştırmacı: Ne zaman oldu?

Ç.V.: O da lise 1 yaz döneminde çalıştım. Bana da çok şey katmıştı. Kendim para kazanmak ne falan, onu öğrenmişim...

Araştırmacı: Peki ne kadar çalıştın?

Ç.V.: Ne kadar çalıştım, işte yaz tatili dönemi kadar iki buçuk ay kadar falan.

Araştırmacı: Kendin mi karar verdin çalışmaya?

Ç.V.: Kendim mi karar verdim, aslında lise 1 yazıydı, hiç yapacak bir şeyim yoktu annem de çalış demişti. Ben de iyi madem çalışayım o zaman demiştim.

Araştırmacı: Biraz boşluktan dolayı mı?

Ç.V.: Hı hı evet. Çok da yapacak bir şeyim yoktu (Kız, 15, Sultangazi)

Modern aile ve modern çocukluk imgelerini dikkate aldığımızda hem evin giderlerinin hem de çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasından aile kurumu sorumludur. Fakat harçlıklarını biriktirme ve çalışma pratiklerinin saiklerine baktığımızda yoksul çocuğun modern çocukluk imgesinin ve gerçekliğinin tamamen dışında yetişkin rollerini üstlendiği görülmektedir. Hoek (2005: 34) 63 Hollandalı çocuk ve 65 aile ile yaptığı nitel araştırmada bazı çocukların biriktirdikleri veya çalışarak kazandıkları paraları aileleri ile paylaşarak onları rahatlatmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. O çocukların ailelerini koruma saikiyle geliştirdiği bu stratejileri “rol değiştirme” kavramı ile tanımlamaktadır.

İlgi düzeyi bakımından ikincisi -duruma göre biriktirilen harçlığın kendi ihtiyaç ve istekleri için kullanılması- *İkameci Çocuk* tipi kategorisi altında yer almaktadır ve bir sonraki kısımda ayrıntıları ile ele alınacaktır. Burada aslında tipler arasındaki

⁵³ Yaşanılan yoksunlukların aileden gizlenmesi çocuk tarafından aileyi korumacı bir rolün üstlenilmesi ile ilişkilidir ki, bu ilişki *korumacı çocuk* tipinde ayrıntıları ile ele alınacaktır.

geçişkenlik harçlık biriktirme ve çalışma stratejilerinin saikleri temelinde çocukların hane bütçesine yönelik ilgi düzeyleri ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır.

3.5.1.2. Gelecek Planlaması Yapma

Kurtarıcı Çocuk tipinin ikinci türü ise gelecek planlayan çocuktur. En tipik özellikler *diğergamlık* (önemli diğerlerine yönelik duyarlılık) ve *kariyer planlaması* yapmadır. Geleceği planlama stratejisi uzun vadeli, gelecek odaklı bir nitelik taşımaktadır. Çocuklar *eğitim alma, meslek sahibi olma ve iyi bir işte çalışma* idealleri ışığında, ‘çalışıp eve bakma’, ‘daha rahat bir yaşam’, ‘ekonomik durumun iyi olması’ veya ‘yoksulluk durumundan kurtulmak’, ‘durumu olmayanlara yardım etmek’ ve ‘yardım almamak’ veya ‘başkalarının eline bakmamak’ gibi saiklerle geleceklerini planlama içerisine girmektedir. Bir diğer ifadeyle çocuklar eğitim, meslek, çalışma kavramlarından hareketle ailelerini ve toplumdaki ‘yoksul ötekiler’ olarak önemli diğerlerini de içine alan kendilerine bir yaşam rotası belirleyerek yoksullukla baş etmeye çalışmaktadır. Geleceği planlama stratejisinin niteliği *uzun-erimli, söylemsel* olmasıdır. Kaynaklar ise *eğitim ve meslek sahibi* değildir. Buna göre kurtarıcı çocuğun bu türü yoksullukla baş etmenin zamana yayıldığı, baş etme araçları olarak eğitim alma ve meslek sahibi olma gibi hedefler temelinde kariyer planlaması ile ilişkilendirildiği idealist ve söylemsel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Somut bir şekilde eğitim, meslek sahibi olmanın ve toplumsal hareketliliğin bir koşulu olarak çocuklar tarafından anlamlandırıldığı görülmektedir. Hedef eğitilmiş insan statüsünü elde ederek dikey toplumsal hareketliliğin bir öznesi olarak toplumda yer almaktır.

Redmond (2009: 546) da çocukların çalışarak veya eğitim aracılığıyla çalışma beklentilerini geliştirme stratejisini Lister (2004)’in modeli üzerinden sorun çözen stratejik fail tipi olarak karşımıza çıktığını ileri sürmektedir. Çocuklar daha fazla gelir ve mal varlığı veya kariyer arzusu saikleriyle sorun çözme iradesi sergilemektedir. Bu çalışmada da çocukların çoğunluğunun gelecekleri ile ilgili beklenti düzeylerinde olumlu bir tavır sergileyerek çözümci bir yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Ridge (2002: 106) ise tersine bazı çocukların geleceklerine dair yaklaşımlarında korku ve endişe içerisinde olabildiklerini ortaya koymaktadır.

Attree (2006: 62)'nin çocuk yoksulluğu hakkında yapılan 8 nitel araştırmayı incelediği çalışmasında yoksulluğun çocukların geleceğe dair beklentilerini ve arzularını etkilediğini ifade etmektedir. Birçok çocuk prensipte eğitimin önemini kabul etmesine rağmen, bazıları kişisel başarı rotası olarak eğitime dair olumsuz düşünmektedir. Bazıları eğitim ve çalışma veya iş fırsatları hakkında iyimser olmayı sürdürürken, bazıları da içinde yaşadıkları yoksulluk durumundan kaynaklanan sınırların farkındadır. Bu çalışmada ise çocukların çoğunun ekonomik olarak daha iyi bir yaşam sürebilmek için çoğunlukla iyi bir işte çalışma ve meslek sahibi olmayı eğitimle ilişkilendirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla geleceğini planlayan *kurtarıcı çocuk*'un bu türü öncelikle eğitime, sonra da meslek sahibi olma veya çalışmaya büyük önem atfetmektedir. Gürses (2014)'in çalışmasında da çocuklar eğitimin ve meslek sahibi olmanın yoksulluktan kurtulmanın tek yolu olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla eğitim toplumsal hareketliliğin ön koşulu ve toplumsal hiyerarşide yükselmenin bir sembolü olarak çocukların anlatılarında yer bulmaktadır.

Bu tipte karşımıza çıkan *eğitim ve meslek retoriğinde* kültürel etmenlerin belirleyici olduğu söylenebilir. Zira yoksul ailelerde çocuklara yönelik böyle bir kurtarıcı rolü yükleme özelliği vardır. Daly&Leonard (2002: 89) ve Sennett&Cobb (2017) da ailelerin çoğunun eğitimi yoksulluktan kurtulmak için çocuklarına sağlanan bir araç gördüklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla çocukları kurtarıcı rolü üstlenmede araç olarak gördükleri eğitime dair retorik geliştirmelerinde kültürel kodların önemli bir etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Schutzcu (2018) bakış açısıyla ifade etmek gerekirse çocukların bu yaklaşımı, içinde bulundukları toplumsallığın ürünü olan bilgi stoklarından kaynaklanan sağduyu tutumunun bir görünümü veya ifadesi olarak anlaşılabilir.

Burada çocukların eğitim ve iş fırsatları üzerinden planlama yaparak gelecekle olumsal bir ilişki geliştirdikleri söylenebilir. Bu ilişki onların zamanla kurdukları ilişkinin bir boyutudur⁵⁴ ve geleceğe dair 'umutlu olma' bakış açısı temelinde gelişmektedir ki Sennett&Cobb (2017: 131)'un tabiriyle “zamanı beceriyle kullanma”nın bir görünümüdür: Şimdide sahip olunamayan tatminin gelecekte

⁵⁴ Diğer boyut ise *koru(n)macı çocuk* tipinde incelenmekte olan çocukların ihtiyaç ve isteklerini erteleme stratejisi temelinde gündeme gelmektedir.

aranmasıdır. Sennett (2012: 173) gelişmiş ülkelerdeki çocuk yoksulluğunu araştıran Unicef raporunda çocukların gelecekle ilgili umutlu olduklarını ifade etmektedir.

Kurtarıcı çocuk tipinin bu türünde çocukların neredeyse 1/3'i gelecek planlamalarına kendileri ile birlikte ailelerini ve 'yoksul ötekiler' olarak önemli diğerlerini dahil etmektedir. Gürses (2014) de geleceğe ilişkin hayal ve beklentilerde önceliğin ailelere ve diğer yoksul ve hasta insanlara yöneldiğini ifade etmektedir. Bu durumda özneler-arasılık bağlamındaki biz-ilişkisinde aileye yönelik ilgi sen-yönelimlilik, 'yoksul ötekiler'e yönelik ilgi onlar-yönelimlilik temelinde gerçekleşmektedir. Sen-yönelimlilik ilişkisi tarafların ilgililik durumu ve düzeyine göre iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlkinde çocuk tarafından gelişen ilgiden dolayı tek taraflı olarak çocukların kendilerinin bir yönelimi söz konusudur. Çocuklara gelecekteki hedefleri sorulduğunda ailelerini kendilerinin gelecek planlamalarına doğrudan dahil ettikleri görülmektedir:

F.A.: Anneme, babama sahip çıkmak, ablalarıma sahip çıkmak, çalışıp eve bakmak. [Sessizlik, düşünüyor] Ondan sonra askerliğimi bitirip bir tane araba alacağım. (Erkek, 14, Arnavutköy)

E.S.: Avukat filan olmak istiyorum. Evimi orada değil de başka böyle daha büyük sitelerde böyle taşınmak isterdim. Annemi de oradan böyle çekip almak böyle kardeşlerimle birlikte daha güzel bir yere taşınmak isterdim. Ondan sonra avukat olmak isterdim. Avukat veya öğretmen olmak isterdim. (Kız, 11, Sultangazi)

H.D.: Mühendis olmak, sonra okuyup aileme bakmak. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Doğan (2011: 71)'ın çalışmasında da bazı çocuklar hayallerinde bir an önce büyüyüp annesine bakmayı planladıklarını ifade etmişlerdir (Doğan, 2011: 71). Çocukların gelecek planlaması çoğunlukla kendi gelecek hedefleri ile ilişkilirken, bazen de herhangi bir alanda deneyimlenen yoksunluktan kaynaklı olarak gündeme gelebilmektedir:

Araştırmacı: Peki isteyip de alamadığın şeyler oluyor mu?

E.V.: Aynı telefon yani çok istiyorum ama alamıyorum.

Araştırmacı: Ne düşünüyorsun bunlar hakkında?

E.V.: Nasıl yani?

Araştırmacı: Hani istiyorsun ama alamıyorsun ya bu konuda ne düşünüyorsun? Diyelim ki telefon veya başka bir şey böyle durumlara olduğunda ne düşünürsün?

E.V.: Hani alamıyorum, durumum kötü. Okuyup da telefon almak istiyorum. Okuyup aileme bakmak istiyorum. O yüzden bir an önce okulumun bitmesini istiyorum. Mesleğimin olmasını istiyorum. (Kız, 14, Esenyurt)

Bazı durumlarda çocukların kurtarıcı rolünü üstlenmeleri sen-yönelimliliğin *karşılıklı* olarak gerçekleştiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlerden çocuklara yöneltilen çocuklarının yoksulluktan kendilerini kurtarması temelinde gelişen rol beklentisinden kaynaklanmaktadır:

Araştırmacı: Ailenin, arkadaşlarının, öğretmenlerinin senden beklentileri olduğunu düşünüyor musun?

E.V.: Arkadaşlarımın hani ailem okumamı istiyorlar. Gelecekte onları kurtarmamı istiyorlar. Kimsenin eline bakmamamı istiyorlar, hep kendim yükselmemi istiyorlar. Öğretmenim de öyle istiyordu, okumamı istiyordu. Onun gibi öğretmen veya hemşire olmamı istiyordu. Hani büyüyünce kendi mesleğimin olmasını istiyordu. (Kız, 14, Esenyurt)

Ebeveynlerden çocuklarına yöneltilen böyle bir ilgi çocukları tarafından rolün üstlenilmesi ile sonuçlanmakta ve sen-yönelimlilik karşılıklı olarak gerçekleşmektedir:

Araştırmacı: Gelecekteki hedeflerinin hayallerin neler?

E.V.: Ben hemşire olmak istiyorum. Ya hemşire ya da anasınıfı öğretmeni. Gelecekte hemşire olup iyi para alıp aileme bakmak istiyorum. (Kız, 14, Esenyurt)

Araştırmacı: ... Peki, hayatta neleri değiştirmeyi istersin?

E.V.: Şu anki durumunu değiştirmek isterim. Hani biraz daha böyle zengin veya orta gelirli olmak isterdim.

Araştırmacı: Bunun için ne yapabilirsin? Senin yapabileceğin bir şey var mı?

E.V.: Kendim okuyup kurtulmak istiyorum kardeşlerimi de okutmak istiyorum. (Kız, 14, Esenyurt)

Yukarıdaki anlatılarda E.V.'nin üç farklı soruya verdiği aynı cevap onun 'kurtarıcı rolünü' kendi ve ailesine referansla ne kadar içselleştirdiğinin göstergesidir. Bir diğer katılımcı A.V.K.'da annesinin gelecekte para kazanıp kendisine bakması yönünde bir beklentisi olduğunu dile getirmektedir:

Araştırmacı: Ailenin, arkadaşlarının, öğretmenlerinin senden beklentileri olduğunu düşünüyor musun?

A.V.K.: Eee... Cık [hayır] ...

Araştırmacı: Başka peki ailenin var mı, arkadaşlarının?

Katılımcı(AVK): Yok.

Araştırmacı: Gündelik yaşamda, genel olarak senin geleceğine dair?

Katılımcı(AVK): Annem şey diyor. İyi bir yani şey. Hep "*Çok para kazan o işten, bize bak.*" diyor.

Araştırmacı: Öyle mi diyor? Neden sence?

Katılımcı(AVK): Annem mesela yaşlanınca kendine bakamayacağı için ben ona bakacağım. Öyle diyor.

Araştırmacı: Sen öyle düşünüyor musun?

Katılımcı(AVK): Hı hı, evet. (Erkek, 12, Arnavutköy)

Annenin bu yöndeki beklentisinin A.V.K.'ya gelecek hedefleri sorulduğunda dile getirmesinden kendisine yüklenen rolü içselleştirdiği anlaşılmaktadır:

Araştırmacı: Gelecekteki hedeflerin neler?

A.V.K.: Veteriner olmak istiyorum ben. Eee... Veteriner olup aileme bakmak istiyorum. Hayvanları çok seviyorum. Evimde bir sürü hayvan beslemek istiyorum. (Erkek, 12, Arnavutköy)

Araştırmacı: Ailenin senden beklentisi var mı?

H.D.: Ailemin benden beklentisi, büyük adam olmak. Onlara bakmamı ister yani. Her insan öyle ister. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Araştırmacı: Gelecekteki hedeflerin neler?

H.D.: mühendis olmak, sonra okuyup aileme bakmak. Sonra küçüklerime bir şeyler öğretmek, büyüklerimden öğrenmek. Öyle şeyler. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Araştırmacı: Başka var mı hayallerin, hedeflerin?

E.B.: Büyüdüm... Var. Annem babamı kurtarırdım yani bu hayattan. Bu hayat hiç güzel değil.

Araştırmacı: Efendim?

E.B.4: Babamın engelli olduğu için bir de eli sakat olduğu için onu hastaneye götürüp getirdim. Ben iki mesleğim var. Bir öğretmen. Bir tane de doktor olmak isterdim. Hem babamı iyileştirdim hem de çocuklara ders verirdim. Çünkü çocukları çok sevdiğim için. (Kız, 12, Esenyurt)

İkinci olarak bazı çocuklar kurtarıcı rolünü kendi ve ailesi dışında 'yoksul ötekiler'e yönelerek üstlendiği de görülmektedir. Yoksul ötekiler, çocukların gerek gündelik yaşamda çeşitli şekillerde karşılaştıkları deneyimler gerekse kitle iletişim araçları vasıtasıyla edindikleri bilgi stoğundan aşına oldukları toplumsal kesime karşılık gelmektedir. Doğan (2011: 78) da çocukların gelecek planlamalarına kendileri dışında ailelerini veya yoksul insanları dahil ettiklerini belirtmektedir. Buna göre yoksul ve yardıma muhtaç insanlar Schutz'un deyimiyle çocukların 'çağdaşlar'ı olmaktadır. Çağdaşlar aynı zaman dilimi içerisinde var olduğu bilinen fakat doğrudan bir deneyimin yaşanmadığı insanlardır (Schutz, 2018: 249). Onların varoluşu doğrudan kavranmamakla birlikte, onlar hakkındaki bilgi dolaylı, çıkarımsal, söylemsel ve betimseldir. Buna göre çağdaşlar hakkındaki bilgi çıkarımla belirlenmiş durumdadır; bunun sonucu *dolaylı bir biz-ilişkisidir*. Bu dolaylı biz-ilişkisinde yönelim, somut bir bireysel 'Sen'in varoluşuna değil, genel olarak herhangi bir toplumsal gerçekliğe, insan varlığına ve tipleştirilmiş bilinç süreçlerine ilişkindir (Schutz, 2018: 250-253). Onlar-yönelimlilik temelinde gelişen dolaylı biz-ilişkisinde, sen-yönelimlilik temelinde gelişen doğrudan biz-ilişkisindeki muhatapların karşılıklı olarak birbirlerinin öznel deneyimlerindeki ayrıntıların

farkında olmalarının yerini paylaşılmış bir yorumlayıcı şemanın var olduğu varsayımı almaktadır (Schutz, 2018: 257).

Çocukların ‘çağdaşlar’ına yönelimleri iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki bireysel düzeyde yoksullara yardım etmek olarak gelişirken, diğeri yapısal sorun olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması idealini olarak gündeme gelmektedir. İlk yönelimi dikkate aldığımızda gelecek planlamasının bazen kendi yoksulluk deneyimi üzerinden temellendirilirken; bazen de doğrudan ‘yoksul ötekiler’in yoksunlukları temelinde gerçekleşmektedir. Kendi yoksulluk deneyimleri üzerinden ötekilere yönelen çocuklar onlar-yönelimlilik temelinde bir biz-ilişkisi geliştirmektedir:

N.D.: Gelecekteki hedeflerim neler, hani herkesler ya işte ben anneme ev alacağım, yok çok zengin olacağım, böyle olacağım, arabam olacak, ben hiç öyle istemem. Mesleğimi elime alayım. İnsanlara sürekli yardım etmek istiyorum nedense. Bilmiyorum neden.

Araştırmacı: Tam neden diye soracaktım.

N.D.: Hani mesela bir avukat oldum. Örnek veriyorum sizin bir davanız var ama bunun için çok paranız olması lazım ama o kadar bütçeniz de yok. Mesela ben sizden hiç para almam.

Araştırmacı: Peki neden öyle? Mesela o zaman gelecekteki hedeflerinden bir tanesi...

N.D.: Neden öyle. Çünkü annem ile babam ayrıldığında gerçekten bizim özel bir avukat tutmak gibi şansımız yoktu.

Araştırmacı: O yüzden sen de öyle bir durumda böyle davranırım diyorsun.

N.D.: Evet. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Doğan (2011: 78) ekonomik durumu çok kötü olan çocukların çoğunlukla ailelerine ve başkalarına yardım etme gibi hayaller kurduklarını, ekonomik durumu daha iyi olan çocukların ise kendi ihtiyaçlarını karşılamakla ilgili hayaller kurduklarını ileri sürmektedir. Fakat E.B.3’ün aşağıdaki ifadeleri bunun tersinin de geçerli olabileceğini göstermektedir. Çünkü akrabaları ile birlikte yaşayan E.B3.’ün ailesinde birden fazla aile üyesi iş gücü piyasası içinde yer almaktadır. Dolayısıyla çalışma grubundaki birçok çocuğa göre görece ekonomik statüsü daha iyi durumdadır. Yine de ‘yoksul ötekiler’e yönelik ilgisi dikkati çekmektedir:

Araştırmacı: Peki, hayatta neleri değiştirmek istersin?

E.B3.: Hayatta neleri değiştirmek isterim? Sade kendimce mi yoksa çevrece mi?

Araştırmacı: İkisi de geçerli.

E.B3.: Kendimce... Çevrece... Nasıl diyeyim? Durumu olmayan insanlara yardım etmek isterim. Onlara nasıl desem? Aclara yardım etmek isterim. İhtiyaçlarını karşılamak isterim. Mesela bazı sokak köpeklerini görüyorum böyle. Ayaklarında falan sıkıntılar oluyor. Onları böyle veterinerlere falan götürmek isterim. Çevrece olarak. Kendimce yani... Kendim için değiştirmek istediğim fazla bir şey yok yani. Normal.

Araştırmacı: Memnunsun o zaman hayatından.

E.B3.: Kendimden memnunum yani. Değiştirmek istediğim bir şey yok.

Araştırmacı: Peki değiştirmek istediğin şeyleri neden değiştirmek istersin?

E.B3.: Yani çünkü bazı insanların cidden yardıma çok ihtiyaçları var ve devletimiz maalesef bunu göremiyor. Bazılarına yardım ediyor. Bazılarına yardım etmedikleri için o insanlar zor durumda kalıyor. Ben de onlara yardım etmek istiyorum. Sokak köpeklerine gelince de yani o da bir canlı sonuçta yani. Onun da bir canı var. Onların sakat yürümesi insanın içi bir cız ettiriyor yani onlara da yardım etmek istiyor yani. Bazen böyle şeylerde filan görürsem onun önüne koyuyorum yani yesin diye. Yani bunları değiştirmek istiyorum ihtiyaçları oldukları için. (E.B3., Erkek, 14, Arnavutköy)

Bazı çocuklar da ‘yoksul ötekiler’e yönelmiş kurtarıcı rolünü bireysel olarak yardım etmekle inşa etmek yerine sistem ve yapı kaynaklı sorunun kendisinin, yoksulluk sorununun çözülmesine işaret etmektedir:

Araştırmacı: Hayatta neleri değiştirmek istersin?

H.D.: İnsanların insanlara başka insanlara zarar vermelerini istemezdim. Değiştirmek isterdim onları. Sonra hiçbir insanın başka bir insan tarafından canının alınmasını istemezdim. Değiştirmek isterdim öyle. Başka... (düşünme) yoksulluğun çaresini bulmak isterdim, her insanın başka insanlardan daha düşük olmasını istemezdim. Aynı orta derecede, her insanın aynı şekilde olmasını isterdim. Başka bir şey yok. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Yukarıdaki anlatısında H.D. “aynı orta derecede” kelimeleri ile yoksulluğun eşitsizlik boyutunu vurgularken, başka bir katılımcı çocuk yoksulluğu “adalet” kavramı ile ilişkilendirerek yoksulların ezilen taraf olması durumuna işaret etmektedir:

Araştırmacı: Neleri değiştirmek isterdin hayatta şöyle bir düşündüğünde?

B.A.: Adaletsizliği.

Araştırmacı: Adaletsizliği mi? Peki bu adaletsizlik senin şahsında hissettiğin bir şey mi genel olarak ülkede böyle bir sıkıntı mı olduğunu düşünüyorsun?

B.A.: Genel olarak.

Araştırmacı: Genel olarak. Peki, o adaletsizliği biraz daha açsan. O adaletsizlikten neyi kastediyorsun?

B.A.: Yani nasıl desem büyük olan küçüğü ezer, eziyor gibisinden bir şey.

Araştırmacı: O büyük olan ne peki mesela, küçük olan ne?

B.A.: Büyük olan zengin olan, fakir olanı ezer gibisinden.

Araştırmacı: Bunu ortadan kaldırmak isterdim o yüzden diyorsun.

B.A.: Hı hı. (Erkek, 13, Sultanbeyli)

Çocukların gelecekle ilgili hedefleri, değiştirmek istedikleri dikkate alındığında kendi yaşamlarından çok kendi dışındaki başta ailelerini, sonra da ‘çağdaşlar’ı olarak ‘yoksul ötekiler’i daha odağa yerleştirildiği görülmektedir. Aral (2016: 46)’ın yaptığı çalışmada da çocuklar “elinde sihirli bir değnek olsa ne yapardın?” sorusuna verdikleri cevaplar da kendileri ile ilgili durumlar dışında çocukların “ebeveynlerine iş sağlamak”, “adaleti sağlama”, “insanlara yardımcı olma” gibi saiklerle ailelerine ve topluma yöneldikleri görülmektedir. Ridge (2002: 106-108)’nin çalışmasına bakıldığında ise bazı çocukların gelecekleri ile ilgili olarak çok endişeli oldukları ve güvencesiz hissettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocukların gelecekle ilgili algılarında ve değiştirmek istedikleri şeyler ve hedefleri temelindeki gelecek

planlamalarında farklılıklar görülmektedir. Bununla birlikte gelecekte daha fazla ekonomik imkana erişme, ailesinde hasta olma durumlarında çocukların aileleri gelecek planlamasına dahil olmaktadır. Bir katılımcı da çocuklarının kendisi gibi yoksul olmaması için geleceğiyle ilgilenmektedir.

Kurtarıcı çocuk tipinde çocuklar içinde bulundukları yoksulluk durumuna karşı aldıkları tavırda, gündelik yaşamda karşılaştıkları zorluklara karşı geliştirdikleri stratejilere ve onların saiklerine dikkat ettiğimizde kendi ihtiyaç ve isteklerini bastırarak veya öteleyerek, onlar üzerinde denetim ve kontrol sağladıkları ön plana çıkmaktadır. Çocuklar ve ebeveynleri arasındaki ilişkinin karşılıklı anlayışa dayanan uzlaşma şeklinde geliştiği görülmektedir. Bu ilişkide ebeveynler modern anlamdaki otorite sahibi ebeveyn statüsünden uzaklaşırken, çocuklar da modern çocukluk imgesi ve gerçekliğinden uzaklaşmaktadır. Çocuklar gündelik yaşamda üstlendikleri roller ve sorumluluklar nedeniyle modern anlamdaki çocukluk formundan feragat etmektedir. Öbür taraftan çocuklara muhtaç olma ebeveyn otoritesinden eksiltmektedir. Otoritenin biçimi ve niteliği modern ebeveyn-çocuk ilişkisindeki otorite olgusundan farklılaşmaktadır. Yoksulluğun hakim olduğu koşullar altında çocuklar tarafından gösterilen fedakarlık ve özveri modern anlamdaki otoriteden ödün vermeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla kendinden ödün vererek aileyi ve ‘yoksul ötekiler’ olarak önemli diğerlerini yönelik duyarlılık temelinde gelişen diğergamlık çocukların bağ kurma deneyiminin önemli bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.2. İkameci Çocuk

İkame etme yoksulların gündelik yaşamlarında mevcut olanı dönüştürme becerisi ve olmadığında yerine alternatif üretme temelinde ortaya çıkan ve sık karşılaşılan bir gerçekliktir. Şentürk (2008: 144) yoksulların gelir-gider dengesini yönetemediklerinden dolayı birçok ihtiyaçlarından vazgeçtiklerini veya kısıtlıklarını ileri sürmektedir. Bununla ilişkili olarak onların hayatın her alanında kısma ve yerine ikame edebilme becerilerine sahip olduklarını; zaman içerisinde bu becerilerin çocuklara aktarıldığını ifade etmektedir. Bu argümanı dikkate aldığımızda, bu çalışmada ikame etmenin özel olarak çocukların yoksullukla baş etme stratejilerinde

önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Çocukların ikame etme pratiğini gündelik yaşamın birçok alanında ve farklı stratejiler aracılığıyla operasyonel bir şekilde yerleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca bu gerçeklikle çocukların çoğunluğunun gündelik yaşamında karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda yoksul çocukların faillik türlerinden biri olarak ikameci çocuk tipinin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir.

İkameci çocuk tipi, yoksullukla baş etme stratejisi olarak harçlıklarını biriktiren, birlikte kullanma, ödünç alma stratejileri dışında geri dönüşüm yapma, hobi geliştirme, evden yemek götürme, otobüs kullanmak yerine yürüme, ikinci el kullanma, kitap okuma, resim yapma vb. alternatif stratejiler geliştirendir. Bu tipte çocuklar bireysel olarak harçlıklarını biriktirirken; geri dönüşüm yapma, hobi geliştirme gibi alternatif stratejiler geliştirirken, kolektif olarak da akranlarıyla ilişkileri temelinde birlikte kullanma ve ödünç alma stratejileri geliştirmektedirler. Alternatif stratejiler ile birlikte kullanma ve ödünç alma stratejileri daha çok hakim tüketim kültürü dışında konumlanan pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki çocuklar ihtiyaç veya isteklerini yaygın olan tüketim pratiklerinden farklı yollarla gidermektedirler.

Çocuklar yoksun oldukları alanlarda, diğer bir ifadeyle kendilerinde olmadığında yerine ikame etmek için stratejiler geliştirmektedir. Stratejilerin saiklerini dikkate aldığımızda ise çocukların çoğunlukla kendisinde olamayan bir şeyi başka birinde gördüklerinde, okul ve kıyafet ihtiyacını karşılamak, ödev yapmak, sosyal ve kültürel aktivitelere katılmak gibi saiklerle bu stratejilere başvurdukları görülmektedir. Bu tipte ilgi çocuğun kendisine ve kendi ihtiyaç ve isteklerine yönelik olduğundan dolayı gündelik yaşamda daha bireyci tutum ve varoluş biçimi hakimdir. İki tür ikameci çocuk tipi vardır: İlki yoksunluk alanlarına yönelerek ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için tamamen bireysel olarak eylem tarzı olan harçlıklarını biriktiren; geri dönüşüm, hobi geliştirme gibi alternatif stratejiler geliştiren çocuktur. İkincisi yine aynı saiklerle fakat eylem tarzı olarak kolektif nitelik taşıyan birlikte kullanma veya ödünç alma pratiği geliştiren çocuktur. İlkinin istisnası bazı çocukların hayallerini gerçekleştirmek ve çok parası olması saikleriyle harçlıklarını biriktirmesidir.

İkincisinin istisnası çocukların bazı durumlarda kollektif eylemlerinde akranları veya arkadaşlarının yerini aile veya ebeveynin alabilmesidir.

3.3.2.1. Harçlıklarını Biriktirerek İhtiyaç veya İsteklerini Karşılama

İkameci çocuk tipinin ilk türünde çocuklar yoksullukla baş etmek için *harçlıklarını biriktirme stratejisi* geliştirmektedirler. Bir önceki kısımda *kurtarıcı çocuk* tipinde de çocuklar harçlıklarını biriktirmektedir fakat orada aile bütçesine katkı sağlama karakteri taşımaktadır. Bu tipte ise çocuklar harçlıklarını kıyafet almak, okul ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyal ve kültürel aktivitelere katılma gibi saiklerle biriktirmektedir. Çocuklardan 6 tanesi part-time veya ücretli işte çalışarak para biriktirmektedir. Böyle bir durumda Ridge (2002: 40-48) çocukların paralarını açıkça yönettiklerini ve onların kendi ihtiyaçlarını gidererek doğrudan olmasa da dolaylı olarak aile bütçesine katkı sağladığını söylemenin mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ikameci çocuğun bu türünde çocuklar aslında bir yandan hem paralarını yönetmekte hem de maddi ve sosyal bakımdan ihtiyaçlarını karşılayarak dolaylı yoldan aile bütçesine destek olmaktadır.

Harçlıklarını biriktiren çocukların deneyiminde yaş, cinsiyet, aile yapısı, yaşanılan semt, yapısal veya kültürel etmenler gibi belirleyicilerle karşılaşmamaktadır. Çünkü bu strateji çocukların gündelik yaşamlarında genelleşen bir örüntü olarak karşımıza çıkmakta; diğer bir ifadeyle çocukların geneli tarafından başvurulmaktadır. Bununla birlikte harçlık biriktirme stratejisinin üç önemli unsuru bulunmaktadır: İlki *işlevsellik düzeyi*, ikincisi *dönemsel ve hedef-odaklı olma*, üçüncüsü *kaynaklardır*. İşlevsellik düzeyi, stratejinin çocukların saikleri temelinde ne kadar sonuç üretip üretmediği yanında çocukların çeşitli alanlarda veya çeşitli saiklerle bu stratejiyi kullanıp kullanmadığı ve başvuru ilk yöntem olup olmaması ile ilişkilidir. Katılımcı çocuklardan biri biriktirdiği harçlıklarıyla hem isteklerini alabilirken hem de akranları veya arkadaşları ile vakit geçirme, sosyalleşme imkanı elde edebilmektedir:

Araştırmacı: ... Para biriktirebiliyor musun?

G.Y.: Para biriktiriyorum. Hani mesela bir şey için biriktiriyorum. Parayı topluyorum. Ondan sonra o şeyi alıyorum. Ama çok pahalı bir şey için biriktiremiyorum tabi. Annemin verdiği harçlık ancak ona yetiyor.

Araştırmacı: En fazla ne kadar biriktirebilmiştin mesela?

G.Y.: En fazla 350 lira biriktirdim.

Araştırmacı: Biriktirdin. İyiymiş. Ne yaptın peki onla?

G.Y.: Ne yapmıştım? Evde olan bir şey aldım. Tablet almıştım. Tablet bilgisayar almıştım mesela.

Araştırmacı: Tablet bilgisayar aldın kendine?

G.Y.: Evet.

Araştırmacı: Tamam bakalım. Onun dışında nelere harcıyorsun peki biriktirdiğin parayı?

G.Y.: Biriktirdiğim parayı... Böyle mesela toplu biriktiriyorum. Akşama kadar mesela bayramda falan gidiyoruz şeye, Gaziosmanpaşa'da olan Vialand'e. Arkadaşlarım da biriktiriyor. Mesela o gün 50 liraydı Vialand. Öğrencilere özeldi galiba. 50'şer lira biriktirdik arkadaşlarla gün boyu orda durduk öyle. (Erkek, 14, Sultangazi)

Ridge (2002: 42-43) paranın arkadaşları ile dışarı çıkmak ve sosyal aktivitelere katılma bakımından çocuklar için önemli olduğunu ifade etmektedir. Bunun için çocuklar ailelerine ısrar etme, duruma katlanma, evde yaptıkları işler karşılığında para alma gibi stratejiler yanında hırsızlık veya illegal aktivitelere başvurma gibi alternatif stratejilere başvurdıklarını ileri sürmektedir. Bu çalışmada ise çocuklar sosyal ve kültürel aktivitelere katılmak için harçlıklarını biriktirmekte veya okul ve yerel yönetimlerin ücretsiz olarak sunduğu hizmetlerden faydalandıkları görülmektedir. Ayrıca çocukların anlatılarına bakıldığında ev işlerinde aileye yardım etmekle birlikte karşılığında para alma gibi bir örnekle karşılaşmamaktadır. Bunun yerine bazen kız çocuklarının annelerine yaptıkları işlerde yardım ettikten sonra para aldıkları örneklerle karşılaşmıştır:

Araştırmacı: ... Annen dışında sana haclık veren oluyor mu?

E.S.: ... Mesela annemle şuan merdivenleri siliyoruz. Sildikten sonra para alacağız. 50 milyon filan annem bana verecek. Belki 20 filan da verebilir. Sildikten sonra babama diyorum ki "Baba bana 5 lira versene." Arada bir bana veriyor öyle.

Araştırmacı: Sen o zaman annen merdivenleri silerken ona yardım mı ediyorsun?

E.S.: Ben süpürüyorum. Bir kat bitince annem süpürüyor, ben siliyorum viledayla. O süpürüyor, ben siliyorum. Ama benim ellerim böyle yorulduğu için annem daha fazla siliyor böyle. (Kız, 11, Sultangazi)

Çocuklardan iki tanesi biriktirdikleri harçlıklarını kıyafet ihtiyaçlarını karşılamak ve arkadaşları veya akranları ile vakit geçirmek için harcadıklarını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Peki bu karşılayabileceğin ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsunuz?

B.Ö.: Birikimlerimle falan

Araştırmacı: Birikimden kastın ne?

B.Ö.: Harçlık biriktiriyorum. Daha sonra akraba eş dost onlardan biriktirdiklerim, topladığım harçlıklar.

Araştırmacı: Anladım peki neler alıyorsun onlarla?

B.Ö.: Ayakkabı aldığım oluyor, pantolon aldığım oluyor. Bazen gezip harcadığım oluyor. Değişiyor.

Araştırmacı: Anladım peki ne kadar biriktirdin?

B.Ö.: 300 yakın biriktirmişliğim var.

Araştırmacı: Çok iyi biriktirmişsin. Şu an var mı harcadığın mı?

B.Ö.: Harcadığım.

Araştırmacı: Harcadığın, peki bir yerlere gidiyorum falan dedin ya nerelere gidiyorsun mesela?
B.Ö.: Pek de uzaklara değil yani Esenkent’e gezmeye gidiyorum mesela. Daha sonra Köyiçi falan.

Araştırmacı: Kiminle gidiyorsun?

B.Ö.: Arkadaşlarla falan. (Erkek, 14, Esenyurt)

Daly&Leonard (2002) ve Ridge (2002)’nin çalışmalarında çocukların harçlıklarını biriktirme saiklerinde *kıyafet* ön plana çıkmaktadır. Daly&Leonard (2002: 152) çalışmasında çocuklar çoğunlukla harçlıklarını kıyafet almak için kullandıklarını ifade ederken (Ridge, 2002: 67)’nin çalışmasında daha küçük çocuklar dışında çocukların çoğunluğu kıyafetin kendileri için önemli olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla çocukların harçlıklarını kullanma örüntüleri arasında kıyafetin popüler olduğu görülmektedir. Onların bu tercihlerinde akranları arasında ‘uygun’ veya ‘doğru’ kıyafeti giymemenin olumsuz sonuçları olabileceğine dair baskı etkili olmaktadır (Daly&Leonard, 2002: 152-153). Ridge (2002: 66)’nin çalışmasında da çocuklar kıyafetin önemini ve akranlarına uyum sağlamak için ‘doğru’ görünüşü sürdürme çabalarını vurgulamaktadır. Çünkü kıyafet çocukların bir sosyal gruba girme ve onun bir parçası olmanın gereklerinden biridir. Sonuç olarak kıyafet çocukluğun önemli sosyal statü göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ridge, 2002: 57, 67). Bu çalışmada ise çocuklar hane bütçesine destek olma amacından sonra sosyal ve kültürel aktivitelere katılmak için harçlıklarını biriktirdikleri ortaya çıkmıştır.

İşlevsellik düzeyindeki diğer boyut harçlıklarını biriktirmenin ilk başvuru olan yöntem olup olmamasıdır. Çocuklara “genel olarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musun?” sorusu sorulduğunda ikisi doğrudan harçlıklarını biriktirerek ihtiyaçlarını karşıladıkları cevabını vermiştir. Bu çocukların ikisi de tek-ebeveynli ailede yaşamaktadır. Onlar biriktirdikleri harçlıklarını okul ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıklarını ifade etmiştir:

Araştırmacı: ... Genel olarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musun?

H.D.: [Duraksama] Evet.

Araştırmacı: Nedir o karşılayabildiğin ihtiyaçların mesela?

H.D.: Okul kıyafetleri, kendi harçlıklarımı toplayıp alabiliyorum. Kendi ihtiyaçlarımı karşılayabilirim. E başka... Siz sorabilir misiniz başka soru, ben cevaplayayım?

Araştırmacı: Tamam. Harçlıklarını nasıl elde ediyorsun peki? Dedin ya harçlıklarımı ihtiyaçlarımı alıyorum diye.

H.D.: Verilen yardımlarla, annem bize veriyor, okul harçlıklarını, ben topluyorum kumbarada. Gidiyorum kendime okul üstleri filan alıyorum.

Araştırmacı: Yaaa. Kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum diyorsun. Biriktiriyor musun peki o kadar?

H.D.: Hı hı [Evet]

Araştırmacı: Ne kadar mesela biriktiriyorsun?

H.D.: Eee... Yani dönemin sonuna kadar 70-80 gibi bir şey. Öyle biriktiriyorum. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Peki bu işlevsellik harçlık alma bakımından kaynakların çeşitliliği ile mi, yoksa çocukların beceri düzeyi veya faillik performansı ile mi ilişkilidir? Harçlık biriktirmeyi hayatlarında işlevsel hale getiren çocukların gelir koşulları dikkate alındığında hepsinin aldıkları yardımlarla geçindikleri ve ailede iş gücüne katılımın olmadığı; biri dışında diğerlerinin anne ile babalarının boşanmış olduğu görülmektedir. Çocuklar harçlıklarının kaynaklarının ise yukarıdaki diyalogta da görüldüğü gibi ailelerinin onlara verdikleri harçlıklar olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla işlevsellik kaynakların çeşitliliğinden çok çocukların beceri düzeyiyle, faillik potansiyelleri ile ilişkilidir.

Stratejinin işlevselleşmesine karşı olarak bir de işlevin bozulduğu durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Bunun iki nedeni vardır: Biriktirilen harçlığın yetersiz kalması ve ebeveynin izin vermemesi. Biriktirilen harçlığın ihtiyaç ve isteklerin karşılanmasında yetersiz kalması daha sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Paranın yeterli olmaması bazen bisiklet, paten gibi alınmak istenen şeylerin çocukların harçlık miktarları göz önüne alındığında pahalı olmasından kaynaklanmaktadır:

Araştırmacı: ... Para biriktirebiliyor musun?

E.A.: Eskiden 50 lira biriktirmiştım.

Araştırmacı: Eskiden derken ne zaman?

E.A.: Bayramdan önce.

Araştırmacı: Ramazan bayramından önce mi?

E.A.: Hıhı. [Evet]

Araştırmacı: Bu ramazan bayramından önce. O parayı nasıl biriktirdin peki?

E.A.: Babam hep bize... Babam 12 lira verdi ikimize de. Annem de şey zaten bozukları filan verdi. 5 lira da verdi. Onlardan biriktirdim.

Araştırmacı: Neden biriktirdin?

E.A.: Ağabeyim de biriktirdim. O benden daha çok 55 lira biriktirdi. 5 lira fazla biriktirdi.

Araştırmacı: Neden biriktirdin peki?

E.A.: Daha fazla param olması için. Bir de paten almak için dedim ama alamadım.

Araştırmacı: Neden alamadın?

E.A.: Pahalıydı.

Araştırmacı: Ne kadarmış paten?

E.A.: Bir milyoncu 50 lira ama ben işte unuttum o gün. O yüzden paten almayı unutmuşum o yüzden. Annem hep aldı. (Kız, 11, Sancaktepe)

Paranın yeterli olmaması bazen de çocukların kendi başka ihtiyaçlarından veya evin giderlerinden dolayı almak istedikleri için gereken miktarı biriktiremediklerinden kaynaklanmaktadır:

Araştırmacı: ... Peki ailen sana düzenli harçlık veriyor mu?

F.V.: Haftada bir veriyorlar.

Araştırmacı: Bu sana yetiyor mu?

F.V.: Yok.

Araştırmacı: Yetmiyor mu? Anladım, peki aldığın harçlığı nelere harcıyorsun?

F.V.: Topluyorum, bisiklet almaya çalışıyorum ama onlar da olmuyor. Şey, annelere bir şey alıyoruz, paralarla annelere un alıyoruz filan. Yemek ihtiyaçlarını alıyoruz. Ben yine bisiklet alamıyorum.

Araştırmacı: Ailenin sana verdiği harçlıkları sen anneni mi veriyorsun yine?

F.V.: Evet.

Araştırmacı: Evin ihtiyaçları karşılarsın diye mi?

F.V.: Evet. (Erkek, 12, Sultanbeyli)

Çocuklar bazen ailelerinden farklı amaçlara sahiplerdir ve bu aleni veya gizli şekiller alabilen çatışma, memnuniyetsizliğin dışavurumuna ve karşıtlığa yol açabilmektedir. (Kuczynski, 2003: 7). İşlevin bozulması ebeveynlerin müdahalesinden kaynaklanan örneklerde üç çocuğun harçlıklarını biriktirmesine rağmen isteklerini karşılayamamaktadır. Barbie bebek, paten gibi oyuncak isteklerini almak için harçlıklarını biriktirseler de “artık büyüdüğü için bebekle oynayamayacağı” veya “patenden düşüp kendisine zarar vereceği” gibi gerekçelerle aileler tarafından engellendikleri görülmektedir:

Araştırmacı: ... Para biriktirebiliyor musun?

Z.G.: Dayanamıyorum harcıyorum. O 20 TL babamda o yüzden.

Araştırmacı: Babanda mı duruyor?

Z.G.: Hı hı. [Evet]

Araştırmacı: Harcamamak için babana mı verdin?

Z.G.: Hı hı. [Evet]

Araştırmacı: Ama biriktiriyorsun yani ara ara?

Z.G.: Ara ara.

Araştırmacı: Tamam ne alıyorsun peki onlarla?

Z.G.: Onlarla yani Barbie bebeğim olmadığına göre gideceğim ihtiyacım zaten elbiseler de yok. O yüzden de Barbie bebek almayı düşünüyorum. Annem izin vermiyor.

Araştırmacı: Söyledin mi annene?

Z.G.: Anneme söyledim. İzin vermedi.

Araştırmacı: Ne dedi peki?

Z.G.: Dedi ki “Sen büyüdün artık oyuncak filan olmaz.” Barbie bebek istiyorum. Şey pazarda gördüm zaten. Onu almak istiyorum. (Kız, 12, Sancaktepe)

Kurtarıcı çocuk tipinde sorumluluk alarak gönüllü olarak ‘küçük yetişkinler’ olarak gündelik yaşamda konumlanan çocuklar burada ise, aileler (özellikle anneler) tarafından yoksunluğun maskelenmesi amacıyla ‘küçük yetişkinler’ olarak inşa edilmektedirler.

Biriktirdiği harçlığının bir kısmını yeğenlerine verdiğini söyleyen katılımcı çocuklardan biri, biriktirdiği harçlıklarla paten almak istediğini fakat babasının buna izin vermediğini ifade etmektedir:

E.B.4: ... 30 TL mi ben eve getirdim. Burada kendime elbise de aldım. Yani paraları topladığımda sevdiğim şeyler alıyorum. Mesela paten sürmeyi sevdiğim için paten almak istedim ama babam izin vermedi. “Yok, alamazsın.” diyor. “Gidip de kendine istediğin her şeyi alabilirsin ama paten yok.” diyor sana. “Paten yok.” (Kız, 12, Esenyurt)

Daly&Leonard’ın çalışmasında çocukların çoğunun harçlıklarını istedikleri şekilde kullandıkları, tercihlerine izin verildiği, nadiren aile tarafından sınırlandırıldığı; dolayısıyla onların kendi ihtiyaçlarını karşılayarak ailelerin zorlamalarından kısmen çıkmaya çalıştıkları görülmektedir (Daly&Leonard, 2002: 152-153). Bu çalışmada da çocukların anlatılarına bakıldığında, harçlıklarını büyük ölçüde kendilerinin kontrol ettiği anlaşılmıştır.

Harçlık biriktiren çocukların deneyimindeki ikinci önemli unsur veya bileşen onların harçlıklarını çoğunlukla dönemsel olarak ve hedef-odaklı biriktirmeleridir. İkameci tipte harçlıklarını biriktiren çocukların neredeyse yarısı bu unsuru deneyimlerinde içselleştirmektedir. Geziye katılmak, okul ihtiyaçlarını karşılamak, sinemaya gitmek gibi saiklerle para biriktiren; ihtiyacı olduğunda harçlığını biriktirdiğini veya ihtiyacı olmadığında para biriktirmediğini söyleyen çocukların oldukça rasyonel ve planlı olmalarından hareketle stratejilerdeki bilinçlilik hali ön plana çıkmaktadır. Katılımcı çocuklardan birinin ifadeleri geliştirilen stratejideki hedef-odaklı olma ve dönemsel niteliği açıkça göstermektedir:

Araştırmacı: Para biriktirebiliyor musun?

S.T.: Bir ara biriktiriyordum. Bir gezi vardı, gidecektim, dedem veriyordu ben de vermene gerek yok dedim. O paradan aldım.

Araştırmacı: Yaaa ne kadar biriktirdin?

S.T.: Vallahi ben biriktiriyordum bir aydır çalışıyordum, geziye gideceğimiz gün 55lira vardı.

Araştırmacı: Kumbaranda var mıymış o kadar para?

S.T.: Biriktiriyordum. Fazla da şey yapmadım.

Araştırmacı: Neden peki, ne zamandan beri para biriktiriyorsun, ne zaman para biriktirmeye karar verdin?

S.T.: Valla ben biriktiriyorum, bir biriktirmiyorum yani.

Araştırmacı: Neye göre değişiyor biriktirip biriktirmemen?

S.T.: Mesela ben düşünüyorum mesela, ileride gezi olacak, mesela hocalar önceden haber veriyor biriktiriyorum. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Ridge (2002) ve 74-78) ve Daly&Leonard (2002) çalışmalarında çocukların harçlıklarını biriktirerek okul gezisi gibi sosyal aktivitelere katılmaları örneklerine rastlanmamaktadır. Bunun yerine çocukların okul gezileri katılabilmeleri için fonlar

oluşturulmaktadır: Geziler ya ücretsiz olmakta ya da çok ucuz bir maliyetle yapılmaktadır. Bu çalışmada çocukların harçlıklarını bu alanda kullandıkları görülmektedir.⁵⁵

Başka bir katılımcı çocuk ise okul ihtiyaçlarını karşılamak için harçlıklarını biriktirdiğini ifade etmektedir:

Araştırmacı: Peki para biriktirebiliyor musun?

A.K.: Evet biriktirebiliyorum.

Araştırmacı: Nasıl biriktiriyorsun bunu?

A.K.: Babamın verdiği paraların yarısını harcıyorum, yarısını da saklıyorum. Öyle hani biriktirebiliyorum.

Araştırmacı: Peki ne yapıyorsun sonra onlarla?

A.K.: Mesela en son biriktirdiğimle babalar günü için babama hediye almıştım.

Araştırmacı: Yaa (gülüşmeler)

A.K.: Evet. Üç yüz tl'ye yakın biriktirmiştım.

Araştırmacı: Baya da biriktirmiştın.

A.K.: Babama hediye almıştım.

Araştırmacı: Tamam. Ne güzel.

A.K.: Okullar için biriktiriyorum, okullar açılıyor. Masraflar artacağı için onun için biriktiriyorum.

Araştırmacı: Okul ihtiyaçlarını karşılamak için mi?

A.K.: Evet. Onun için de biriktiriyorum. (Kız, 13, Sultanbeyli)

Başka bir katılımcı çocuk hedef-odaklı ve dönemsel niteliğe ek olarak önlem amaçlı harçlıklarını biriktirme kendi deneyiminde ön plana çıkarmaktadır:

Araştırmacı: Nasıl biriktiriyorsun peki parayı?

M.S.: Harçlık verdiklerinde ya da misafir geldiğinde kumbarama koyuyorum verirlerse.

Araştırmacı: Misafir geldiğinde de mi harçlık verdikleri oluyor?

M.S.: Arada bir.

Araştırmacı: Anladım. Peki bu söylediğin harçlıklarını biriktirmiştın ya ara ara, nelere harcadın mesela o biriktirdiğin para ile neler aldın şimdiye kadar, şöyle bir düşünsen?

M.S.: Ayakkabı aldım.

Araştırmacı: Ayakkabı aldın, başka?

M.S.: Ben çok olmadı para biriktireli, yeni açtım kumbaramı, o zaman almıştım. Başka da yok.

Araştırmacı: Ayakkabı aldın şimdiye kadar sadece. Peki dedin ya çok olmadı para biriktireli diye, ne zamandan beri biriktiriyorsun?

M.S.: Bilmiyorum ki.

Araştırmacı: Biriktirmene sebep olan bir şey oldu mu, nasıl o kararı verdin?

M.S.: İhtiyaçlarını karşılamak için biriktiriyorum. Sebep olan da şimdi birden biriktirince, birden para harcayınca şey oluyor kalınca biriktirmem daha iyi oluyor para kalınca. Biriktirince daha kolay şey yapılıyor. Birden para isteyince veremedikleri de oluyor, verebildikleri de oluyor. O yüzden. (Erkek, 12, Sultangazi)

Üçüncü önemli unsur veya bileşen çocukların harçlıklarını elde etme biçimleri diğer bir ifadeyle *kaynaklarla* ilişkilidir. Buna göre kaynaklardaki çeşitlilik boyutu çocukların harçlıklarını biriktirme stratejilerinde belirleyici olabilmektedir.

⁵⁵ Aynı zamanda sosyal ve kültürel aktivitelere katılabilmeleri için okul tarafından çocuklara imkanlar da sağlanmaktadır. Bu kısım *kurumlara entegre çocuk* tipinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Kaynaklardaki çeşitliliği inceleme bakımından onları çocukların kendilerini ve ailelerini kapsayan içsel kaynaklar; akraba, komşu, misafir, öğretmen, burs yanında bayram harçlıkları gibi dışsal kaynaklar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Ailesinin verdiği harçlıklar dışında akrabalarından ve komşularından harçlık alan katılımcı çocuklardan biri, biriktirdiği paraların bir kısmı ile kumbara aldığını ifade etmektedir. Önceden de para biriktirmek için kutu kullanması harçlık biriktirme stratejisinin onun yaşamında yerleşik bir deneyim olduğunu düşündürmektedir:

Araştırmacı: Peki para biriktirebiliyor musun?

E.V.: Annemler okula gittiğimde bana para veriyorlardı mesela. Onların verdiği paralarla idare ediyordum biriktirebiliyordum. Dayımlar mesela Tokat'a gittiğimizde dayımlar bana para veriyorlardı. Onları biriktiriyordum. Bayramlarda para verince biriktiriyordum. Komşularımız para veriyordu onları biriktirebiliyordum.

Araştırmacı: Peki o biriktirdiğin paraları nereye harcıyordun?

E.V.: En son istediğim bir kitap vardı. Onu aldım.

Araştırmacı: Neydi o kitap?

E.V.: İnkılap Tarihi kitabıydı, 8. sınıf.

Araştırmacı: Ders kitabı mı?

E.V.: Akıllı inkılap mı öyle bir şeydi.

Araştırmacı: Başka biriktirdiğin parayla aldığı şeyler oldu mu yakın zamanda?

E.V.: Kendime kumbara almıştım, yeni bir kumbara. Şey koyuyordum bir tane kutuya koyuyordum ama kendime yeni bir kumbara almıştım. Ona koyuyordum. Çanta aldım kendime. (Kız, 14, Esenyurt)

Bayram harçlıkları da çocukların para biriktirmelerine olanak sağlayan dışsal kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların anlatılarına bakıldığında 1/3'inin bayram harçlığı aldığı ortaya çıkmıştır. Düzenli olarak ailesinden harçlık aldığını ve bunun ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğunu ifade eden katılımcı çocuklardan biri bayramlarda akrabalarından harçlık aldığını ifade etmiştir:

S.S.: Bayramlarda köye gittiğimizde doktor amcam var benim. Gittiğimizde verir bana yani. Zaten her sene gitmiyoruz. Bir sene gidiyoruz. Bir sene gitmiyoruz. Yani şey olmuyor yine. Annem tek çalışan kadın ya. Zaten biletler de fazlaymış. Gittiğimizde veriyor bana amcam. Burada da kimsenin kapısına gitmiyorum bayramda şey yap diye öyle. Büyüklerimi, teyzemi falan kutluyorum. Onlarda şey veriyor harçlık öyle. (Kız, 15, Esenyurt)

Yukarıda yer alan iki anlatıda çocukların dışsal kaynaklar bakımından çeşitliliği deneyimlediği görülmektedir. Yine de içinde bulundukları yoksulluk durumu düzey bakımından farklılaşmaktadır: E.V., S.S.'ye göre yoksulluğu daha derinden yaşamaktadır. Şöyle ki E.V.'nin babasının engellilik durumundan dolayı istihdam dışı kalırken, S.S.'nin ailesinde anne ile baba ayrı olmasına rağmen birden fazla aile üyesi çalışmaktadır. Dolayısıyla aile yapısından istihdamın yoksulluğu daha derinleştiren bir etkide bulunduğu anlaşılmaktadır.

Daly&Leonard (2002: 152) Christmas ve doğum günü gibi özel günlerin de çocukların harçlık biriktirme kaynaklarından biri olduğu ifade etmektedir. Hoek (2005: 31) daha küçük yaştaki çocukların çözüm üretme bağlamında harçlıklarını veya doğum günü paralarını biriktirerek kendilerine oyuncak aldıklarını ifade etmektedir. Bu çalışmada ise aynı kaynak kültürün etkisiyle farklılaşmaktadır: Doğum günü ve Christmas harçlıklarının yerini bayram harçlıkları almaktadır. Dolayısıyla çocukların baş etme stratejilerinde kaynakların kültürel boyutu ön plana çıkmaktadır.

Ridge (2002: 41) çocukların az miktarda para alsalar bile bunun onlara özerklik ve parasal durumlarını sınırlı olsa da kontrol etme imkanı sağladığını düşünmektedir. Bu bağlamda düzenli harçlık alabilen çocukların mali veya parasal durumlarını kendi tarzlarında ve kısmen yönetebildiklerini söylemek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte harçlık almanın düzensizleştiği veya kaynakların kısıtlı olduğu koşullarda aynı şeyi söylemek için daha ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

Kaynak çeşitliliği bakımından daha kısıtlı kaynağın yani içsel kaynakların belirleyici olduğu deneyimler de karşımıza çıkmaktadır. Burada çocukların harçlıklarını biriktirme imkanı doğrudan ailenin gelirine veya onları destekleme durumuna ve çocukların beceri düzeyine bağlı olmaktadır. Ailenin bu deneyime dahil olması çocuklarla aileleri arasındaki iş birliğinin bir göstergesidir. Bazı durumlarda aileler çocukların stratejilerine onların amaçlarına ulaşmasında iş birliği yaparak destek olmaktadır:

Araştırmacı: ... Peki, böyle yiyecek, içecek, kıyafet konusundaki ihtiyaçlarınızı karşılayabiliyor musunuz?

E.S.: Kıyafet her zaman alamıyor. Mesela ben beden kıyafeti istemiştım. Annem onu almaya çalıştı. Ben para biriktirdim biraz. Annem biraz böyle toplamaya çalıştı. Öyle öyle sonra aldım bir tane, hırka, alt. Annem sonra okula başvurdu. Ama bana veremediler. Çünkü beni atlamışlardı. Ondan sonra seneye Elif Hoca bana dedi ki “Ben sana seneye söz, vereceğim” dedi. Biz de “tamam” dedik. (Kız, 11, Sultangazi)

Bazı katılımcı çocuklar ise ihtiyaç veya isteklerinin pahalı olduğunu düşündüğü durumlarda veya tam tersi pahalı olmasa da ailelerinden gizleyerek kendileri ihtiyaçlarını karşılamaktadır:

Araştırmacı: Ailen sana düzenli olarak harçlık verebiliyor mu?

S.K.: Hani düzenli olarak değil de ama veriyorlar. Düzenli olarak değil.

Araştırmacı: Peki ne kadar veriyorlar?

S.K.: Günde 1 lira.

Araştırmacı: Yetiyor mu o sana?

S.K.: Yetiyor.

Araştırmacı: Ne yapıyorsun onunla?

S.K.: Harcamıyorum, onu biriktiriyorum, biriktiriyorum sonra birden bir şey istiyorum. Onu alıyorum. Annemgil de kızıyor neden biriktiriyorsun, biriktirme diye.

Araştırmacı: Peki sen niye biriktiriyorsun?

S.K.: İhtiyacım olan bir şey. Mesela diyelim ki test kitapları on liralık bir şey. Annemgile söylemiyorum, harçlıklarımı biriktiriyorum sonradan alıyorum.

Araştırmacı: Yaptın mı öyle şimdiye kadar?

S.K.: Bir kez yaptım. O da annemgil çok kızdı.

Araştırmacı: Ne almıştın biriktirdiğin parayla?

S.K.: Test kitabı almıştım. (Erkek, 13, Esenyurt)

Sonuç olarak harçlıklarını biriktirme onların gündelik yaşamda ebeveynlerine olan bağımlılığını görece azaltmaktadır. Çocuklar bir anlamda harçlıklarını biriktirerek olası yoksunluk durumlarına karşı kendilerince önlem almaktadırlar. Bu bakımdan mevcut koşulları dönüştürme becerisinin belirleyiciliğinde *çözüm*cü bir faillik türü sergilemektedirler. Son olarak, Ridge (2002) ve Daly&Leonard (2002)'ın çalışmalarında çocukların sosyal statü göstergesi *kıyafet* olurken, bu çalışmada özellikle yaşı görece küçük olan çocuklarda *oyuncak* (bebek, paten, bisiklet) sosyal statü göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.2.2. Birlikte Kullanma, Ödünç Alma

İkameci çocuk tipinin ikinci türünde çocuklar yoksullukla baş etmek için *birlikte kullanma, ödünç alma* gibi stratejileri geliştirmektedirler. Çocukların yarısından fazlası bu türde konumlanmaktadır. Bu stratejilerin saikleri çocukların özellikle akranları veya arkadaşları ile etkileşim halinde oldukları oyun ve okul gibi sosyal alanlarda ortaya çıkmaktadır. Çocuklar çoğunlukla bisiklet, paten, bebek gibi oyuncak ve bilgisayar, telefon gibi teknolojik cihazlar bakımından yoksunluk yaşama, ihtiyaç ve isteklerini karşılama saikleriyle ödünç alma daha nadir olsa da çoğunlukla birlikte kullanma stratejisi geliştirmektedirler. Bunlar kız çocuklara göre erkek çocuklar tarafından daha yoğun başvurulmaktadır. Bununla birlikte kıyafet ihtiyacının karşılanması saikiyle başvuru hediyeleşme stratejisi ise üç kız çocuğu tarafından deneyimlenmektedir.

Oyun çocukların gündelik yaşamda yoğun olarak içinde bulundukları ve akranları ile etkileşim halinde oldukları bir sosyalleşme alanıdır. Oyun aracılığıyla sosyalleşme deneyimi çocuklar tarafından iş birliği ve dışlanma olmak üzere iki şekilde

gerçekleşmektedir. Buradaki ilgimiz iş birliği temelinde gelişen oyun ilişkisidir.⁵⁶ İş birliği temelinde gelişen oyun ilişkisinde çocuklar özellikle kendi sahip olamadıkları oyuncakları arkadaşları aracılığıyla deneyimleme imkanı bulmaktadır. Özellikle bisiklet ve patene sahip olmayan çocuklar kendilerinde olmayan oyuncağın yerine arkadaşının oyuncağını ikame ederek birlikte kullanma pratiği sergilemektedirler:

Araştırmacı: Peki hayatında böyle yokluğunu, eksikliğini hissettiğin bir şeyler var mı?

M.S.: Var.

Araştırmacı: Nedir?

M.S.: Mesela bisikletim yok. Tabletim yok. Öyle.

Araştırmacı: Telefonun var mı?

M.S.: Cık [Hayır anlamında]

Araştırmacı: Bunların olmasını mı istiyorsun?

M.S.: Evet.

Araştırmacı: Peki bunlar senin için ne kadar önemli?

M.S.: Çok da değil ama var. Arkadaşlarım sürdürdüğünde bisiklet falan, ben de şey yapmak istiyorum. Bu kadar.

Araştırmacı: Anladım peki böyle arkadaşlarıyla değişmeli bindiğiniz olmuyor mu?

M.S.: Veriyorlar bazen. Bisikletlerini falan veriyorlar ara sıra. Başka bir şey gelmiyor aklıma.

Araştırmacı: Paylaşıyor yani arkadaşların seninle.

M.S.: Evet. (Erkek, 12, Sultangazi)

Yukarıdaki anlatıda geçen ifadelerde aslında paradoksal bir durumun izleri görülmektedir. Şöyle ki oyun ilişkisi bir yandan yoksunluğun deneyimlendiği alan olurken diğer taraftan iş birliği temelinde gelişen paylaşma deneyiminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Hatta oyun oynamanın kendisi yine M.S.'de çocukların yoksunluklarını geçiştirmelerinin bir aracı olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷

İkameci çocuk tipinin bu türünde çocuklar yoksunluklarını gidermek için akranları veya arkadaşları ile iş birliği halinde kendilerinde olmadığında yerine ikame etmektedir. Burada özneler-arasılık çocuklar arasındaki iş birliği temelinde gerçekleşmektedir. Çocuklar yoksullukla baş etmede gündelik yaşamdaki sen-yönelimlilik bağlamında ilgilerini akranlarına veya arkadaşlarına yöneltmektedirler. Bu türün üç önemli unsuru bulunmaktadır. *Karşılıklılık*, *rutinleşme* ve *işlevselleşme*. Bu üç unsur özneler-arasılık bağlamında ele alındığında karşılıklılık, bir yandan paylaşımın tek-tarafli mı, çift-tarafli olarak mı geliştiği, diğer taraftan paylaşımın istekli veya gönüllü olup olmadığı ile ilişkilidir. Rutinleşme, stratejinin çocuklar arasında deneyimlenme sıklığı, genelleşen bir örüntü olup olmadığı ile ilişkilidir.

⁵⁶ Diğerleri yani dışlanma temelinde gelişen oyun ilişkisi, *koru(n)macı çocuk* tipinde ele alınmaktadır.

⁵⁷ Ki bu olgusal durum *koru(n)macı çocuk* tipinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İşlevselleşme ise, harçlık biriktirmede olduğu gibi saiklerin çeşitliliği veya stratejinin farklı alanlarda operasyonel şekilde kullanılması ile ilişkilidir.

Stratejilerin önemli unsurlarından veya bileşenlerinden biri olarak karşılıklılık kavramını dikkate aldığımızda, ilk boyut paylaşmanın tek-taraflı mı çift-taraflı mı olduğudur. Okul ihtiyaçları söz konusu olduğunda paylaşma çift-taraflı olarak gerçekleşmektedir:

Araştırmacı: Hani böyle okul ihtiyaçlarında arkadaşlarınızla böyle birbirinize verdiğiniz oluyor mu diye sormuştum?

İ.M.: Evet.

Araştırmacı: Neler oluyor onlar?

İ.M.: Mesela diyelim guaj boya arkadaşım benden istiyor veriyorum. Benim ondan istediğim oluyor. O da bazen veriyor bazıları vermiyor. (Kız, 11, Sultangazi)

Okul ihtiyaçlarının maliyetinin görece daha az olması paylaşmanın çift-taraflı olarak gerçekleşmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Fakat bisiklet, paten, bebek gibi oyuncakları birlikte kullanma söz konusu olduğunda paylaşma genellikle tek-taraflı olarak gerçekleştiğidir. Zira bunlar görece daha maliyetli olduğu için zaten çocukların sahip olmadıkları, yoksunluk yaşadıkları eşyalardır. Çocuklar oyuncak başta olmak üzere kendilerinde olmayan eşyaları arkadaşları veya akranlarıyla deneyimlemektedir:

Araştırmacı: ... Senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne yapıyorsun peki?

Z.G: Ne? Barbie bebeği var. "*Oynayabilir miyim?*" diyorum. Oynayamazsam başka birisinden, yani başka birisinden izin alıyorum. O verirse oynuyorum.

Araştırmacı: Yani şey diyorsun; birlikte oynayalım diye teklifte bulunuyorsun arkadaşlarına.

Z.G: Hı hı. [Evet anlamında]

Araştırmacı: Anladım. Peki, onların kabul ettikleri oluyor mu?

Z.G.: Bazen oluyor. Bazen olmuyor. (Kız, 12, Sancaktepe)

Başka bir katılımcı çocuk ise bisikleti olmadığı için arkadaşları veya akranlarından istemenin zorluğuna işaret etmektedir:

Araştırmacı: ... Hani sen dedin ya bisiklet üzerinden gidebiliriz yine, senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne yapıyorsun?

F.V.: Eziliyorum, işte onlardan izin alarak biniyorum, onlar da bazen izin veriyor, diğerleri de izin vermiyorlar. (Erkek, 12, Sultanbeyli)

Yukarıdaki anlatı aslında bazı durumlarda paylaşma deneyiminin bir yandan ikame edebilmenin bir sonucu olarak yoksunluğu hafifletirken, diğer taraftan onun ağırlığını da çocuklara yükleyerek paradoksal bir duruma yol açabilmektedir.

Çocuklar bilgisayarı olmadığından dolayı ödevlerini yapmak için bazen internet kafeyi tercih etmekle birlikte bazen de arkadaşlarından ihtiyaçlarını karşıladıklarını ifade etmektedirler:

Araştırmacı: ... Şimdi dedin ya mesela şey “Bilgisayarım yok.” diye. Şöyle durumlar olmuyor mu mesela diyelim ki arkadaşının bilgisayarı var. İşte arkadaşına gidip arkadaşında ödevi yapma, arkadaşından ödünç alma tarzında şeyler yapmıyor musunuz?

G.Y.: Yok yapmıyoruz.

Araştırmacı: İnternet kafeye gidiyorsun.

G.Y.: Aynen. Arkadaşımdan ödünç alsam bile arkadaşım veriyor bana. Anneannem eve bilgisayar sokmak istemiyor. Nedenini bilmiyorum.

Araştırmacı: Peki, arkadaşından ödünç aldığında nerde yapıyorsun ödevini?

G.Y.: Arkadaşımdan ödünç alıyorum mesela. Anneannem istemezse geri getiriyorum. Arkadaşımdan evinde yapıyorum arada sırada. Her zamanda istenmiyor tabi. İnsan utanıyor her zaman isteyince. İnternet kafeye gidiyorum. (Erkek, 14, Sultangazi)

Karşılıklılığın ikinci boyutu çocukların paylaşımında bulunurken deneyimledikleri gönüllülük veya istekli olma düzeyidir. Çocukların bir kısmının bu stratejileri birbirleri ile gönüllü veya istekli bir şekilde deneyimlerken, diğerlerinin daha az gönüllü veya istekli bir şekilde deneyimlediği görülmektedir. Gönüllü veya istekli bir şekilde deneyimlenen birlikte kullanma ve ödünç alma stratejilerinin temel belirleyicisinin çocukların arkadaşlık ilişkilerindeki samimiyetle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü “senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne düşünürsün, ne yaparsın?” sorusuna bu çocuklardan bazılarının üzülmediğini, çünkü arkadaşlarının onlarda olmayan şeyleri kendileri ile paylaştıklarını doğrudan ifade etmektedirler:

Araştırmacı: Şimdi senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne düşünüyorsun?

E.S.: Üzülmüyorum. Çünkü arkadaşlarım benimle eşyalarını paylaşıyorlar. Ben de onlarla paylaşıyorum. Öyle öyle... Zaten benim arkadaşımda olmayan şeyler bazen bende oluyor. Biz zaten sıra arkadaşı olduğumuz için birlikte kullanıyorduk eşyalarımızı. (Kız, 11, Sultangazi)

Başka bir katılımcı çocuğun ifadeleri birlikte kullanma pratiğinin arkadaşlık ilişkilerindeki yakınlıkla ilişkisini açıkça belirleyici olduğunu göstermektedir:

Araştırmacı: Senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne yapıyorsun, ne düşünüyorsun?

H.D.: Eee onun için sevinirim. Kendim için sevinmeyebilirim.

Araştırmacı: Onun için niye sevinirsin?

H.D.: Eee beğendiği bir şeyi aldığı için sevinebilirim. Birde arkadaşım ise yani onun için sevinirim. Kendim için...

Araştırmacı: Ne düşünürsün, ne yaparsın?

H.D.: Alamadığım için sevinirim ee [düzeltiyor] üzülürüm. Başka bir şey, eğlenirim yani onun aldığı şeyle. Onun aldığı şeyler, onunla eğlenirim. İkimiz birlikte. Mesela yakın arkadaşım ise, ikimiz eğleniriz.

Araştırmacı: Öyle durumlar oluyor mu?

H.D.: Hı hı [Evet anlamında]

Araştırmacı: Paylaşıyor mu arkadaşların?

H.D.: Ben de paylaşıyorum onlar da paylaşıyor. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Yukarıdaki iki anlatı, sıklıkla olmasa da bazen birlikte kullanma ve ödünç alma stratejilerinin gönüllü veya istekli bir şekilde geliştirilmesinin çocukların gündelik yaşamdaki yoksunluklarını hafifletici etkisinin olabileceği imasını taşımaktadır.

Stratejilerin ikinci önemli unsuru olan rutinleşme kavramını dikkate aldığımızda, onların gündelik yaşamda deneyimlenme sıklığına, diğer bir ifadeyle genelleşen bir örüntü haline gelip gelmediğine işaret etmektedir. Buna göre çocukların çoğunluğunun deneyiminde rutinleşmenin gerçekleşmediği görülmektedir. Onların yarısından fazlası akranları veya arkadaşları arasındaki paylaşımın bazen olduğunu ifade etmektedirler:

Araştırmacı: İsteyip de alamadığın şeyler oluyor mu?

A.V.K.: Paten. Annem hiç izin vermiyor.

Araştırmacı: Neden?

A.V.K.: Şey tehlikeli diyor. Şey yapıyor aldırıyor.

Araştırmacı: Neden hayatında eksik olduğunu düşünüyorsun patenin? Pardon! Yani neden almak istiyorsun pateni?

A.V.K.: Eğlenceli geliyor. Dışarıda çoğu kişi sürüyor. Bende sürmek istiyorum.

Araştırmacı: Arkadaşlarının var mı?

A.V.K.: Evet.

Araştırmacı: Peki arada onların patenlerini kullandığın olmuyor mu?

A.V.K.: Nadiren oluyor. Pek olmuyor.

Araştırmacı: Onlar mı sana teklif ediyorlar sen mi söylüyorsun?

A.V.K.: Bazen onlar bazen ben. (Erkek, 12, Arnavutköy)

Stratejilerin işlevselleşme düzeyini dikkate aldığımızda ise onların geliştirilmesinde etkili olan stratejilerin çeşitliliği veya kullanıldıkları alanlardaki çeşitlilik gündeme gelmektedir. Saiklerin çeşitlenmesi veya kullanım alanlarının çeşitlenmesi stratejilerin operasyonel olarak kullanıldığını ve bununla ilişkili olarak işlevsel bir nitelik taşıdığını göstermektedir. İkameci çocuk tipinin bu türünde konumlanan dört çocuktan biri bu stratejileri gündelik yaşamlarında işlevsel olarak deneyimlemektedir. Bunlardan biri olan S.H. okul hayatında bazen arkadaşlarının yiyeceklerini onunla paylaştıklarını veya ona da aldıklarını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Tamam çevrende yoksul insanlar var mı?

S.H.: Görmedim hocam. Şu an çevremde yoksul insan yok hocam. Hiç görmedim yani. Durumlarına göre bir şeyler alıyorlar, yiyorlar, ediyorlar.

Araştırmacı: Ne alıyorlar mesela?

S.H.: Dondurma, döner falan filan onlardan alıyorlar.

Araştırmacı: Onları sen alamıyor musun peki?

S.H.: Yok hocam fazla değil ya. Paramız yok. Arada bir.

Araştırmacı: Onlar daha mı çok alıyorlar senin gözlemlediğin kadarıyla?

S.H.: Onlar da alıyorlar. Arada bana da veriyorlar da arkadaşlar ya bana da alıyorlar ama fazla alamıyorlar, babamın parası az geliyor ya faturalar falan derken.

Araştırmacı: Arkadaşların paylaşıyorlar mı seninle?

S.H.: Paylaşıyorlar hocam.

Araştırmacı: Ne güzel. Sen mesela böyle arada söyler misin, onlar mı sana ikram ediyorlar?

S.H.: Söylemem hocam. Onlar bana ikram eder. Derler ki “İster misin?” Ben derim “Gerek yok.” dedim. Bana zorla istetirler, verirler. Ben de alırım. Bazen benim kötü arkadaşlarım da oldu mesela. İyi gibi geliyor böyle, sonra böyle böyle şunu al falan diyorlar. Böyle hep benim paramla falan yapan böyle çocuklarda var mesela gıcık olduğum. (Erkek, 13, Esenyurt)

S.H. aynı zamanda oyun alanında da akranları veya arkadaşları ile paylaşımda bulunduklarını ve bu paylaşımın karşılıklı ilişki temelinde geliştiğini ifade etmiştir:

Araştırmacı: Peki böyle arkadaşlarından ödünç aldığın veya değiştiğin oluyor mu?

S.H.: Olur hocam.

Araştırmacı: Neler oluyor?

S.H.: Mesela hocam diyelim ondan şey istedim mesela. Böyle ayakkabı falan. Maç yaparken mesela ayakkabısını verir. Ben de ona kendiminkini veririm, oynarız, paylaşırız. Mesela bana bir şey verir böyle iki günlüğüne. Onla oynarım. Ederim böyle. Bana top verir böyle. Mesela 10 liralık toplar oluyor ya böyle. Onlardan veriyor. Oynarım ederim, sonra arkadaşına geri veririm beden dersinden geldiğim zaman. (Erkek, 13, Esenyurt)

Böylelikle çocuklar arkadaşları veya akranları ile oyun başta olmak üzere gündelik yaşamdaki sosyal pratikleri paylaşmakta ve toplumsal katılım sağlamaktadırlar.

Çocuklara birlikte kullanma, ödünç alma dışında akranları veya arkadaşlarından borç alıp almadıkları sorulduğunda ise çocukların böyle bir yolu çoğunlukla tercih etmedikleri ortaya çıkmıştır:

Araştırmacı: Peki, böyle işte istediğin veya ihtiyacın olan bir şeyi almak için böyle arkadaşından ödünç aldığın, borç aldığın durumlar oluyor mu?

E.B.2: Ödünç aldığım oldu ama borç aldığım olmadı.

Araştırmacı: Ödünç aldın. Mesela ne ödünç aldın?

E.B.2: Mesela çok şey aldım. Ama geri verdim

Araştırmacı: Geri verdin, tamam nelerdi onlar? Hangi durumlarda aldın?

E.B.2: Zor durumda kaldığımda. Arkadaşımdan istiyorum veriyorlar. (Erkek, 12, Sultangazi)

Hatta bazı çocukların borç alma durumunu ‘kötü’ bir şeymiş gibi tepki verdikleri, borç almaya mesafeli durdukları görülmüştür. Borç almaya ihtiyacı olmadığını ifade eden katılımcı çocuklardan biri arkadaşlarından borç almanın küçük düşürücü bir durum olduğunu vurgulamıştır:

Araştırmacı: ... Peki alamadığında böyle bir düşünce, duygu durumu oluyor mu? Diyelim ki istedin alamadın, yanında harçlığın yok, yani annenden isteme, bir kez istedikten sonra tekrar isteme veya arkadaşlarından borç alarak onu alma tarzında şeyler oluyor mu?

İ.B.: Olmadı çünkü hani, ihtiyacım olmadı öyle şeylere, hele ki arkadaşlarımdan asla asla borç almam. Kendimi o kadar küçük duruma düşürmem.

Araştırmacı: O sebepten dolayı mı?

İ.B.: Evet, ama yine de şey yapmam ben böyle, istemem yani, ihtiyaç duymam, istersem de anneme şey yaparım zaten söylerim. Annem de eğer çok önemli bir şey ise zaten şey yapar, bana verir. Öyle o kadar, söyleyeceğim şeyler. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Başka bir katılımcı çocuk ise yerel yönetimlerden erzak yardımı aldıklarını ifade etmesine rağmen arkadaşların ödünç alma durumunu *muhtaçlık* olarak tanımlamış ve o duruma düşmeyi hiç tercih etmek istemediğini vurgulamıştır:

Araştırmacı: ... Böyle peki ihtiyaçlarını karşılamak için borç aldığın veya arkadaşlarından ödünç aldığın oluyor mu?

S.A.: Yok öyle hiç olmadı. Allah da göstermesin hiç öyle olmadı.

Araştırmacı: Neden öyle dedin?

S.A.: Hı? [anlamıyor]

Araştırmacı: Neden öyle dedin?

S.A.: Abla o duruma düşmek hiç istemiyorum. Hiç düşmedim Allah'a şükür abla. Hiç kimseye muhtaç kalmadım.

Araştırmacı: Peki. Önemli mi senin için bu?

S.A.: Önemli tabi abla.

Araştırmacı: Neden önemli?

S.A.: Yani böyle birisine muhtaç olmak iyi bir şey değil abla. Kötü bir şey. Onun için abla. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Daly&Leonard (2002: 155)'ın çalışmasında da çocukların yarısından fazlası bazen aileden, çok nadir de arkadaşlarından borç aldıklarını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak birlikte kullanma ve görece daha az rastlansa da ödünç alma stratejileri çocukların gündelik yaşamda deneyimledikleri bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar kendilerinde olmayan fakat arkadaşlarında olan parçaları, arkadaşları veya akranlarından temin etmektedirler. Çoğunlukla oyun alanında gerçekleşen bu ilişkide çocuklar arasında *paylaşım*, *destek* ve *dayanışma* ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte gündelik yaşamda aynı zamanda tüketimin bir parçası olan bu deneyimler, hakim tüketim pratiklerinin dışında bir alanda konumlanmaktadır. Çocuklar arasında böyle bir paylaşım görece yerleşik bir nitelik taşıırken, borç alma pratiğinde aynı yaklaşım veya deneyim söz konusu değildir. Çocuklar arkadaşları veya akranları ile borç alma ilişkisinde bulunmamakla birlikte bazı çocukların böyle bir şeyi küçük düşürücü bir durum olarak anlamlandırdıkları görülmüştür. Dolayısıyla çocuklar arasında eşyaların paylaşılması veya dolaşıma girmesi, yoksulluğun gündelik yaşamda deneyimlenmesi bakımından daha olağan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkarken, paranın paylaşılması veya dolaşıma girmesinin onlar açısından yoksulluğun sembolü veya işareti olarak yaralayıcı bir durum olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Bununla ilişkili olarak yetişkinlerin yoksullukla baş etmelerinde borç alma yaygın ve olağan bir strateji olarak karşımıza çıkarken, çocukların aynı deneyimi paylaşmadıkları ve borç almaya dair bakış açılarının farklılaştığı görülmektedir.

3.3.2.3. Alternatif Stratejiler

Alternatif stratejiler ikameci çocuk tipinde *standart veya hakim olan harçlık biriktirme dışında* bireysellik temelinde geliştirilen stratejilerdir. İkameci çocuk tipinin bu türünde çocuklar yoksullukla baş etmek için *geri dönüşüm, takı yapma, ikinci el ürün satın alma, evden yemek götürme, kitap okuma, resim yapma, parka gitme, bilgisayar yerine tv, telefon, kütüphane, internet kafeyi ikame etme, otobüs kullanmak yerine yürüme, komşular için alış veriş yapma, kalemlik yerine çantanın gözünü kullanma* gibi stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejilerin saikleri çoğunlukla temel ihtiyaçların karşılanması olmakla birlikte, bazı durumlarda sosyal ve kültürel aktivitelere katılım alanında yaşanan yoksunluktan da kaynaklı olduğu görülmektedir. Çocukların –geri dönüşüm dışında- alternatif stratejilerini deneyimlemelerinde yaş, cinsiyet, aile yapısı, yaşanılan semt, yapısal veya kültürel etmenler gibi belirleyicilerle karşılaşmamaktadır. Zira bunlar her ne kadar çocukların 1/3'i (17 çocuk) tarafından deneyimlendiğinden dolayı onların gündelik yaşamlarında genelleşen bir örüntü olmasa da çoğunlukla uygulanabilirliği görece daha mümkün stratejilerdir. Uygulanabilirliği daha mümkün kılan ise *parasal ve sosyal kaynaklara* daha az bağımlı olunmasıdır. Dolayısıyla burada kaynaklardan daha çok belirleyici olan çocukların *beceri düzeyidir*. Mevcut olanı gündelik yaşamda içkin olan yaratıcılık ve operasyonellik becerisiyle dönüştürme potansiyelleri ile ilişkilidir. Kaynaklara erişimden ziyade kaynakların kısmen çocuklar tarafından üretildiği veya keşfedildiğini söylemek yerinde olacaktır.

Alternatif stratejiler bir grup çocuk tarafından geliştirilen stratejiler olmaktan ziyade, tek tek çocuklar tarafından geliştirilen stratejilere karşılık gelmektedir. Bununla birlikte geri dönüşüm stratejisi bu türün istisnası olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki diğerlerinin tersine bir grup çocuk tarafından deneyimlenmektedir. Çocuklar evde mevcut olan kaynaklarla ihtiyaç ve isteklerini karşılamaya çalışmaktadırlar. Onlar istediğini alamama, evde internetin, teknolojik cihazların veya oyuncaklarının olmamasından dolayı yapacak bir şey bulamama gibi saiklerle geri dönüşüm yapmaktadır. Burada öncelikle cinsiyet, sonra da yaş belirleyici etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira erkek çocuklardan geri dönüşüm yapan yoktur ve geri dönüşüm yapan 5 kız çocuktan 4 tanesinin yaşları 11-12 aralığındadır.

Kız çocukları istedikleri bir şeyi alamadıklarında kendi tarzlarında ellerinde bulunan imkanlar ölçüsünde geri dönüşüm yaparak olmadığında yerine ikame etmektedirler. Çocuklardan biri selpaktan, çubuktan kendisine oyuncak yaptığını ifade etmektedir:

Araştırmacı: İsteyip de alamadığın şeyler oluyor mu?

İ.M.: Bazen olmuyor. Bazen oluyor...

Araştırmacı: Bazen olduğunda ne oluyor peki o?

İ.M.: Mesela söylediğim gibi mesela bebekler, mesela diyelim ya bilmiyorum. Mesela gördüğüm bir şey. Yani çok sevdim. Anneme diyorum "Al." diyorum. Annem mesela parası olmadığı için almaz böyle.

Araştırmacı: Genelde mi böyle oluyor peki?

İ.M.: Evet genelde böyle oluyor.

Araştırmacı: Sen ne yapıyorsun peki böyle bir durumda?

İ.M.: Susuyorum. Diyorum "Annem parası olduğunda alır."

Araştırmacı: Öyle mi diyorsun?

İ.M.: Evet.

Araştırmacı: Başka bir şey geçiyor mu aklından?

İ.M.: Aklımdan... Hayır.

Araştırmacı(F): Kendince bir şeyler çözüm üretmeye çalışıyor musun?

İ.M.: Evet. Kendimce mesela oyuncak yapmaya çalışıyorum. Bazen de yapamadığım oyuncakları filmde şey böyle TRT Çocuk'ta böyle oyuncak yapma şeyleri var. Onları mesela fikir alıyorum. Bazen yapamıyorum malzeme olmadığı için. Sadece ip ve pamuk kullanıyorum. Bir de selpak, selpağın içinde bir şey vardı yuvarlak. Şey dikkörtgen. Adı neydi? Sen biliyordun zaten. İşte şey onla yapıyorum mesela böyle.

Araştırmacı: Neler yaptın mesela şimdiye kadar.

İ.M.: Mesela dede yapıyorum, amca yapıyorum işte.

Araştırmacı: Selpakla mı?

İ.M.: Evet selpakla. Ama sıkıldım attım.

Araştırmacı: Onun dışında başka bir şey yaptığın oldu mu?

İ.M.: Zaten kâğıtlaydı yine yapabilirim. Başka bir şey var mı? Başka bir şey var mı? [düşünüyor] Mesela eskiden annem, annem... Biz annemle bir şeyler yapardık mesela. Diyelim çubukla bebek yapardık.

Araştırmacı: Yaa!

İ.M.: Eskiden zaten biz mesela taşla oynuyorduk. Taşımız bir bebektir. Taş.

Araştırmacı: Taştan bebek?

İ.M.: Evet.

Araştırmacı: Ne zaman? Kaç yaşındayken bu?

İ.M.: Daha küçükken. Hani mesela amcalarım diyordu "Gel gel." demeden önce 3 gün geçmişti. Bir bebek yapmıştım. Sonra bebeğimi yetim birisine verdim.

Araştırmacı: Bebeğini?

İ.M.: Hı hı [evet]

Araştırmacı: Neden yaptın o bebeğini?

İ.M.: Ya bilmem. Küçüklüğümden beri hayal ettiğim bebeği belki yapardım dedim ama yapamadım...

Araştırmacı: Denedin mi?

İ.M.: Evet.

Araştırmacı: Neyle yapmayı denedin?

İ.M.: Çubuklarla annemle birlikte.

Araştırmacı: Buradayken mi? Memlekette mi?

İ.M.: Yo, memlekette.

Araştırmacı: Köyde miydiniz memleketteyken peki?

İ.M.: Köydeydik. (Kız, 11, Sultangazi)

Bu örnekte İ.M.'nin daha önceden de kendi imkanları ölçüsünde oyuncak yapıyor olması bu stratejiyi rutinleştirdiğini göstermektedir. Yine geri dönüşüm yapan çocuklardan biri istediği bir şeyi alamadığında ve bunu ailesine söyleyemediğinde “kendi kendime işimi halletmeye çalışıyorum” diyerek ürettiği alternatif çözümlerden bahsetmiştir:

R.U.: Kendi kendime... Anne ve babama söylemediğim zaman bazı eşyalarım var. Onlarla kendime ihtiyaçlarımı karşılıyorum yani.

Araştırmacı: O eşyalarla ne yapıyorsun ki ihtiyaçlarımı karşılıyorsun?

R.U.: Eşyalarımı geri dönüşüm gibi bir şey yapıyorum. Sonra da defter gibi bir şey.

Araştırmacı: Nasıl?

R.U.: A4 var bizim evde. Onlardan defter yapıyorum.

Araştırmacı: Ya! Geri dönüşüm. Başka yaptığın bir şey var mı geri dönüşüm olarak?

R.U.: Geri dönüşüm olarak... [Düşünüyor] Bazı kumaşlar var. Onlarla kendime çorap yapıyorum.

Araştırmacı: Başka?

R.U.: Başka bir şey... Bazı naylonlar var onlarla da kendime toka yapıyorum. O kadar. (Kız, 14, Sancaktepe)

R.U.'nun yukarıdaki anlatısı ve görüşme genelindeki anlatısı dikkate alındığında, geri dönüşümü gündelik yaşamında rutinleştirdiği ve farklı alanlarda kullanması bakımından işlevselleştirdiği görülmektedir. Başka bir katılımcı çocuk ise güvenlik gerekçesiyle pek dışarı çıkamadığını, evde ise interneti ve oyuncağı olmadığı için bilezik, kolye, yüzük gibi takılar yaptığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: .. Neden peki bu şekilde geçiriyorsun gününü?

E.S.: Evde çok canım sıkılıyor. İnternet filan da olmayınca. MP3 çalarım vardı bozuldu. Zaten babam kartını almıştı içindeki. Baya bir böyle onu kullanmayınca bozulmuş. Onun için de evde başka bir şey yapmıyordum. Sonra kendime hobi yaptım bundan. Onunla oynamaya falan başladım. Hatta bir tane bebeğim var benim sıkılınca onunla oynuyorum. Annem buradan [Sosyal Hizmet Merkezi] para aldığı zaman bizi Mc Donalds'a götürmüştü. Orada böyle Marcelin diye bir tane vampir var. Onun kutu şekli vardı. İçinde de böyle bir tane tuş vardı. Ondan şarkı çalıyordu. Arada bir de ondan işte şarkı dinliyordum. (Kız, 11, Sultangazi)

Bu örnekte E.S. yaptığı takıları aynı zamanda arkadaşları ile birlikte bir süre sattıklarını ifade etmiştir:

E.S.: ... Onlarla birlikte yapıyorduk aslında ama onlar bıraktılar, yapamıyorlardı. Ben ve E. diye bir arkadaşım var. İkimiz birlikte yapıyoruz.

Araştırmacı: Anladım. Peki, böyle yaptığın takıları sattığın oluyor mu hiç böyle arkadaşlarına filan?

E.S.: İlk tatilde filan satıyorduk böyle ama sonra bıraktık.

Araştırmacı: Neden bıraktınız?

E.S.: Kaçırılmalar filan oluyordu. Zaten gezmek istemiyorduk, böyle çok mahalleye de çıkmak istemiyorduk böyle. Sonra da kaçırılmalar olunca bize de bahane oldu.

Araştırmacı: Peki nerede satıyordunuz ki önce?

E.S.: Ben yapıyordum. Ben satmak istemiyordum. Arkadaşlarım 7'ye giden, 8 e geçen bir tane arkadaşım var. O satıyordu.

Araştırmacı: Nerde satıyordu?

E.S.: Böyle mahalle falan geziyorlardı. Böyle dükkânlara falan soruyorlardı.

Araştırmacı: Ya! Peki, onlar niye satıyorlardı?

E.S.: Biz aramızda falan parayı bölüşüyorduk.

Araştırmacı: Parayı bölüşüyordunuz. Peki, sen satmak istemiyormuşsun. Onlar niye satma ihtiyacı hissediyorlardı?

E.S.: Ben satmak istemiyorum derken ben sadece yapıyordum orada oturup. Onlar “Biz satarız.” falan deyince. “Siz yapın satma işini ben yaparım.” dedim zaten. (Kız, 11, Sultangazi)

Temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla geliştirilen tamir etme stratejisini de geri dönüşüme dahil etmek mümkündür. Katılımcı çocuklardan 2’si okul çantalarını tamir ederek yeniden kullandıklarını ifade etmiştir:

Araştırmacı: ... Peki, kendinle ilgili ihtiyaç duyduğun şeylere neden ihtiyaç duyuyorsun?

R.U.: Kalem mesela. Benim kalemlerim çürük çıkıyor bazen. Çünkü uzun zamandır kullanıyorum.

Araştırmacı: Genelde uzun zaman mı kullanırsın eşyalarını?

R.U.: Hı hı [evet] Başka... Mesela çantam. Çantamın bir yeri yırtılınca dikeriz hep. Mutlaka dikeriz. Anneme diyorum ki “Yenisini alalım.” Diyor ki “Yok canım! Bizim o kadar paramız mı var? Abartma” diyor. (Kız, 14, Sancaktepe)

R.U.’nın kıyafet ihtiyacını karşılamak için ise eski kıyafetlerini kullanmasını, hakim tüketim kültürünün moda anlayışı ile ilişkilendirerek meşrulaştırdığı görülmektedir:

Araştırmacı: ... Peki, ihtiyaçlarını sen nasıl karşılıyorsun?

R.U.: Kıyafet noktasında... Bazı pantolonlarımız var yırtıkları bu kadar [eliyle gösteriyor] ama giyiyoruz modacılıkmış gibi. [Gülüyor]

Araştırmacı: Ama öyle bir moda da var. [Gülüşmeler]

R.U.: Böyle yırtık. Modacılıkmış gibi giyiyoruz. (Kız, 14, Sancaktepe)

Bu anlatıda R.U. zorunluluktan kaynaklı tercihini, ‘üst sınıfın veya hakim tüketim kültürünün’ *giyim tarzının taklit edilmesi* yoluyla meşru bir zemine oturtmaktadır. Goffman (2016a: 46) maddi varlığın ifadesi olarak statü simgelerini toplumsal sınıflarla özdeşleşen işaret aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla burada statü simgesi olarak giyim tarzı R.U.’nın “modacılıkmış gibi” ifadesinde ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan pratikte hakim tüketim kültürü dışında konumlanmakla birlikte onu taklit etme eğilimi de kendini göstermektedir. Bu bağlamda katılımcı çocuklardan bir diğeri AVM’de sinemaya gidip para harcamak yerine evde sinema ortamı oluşturarak TV’den film izlediklerini anlatmıştır:

P.D.: ... Ama bir kere şeye girmiştim. Alışveriş merkezine gitmiştim. Sultanbeyli’de çarpışan arabalara binmiştim. Bir kere de kardeşim, ben, annem sinemaya gitmiştik. Sinema bir kere izlemiştik. Böyle şeydi hem de gitmek istemiyormuş gibi gitmiştim.

Araştırmacı: Neden peki?

P.D.: AVM’de o parayı harcayacağıma evde patlatılmış mısır alırız. Yaparız tabağa koyarız. Genellikle Disney Channel’da sinema çıkar. Işıkları da kapat. Mısırını ye. Sinemayı seyret yani.

Araştırmacı: Öyle mi düşünüyorsun?

P.D.: Ben genellikle öyle yaparım. Mısır genellikle bizim evde eksik olmaz. Biz üçümüzde mısır severiz. Ne zaman markete gitsek alırız. Aldığımızda da gidip yaparız. Disney Channel’ı açarız. Filmimizi izleriz. Mısırımızı da yeriz. (Kız, 12, Sancaktepe)

Başka bir katılımcı çocuk ise kalemlik almamak için çantasının kalemlliğini kullandığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Peki, sen ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsun?

Z.G.: İhtiyaçlarımı... Mesela okullar açılacak. Kalem, defter filan lazım. Param, 100 liram var mesela. Onunla gidip markete alışveriş yapacağım. Kalemligim eksik olur. O zaman param bitmiş olur. O yüzden de küçük cep oluyor ya çantalarda oraya koyuyorum hep. Kalemligim yok.

Araştırmacı: Kalemlik almayıp çantanda kalemligi mi kullanıyorsun?

Z.G.: Hı hı [evet] (Kız, 12, Sancaktepe)

Burada toplumdaki cinsiyet rollerinin izleri görülmektedir. Kız çocukları daha çok gündelik yaşamda evde vakit geçirirken erkek çocuklar görece daha fazla dışarıda vakit geçirmektedir. Dolayısıyla kız çocuklar yoksullukla baş etmede yaratıcılıklarını daha çok ev alanı içerisinde geliştirirken erkek çocuklar da ev dışında sokakta veya mahallede sergilemektedir. Bu bağlamda birlikte kullanma ve ödünç alma stratejilerini oyun oynama özelinde erkekler kızlara göre daha fazla deneyimlemektedirler.

Geri dönüşüm kategorisi dışında temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla geliştirilen takı yapıp satma, komşular için alış veriş yapma, otobüse binmek yerine yürüme, ikinci el ürün kullanma, evden yemek götürme gibi alternatif stratejilerin ise erkek çocuklar tarafından deneyimlendiği görülmüştür.

Katılımcı çocuklardan biri annesinin verdiği harçlıklar yanında arkadaşları ile birlikte yaptığı kolyeleri satarak kazandığı para ile harçlık biriktirip ihtiyaçlarını karşıladığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: ... Para biriktirebiliyor musun?

H.K.: Biriktiriyorum.

Araştırmacı: Biriktiriyor musun, nasıl biriktiriyorsun peki?

H.K.: Kumbara almıştı annem, onda 5-10 tl biriktirmiştım, hani 20-30 milyon. Bu ayakkabıyı almıştım, bir senedir giyiyorum.

Araştırmacı: Ya ayakkabı mı aldın biriktirdiğin parayla? Peki o parayı nasıl biriktirdin yani kimden aldın?

H.K.: Böyle annem bazen veriyordu bazenleri böyle hani şey, kolyeleri sattığımız zaman onları biriktiriyorduk. Mesela 10 milyon biriktirdik üç kişiye. Yarışar yarışar paylaşıyoruz.

Araştırmacı: O şekilde aldım ayakkabıları mı diyorsun. Başka böyle bir şey aldığın oldu mu?

H.K.: Başka, yani bazen çorap alıyorum, bazen de pantolon almıştım. Başka zamanlarda anneme veriyorum. (Erkek, 11, Sancaktepe)

Başka bir katılımcı çocuk ise ihtiyacını karşılamak için ürettiği kaynak bakımından farklı bir deneyim sergilemektedir:

Araştırmacı: Mesela ne olabilir ihtiyaçların? Kıyafet, yiyecek, okul eşyaları bu tarz şeyler. Karşılayabiliyor musun?

K.E.: Evet.

Araştırmacı: Nasıl karşılıyorsun?

K.E.: Biri mesela beni bakkala yolluyor. Geri getirdiğimde para veriyorlar.

Araştırmacı: Yaa! Bak bu ilginç bir cevap oldu. Kim mesela onlar?

K.E.: Komşu.

Araştırmacı: ... Sen o parayla ne yapıyorsun?

K.E.: İhtiyacım olan şeyi.

Araştırmacı: Ne alıyorsun mesela? Şimdi öyle bir durum olduğunda işte sana para verdiler ve sen ne aldın mesela? Şu an ne aldığını merak ettim.

K.E.: Bisikletim bozuldu. Onu yaptım. (Erkek, 12, Sultanbeyli)

Bazı çocuklar bilgisayarları veya internet bağlantıları olmadığından dolayı ödev yapabilmek için telefon, kütüphane veya internet kafeyi kullanma gibi alternatif stratejiler geliştirmektedir. Bilgisayar ihtiyacını kütüphane aracılığıyla gideren çocuklardan biri yerine ikame edebildiğinden dolayı bilgisayarı ihtiyaç kategorisine dahil etmemektedir:

Araştırmacı: Telefonun var, bilgisayarın?

Ş.T.: Yok.

Araştırmacı: Peki ihtiyaç duymuyor musun?

Ş.T.: Bilgisayara hiç ihtiyaç duymuyorum.

Araştırmacı: Peki ödevin falan olmuyor mu, ne yapıyorsun, nasıl yapıyorsun?

Ş.T.: Yakınımızda şey var, kütüphane var. Oraya gidiyorum. Öyle. Kütüphanede yani bilgisayarlarda var. Orada gideriyorum ihtiyacımı. (Kız, 15, Sultangazi)

Ş.T.'nin anlatısı dikkate alındığında, bilgisayar üzerinden ihtiyaç kavramının göreceliliği gündeme gelmektedir. Ödevlerini yapmak için bilgisayar yerine telefon kullanan başka bir çocuk internete ise komşularının internet bağlantısı aracılığıyla erişim sağlamaktadır:

Araştırmacı: Boş zamanlarında neler yaparsın?

B.Ö.: Dediğim gibi dışarı çıkar gezerim mahallede filan. Televizyon, telefon, ders, değişiyor...

Araştırmacı: Şu an aklıma geldi, telefon deyince, mesela böyle okuldan ödev verdiklerinde bilgisayar veya internete ihtiyaç duyuyor musun?

B.Ö.: Yani [Evet]

Araştırmacı: Ne yapıyorsun peki öyle durumlarda?

B.Ö.: Şey var bizim, komşu var onun wifisinden bağlanıp araştırıyorum.

Araştırmacı: Telefonu mu kullanıyorsun?

B.Ö.: Evet. (Erkek, 14, Esenyurt)

Bazı çocuklar da boş zamanlarını değerlendirme bağlamında bilgisayar yerine televizyonu, sahip olmadığı oyuncak yerine resmini yapmayı, sosyal ve kültürel aktivitelere katılmadığında evde kitap okumayı, film izlemeyi veya parka gitmeyi ikame etmektedir. Bilgisayarı olmadığı için boş zamanını televizyon izleyerek geçiren M.E. arkadaşlarının bilgisayarlarının olduğu karşılaştırması üzerinden ikame etme deneyimini ifade etmiştir:

Araştırmacı: Yani sahip olmak istediğin veya ihtiyacın olduğunu düşündüğün ama karşılayamadığın bir şey var mı?

M.E.: Yani var arkadaşlarımla işte bilgisayarları var onlarla oynuyorlar. Ben de televizyon falan izliyorum. (Erkek, 13, Esenyurt)

İkame etmenin sıra dışı bir biçimi ise kendisinde olmayan şeyin resmini yapma olarak karşımıza çıkmaktadır:

Araştırmacı: Senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne düşünüyorsun?

E.A.: “Keşke benim de olsa.” diyorum.

Araştırmacı: Ne yapıyorsun peki? Bir şey yapıyor musun?

E.A.: Ben de onun resmini çiziyorum.

Araştırmacı: Resmini mi çiziyorsun? Mesela o zaman patenin resmini çizdin mi?

E.A.: Yok çizemedim. Çok eşyaları var diye çizemedim.

Araştırmacı: Paten dışında hani “Başkasında görüp ben de olmayan bir şeyin resmini çiziyorum.” dedin ya nelerin resmini çizdin şimdiye kadar öyle merak ettim?

E.A.: Bisiklet, pateni çizemedim. Bu kadar.

Araştırmacı: Bisiklet çizdin.

E.A.: Çizdim. Şey o kolları, eli tutma şeylerini çizemesem de diğerlerini çizdim.

Araştırmacı: Çizmenin sebebi neydi?

E.A.: Sıkılıyorum. Hep böyle her şeyi çiziyorum. Benim evde olan her şeyi çiziyorum. O günde ütüyü çizmiştim. Ama çizemedim. El becerim işte kötü. (Kız, 11, Sancaktepe)

Yukarıdaki anlatıda oyuncak alanında yaşanan yoksunluk nedeniyle geliştirilen stratejinin aynı zamanda çocukların boş zamanı değerlendirme bakımından kısıtlı imkanlara sahip olması ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Bununla ilişkili olarak sosyal ve kültürel aktivitelere katılmada yaşanan yoksunluğun ise bazen çocukları kitap okumaya yönelttiği veya zaten var olan alışkanlığın, yoksunluk durumlarında ikame etmenin bir aracı haline geldiği görülmektedir:

Araştırmacı: Peki katılmadığın etkinlikler olduğunda onlar yerine ne yapıyorsun?

Ş.K.: Genelde kitap okuyorum ya. Kitap okumayı çok seviyorum. Ondan sonra arkadaşım ile takılıyorum. Mesela birçok istediğim etkinliğe gidemedim diyelim. Ondan sonra annem beni bir yere götürüyor. Öyle oluyor. Geziyoruz bazen. Bazen annemle evde vakit geçiriyoruz. Oyun falan oynuyoruz. Öyle. (Kız, 12, Arnavutköy)

İkame etmenin gerçekleştiği önemli bir alan oyun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal ve kültürel aktivitelere katılamayan ve kendisinde olmayan herhangi bir şeyi başkasında gördüğünde, yoksunlukları ile baş etmek için oyuna yönelmektedirler. Sosyal ve kültürel aktivitelere katılamayan katılımcı bir çocuk bunun yerine parkta arkadaşları ile oynamayı ikame etmektedir:

Araştırmacı: Peki bu katılmadığın sosyal aktivitelere katılmak ister miydin?

M.S.: Evet. [Görüşme bölünüyor]

Araştırmacı: Peki katılamadığında ne yapıyorsun, başka bir şey yapıyor musun onun yerine?

M.S.: Katılamadığımda o gün okul olmuyor, parkta oynuyorum ben de kendim.

Araştırmacı: Parkta oynuyorsun. Kiminle oynuyorsun parkta?

M.S.: Arkadaşlarımla.

Araştırmacı: Mahalleden arkadaşlarıyla mı?

M.S.: Evet. Okuldaki arkadaşlarım, okulumun o tarafta oturduğu için ayda bir gidiyorum o tarafa. (Erkek, 12, Sultangazi)

Başka bir katılımcı çocuk ise başkalarında gördüğü herhangi bir şey hakkında kendisine hava attıklarını, böyle durumlarda oyun oynadığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Sende olmayan bir şeyde başkasında olduğunu gördüğünde ne düşünüyorsun, yapıyorsun?

M.U.A.: Bazen bana hava atıyorlar. Ben de benimde olmasını istiyorum.

Araştırmacı: Bazen sana hava atıyorlar. Sen ne yapıyorsun?

M.U.A.: Benim de olsa keşke diyorum.

Araştırmacı: Öyle durumlarda daha mı çok hissediyorsun eksikliğini? Peki, bir şey yapıyor musun öyle anlarda?

M.U.A.: Öyle... Gidiyorum okulun bahçesine orda oynuyorum. (Erkek, 13, Sultanbeyli)

Yukarıdaki anlatıdan çocuğun bu deneyiminin okul ortamında ve akranları veya arkadaşları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çocukların yoksunluk bilinci okul ortamında ve akranları veya arkadaşları arasında daha belirgin bir hal alabilmektedir. Bununla birlikte M.S.'nin anlatısında da görüldüğü gibi oyun çocukların baş etme stratejilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyun bazen de çocukların gündelik yaşamda yoksunluklarının deneyimlendiği bir alan olmaktadır.⁵⁸ Dolayısıyla çocukların yoksulluğunda oyun, hem yoksunluk alanı hem de baş etme stratejisi olması bakımından gri/melez bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Oyuncak bebeği olmayan, annesinin artık büyüdüğü için bebekle oynamayacağını söylediğini anlatan katılımcı çocuklardan biri boş zamanlarında bebeği olduğunu hayal ettiğini ifade etmiştir:

Araştırmacı: Boş zamanlarında neler yapıyorsun?

İ.M.: Boş zamanlarımda film izliyorum. Kitap okuyorum. Ya da mesela hayal ediyorum mesela.

Araştırmacı: Yaaa! [Gerçekten mi?]

İ.M.: Evet.

Araştırmacı: Ona ayrı zaman ayırıyorum diyorsun. Neler hayal ediyorsun peki?

İ.M.: Mesela... Mesela bebeğim olsa nasıl bir bebek? Ya da mesela nasıl bakacağım ben buna? İşte böyle. (Kız, 11, Sultangazi)

Sonuç olarak alternatif stratejiler, çocukların gündelik yaşamda kendi ihtiyaçları ve istekleri temelinde geliştirilen, çocukların çözüm üretme becerisinin çıktısı olarak pragmatist ve yaratıcı nitelikler taşıyan stratejiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı

⁵⁸ Oyunun yoksunluk alanı olarak deneyimlenmesi çocukların kendilerini dışlama stratejisi geliştirmesine yol açmaktadır ki koru(n)maçı çocuk tipinde ele alınacaktır.

zamanda hakim tüketim pratiklerinin dışında konumlanması bakımından da çocukların dünyasının ve bakış açısının özgün izlerini taşımaktadır.

3.3.3. Kurumlara Entegre Çocuk

Çocukların yoksullukla baş etme stratejileri hakkında yapılan nitel araştırmalarda çocukların yoksullukla baş etmelerine olanak sağlayan yapısal bir etmen olarak kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları tarafından çocuklara sunulan hizmetlere pek yer verilmemektedir. Aslında bu hizmetler çocukların sosyal ve kültürel alanlarda sosyalleşmesine, böylelikle toplumsal katılımlarına imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla çocuklar bu hizmetlerden faydalanarak sisteme veya yapıya entegre olmaktadır. Bu bağlamda *kurumlara entegre çocuk*⁵⁹ yoksullukla baş etmede belediye, kaymakamlık, muhtarlık, okul gibi kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının sağladığı hizmetlerden faydalanandır. Çocukların yaklaşık olarak 2/3'si burada konumlanmaktadır. Bu tipte konumlanan çocuklar ücretsiz kursa katılma, kütüphane ve bilgisayar kullanımı, ödev yapma, sosyal ve kültürel aktivitelere katılma başta olmak üzere, kıyafet, erzak, para yardımı alma gibi saiklerle kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile etkileşime geçmektedirler. Dolayısıyla çocuklar bu *yapısal kaynaklar* aracılığıyla toplumsal katılım imkanı elde etmektedirler. Bu tipte ilgi çocuğun kendisine ve kendi ihtiyaç ve isteklerine yönelik olduğundan dolayı gündelik yaşamda daha bireyci tutum ve varoluş biçimi hakimken, resmi kurumlarla girilen etkileşimden dolayı gündelik hayattaki varoluş biçimi aynı zamanda resmi bir nitelik taşımaktadır. Stratejilerin niteliği eylemsel, uzun-erimli ve örgütlüdür. Bu tipte belirleyici olan temel etkenin yaşanılan ilçe olduğu görülmüştür.

Gerek verilen hizmetlerin çocuklara ulaşma biçimi veya kaynakların niteliği, gerek hizmetlerin niteliği bakımından semtler arasında bir takım farklılıklar ortaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenle *yapısal kaynakların niteliği* ve *hizmetlerin niteliği* tipin iki önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynakların niteliği kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hizmetlerin

⁵⁹ 'Entegre' kavramı saha sonrasında yapılan yüzeysel analizin tartışıldığı üçüncü tez izlemeye jüri üyelerinden Doç. Dr. Hakan Yücel'in yorumu ve katkılarıyla teze dahil edilmiştir.

niteliği ise, çocukların hizmet alma saikleri veya hizmet aldıkları alanlara karşılık gelmektedir. Hizmetlerin niteliğini *doğrudan hizmetler* ve *dolaylı hizmetler* olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlki eğitim veya sosyal ve kültürel aktivitelerle ilişkili olarak doğrudan çocuklara ulaşan hizmetler; ikincisi kıyafet, erzak, para yardımı gibi çoğunlukla dolaylı yoldan çocuklara ulaşan hizmetlerdir. Ayrıca bunlarla ilişkili olarak üçüncü önemli unsur *işlevsellik düzeyidir*. İşlevsellik hizmetlerin çocuklar tarafından çeşitli saiklerle veya çeşitli alanlarda faydalanılıyor olması ile ilişkilidir. Bir diğer unsur *rutinleşme düzeyidir*. Rutinleşme ise çocukların alınan hizmette sürekliliği sağlayıp sağlayamadığı ile ilişkilidir.

Kaynakların niteliği bu tipte önemli bir unsur olmakla birlikte, hizmetlerin niteliği görece daha önemlidir. Ayrıca kaynakların niteliği hizmetlerin niteliğinden bağımsız olmadığı için hizmetlerin niteliğinin analizinde kaçınılmaz olarak yer almaktadır. Buradan hareketle analizin ilk boyutu hizmetlerin niteliği hakkındadır. Hizmetlerin niteliği bakımından daha önemli olan ise doğrudan hizmetlerdir çünkü doğrudan çocuklara ulaşmakta ve eğitimde destek sağlamaktadır. Doğrudan çocuklara ulaşan hizmetler çocukların eğitimi kapsamında belediye, kaymakamlık, muhtarlık gibi yerel yönetimler, okullar ve sivil toplum kuruluşlarının ücretsiz kurs, sosyal ve kültürel aktivitelere katılma, ödev yapma, kütüphane ve bilgisayar kullanımı gibi hizmetlerinden oluşmaktadır. Bu hizmetler çocuklara eğitim alanı başta olmak üzere yoksun oldukları alanlarda destek sağlamaktadır. 9 çocuk yerel yönetimlerin, 16 çocuk okulun, 4 çocuk sivil toplum kuruluşlarının hizmetlerinden faydalanmaktadır. Ek olarak 2 kız çocuğu da devlet parasız yatılılık bursu almaktadır. Buna göre yaklaşık olarak çocukların yarısından fazlası bu kapsamda hizmet almaktadır.

Yerel yönetim düzeyinde belediyelerin *Bilgi Evi* oluşumları ön plana çıkmaktadır. Sancaktepe’de görüşmeye katılan 8 çocuktan 4’ü yukarıda belirtilen saiklerle bu hizmetten faydalanmaktadır. Diğer ilçelere bakıldığında ise 8 çocuktan 2’si Arnavutköy Belediyesi Gençlik Eğitim Merkezi (ARGEM)’inden; Sultangazi’de 10 çocuktan sadece 1’i Büyükşehir Belediyesinden hizmet almaktadır. Bilgi Evi’nin çocuklara sağladığı imkanlar sorulduğunda çocuklar şunları söylemektedir:

P.D.: Etkinlikler Bilgi Evi’nde çok. Bilgisayar odası var, kütüphane var. Mesela hocalarımız kitap istiyor. Şu Mercan Adası, Mutluluk Sokağı gibi kitapları istiyor. Ben gidip para

vereceğime gidiyorum oradan alıyorum. Mecbur kaldıysam kırtasiyelere danışıyorum. Kırtasiyelerden alıyorum.

Araştırmacı: O zaman okul döneminde oluyor? Bilgi Evlerine gidip gelinebiliyor?

P.D.: Yani kışın... 6.sınıfa geçtiğimde hep gidiyordum. 6.sınıfa başladım. Okulun başladığı zamanda hep gidiyordum. Ama artık sağlık sorunlarımdan dolayı gitmiyorum. Kaydım silindi artık. (Kız, 12, Sancaktepe)

R.U.: Bilgi Evi yardım eden bir kurum gibi bir şey.

Araştırmacı: Ne yapıyor tam olarak?

R.U.: Bilgi Evi para almadan bize yardım ediyor.

Araştırmacı: Size yardım ediyor. Ne tür yardımlar mesela?

R.U.: Eğitim yardımı. Bazen geziyorlar.

Araştırmacı: Okul araç gereçlerini falan mı alıyorlar?

R.U.: Okul araç gereçlerini kullanıyoruz evet.

Araştırmacı: Tam olarak biraz bahsetsene Bilgi Evi'nden.

R.U.: Şey Bilgi Evi şöyle bir şey; bazen gezi yapıyor biz gezemediğimiz yerleri... Böyle para ile geziyor ya bazı yerler...İşte tekneye binemiyoruz. Gemilere filan bindiriyorlar.

Araştırmacı: Ya! Kimler gidiyor peki oraya, Bilgi Evi'ne?

R.U.: Oraya ailemiz gidiyor. Çocuklar gidiyor hep.

Araştırmacı: Çocuklar gidiyor?

R.U.: Hı hı [evet] Tek çocuklar gidiyor. Ailemiz gezilere geliyor bazen.

Araştırmacı: Anladım. Bu yaz döneminde mi? Yoksa okul döneminde de etkinlik oluyor mu?

R.U.: Her zaman.

Araştırmacı: Sen sıklıkla gidiyor musun?

R.U.: Evet.

Araştırmacı: Ne kadar sıklıkla gidiyorsun mesela?

R.U.: Her gün.

Araştırmacı: Her gün gidiyorsun! Neler yapıyorsun orada biraz bahsetsen bana?

R.U.: Her gün Kuran'a gittiğim için orada dersimizi veriyoruz.

Araştırmacı: Kuran dersi de orada mı oluyor Bilgi Evi'nde? Başka neler?

R.U.: Hı hı [evet] Ondan sonra okul açıldığında da haftada üç gün gidiyoruz.

Araştırmacı: Yine gayet iyi gidiyorsunuz.

R.U.: Şey, şey, şey... Bilgi Evine gittiğimizde hocalar dua filan veriyor. Dualar veriyor. Yemek getirmediğimiz zaman yemek veriyorlar. Su getirmediğimiz zaman su var zaten orada. Top var böyle oyuncaklar var.

Araştırmacı: Orada vakit geçiriyorsunuz?

R.U.: Eğitim de var.

Araştırmacı: Ne eğitimi? Kuran dışında.

R.U.: Kuran dışında ders eğitimi. Matematik, Türkçe, Fen, İngilizce. (Kız, 14, Sancaktepe)

Esenyurt'ta 11 çocuktan 2'si belediye dışındaki yerel hizmetlerden destek almaktadır. Çocuklardan biri Kaymakamlığın, diğeri ise Mahalle Muhtarlığı'nın sunduğu hizmetten faydalandığını ifade etmiştir. Okulun ücretsiz kursuna katılan B.Ö. aynı zamanda muhtarlığın sunduğu kütüphane hizmetinden de faydalanmaktadır:

Araştırmacı: ... Böyle yaz döneminde kursa katıldığın oldu mu?

B.Ö.: Kurs değil de kütüphaneye falan gittiğim oldu.

Araştırmacı: Kütüphaneye gittiğin oldu, nerede bu kütüphane?

B.Ö.: Köyiçinde var, bizim mahallenin orada var.

Araştırmacı: Sadece kütüphane mi?

B.Ö.: Kursta bayağı bir oldu, beşinci sınıfta falan kursa gittim.

Araştırmacı: Bu kütüphane, belediyenin içinde mi yoksa sadece kütüphane mi, nasıl bir yer?

B.Ö.: Şeyde mahalle muhtarlığının içinde.

Araştırmacı: Peki ücretsiz mi?

B.Ö.: Ücretsiz.

Araştırmacı: Yazın çalışıyor musun ders?

B.Ö.: Ders mi, çalışıyorum.

Araştırmacı: Kütüphane dışında başka şeyler var mı?

B.Ö.: Yok.

Araştırmacı: Yani gidip kendin mi çalışıyorsun yoksa ders falan mı veriliyor?

B.Ö.: Gidip kendin çalışıyorsun. (Erkek, 14, Esenyurt)

Belediye dışında okul tarafından verilen hizmetlerin çocuklara daha fazla ulaştığı ortaya çıkmıştır. Çalışma grubunda yer alan çocukların 1/3'i okulların sunduğu ücretsiz kurs ve sosyal ve kültürel aktivite hizmetlerinden faydalanmaktadır. Çocukların okulda düzenlenen gezi ücretleri yüksek olduğunda katılamadıkları olmaktadır. Böyle olduğunda öğretmenlerin bazen bu çocukların gezi ücretlerini karşıladığı veya ücretsiz gezi düzenledikleri görülmektedir:

Araştırmacı: Peki böyle hiç bu etkinlikleri ücretleri fazla olduğundan dolayı katılamadığın oluyor mu?

S.T.: Bazıları oluyor yani.

Araştırmacı: Ücretinden dolayı mı katılamıyorsun?

S.T.: Bir ücretinden dolayı, bir de uzak oluyor, tehlikeli yerler oluyor...

Araştırmacı: Tehlikeli olduğu için kendin gitmek istemiyorsun. Peki ücreti fazla olduğu için, mesela ne kadardı ücreti gidemedin?

S.T.: Yani hiç hatırlamıyorum yani bir gezi vardı, 80 tl miydi bir şeydi, ona gitmedim öyleydi. Bir de şeyden dolayı mesela oraya bir kere daha gitmiştik hocalarla, bedavaya gezi vardı. Seçim yaptılar ben de içinde vardım. Oraya gittim bir daha görmek istemedim hani gördüğüm yere bir daha gitmeyeyim diye. Öyle abla.

Araştırmacı: Hocalar seçti derken, neye göre seçiyor hocalarınız?

S.T.: Geçen sene okulun sonunda fazla kimse de gelmediği için hoca seçti yani, bedavaya gezi seçti. Ondan sonra, ben bir de on arkadaş vardık. Onlarla beraber gittik.

Araştırmacı: Sizin neye göre seçti peki?

S.T.: Akıllı durma, ondan sonra ders konusunda.

Araştırmacı: Derslerin iyi midir?

S.T.: İyi. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Ridge (2002: 76)'de okulların yoksul çocuklar için çok ucuz veya ücretsiz geziler düzenleyerek çocukların sosyal ve kültürel etkinliklere katılmalarına imkan sağladığını ileri sürmektedir. Yine de okul tarafından sunulan daha ucuz seçeneklere sahip olmanın, onların dışlanmış hissetmedikleri anlamına gelmeyeceğini ileri sürmektedir. Bazı çocuklar için geziye katılmamak akranları geziye giderken okulda kalmak zorunda olmak anlamına gelmektedir.⁶⁰

⁶⁰ Okul tarafından düzenlenen gezi aktivitelerinin bu yönü, *koru(n)macı çocuk tipi* kısmında ele alınmaktadır.

Okulların çocuklara sosyal ve kültürel aktivitelere katılma imkanı sağlamasının yanında, hafta sonları veya hafta içi verilen ücretsiz kurslarla çocukları eğitim hayatında destekleyerek önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir.

Araştırmacı: Peki boş zamanlarında neler yapıyorsun?

S.T.: Boş zamanlarımda... Okulda mı, yoksa tatilde mi?

Araştırmacı: Okuldakinden bahset şimdi çünkü tatildekini sonra soracağım.

S.T.: Okulda cumartesi pazar günleri evde kalıyorum. Cumartesi şeye gidiyorum ya da amcamların evine gidiyorum. Ama genellikle cumartesi kurs olduğu için kursa gidiyorum.

Araştırmacı: Ne kursu?

S.T.: Okulda, matematik, fen, Türkçe...

Araştırmacı: Ücretsiz mi oluyor kurs?

S.T.: Evet. Onlara gidiyorum. Öyle. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Kamu kurum ve kuruluşları dışında sivil toplum kuruluşlarının bu hizmetleri sağlamada etkisiz oldukları görülmektedir. Sultangazi’de yaşayan 2 katılımcı çocuktan birisi Necmettin Erbakan Kültür Merkezi’den, diğeri İHH İnsani Yardım Vakfı’ndan bu yönde hizmetler almaktadırlar. İsteddiği şeyleri elde edemediğinde üzüldüğünü fakat annesine anlayış gösterdiğini, anlamaya çalıştığını; böyle durumlarda ne yaptığı sorulduğunda para biriktirdiğini, arkadaşlarının ona hediye verdiğini ifade eden E.S. konuşmasının devamında Necmettin Erbakan Kültür Merkezi’ne ücretsiz kursa katıldığını anlatmaya başlamıştır:

E.S.: ... Mesela ben kültür merkezinden ders alıyordum. Yazın üç hafta.

Araştırmacı: Kültür merkezinden?

E.S.: Bir de kışın.

Araştırmacı: Hangi kültür merkezi?

E.S.: Prof. Dr. Necmettin Erbakan Kültür Merkezi...

Araştırmacı: Ne yapıyorsun orada? Oradan biraz bahsetsen bana.

E.S.: Orada ders alıyordum. Astronomi dersi alıyordum M. hocadan. T. hocadan resim dersi alıyordum. R. hocadan müzik dersi falan alıyordum. F. hocamdan M. hocamdan ondan sonra o iki hocamdan da drama dersi almıştım. Ş. hocamdan eleştiri dersi almıştım. Ondandır Merve Hocadan kimya dersi almıştım. Fizik ve kimya. Ondandır E. hoca ve Ş. Hocadan da fen dersi almıştım. Robotik kodlamada robotik kodlama dersi almıştım.

Araştırmacı: Baya ders varmış. Ne kadar süre gittin sen buraya?

E.S.: İki dönem boyunca gittim. Bir de üç hafta gittim. Gezilere filan da gittim. Kocaeli’ne götürdüler. Ondandır müzeye götürdüler. Kent ormanına götürdüler. Orada böyle bir sürü oyun oynadık. Ben kelebek yakalamıştım. [Heyecanlı anlatıyor] Ondandır sonra orada oyun oynattılar. Ondandır sonra hoca bize hikâye anlattı. Ben o hikâyeyi okuyordum böyle. Hoca benim görüşlerimi alıp Instagramda paylaşmıştı. Ondandır sonra böyle baya bir eğlenmişim. Akıl zekâ hocası vardı. Enes hoca. Onunla da çok eğlenmişim. Böyle bir sürü ders almıştım.

Araştırmacı: Memnun kaldın mı?

E.S.: Çok eğlenmişim. [Gülerek]

Araştırmacı: Gerçekten! Peki hangi dönem gittin sen oraya? Geçen sene mi gittin? Önceki sene mi gittin? Bu sene mi gittin?

E.S.: Bu sene başladım. Bu sene eylül, ekim gibi başladım. Dönem tatil olunca orası da tatil oldu. Sonra tekrar başladım ben. Sonra orası kapandı. Annem geçen sene yazılanları oraya aldıklarını söyledi. Ben de katılmak istedim. Annem beni yine yazdırdı. Ondandır sonra üç hafta yine gittim oraya. Her hafta bir iki gezi oldu. İlk gittiğim hafta bir gezi oldu. Sonraki hafta iki

gezi oldu. Sonraki hafta yine bir gezi oldu. Kapanış gününde de bize karaoke açturdılar bilgisayardan. Ondan sonra dans ettirdiler böyle. Oyun oynadık. Öyle oyun falan oynadık. (Kız, 11, Sultangazi)

E.S.'nin anlatısına bakıldığında Kültür Merkezi'nin eğitim ve sosyal ve kültürel aktivitelerinde sağladığı destekle, onun toplumsal yaşama katılımında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Katılımcı çocuklardan 2'si ise devlet yatılılık bursu almaktadır. Çocuklardan biri aldığı bursun ihtiyaçlarını karşılamasında ona destek sağladığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Sen genel olarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musun?

K.A.2: Evet. Karşılıyorum.

Araştırmacı: Nasıl karşılıyorsun?

K.A.2: Dediğim gibi hani bursluluktan kazandığım parayla geçinebiliyorum, hani en olmadı zaten anneme başvuruyorum. Ya geçiniyorum böyle ya çok da masrafım olmuyor diyeceğim ama yalan oluyor. Oluyor yani ama hani geçiniyorum çok da kötü değilim yani. [Gülüşmeler] (Kız, 13, Arnavutköy)

Diğer katılımcı çocuk da belediye yardımlarının, yoksul çocukların eğitime katılımını sağlamak için kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan nakdi yardımlar yanında devlet yatılılık bursunun ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan sağladığını ifade etmektedir:

Araştırmacı: İhtiyaçlarınızı peki nasıl karşılıyorsunuz?

D.D.: Yani zaten çalışan olmadığı için belediye yardımları oluyor. Sonra hani öğrenci maaşları [Kaymakamlık tarafından verile Şartlı Nakit Transferi yardımını veya Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından verilen Sosyal ve Ekonomik Destek yardımını kastediyor olabilir] falan vardır. Onlar veriliyor ve bursluluğu kazandım ben. Üç ayda bir onun parasını alıyoruz. Yani genelde devlet yardımlarıyla geçiniyoruz. (Kız, 15, Arnavutköy)

Yapısal kaynakların gerek doğrudan gerek dolaylı hizmetler olarak çeşitlenmesi, çocukların yoksullukla baş etmelerinde onları güçlendirici bir etki yaratmakla birlikte, kurumlara entegre çocuk tipinin *istisnası* olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşlevsellik düzeyini dikkate aldığımızda çocuklardan 7'sinin doğrudan hizmeti gündelik yaşamlarında işlevselleştirdikleri görülmektedir. İşlevsellik çocukların hem hizmetlerin niteliği hem de kaynakların niteliği bakımından çeşitliliği yakalamaları ile ilişkilidir. Bu kategoride yer alan çocuklar çoğunlukla aynı kaynağın farklı hizmetlerinden faydalanmakta veya farklı kaynakların hizmetlerine erişim sağlamaktadırlar. H.D. hem okul aracılığıyla sosyal ve kültürel aktivitelere katılma imkanı elde etmekte hem de Belediye'nin Bilgi Evi hizmetinin sunduğu imkanlardan faydalanmaktadır:

Araştırmacı: Peki başka yerlere gitmek ister miydin?

H.D.: Evet.

Araştırmacı: nereler olurdu orası?

H.D.: İlgilenebileceğim bir yerler, oynayabileceğim bir yerler. Arkadaşlarımla falan yerlere gitmek isterdim, ailemle.

Araştırmacı: Nereler olurdu onlar?

H.D.: Dediğim yer kumsal, eğlenebileceğim, piknik, sonra...

Araştırmacı: Pikniğe gittin mi hiç?

H.D.: Evet okul götürmüştü. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Hem okul döneminde hem de yaz döneminde hizmet veren Bilgi Evleri çocukların eğitimine destek olmakla birlikte özellikle yaz döneminde boş zamanlarını değerlendirme bakımından da onlara imkan sağlamaktadır:

Araştırmacı: Yaz aylarında neler yapıyorsun?

H.D.: Yaz aylarında... [düşünüyor] Arkadaşlarımla oynarım, ailemle vakit geçiririm. [düşünüyor] Sonra dershanelere giderim, bilgi evi gibi yerlere. Sonra kurslara giderim, Kuran kursları. Öyle yerlere.

Araştırmacı: Tamam, peki bilgi evine hala gidiyor musun?

H.D.: Hı hı [Evet]

Araştırmacı: Peki memnun musun oraya gitmekten?

H.D.: Evet.

Araştırmacı: İstifade ediyor musun?

H.D.: Evet.

Araştırmacı: Hangi noktalarda istifade ediyorsun mesela?

H.D.: Ee istifade? [Duraksama] Ne anlamda?

Araştırmacı: Yani iyi geliyor mu oraya gitmek, bir şeyler kazandırıyor mu sana?

H.D.: Evet, derslerimde daha ileri gitmeme yardım ediyor. Bilmediğim bir konuyu orada tekrar ediliyor, orada da daha iyi öğreniyorum.

Araştırmacı: Hmm öyle bir faydası oluyor diyorsun?

H.D.: Evet.

Araştırmacı: Peki orada sosyal etkinlik yapılıyor mu?

H.D.: Evet.

Araştırmacı: Neler yapılıyor?

H.D.: Ee geçen camiye uzak bir yere gitmiştik. Orada, Ulu Cami herhalde, oraya gitmiştik. Öyle sosyal aktiviteler yaşanıyor orda, piknik gibi yerler.

Araştırmacı: Ücretsiz mi oluyor?

H.D.: Evet.

Araştırmacı: Onlara katılıyor musun?

H.D.: Evet. (Erkek, 13, Sancaktepe)

İşlevsellik düzeyi bağlamında bu tipin *istisnası* hem kaynakların hem de hizmetlerin niteliğinin çeşitlenmesi durumudur. Bu sadece çocuklardan birinde ortaya çıkmaktadır. E.V. hem okulun sosyal ve kültürel aktivite hizmetlerinden hem de kaymakamlık tarafından sunulan kütüphane ve sosyal ve kültürel aktivite hizmetlerine erişim sağlamaktadır. Bunların yanında kitap ihtiyacının da müdür ve öğretmeni tarafından karşılandığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Peki kendin açısından düşündüğünde bu yoksulluk durumunu deneyimlediğini söyledin. Tam olarak ne zaman hangi durumda öyle hissettin? Ne oldu da öyle oldu? Yani kırılma süreci nerede yaşandı? Şu an onu merak ettim açıkçası.

E.V.: 7. sınıfta yaşandı, 7. sınıfa giderken test kitaplarımı alamamıştım. Sınıfta kalma gibi bir durumum vardı. Son dönemde müdür bize çok yardımcı oldu. O benim test kitaplarımı aldı. Öğretmenim yardımcı oldu. Test kitapları ile çalışarak 8 sınıfa geçebildim. (Kız, 14, Esenyurt)

E.V. test kitabı alamayacak durumda olmasını ve bunun müdür ve öğretmeni tarafından karşılanması deneyimini kendisinin yoksul olma durumuna dair farkındalıkla ilişkilendirmektedir. Diğer bir ifadeyle kendini yoksul statüsünde görmesi ile yardım alması arasında bir bağ kurmaktadır. Ayrıca Kaymakamlık tarafından sunulan kütüphane, sosyal ve kültürel aktivite hizmetlerine de arkadaş grubu ile birlikte erişim sağladığı görülmektedir:

Araştırmacı: ... Peki gün içerisinde hani anlattın ya vaktini nasıl geçirdiğini; sene içerisinde de böyle midir okul döneminde de?

E.V.: Okul döneminde fazla çıkamıyorum. Genelde ödevim oluyor. Çalışmalar oluyor Esenyurt'ta şey var mesela ders çalışma yeri var, ödev yapma yeri var. Etüt gibi bir şey, salon, oraya gidiyoruz. Kart veriyorlar bize. Hani kartla girip çıkabiliyoruz. Genelde mahalleimde birkaç arkadaşım var. O arka mahalledeki arkadaşlarımla falan hep biz böyle aynı sınıfta olduğumuz için hepimiz toplanıp gidebiliyoruz.

Araştırmacı: O Etüt Merkezi'ne mi? Peki adı ne oranın?

E.V.: Esenyurt Kaymakamlığı'nın içinde.

Araştırmacı: Adını, tam adını biliyor musun?

Katılımcı(EV): Tam adını bilmiyorum da Esenyurt Kaymakamlığı'nın orada.

Araştırmacı: Peki oradan bana biraz bahsetsen. Orada tam olarak ne yapıyorsunuz? Senin oradan nasıl haberin oldu?

E.V.: Oradan ilk taşındığımda arkadaşlarım mesela bana demişlerdi ki "Böyle böyle bir yer var. Oraya gidip ders çalışalım. Orada yapalım ödevlerimizi, orada yapalım projelerimizi." "Tamam." dedim. Annemden izin aldım. Arkadaşlarım gelip beni aldı, gittik oraya. Hani sinema salonu var. Ders çalışma salonu var. Nasıl desem akıllı tahtalar var. Oralarda özel ders çalışabiliyorsun. Kaymakamlığın içinde hem Sağlık Ocağı hem kaymakamlık var. Oraya gidip parkında oturabiliyoruz. Parkı da var. Oturma yerleri de var. Güzel bir yer. Güvenlik var. Hani yalan yanlış kimse kartsız giremiyor. Güzel yer yani. (Kız, 14, Esenyurt)

E.V. Esenyurt'a taşınmadan önce yaşadıkları Zeytinburnu'nda da Belediye'nin Bilgi Evi'ne gittiğini belirtmiştir. Bunu da dikkate aldığımızda onun toplumsal katılımı rutinleştirdiği ileri sürülebilir. Rutinleşme düzeyi çocuğun beceri düzeyiyle ve verilen hizmetin kalitesiyle ilişkili olmakla birlikte, onun toplumsal katılım biçimine yüklediği anlamla da ilişkilidir. Kurtarıcı çocuk tipinde de yer verildiği üzere E.V. babası engelli olduğu için çalışmayan, bundan dolayı belli dönemlerde part-time işte çalışmak durumunda kalan bir çocuk olduğundan dolayı eğitimini içinde yoksulluk durumundan kurtulmanın bir yolu olarak görmektedir. Dolayısıyla mevcut sosyo-ekonomik koşullarının onda eğitimle dair hizmetlere erişime yönelik ilgiye yol açtığını düşündürmektedir.

Kurumlara entegre çocuk tipinin dördüncü unsuru olan rutinleşme düzeyi çocukların yerel hizmetlerin veya kamu kurum ve kuruluşlarının sağladığı hizmetlere çocukların katılımının devamlılığı sağlayıp sağlayamadığı ile ilişkilidir. Özellikle ücretsiz kurslar bakımından okulların yerel yönetimlere göre görece daha başarılı olduğu görülmektedir. Okul dönemi boyunca çocuklar okulun öğretmenleri tarafından verilen ücretsiz kurslara gittiklerini belirtmektedir:

Araştırmacı: Peki hafta sonları mesela nerelere gidiyorsun?

Ç.V.: Hafta sonu kursum oluyor. Kursa gidiyorum kurs dönüşü işte arkadaşım ile bir şeyler yapıyoruz. Yemek falan yiyoruz. İşte kırtasiye gibi yerler geziyoruz, bu şekilde.

Araştırmacı: Kurs peki ne kursu?

Ç.V.: Matematik kursuna gidiyorum okulumuzdaki.

Araştırmacı: Okulun kursu mu, ücretsiz mi?

Ç.V.: Evet okulun kursu, ücretsiz evet.

Araştırmacı: Kendi hocalarınız geliyor.

Ç.V.: Evet evet kendi hocalarımız geliyor. (Kız, 15, Sultangazi)

Belediyelerin kurs ve diğer hizmetlerinde faydalanan 8 çocuktan 4'ü bu hizmetleri gündelik yaşamlarında rutinleştirememiştir. Çocuklardan biri taşındıkları için yeni yaşadığı ilçede Bilgi Evi hizmeti olmasına rağmen devam etmediğini; diğeri önce yaşadığı ilçede Bilgi Evi hizmetinden faydalandığını, yeni taşındıkları ilçede kaymakamlığın bu yöndeki hizmetlerinden faydalandığını ifade etmektedir. Diğer iki çocuktan biri sağlık sorunları nedeniyle üç gün gelmediğinde kaydının silinme durumundan dolayı devam edemediğini; diğeri dersleri anlamadığından dolayı derslere katılmayıp, kütüphane ve bilgisayar hizmetlerinden faydalandığını ifade etmektedir:

Araştırmacı: Peki şey varmış mesela. Bir arkadaşınla konuşurken öğrenmişim. Bilgi Evi diye böyle Kur'an öğretilen, okul derslerinin öğretildiği yerler varmış galiba. Biliyor musun?

Araştırmacı: Biliyor musun?

Z.G.: Biliyorum.

Araştırmacı: Gidiyor musun?

Z.G.: Gidiyorum ama dersleri gidemiyorum katılamıyorum. Dediklerini anlayamıyorum o yüzden.

Araştırmacı: O yüzden gitmiyorsun.

Z.G.: Gitmek istemedim. Okul daha da anlamlı açabiliyor anlamını dersin.

Araştırmacı: Memnun kalmadın yani Bilgi Evi'ndeki eğitimden.

Z.G.: Evet. O yüzden bilgisayara, kütüphaneye gidiyorum. (Kız, 12, Sancaktepe)

Çocukların diğer 4'ünün Belediyelerin ücretsiz kurs ve diğer hizmetlerini gündelik yaşamlarında rutinleştirdikleri görülmüştür. Bunlardan biri olan Ş.K. Arnavutköy

Belediyesi'nin Gençlik Eğitim Merkezi'nden aldığı hizmetleri anlatarak memnuniyetini belirtmiştir:

Araştırmacı: Peki bu gittiğin kurslar neredeydi?

Ş.K.: Bizim orada şey var ARGEM [Arnavutköy Belediyesi Gençlik Eğitim Merkezi] gibi bir yer var. ARGEM'i biliyor musunuz? Çoğu yerde oluyor. Devletin yaptığı kursları oluyor. Gayet iyi dersler veriyorlar böyle özel kurs gibi.

Araştırmacı: Ücretsiz mi peki?

Ş.K.: Hı hı [Evet]...

Araştırmacı: Peki ARGEM'den bahset desem bana neler söyleyebilirsin?

Katılımcı(ŞK): ARGEM kocaman bir yer. Herkesin kaydını yapıp gidebileceği bir yer. Devletin kurduğu aynı sosyal hizmetler gibi. Genelde herkes gidiyor oraya. Mesela Antalya'dan kuzenim geldi bir aylığına ve derslerine çalışması gerekiyor. Oraya bile hemen gidebiliyor farklı bir yerden gelse bile.

Araştırmacı: Kriter ne?

Ş.K.: Kriter. Yaş şeyi falan yok ondan sonra herkes gidebiliyor. Kriteri çok yok. Bir sürü kursları var. Sportif etkinlikleri var falan. Türkçeydi, İngilizceydi, matematikti, tiyatroydu, sosyaldi falan hepsi var çoğu şeyin. Herkes gidebiliyor.

Araştırmacı: Bu yaz gittin mi sen?

Ş.K.: Bu yaz gittim ben.

Araştırmacı: Faydalanabiliyor musun? Memnun musun oranın eğitiminden?

Ş.K.: Memnunum, gayet güzel. Hocaları çok tatlı. (Kız, 12, Arnavutköy)

Gürses (2014)'in çalışmasında da Beyoğlu ve Esenler Belediyelerinin çocuklar için sosyal etkinlikler ve geziler düzenlediğini, böylelikle çocukların İstanbul farklı yerlerini görebilme imkanı sağlandığı belirtilmektedir.

Kurumlara entegre çocuk tipinde doğrudan hizmetler bakımından belirleyici olan etmenin yaşanılan ilçe olduğu görülmüştür. Çocukların anlatılarına bakıldığında okullar tarafından verilen ücretsiz kurs, sosyal ve kültürel aktivite hizmetleri genel olarak tüm ilçelerde bir fark olmaksızın karşımıza çıkarken; yerel hizmetler ve sivil toplum kuruluşları bakımından Sancaktepe'de belediyenin Bilgi Evi oluşumu, Sultangazi ve Sultanbeyli'de sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmıştır.

Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları tarafından çocuklara sunulan diğer hizmet türü dolaylı hizmetlerdir. Bu hizmetler kıyafet, erzak ve para yardımı gibi daha çok dolaylı olarak çocuklara ulaşan hizmetlerdir. Yaklaşık olarak çocukların 1/3'i bu yardımlardan almaktadır. Yoksulluğu tanımlarken temel ihtiyaçların karşılanmasına vurgu yapan S.G. çevresinde yoksul insanların olup olmadığı sorulduğunda, olduğunu söyleyip biraz düşündükten sonra annesinin aşevinden yardım aldığından bahsetmiştir:

S.G.: [Düşünüyor] Yani...Mesela annemler aşevine gidiyorlar mesela.

Araştırmacı: Efendim?

S.G.: Mesela annemler aşevlerine gidiyorlar.

Araştırmacı: Ne yapıyorlar?

S.G.: Aşevinden ekmek alıyorlar.

Araştırmacı: Anneler aşevinden ekmek alıyorlar?

Katılımcı(SG): Hı hı.[Evet]

Araştırmacı: Aşevi dediğin yer nasıl bir yer?

Katılımcı(SG): Yoksullara yemek falan dağıtıyorlar ya da ekmek...

Araştırmacı: Adı tam olarak ne peki oranın?

Katılımcı(SG): Adı tam olarak... MİKEV [Mimar Sinan İmar ve Kültür Eğitim Vakfı] Aş evi mi ne diyorlardı? MİKEV. Uzatması vardı da ben hatırlamıyorum. (Erkek, 12, Sultanbeyli)

Bazı çocuklara okuldan erzak ve para yardımı yapılmaktadır. Okulda öğretmenleri ile arasının çok iyi olduğunu ve öğretmenin kendisini ücretsiz geziye de götürdüğünü söyleyen S.A. okuldan kendilerine erzak da verildiğini ifade etmiştir:

S.A.: Babam ceza evinde olduğunu biliyordu. Okuldan erzak verdiler bize yine.

Araştırmacı: Okuldan ne verdiler?

S.A.: Erzak. Verdiler abla. Bazı bir kere öğretmen beni geziye almıştı kendine. Yani öğretmenim çok iyiydi abla beni seviyordu. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Başka bir katılımcı çocuğa ‘ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz’ sorusu sorulduğunda okuldan para ve erzak yardımı ile karşıladıkları cevabını vermiştir:

Araştırmacı: Peki, ihtiyaçlarını, bu bahsettiğin ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz siz?

E.S.: Bilmiyorum.

Araştırmacı: Sormadın mı annene veya kendin bir fikrin yok mu?

E.S.: Benim fikrim arada bir anneme bazen para yardımı okuldan yapılıyor. Bazen erzak yardımı falan da yapılıyor. Oradan biraz şey oluyor. Para bulmaya çalışıyor.

Araştırmacı: Erzak yardımı nereden yapılıyor?

E.S.: Okuldan bir kere verilmişti. Bir de benim kardeşim var bir tane. Onun okulundan verildi. Ondan sonra babam iyi durumdayken dergâha gidiyordu. Ona verildi. (Kız, 11, Sultangazi)

Başka bir katılımcı çocuk okul eşyalarının bazılarını ve kıyafetlerini belediyenin yardımı ile karşıladıklarını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Sen genel olarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musun?

S.K.: Bazılarını.

Araştırmacı: Hangilerini karşılayabiliyorsun? Önce oradan başlayalım.

S.K.: Okul eşyalarımın bazılarını. Elbiselerimi, başka...[düşünüyor] Başka da bir şey yok.

Araştırmacı: Nasıl karşılıyorsun peki bu ihtiyaçlarını?

S.K.: Belediye veriyor. (Erkek, 13, Esenyurt)

Gerek doğrudan gerek dolaylı olarak hizmet sağlayan yapısal kaynaklar destek mekanizmaları olarak çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etmelerinde aracı bir etmen olarak belirleyici olmakta ve onların içinde bulunduğu yoksulluğu hafifletici bir rol üstlenmektedir. Kültürel kaynaklardan yoksun olan çocuklar yerel yönetimler ve okulun sağladığı hizmet aracılığıyla kültürel ve sosyal alandaki sınırlı deneyimlerini genişletme imkanı elde etmektedirler. Böylelikle onların öz-gelişimlerine dair sınırlar ve imkansızlıklar kısmen esnekleştirilmektedir. Ridge

(2002: 101)'nin çalışmasında da çocukların büyük çoğunluğu ailelerinin aldıkları yardımların gündelik yaşamlarında fark yarattığını ifade etmişlerdir.

3.3.4. Koru(n)macı Çocuk

Şimdiye kadar ele alınan çocuk tiplerinde (kurtarıcı, ikameci, kurumlara entegre) çocuklar gündelik yaşamda yoksullukla baş etmek için daha aktif ve katılımcı bir toplumsallık içerisinde stratejilere başvurdıkları görülmüştür. Bunun yerine *koru(n)macı çocuk* tipinde çocuklar çoğunlukla eylemsel çözüm üretmeleri içeren aktif ve katılımcı failler olmaktan ziyade söylemsel meşrulaştırma tavrını içeren daha edilgen ve *idare eden* failler olarak konumlanmaktadırlar. Başka bir deyişle çocuklar eylemsel olarak çözüm üretmek yerine yoksulluğun benimsenmesinin ifadesi olan *rasyonelleştirme* ve *kendini dışlama* stratejileri geliştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla çocuklar rasyonelleştirme ve kendini dışlama stratejileri ile kendilerini ve aileleri *koru(n)macı* bir şekilde konumlanmaktadırlar. Böylelikle gündelik yaşamın sorunlu alanları görmezden gelinerek ve yoksul olma hali benimsenerek gündelik yaşamın olağanlığında devamlılık sağlanmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğa verilen tepkide edilgen ve rasyonel bir bakış açısı hakimdir. Bazı durumlarda çocuklar yapabilecekleri bir şeyin olmadığı kanaatinden hareketle yoksul olma halini gönülsüz olarak fakat bu gönülsüzlük durumunu rasyonelleştirme ile maskeleyerek benimsemektedirler.

Rasyonelleştirme, yoksulluğa dair *düşünümselliğin geliştirilmesidir*: Çocuklar kendilerine ve yaşam koşullarına dair yapılan muhasebeden bir dizi mantıksal çıkarımda bulunmaktadır. Yoksulluğun etki veya sonuçlarını rasyonelleştirme girişimi, *maddi olanı önemsizleştirme ve değersizleştirme, daha iyi sosyo-ekonomik statüye sahip olanlar ile mukayese etme, ihtiyaç veya istekleri erteleme, ihtiyaç veya istekleri geçiştirme ve ebeveynlere yönelik olumlu değerlendirmeler yapma* olarak ortaya çıkmaktadır. Stratejilerin saiklerini dikkate aldığımızda ise çocukların çoğunlukla kendisinde olmayan bir şeyin başka birisinde görülmesi, isteklerin elde edilememesi, ihtiyaçların karşılanmaması gibi saiklerle bu stratejilere başvurdıkları görülmektedir. Kendini dışlama ise, sosyal ve kültürel aktivitelere katılamama, oyuncak yoksunluğu, tehlikeli ve güvencesiz mahalle koşulları gibi saiklerle

geliştirilen bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların gerek kendilerini gerek de aileleri koru(n)macı bir tavır sergilemelerinden dolayı bu tipte genel olarak ilgi, çocuğun kendisine ve ailesine yönelmektedir. Rasyonelleştirme söylemsel bir nitelik taşıırken, kendini dışlama alternatif alan yaratmayı içeren eylemsel bir nitelik taşımaktadır. Fakat burada asıl ilgi alternatif üretme aracılığıyla ikame etme yerine kendini koru(n)mayı hedefleyen bir alan yaratmaya yöneliktir. Koru(n)manın işleyişi, gerilim, çatışma ve tehlikeden kaçınma temelinde Sennett&Cobb (2017: 210)'un deyişiyle 'savunma örüntüleri' geliştirme şeklinde gerçekleşmektedir.

3.3.4.1. Yoksulluğu Rasyonelleştirme

Koru(n)macı çocuk tipinin ilk türü olan rasyonelleştirme stratejisinde çocuklar kendisinde olmayan bir şeyin başka birisinde görülmesi, isteklerin elde edilememesi, ihtiyaçların karşılanması gibi saiklerle maddi olanı önemsizleştirmekte ve değersizleştirmekte, manevi olana önem ve değer atfetmekte; ihtiyaç veya istekleri ertelemekte; ihtiyaç veya istekleri geçiştirmektedirler.

Rasyonelleştirme yoksulluğun içselleştirilmesi midir yoksa yoksullukla baş etmenin bir yolu mudur? İkincisi ise mevcut sosyo-ekonomik statüye bir itiraz olarak yeniden yorumlamadır. İlkinden bağımsız olmadığı için de aynı zamanda *kısmi bir itiraz* niteliğindedir. Dolayısıyla çocuklar tarafından yeniden yorumlanan yoksulluk aynı zamanda *örtük içselleştirmeyi* de içermektedir. Örtük içselleştirme, yoksulluğun doğrudan içselleştirilmesi yerine düşünümselliğin çıktısı olan rasyonelleştirme (mantıksal çıkarımlar yaparak) içselleştirmeye, yani benimsemeye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla düşünümsellik zemininde gelişen bu tutum veya tepki, çocukların dönüştürme kapasitelerinin ve manipülasyon becerilerinin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etmede sergiledikleri failliğin *ikircikli* bir görünümü ortaya çıkmaktadır: İçselleştirme edilgen bir karaktere sahipken, rasyonelleştirme düşünümsel ve dönüştürücü bir karakter taşımaktadır. Bu bağlamda çocukların yoksullukla baş etmesinde içselleştirme ve rasyonelleştirmenin birleşiminden oluşan *yoksulluğu benimseme* başka bir gri/melez alan olarak gündeme gelmektedir.

Rasyonelleştirmenin ilk biçimi çocukların çok fazla ihtiyaçları olmadığını ve gezmeyi veya dışarıda vakit geçirme ile çok ilgilenmedikleri saikiyle *maddi olanı önemsizleştirmeleri ve değersizleştirmeleridir*. Katılımcı çocuklardan biri yoksunluk durumu ile ilgili soruya doğrudan maddi olana önem vermediği yanıtını verdiği görülmektedir:

Araştırmacı: Hayatında böyle yokluğunu, eksikliğini hissettiğin şeyler var mı?

Ç.V.: Var.

Araştırmacı: Neler?

Ç.V.: Babam. Eee çok fazla işte maddi şeylere önem veren biri olmadığım için, yardımcı olmayabilirim ama işte manevi bazı şeylerin eksikliklerini duyuyorum. Babam mesela...

Araştırmacı: Babanla görüşüyor musunuz?

Ç.V.: Hayır.

Araştırmacı: Görüşmüyorsunuz, tanıştın mı?

Ç.V.: Tanıştım evet. Üç kere gördüm.

Araştırmacı: Peki bunun dışında yok mu diyorsun?

Ç.V.: Yok hayır. Maddi şeyleri çok fazla kafasına takan, illa olsun diye çabalayan biri değilim.

Araştırmacı: Yani ihtiyacın olduğu halde mi yoksa ihtiyacın olmadığını mı düşünüyorsun zaten?

Ç.V.: Önce mesela ihtiyacım olduğunu düşünüyorum, alayım, bunu almalıyım falan diyorum ama olmadıktan sonra, alamayacağımızı fark ettikten sonra, ya almasan da olur aslında fikri oluşuyor kafamda. (Kız, 15, Sultangazi)

Başka bir katılımcı çocuk başlangıçta gezmeyi veya dışarıda vakit geçirme ile çok ilgilenmediğini söylemekle birlikte farklı yaşam tarzları ile karşılaştığında özense de mevcut yaşam koşullarına alıştığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Hayatında yokluğunu, eksikliğini hissettiğin şeyler var mı?

Ş.K.: Şey bazen olabiliyor. Nasıl desem... Bazıları farklı yerde... neredeyse her gün gezebiliyorlar. Gerçi ben çok gezmeyi de seven bir insan değilim. İnsan bazen olsun, hani onun eşyaları olsun; gittiği yerler olsun sende gitmek istiyorsun ama hani bir müddet sonra alışıyorsun. Çok da gitmek istemiyorum mesela ben evimi daha çok seviyorum. Dışarıda normal hayatta da gezmeyi sevmiyorum ben. Öyle yani.

Araştırmacı: Bu sorduğum soruyla ilişkili olarak tam olarak ne demek istedin?

Ş.K.: Şöyle demek istedim. Durumu olan bir insan mesela atıp da Barcelona'ya gidebilir. Ama durumu kötü olan bir insan gidemez. İster istemez sen buna özeniyorsun. Hani gitmek istiyorsun. Merak ediyorsun. Hatta hayalin gibi bir şeyde olabiliyor bu bazen. Ondan sonra İspanya'ydı, Amerika'ydı. O tarz yerlere gidiyor. Farklı yerleri geziyor. Hemen hemen neredeyse her gün tatillerde, her gün farklı giysiler giyiyor falan sen de bunları hani yapmak istiyorsun ama. Sonra sana bunlar çok zor da gelmiyor. Alışıyorsun. (Kız, 12, Arnavutköy)

Görüşmenin devamında “küçükken her gün farklı bir şey giymek istediğini” söyleyen Ş.K., şuan biraz daha büyümüş olduğu için isteklerini ertelediğini ifade etmekte; erteleme gerekçesini ise meslek sahibi olmak ile ilişkilendirmektedir. Gezgini olmak isteyen Ş.K., meslek sahibi olduktan sonra bunun gerçekleşeceğine inandığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla maddi olanı önemsizleştirme ve

değersizleştirme tavrına aynı zamanda *erteleme*⁶¹ nin de eşlik ettiği görülmektedir. Ayrıca onun anlatısında yaşam koşullarının daha iyi olduğu farklı yaşam tarzlarına dair bilincinin belirgin olduğu dikkati çekmektedir. Şöyle ki görüşmenin başka bir kısmında you tuber’lar hakkında söyledikleri onun bu bilinç durumunda internet ve sosyal medya kullanımının belirleyici olduğunun kanıtıdır.

Maddi olanı önemsizleştirme ve değersizleştirmede bazı durumlarda daha iyi sosyo-ekonomik statüde olanlar ile mukayese etme araçsallaştırılmaktadır. Başka bir katılımcı çocuk isteklerinin sınırlı olduğunu ifade ederken, ‘diğer kızlar’ ve ‘insanlar’ olarak adlandırdığı *ötekiler*le kendi tavrını mukayese ederek kendi tavrına değer atfettiği görülmektedir:

Araştırmacı: İsteyip de alamadığım şeyler oluyor mu?

İ.B.: Ben böyle şey değilim hani pek fazla gözü açık biri değilim. Her gördüğüm şeyi istemem. Böyle gezmeyi tozmayı daha fazla sevmem. Bütün kızlar sever ya. Ben sevmem ama. Mesela görüp de istediğim şey, mesela annem fiyatı uygunsa alır bana. Ama biraz pahalı ise almaz. Zaten ben de pek fazla şey yapmadığım için alışkınım bu durumlara. Yani istemiyorum, şey değilim ben böyle, gözü açık değilim. Diğer kızlar gibi şımarık da değilim. Öyle... Hani illa böyle markalı şeyler olmasına gerek yok zaten, böyle güzel olsun yeter bana yakışsın yeter istiyorum. Böyle pahalı şeyleri de sevmiyorum zaten. İnsanlar böyle güzel olmayan ama pahalı olan şeyleri çok istiyorlar. Çünkü hani parası yüksek olduğu için havalı oluyor onlara göre. Bana göre öyle değil bana göre güzelliği önemli. O kadar. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Çocuklar yaşam koşulları üzerine geliştirdikleri düşünömsellik aracılığıyla arkadaşları veya akranları başta olmak üzere ‘yoksul olmayan ötekiler’in gündelik yaşamdaki deneyimleri ile kendi deneyimlerini mukayese etmektedirler. Bu bağlamda gündelik yaşamdaki yoksunluklarını rasyonelleştirme çabası içinde olanların sıklıkla görece yaşı büyük ve kız çocuklarının kendilerini koruma yanında aileyi –özellikle anneyi- üzmemek adına korumaya çalıştıkları görölmüştür. Ridge (2002: 98) de özellikle yaşı büyük olan kız çocukların yaşadıkları yoksunluklar karşısında ailelerini koruyucu bir tavır benimsediklerini; istekleri ile ailelerini endişelendirmemek için durumu idare ettiklerini ileri sürmektedir.

Diğer taraftan maddi olanı önemsizleştirme ve değersizleştirmede ‘manevi sahiplik olarak aile’ ve ebeveynlere yönelik olumlu değerlendirmeler de araçsallaştırılmaktadır. Anne ile babası boşanmış olan katılımcı çocuklardan biri telefonunun olmaması durumunu arkadaşı ile mukayese ederek aynı zamanda

⁶¹ Erteleme de rasyonelleştirme türlerinden biridir ki metnin ilerleyen kısımlarında yer verilmektedir.

kendisinin sahip olduğu manevi olana -aileye- vurgu yaparak, maddi olanı önemsizleştirmekte ve değersizleştirmektedir:

Araştırmacı: Senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğün durumlar oldu mu?

F.S.V.: Çok istediğim bir telefon vardı. Onu bir arkadaşımda görmüştüm çok önceden. O biraz beni şey yapmıştı. Dedim “Onda var ben de niye yok?” Sonra aklıma dank etti. Onun babası var benim yok. Yani ama babası olan diğer arkadaşlarıma nazaran durumumuz daha iyi bence. Çünkü onların babası annesi fazla onları anlamıyor. Yani onlarla konuşmuyor, dertleşmiyor. Ondan sonra pek fazla anlayışlı değiller. Sadece maddi olarak yanındalar arkadaşlarımla. Benim annem maddi manevi her yönden yanımda. Mesela ben annemle dertleşiyorum, ağabeyimle dertleşiyorum.

Araştırmacı: Bahsettiğin bu telefon olayı olduğunda hani öyle düşündüğünde kaç yaşlarındaydın?

F.S.V.: 2 sene önce sanırım.

Araştırmacı: Peki ne yapmıştın? Bir şey yaptın mı telefonu onda görünce?

F.S.V.: Yoo. Pek umurunda olmadı açıkçası. [Gülüşmeler]

Araştırmacı: Öyle mi diyorsun? Sadece “Ya keşke benim de olsa.” deyip geçtin mi?

F.S.V.: Yani. Ama sonradan dediğim gibi aklıma dank etti. Onun babası hem de birazcık iyi bir işte çalışıyor. Bunu da göz önünde bulundurarak. Açıkçası böyle şeyleri düşünerek ve aileme, anneme yansıtarak annemi üzmeyi sevmiyorum yani. Annem de ister sonuçta istediklerimizin hepsini alsın. İstediklerimiz her şey olsun. Annem de ister tabi ki de . Fakat bu bazı durumlarda pek mümkün olmuyor. Bu yüzden annemi böyle bunu ona yansıtarak üzmeyi sevmiyorum. (Kız, 14, Sultangazi)

F.S.V.’nin anlatısına dikkat edildiğinde, önce istediği telefonun kendisinde olmayıp, arkadaşında olması durumunda “o biraz beni şey yaptı” ifadeleri ile olumsuz etkilendiğini açığa vururken, görüşmenin devamında bu durumun “pek de umurunda olmadığı”nı gülerek ifade etmiştir. Buradaki *umursamazlık* tavrı aslında çocukların kendilerini koruma amacıyla kullandıkları *maske* olarak karşımıza çıkmaktadır. Umursamazlık çocuklar tarafından herhangi bir yoksunluk durumunda maske olarak benimsenebilir, zira F.S.V.’nin anlatısındaki çelişkili ifadeler yaşadığı deneyimin aslında onun üzerinde çatışma ve gerilim yaratmış olduğu izlenimi vermektedir. Sennett’e göre maske takmanın anlamı sadece kendi korumadan ibaret değildir, aynı zamanda toplumsal etkileşimleri zaman içerisinde değerlendirme imkanı sağlamaktadır (Sennett, 2011: 139). Diğer bir ifadeyle kişiye güvenli bir biçimde gözlem yapma imkanı veren bir araç olarak maske, kişinin etkilenmekten veya bir otoritenin baskısından korunmanın bir yoludur (Sennett, 2011: 141). Bu bağlamda çocukların taktıkları maskenin amacı yoksulluğun mevcut ve olası etkilerinden kendilerini korumaktır.

Maske olarak umursamazlığın başka bir örneği de çocuklara “senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne düşünürsün, ne yaparsın?” sorusu sorulduğunda “güle güle kullansın” ifadelerinde ortaya çıkmaktadır:

D.D.: Pek takmam açıkçası. Yani niye takayım ki? Ben alamadım. O almış ne güzel. “Güle güle kullansın.” falan. (Kız, 15, Arnavutköy)

O.M.: Ne düşünüyorum? Yani pek bir şey düşünmem yani. Güle güle kullansın. (Erkek, 15, Sultanbeyli)

B.A.: Güle güle kullansın yani. [gülüşmeler] (Erkek, 13, Sultanbeyli)

Çocuklar ebeveynlere yönelik olumlu değerlendirmeler yaparak da deneyimledikleri yoksunlukları rasyonelleştirmektedirler. Daha çok oyuncak alanındaki yoksunluklarını anlatılarına yansıtan katılımcı çocuklardan biri babası ile olan duygusal bağı ve ona attığı değeri ön plana çıkararak deneyimlediği yoksunluğu benimseme zemini oluşturmaktadır:

Araştırmacı: Peki diyelim ki işte paten almak istiyorsun patenin yok veya scooter almak istiyorsun ama şuan, şimdilik yok. Böyle durumlarda ne düşünüyorsun? İsteyip de alamadığın bir şey olduğunda.

E.B.4: Düşündüğüm şey yani “Kesin babamda para yoktur. Yoksa beni kırmaz alır.” falan diyorum. Yani. Düşündüklerim bunlar yani. (Kız, 12, Esenyurt)

N.D.: Alamadığımda ne düşünüyorum, annem hiçbir zaman kursağımızda bırakmayacak, hiçbir zaman almayacaksınız demiyor. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Redmond (2008: 9) ve van der Hoek (2005)’in “pozitif yeniden değerlendirme” stratejisi olarak adlandırdığı rasyonelleştirme stratejisini çözüm üreten stratejik faillığe dahil etmektedirler. Fakat bu çalışmada pozitif yeniden değerlendirme, eylemsel olarak çözüm üreten bir nitelik taşımaktan çok söylemsel ve mevcut durumu kanıksayıcı bir nitelik taşıdığından dolayı uyumcu (idare eden) faillik türü olarak koru(n)macı çocuk tipinde yer verilmektedir.

Anne ile babası boşanmış olan N.D. ailenin geçiminde annesinin üzerindeki yükün farkında olduğunu, onun yoksullukla baş etmek için elinden geleni yaptığını, buna karşılık kendisinin de annesini üzmemeye ve ona destek olmaya çalıştığını anlatmıştır. Hatta yoksullukla baş etmede anne tarafından verilen mücadelenin çocuğun yoksunluk hissini azaltan bir etmen olarak ona da güç verdiği söylenebilir:

N.D.: ... Annemle gurur duyuyorum gerçekten. Çünkü hani becerebiliyor, yapabiliyor. O hem baba olabiliyor hem anne olabiliyor. Her şeyimize koşuyor...

N.D.: Aldığımız para yetmese bile, mutluyum. Neden mutluyum, annem yanımda çünkü. Babam gitti ama annem gitmiyor hala. Çünkü günümüzde çok şey görüyoruz. Babası vefat etti diye annesi bıraktı gitti. Benim annem yanımda yani, çabalıyor, yardımcı olmaya çalışıyor... (Kız, 14, Sultanbeyli)

Yukarıdaki anlatıda Sennett&Cobb (2017: 42)'un yoksulların 'birbirine sahip olma'yı onur kaynağı olarak gördüğü argümanına uygun şekilde N.D.'nin aile içindeki bağlılığın yoksullukla baş etmede etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağlılık geliştirmek baş etmeyi kolaylaştıran aracı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluktan kaynaklanan yaraları kapatmada *aile* sığınak olarak görülmekte ve deneyimlenmektedir. Bir *sığınak olarak aile* güvenin merkezi olmaktadır. Böylelikle ilgi, gündelik yaşamdaki yoksunluklardan aileye yönelmektedir. Anlatısının devamında ise N.D. annesine aynı zamanda duygusal ve psikolojik olarak destek olmaya çalıştığını dile getirmiştir:

N.D.: ... Hani annem yorulabilir, pes edebilir veya dayanamayabilir, onun üzerine de çok gitmek istemiyorum.

Araştırmacı: Anladım, peki bu noktalarda annene destek oluyor musun? Duygusal ve psikolojik olarak.

N.D.: Oluyorum tabii ki.

Araştırmacı: Mesela nasıl oluyorsun?

N.D.: Nasıl oluyoruz, hani onun yanında olduğumuzu hissettiriyoruz. Gerçekten paramız olmasa bile mutlu olabileceğimizi gösteriyoruz. Ucuz şeylerden bile. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Ridge (2007: 409) de bazen çocukların annelerine aynı zamanda duygusal destek de sağladıklarını belirtmektedir. Tek ebeveynli aile olmaktan kaynaklı olarak başka bir yetişkin partnerin olmayışı çocukların annelerinin dert ortağı olma rolünü üstlendikleri görülmektedir.

Maddi olanı önemsizleştirme ve değersizleştirmenin daha doğrudan bir şekilde gerçekleştirilmesi ise H.D.'nin mevcut sosyo-ekonomik statüsü ile ilişkili durumu genelleştirdiği ifadelerinde karşımıza çıkmaktadır:

Araştırmacı: Bahsettin ya isteyip de alamadığın şeyler oldu mu dediğimde, sen söyledin, peki onlar hayatında olmadığında, onları alamadığında ne yapıyorsun, ne düşünüyorsun?

H.D.: Eee neden alamadım gibi şeyler düşünüyorum. Neden istedim de alamadım. Ama her istediğini alamaz insan. (Erkek, 13, Sancaktepe)

Rasyonelleştirmenin ikinci biçimi *ihtiyaç ve isteklerin ertelenmesidir*. Burada şimdideki zevk ve tatminden feragat etme, vazgeçme eğilimi gündeme gelmektedir. Sennett&Cobb (2017: 170)'a göre sosyo-ekonomik statüsü düşük olanlar için tüketim pratikleri geleceğe yöneliktir veya gelecekte konumlandırılmaktadır. Bu

strateji çocukların gelecek planlaması yapma stratejisi haricinde Sennett&Cobb (2017: 131)'un deyişiyile “zamanı beceriyle kullanma”larının diğer bir görünümüdür.⁶² Çocuklar “elbet bir gün”, “yavaş yavaş oluyor”, “beklemeye devam edeceğim”, “başka zamana alırım artık”, “paramız olunca” gibi ifadelerle mevcut yaşam koşullarını rasyonelleştirerek içselleştirmekte yani benimsemektedirler. Çocuklar ertelemeyi yukarıda Ş.K.’nın anlatısında yer aldığı gibi bazen meslek sahibi olma, bazen de yaş olarak büyüme, ailenin eline para geçmesi ve ödüllendirme ile ilişkilendirerek benimsedikleri görülmüştür. Yaşça büyümenin etkisiyle arkadaşı ile kendi yaşam koşullarının farkına vardığını ifade eden Ç.V., isteklerinin zamanla gerçekleşebileceğinden hareketle isteklerini ertelemektedir:

Araştırmacı: Peki senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne düşünüyorsun?

Ç.V.: Buna on yaşındaki Ç. olarak cevap vereyim çok kıskanırdım. Neden onda var bende olmuyor. Mesela bir arkadaşım vardı, telefonu bozulmuştu, üç gün sonra telefon alınmıştı kendisine ben çok üzülmuştüm. Benim de telefonum bozuldu, üç aydır bekliyorum. Neden benimki alınmıyor. Onun ki neden hemen oluyor diye eskiden sorguluyordum. Artık sorgulamıyorum, şimdi 15 yaşında biri olarak cevap vereyim. Onun hayatı ile benimki çok farklı.

Araştırmacı: Ne değişti peki?

Ç.V.: Büyüdüm mesela.

Araştırmacı: Büyümeyi biraz açsan yani o büyümenin içinde neler var?

Ç.V.: Mesela geç olabilir ama olabilir düşünceleri gelişmeye başladı. Eskiden çok çocukça düşünüyormuşum mesela. İşte annemin çalışmadığını, annemin babamın ayrı olduğunu unuttuyormuşum. Ama artık gözümün önünde, onların farkında olarak bir şeylere karar veriyorum diyebilirim. (Kız, 15, Sultangazi)

Başka bir katılımcı çocuk ihtiyaçlarının hemen olmasa da zaman içerisinde karşılandığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Peki genel olarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musun?

N.D.: Evet

Araştırmacı: Nedir o ihtiyaçlar senin nezdinde?

N.D.: Nedir, mesela hani herkesin cebinde bir para olması lazım. Ne çok ne az. Ben annemden bir şey isteyince alıyor bana, ondan sonra ayakkabım yırtılınca mesela iyi bir ayakkabı alabiliyor. Dediğim gibi yavaş yavaş hemen olmasa da yavaş yavaş, zamanla. (Kız, 14, Sultanbeyli)

N.D.’nin sosyal ve kültürel aktivitelere katılamadığında da aynı şekilde yaşadığı yoksunluğu erteleyerek baş ettiği görülmektedir. Hatta bunu yaparken yaşadığı yoksunluğu umursamaz bir tavır sergileyerek önemsizleştirmektedir:

Araştırmacı: Katılamadığında peki bu tarz, işte diyelim ki gezi düzenleniyordu bazı arkadaşların katılıyor ama sen katılamıyorsun. O durumda ne yapıyordun mesela?

⁶² Çocukların zamanla kurdukları ilişki bakımından “zamanı beceriyle kullanma”nın önceki görünümü gelecek planlaması yapma stratejisi geliştirme olarak kurtarıcı çocuk tipinde ele alınmıştır.

N.D.: Üzülmüyordum, bir daha gelir diyordum. Seneye bir daha olur diyordum... Bir dahakine giderim. Öyle yani ki zaten bunun için o kadar çok üzülmедim. Çünkü ben hani, bu kadar boş şeylere üzülmek istemem. Ki zaten değmez bu kadar boş şeylere üzülmek değmez. Neden ben kendimi bu kadar boş bir şey için harap edeyim ki. Neden bu kadar boş şey için üzüleyim ki. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Burada yaşanan yoksunluğun önemini inkar etme eğilimi ile karşı karşıyayız. N.D. bir yandan sosyal ve kültürel aktivitelere katılmayı önemsizleştirirken, diğer taraftan başka bir zaman diliminde de bunun gerçekleşebileceği açıklamasında bulunmaktadır. Meselenin özünde ortaya çıkan gerçekliğin deneyimlenmesi ile deneyimin yorumlanması arasındaki *gerilim* ve *çatışma* halidir. Dolayısıyla burada da umursamazlığın bir *maske* olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Çocuklar zamanla kurdukları ilişki bağlamında kendileri ve ailelerine sorun yaratmaktan kaçınmak için ihtiyaç ve isteklerini ertelemektedir. Şentürk (2008: 147) de yoksulların yaşam stratejileri incelediği çalışmasında giyim ihtiyacının yoksul ailelerde sırayla karşılandığını dolayısıyla zamana yayıldığını ifade etmektedir. Kapitalizm ve protestan ahlakını özdeşleştiren Weber'in argümanından hareketle, Sennett ve Cobb'a göre "hiçbir şeyi olmadan hayata başlayan gayretkeş bir çocuk, toplumsal konumunu bir gün yükseltmek için anlık zevkleri reddederek kendini saygıya değer biri yaptığına hala inanır". Protestan ahlakın sermaye biriktirmek için maddi tatminlerini ertelemek durumunda kalan kapitalist zenginler için manevi öz tatminin temeli olmuştur. Sennett ve Cobb, farklılıklar olmakla birlikte işçilerin de tüketimlerini erteleyerek geleceğe yönelmeleri bakımından benzerlikler olduğunu düşünmektedir (Sennett&Cobb, 2017: 174).

Rasyonelleştirmenin üçüncü biçimi oyuncak başta olmak üzere *ihtiyaç ve isteklerden yoksun olma durumunun geçiştirilmesidir*. Bu noktada *oyun* çocukların yoksunluklarını geçiştirmenin aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar oyun oynayarak veya arkadaşları ile vakit geçirerek yaşadıkları yoksunlukları göz ardı etmeye, zihninden atmaya çalışmaktadırlar:

Araştırmacı: ... Onun dışında böyle eksikliğini hissettiğin şeyler yok mu hayatında? Olmasını istediğin, ihtiyaç duyduğun. Hani olur ya... [sözü kesiliyor]

İ.Y.: Bisiklet falan alacaktık işte. Para az diye almadık.

Araştırmacı: Anladım. Peki ne düşündün almadığınızda?

İ.Y.: Biraz böyle şey oldum... [Düşünme] Biraz üzüldüm böyle ilkten, sonra oyuna dalınca unuttum. Kursa gittiğimizde arkadaşlarla oynayınca unuttuk. (Erkek, 14, Sancaktepe)

Araştırmacı: Yani böyle “Keşke şu olsa, bu olsa” dediğin durumlar, şeyler olmuyor mu?

Z.G.: Oluyor bazen.

Araştırmacı: Mesela bunu kastettim aslında.

Z.G.: Evet.

Araştırmacı: Neler onlar?

Z.G.: Mesela oyuncak görüyorum. İstiyorum. Pahalı, pahalı ama param yetmediği zaman alamıyorum.

Araştırmacı: Ne yapıyorsun onun yerine peki? Bir şey yapıyor musun alamayınca?

Z.G.: Bir şey yapıyor muyum? Eve gidiyorum. Uyuyorum. Kalkıyorum. Arkadaşlarımla oynuyorum. Sonra da oyuncak başımdan yani aklımdan çıkıyor. (Kız, 12, Sancaktepe)

Başka bir katılımcı çocuk ise ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda ve istediği bir şeyi alamadığında, annesine ev işlerinde yardım etmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir:

Araştırmacı: Yiyecek içecek konusunda karşılayabiliyor musunuz ihtiyaçlarınızı?

H.K.: Yok. Akşam yemeğini hani kahvaltı gibi yiyoruz.

Araştırmacı: Onları, o kahvaltılık malzemeleri nasıl alıyorsunuz?

H.K.: Ablam maaşını alıyordu, o zaman alıyorduk. Şimdi ablam çalışmadığı için bazen yemek yemiyoruz.

Araştırmacı: Hmm, ne yapıyorsunuz peki o zamanlarda?

H.K.: Bazen yemek yemiyoruz.

Araştırmacı: Yeme ihtiyacı duymuyor musunuz? Onun yerine ne yapıyorsunuz?

H.K.: Onun yerine, böyle yemek yememek için, anneme yardım ediyorum bir şeyler...

Araştırmacı: Annene nelerde yardım ediyorsun?

H.K.: Yeni taşındığımızda karnım açtı, dedim anne karnım aç, bir şey alalım dedim, param yok oğlum dedi, ben de oyalanayım dedim bari, karnımın açlığı gitsin diye, onlara şeylerde yardım ettim, çuvallarda yardım ettim, kolilerle, onları getirdik, ettik karnım, yani açlığım şey yaptı.

Araştırmacı: Öyle olunca unuttun mu?

H.K.: Evet. (Erkek, 11, Sancaktepe)

Başka bir katılımcı çocuğun kendisinde olmayan bir şeyi başkasında gördüğünde verdiği tepkide rasyonelleştirmenin bilinç düzeyinin yaşla ilişkili olarak daha belirgin olduğu görülmektedir. Zira geçiştirme aracılığıyla yoksun olduğu herhangi bir şey ihtiyacı olmaktan çıkarmaktadır:

Araştırmacı: Mesela maddi olarak ihtiyaç duyduğun bir şey şimdi sorsam var mı?

Ç.V.: Hayır yok. Aklımda böyle bir şey kalmıyor çünkü oluyor ve olduğunda ben onu geçiştirebiliyorum. Öteledikten sonra aklımda bir şey kalmıyor. Artık ihtiyaç olmaktan çıkıyor benim için. Olmasa da olur, ihtiyaç değil. Bu yüzden aklımda bir şey canlanmıyor, siz olmasını isteyip de olmayan bir şey diyorsunuz ya, ben diyorum ki hepsini ben zaten olmayadabilir olarak da nitelendirdiğim için böyle bir şey aklıma gelmiyor. (Kız, 15, Sultangazi)

Ridge (2002: 98) harçlıklarını biriktirmeyen veya çalışmayan çocukların sahip olamadıkları şeyleri farklı biçimlerde (unutmaya çalışarak, sessiz kalarak, sormaya bile zahmet etmeyerek, umursamayarak) rasyonelleştirmeye çalıştıklarını ileri sürmektedir. Rasyonelleştirme biçimleri benzemekle birlikte bu çalışmada yaşadıkları yoksunlukları rasyonelleştiren çocuklar aynı zamanda, zaman zaman harçlıklarını biriktiren, hatta çalışan çocuklardır. Dolayısıyla rasyonelleştirme

stratejisi salt çalışmayan ve harçlıklarını biriktirmeyen çocuklara atfetmek mümkün görünmemektedir.

Rasyonelleştirme stratejisi genel olarak değerlendirildiğinde Ridge (2007: 401-402)'nin de ifade ettiği gibi aslında bu çocukların yoksulluğun sınırlamaları ve gerilimleri ile çocukluğun talepleri arasında kapana kısıldıkları görülmektedir. Onlar ailelerini korumak ve ailelerindeki ekonomik sıkıntıyı hafifletmek için kendi ihtiyaç ve isteklerini kontrol altında tutmakta ve tüketimlerini sınırlandırmaktadırlar. Daly&Leonard (2002: 155) da çocukların ailelerinin kendilerine para vermeyebileceğini bildiklerinden dolayı onsuz idare ettiklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla çocukların bu koşullar altında taleplerini sınırlandırdıkları aşıkardır. İhtiyaç ve isteklerin bastırılması ve ötelenmesi ile çocuklar gündelik yaşamda yoksulluktan kaynaklı deneyimledikleri yoksunlukları maskeleymektedir. Maskeleyen onların yoksulluktan kaynaklı yarayı gizlemek için sergiledikleri korunma manevralarıdır ki, failin manipüle etme becerisinin bir görünümüdür. Diğer taraftan ise diğer yoksul çocuk tiplerindeki faillik türlerinden farklı olarak daha pasif ve edilgen bir failliğin sergilenmesidir. Bu durum Sennett&Cobb (2017)'un 'benliğin bölünmesi' olarak adlandırdığı olguya karşılık gelmektedir: Onlara göre bireylerin maddi özgürlükleri kısıtlandığında, diğerlerinin talepleri karşısında gerçek benlikleri özgür hissetsin diye rol yaparak kendilerine bir gerçeklik inşa ederler. Bu gerçek benlik dış dünyada edilgenmiş gibi görünmektedir (Sennett&Cobb, 2017: 200)

Rasyonelleştirme stratejisinin alt unsurları olan geçiştirme, erteleme kültürün ve toplumsallığın etkisiyle yoksulların gündelik yaşamında içkin olan sağduyu bilgisinin bir çıktısıdır. Yine de burada özgün olan çocukların yoksulluğu benimserken belirli bir mantık çerçevesine oturarak rasyonelleştirme biçimleri ve girişimleridir. Dolayısıyla burada yoksulların yaşamsal gerçekliği bağlamındaki sağduyu bilgisi çocuklar tarafından yeniden yorumlanarak dönüşmekte ve yeniden üretilmektedir.

3.3.4.2. Kendini Dışlama

Koru(n)macı çocuk tipinin ikinci türü olan kendini dışlama stratejisinde çocuklar sosyal ve kültürel aktivitelere katılamama, oyuncağa sahip olmama, tehlikeli ve

güvencesiz mahalle koşulları gibi saiklerle iradi olarak kendilerini dışlayarak korumaya almaktadırlar. Sorundan kaçınma ve tehlikeden korunma temelinde gelişen kendini dışlama çoğunlukla çocukların eve kapanması veya evde vakit geçirmek zorunda kalmasına yol açmaktadır. Kendini dışlayan çocuklar için ev bir 'sığınak' işlevi görmektedir. Bu durumda çocuklar gündelik yaşamdaki sosyalleşme deneyimi sınırlanmaktadır. Kendini dışlama stratejisinin saiklerini dikkate aldığımızda her birinde farklı etmenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Kendini dışlama sosyal ve kültürel faaliyetlere katılamamadan kaynaklandığında cinsiyet, oyuncak yoksunluğundan kaynaklandığında yaş, tehlikeli ve güvencesiz mahalle koşullarından kaynaklandığında yaşanan ilçe ve cinsiyet belirleyici olmaktadır. Çocukların yaklaşık olarak 1/3'i (18 çocuk) koru(n)macı çocuğun bu türünde konumlanmaktadır.

Sosyal ve kültürel aktivitelere katılamadığı için kendini dışlayan çocuklar daha çok kız ve yaşça büyük olanlardır. 2 sene önce Bitlis'ten İstanbul'a göç eden ve 10 kardeş olan ailede sadece babanın askeri ücretle çalışmasından dolayı ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan katılımcı çocuklardan biri parası olmadığı için kafe ve AVM gibi ortamlarda bulunmak yerine, daha çok mahalledeki arkadaşlarıyla birlikte evde vakit geçirmek durumunda kaldıklarını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Evde vakit geçiriyorsun sürekli. Ev dışına çıkmaz mısın? Nerelerde bakıp geçirirsin?

H.K.: Ev dışına çıkmıyorum.

Araştırmacı: Neden peki?

H.K.: Arada arkadaşlarımın yanına gidiyorum o.

Araştırmacı: Mahalledeki arkadaşlarının mı?

H.K.: Evet.

Araştırmacı: Ne yaparsınız mesela?

H.K.: Oturup konuşuyoruz. Evlerine gideriz.

Araştırmacı: Evde de kalıyorsunuz. Böyle dışarı kafeye, AVM'ye falan gitmez misiniz?

H.K.: Yok.

Araştırmacı: Neden peki?

H.K.: Gitsem bile istediğim şeyleri alamadığım için, para yok bir de. İzin de yok. Dışarı çıkmak için. Öyle. (Kız, 14, Esenyurt)

Sosyal ve kültürel aktivitelere katılamama çocukların anlatılarına göre çoğunlukla okuldaki aktivitelerin ücretlerinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Attree (2006: 61)'de yoksul çocukların ücretinden dolayı eğitim ve sosyal aktivitelerinden kendilerini dışladıklarını ileri sürmektedir. Ücretsiz veya düşük ücretli aktivitelere katılmayı tercih eden katılımcı çocuklardan biri para harcamamak için ücreti fazla

olan aktivitelere katılmayıp evde vakit geçirmekte ve bunun “daha iyi” bir tercih olacağını düşünerek aynı zamanda rasyonelleştirme stratejisi geliştirmektedir:

E.A.: Spora bir kere gitmiştik. Spor yapmıştık. Belediye götürmüştü bedava. Diğerlerine... Diğerlerine gitmedim tiyatro falan. 5 liralık olanlara gittim birkaç kere. Diğerlerine gitmedim.
Araştırmacı: Diğerlerine niye gitmedin?
E.A.: Çok pahalıydı falan. 50. sirk 60 liraydı. Tiyatroda zaten 5 liraydı. Tiyatrolara gidiyorum. Ama sevmediklerime gitmiyorum. Şey... Bu kadar.
Araştırmacı: O zaman ücretine göre mi karar veriyorsun etkinliklere gidip gitmemeye?
E.A.: Evet.
Araştırmacı: Annen mi karar veriyor annenle birlikte mi karar veriyorsunuz?
E.A.: Annem. Annemle birlikte.
Araştırmacı: Yani ücretli olduğunda, ücreti fazla olduğunda gitmemenin daha uygun olduğunu düşünüyorsunuz?
E.A.: Evet. Evde, evde tatil geçiririm daha iyi...
Araştırmacı: Neden öyle düşünüyorsun?
E.A.: Paramın gitmemesi için. (Kız, 11, Sancaktepe)

Başka bir katılımcı çocuk ise, yine ücreti fazla olduğundan dolayı okuldaki aktivitelere katılmayıp, onun yerine evin ihtiyaçlarını karşılamanın daha ‘makul’ veya ‘mantıklı’ olacağını düşünerek kendini dışlamaya rasyonelleştirme stratejisi eklenmektedir:

N.D.: Okul gezileri oluyordu ama ben birçok okul gezisine gidemedim, çünkü gerçekten hani buna bir ücret koyuyorlardı ve bu ücret bence, benim için fazla yani. Çünkü evinden yemek yapıp götürüyorsun, buna bir ücret veriyorsun, başında o kadar çok güvendiğin de yok. Ben ona vereceğim parayı dolabıma bir şey alabilirim, evime bir şey alabilirim. Onu oturup ailemle yiyebilirim. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Kendini dışlamanın etkisiyle gün içerisinde vaktini daha çok evde geçiren kız çocuklar anne veya kardeşlerle yoğun etkileşim içerisinde yaşamakta ve bağ kurmaktadır. Dolayısıyla yaşam alanı olarak ev, etkileşim ağı olarak da aile çocukların sığınağı olmaktadır:

N.D.: Gün içerisinde neler yapıyorum, hani ders çalışmak ayrı bir yana. Çünkü belli bir saatim var. Bu saatte ders çalışmak, kitap okumak var tabii ki. Ama hani mesela hadi anne diyorum çabuk işimizi bitirelim, beraber oturup konuşalım, ne bileyim bir kahve yapalım içelim veya çok mu daraldık çıkalım bir tur atalım. Sürekli böyle hayatımız sürekli böyle. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Kendini dışlama stratejisinin aynı zamanda çocukların arkadaşlık ilişkilerinin zayıf olmasına da yol açtığını düşündürmektedir. Zira bazı çocuklar –özellikle kız çocukları- çok fazla arkadaşının olmadığından veya arkadaşları ile vakit geçirmeyi pek tercih etmediklerinden bahsetmişlerdir:

N.D.: ... Zaten ki o kadar çok arkadaşım da yok, çok arkadaşım olmaz çünkü hani bence arkadaş sadece bir arkadaş cümlesi değil içinde dostluk var aile var. Benim annem yeri gelince

bana arkadaş da oluyor dost da oluyor bu konuda çok şanslıyım. Anne konusunda gerçekten çok şanslıyım. Hani tüm anneler iyi ama benim annem sanki birazcık daha çok iyi. (Kız, 14, Sultanbeyli)

Ç.V.: ... Zaten çok fazla arkadaşım da yok, seçici biriyim arkadaş konusunda. (Kız, 15, Sultangazi)

Ş.T.: Çok fazla ben böyle çok şeyim yani, nasıl söyleyeyim, çok fazla samimi olan bir insan değilim başkalarıyla. Üç tane çok samimi arkadaşım var. Onlarla çok geziyorum. Hani bu liseye yeni başladım mesela orada hiç tanıdığım yok. Tek bir tane arkadaşım var zaten onunla da çok samimi değilim. Konuşuyorum ama samimi değiliz. Çok fazla böyle arkadaş canlısı bir insan değilim. (Kız, 15, Sultangazi)

Yukarıdaki anlatılar dikkate alındığında, çocukların sosyalleşme pratiklerini gündelik yaşamda karşılaşılabilecekleri yoksunluk durumlarından kendilerini korumak amacıyla yöneldikleri söylenebilir. Arkadaşlık ilişkilerini sınırlandırma da bunun bir parçasıdır. Yine sosyal ve kültürel aktivitelerin ücretlerinin fazla olmasından kaynaklı olarak kendini dışlayan katılımcı çocuklardan birinin aynı zamanda bunu arkadaş veya akran çevresinden gizlediği görülmektedir:

E.V.: Gezi oluyordu ama ücretli idi hepsi sinemada öyle ücretli idi.

Araştırmacı: Gittin mi onlara?

E.V.: Bir kere tek sinemaya gitmiştim 3 TL idi. 3 TL likti. Ama geziler 40 TL de oluyordu 50 TL de oluyordu.

Araştırmacı: Öyle olunca katılamıyor muydun?

E.V.: Evet katılamıyordum.

Araştırmacı: Peki ne yapıyordun onun yerine? Başka bir şey yapıyor muydun?

E.V.: O zaman okul tatil oluyordu yine o lokantaya gidiyordum. Tatil olduğu günler okulun tatil günleri lokantaya gidip çalışıyordum.

Araştırmacı: Peki arkadaşların “Niye gelmiyorsun? Sen de gel filan” diyorlar mıydı?

E.V.: Diyorlardı mesela “Sen de gel. Neden gelmiyorsun?” Ben de “Gelmek istemiyorum.” diyordum. “Sevmiyorum oraları.” falan diyordum. (Kız, 14, Esenyurt)

Aktivitelerin pahalı olmasına eklenen arkadaş veya akranlarına yönelik gizleme tercihi bazı durumlarda da aileye yönelik olarak gerçekleşmektedir. Sancaktepe Bilgi Evi’ndeki ücretsiz kurs hizmetinden faydalanan katılımcı çocuklardan biri gezi olduğunda yiyecek de götürmesi gerektiğinden dolayı katılmadığını ifade etmiştir:

Araştırmacı: Peki bu Bilgi Evi’nde de oluyor mu sosyal faaliyetler?

R.U.: Sosyal faaliyet orada çok oluyor. Her hafta neredeyse.

Araştırmacı: Katılıyor musun?

R.U.: Cık [hayır] Yoo. Pek değil.

Araştırmacı: Bilgi Evi’ndekilere niye katılmıyorsun?

R.U.: Katılıyorum da pek değil. Piknik gibi şeylere gitmiyorum.

Araştırmacı: Neden?

R.U.: Çünkü orada yiyecek getirmemiz gerekiyor da ondan.

Araştırmacı: Orada da gerekiyor mu yiyecek getirmeniz?

R.U.: Yiyecek getirmemiz gerekiyor. Piknik yaptığımızda getiriyoruz.

Araştırmacı: O yüzden sen pek katılmıyorum diyorsun. Bu durumdan ailene bahsediyor musun?

R.U.: Neye?

Araştırmacı: Hani mesela Bilgi Evi'nde piknik yapılacak ya mesela diyor musun "Anne Bilgi Evi'nde pikniğe gidilecek. Ben de gitmek istiyorum." Diye diyor musun yoksa orada o kararı kendin mi veriyorsun? Yani şimdi pikniğe gidilecek, bizden bir şeyler getirmemizi isteyecekler evden. Ve hani çok da böyle karşılamamız sıkıntı olabileceği için "Ben en iyisi buna gitmemeyim" mi diyorsun yoksa annenle konuştuktan sonra mı böyle bir sonuca varıyorsun?

R.U.: Yok annemle konuşmuyorum. Çünkü annemle konuştuğum zaman sonucu biliyorum. Çünkü o yüzden konuşmama gerek kalmıyor. "Hayır" dedim. Gitsin bitsin.

Araştırmacı: Kendim kararımı veriyorum o an diyorsun.

R.U.: Hı hı [onaylanıyor] (Kız, 14, Sancaktepe)

Yukarıdaki anlatıda çocuğun katılmama kararını annesine sormaya gerek duymadan kendisinin verdiği dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Ridge (2002: 103) bazı çocukların sosyal ve kültürel aktivitelere katılamama durumlarını gizlemek için sosyal ilişkilerini aktif olarak yönettiklerini ileri sürmektedir. Buna göre çocuklar umursamazlık görünümü takınarak, dışarı çıkmak için rahatsız edilmediğini söyleyerek bu durumu istediği yönde kullanmaktadırlar. Bu yöntemler arkadaşları veya akranları ile eşit koşullarda katılamama durumlarında görünüşü kurtarma ve kılıfına uydurmada çocukların deneyimlerine aracılık etmekte ve ilişkilerini yönetmelerine imkan sağlamaktadır:

Araştırmacı: Peki sen bu sosyal etkinliklere, faaliyetlere katılabiliyor musun genellikle?

Ş.K.: Katılıyorum çünkü. Fen hocamız çok pahalı yapmıyor. Bazen ücretsiz bile yapıyor.

Araştırmacı: Nasıl?

Ş.K.: Fen hocamız çok pahalı yapmıyor. Bazen ücretsiz bile yapabiliyor. Çünkü çok anlayışlı bir hoca. Elinden geldiğince bize indirimli yapmaya çalışıyor. Çok güzel yerleri, çok güzel bilgileri öğreniyoruz, görüyoruz. Dolmabahçe sarayıydı. Oydu buydu. Atatürk'ün öldüğü yere kadar görmüştüm hatta. Yani katılabiliyorum. Ama tabi bazen bazı şeylere katılamayabiliyorum. Ama çok da üzülmiyorum ya. Bazen anneme bile söylemiyorum öyle bir şey olduğunda. Çok istediğim bir şey varsa gitmek istediğim, bütün sınıf gidiyorsa. Kankam gitmiyorsa ben de gitmiyorum.

Araştırmacı: Peki gidemediğin etkinliklerde gitmeme sebebin ne oldu?

Ş.K.: Şey bazen annemin zorda olduğunu gördüğümde. Bir de sevdiğim arkadaşım gitmediğinde. İhtiyacımız olan bir şey olduğunda, onu almamız gerektiğinde gitmiyorum.

Araştırmacı: Tamam. Diyelim ki gitmek istiyorsun, ücreti de fazla. Israr eder misin annene?

Ş.K.: Cık, ısrar etmem...Bir kere söylerim. Annem "Paramız yok" derse ben de ısrar etmem. (Kız, 12, Arnavutköy)

Kendini dışlamada umursamazlık tavrı takınma argümanının aile veya arkadaşlardan yoksunluğu gizleme dışındaki başka bir versiyonu, bu çalışmada –özellikle kız çocuklarda- gezmek veya dışarı çıkma olarak sosyalleşmenin tercih edilmeyen bir pratik olarak görülmesidir. Gündelik yaşamdaki sosyal hareketliliğinin sınırlı olduğu görülen katılımcı çocuklardan biri bunu gerekçelendirirken anlatısındaki çelişki,

aslında maske olarak kullanılan umursamazlık tavrının yol açtığı çatışma ve gerilimi yansıtmaktadır:

Araştırmacı: Anladım, o dediğinin dışında çıktığınız oluyor mu Sultangazi ve Eyüp dışına?
Ç.V.: Yok hayır. Olmuyor.
Araştırmacı: Genelde bu civarda mı vakit geçiriyorsunuz?
Ç.V.: Aynen öyle.
Araştırmacı: Peki neden?
Ç.V.: Neden, evime yakın o yüzden. Çok fazla dışarı çıkan biri değilim. Belki de bu yüzdendir.
Araştırmacı: Peki onun nedeni ne?
Ç.V.: Onun nedeni, dışarıda sanırım sıkılıyorum. Bilmiyorum. Ya da işte ekonomik sebeplerden de olabilir yani. Mesela festivale gideceğim zaman arkadaşımın parası yoktu. Benim de o zaman annemin falan birkaç sorunu vardı. O yüzden gidememiştik mesela. Bu örnek verilebilir.
Araştırmacı: Peki bu sıklıkla oluyor mu, bu tarz durumlar. Yani maddiyattan dolayı çok böyle dışarıda vakit geçiremediğin durumlar oluyor mu? Seçenekli sorayım, yoksa zaten hani ben çok dışarı çıkmayı sevmiyorum mu?
Ç.V.: Yani bazen evet oluyordur ama çok da dışarı çıkmayı seven biri değilim. (Kız, 15, Sultangazi)

Yukarıdaki anlatıda görüldüğü gibi çocukların bu yaklaşımlarında, ‘zaten öyle biri olmadıkları’ söylemi üzerinden tercihlerini benimsedikleri görülmektedir:

Ş.T.: Annem zaten anneme ben çok fazla bir yük olmam yani. Dışarı falan da çıkmam hani çok gezen bir insan değilim.
Araştırmacı: Neden gezen bir insan değilsin?
Ş.T.: Neden gezen değilim, böyle gezerim ama haftada, iki haftadan iki haftaya. Zaten üç tane falan arkadaşım var çok samimi olduğum onun dışında hep halamla gezerim... (Kız, 15, Sultangazi)

Arkadaş veya akranlarının olduğu ortamlarda oyuncağı olmayan, görece yaşı daha küçük olan çocuklar da kendini dışlama stratejisi geliştirmektedirler. İsteddiği bir şeyi elde edemediğinde mevcut durumu *geçıştirmek* için *oyuna* yönelen katılımcı çocuklardan biri bu deneyiminde de oyuncağı olmadığından dolayı kendini dışlamak durumunda kalmıştır:

Z.G.: Oyun oynuyordum. Aklımdan atıyordum onu hep. Arkadaşlarım Barbie bebek almıştı. Saçıyordu. Beni unutmuşlardı. O zaman da kırıldım. Eve gittim.
Araştırmacı: Arkadaşların Barbie bebek mi oynuyorlarmış?
Z.G.: Evet. Barbie bebeği. O zaman hiç oyuncağı yoktu. (Kız, 12, Sancaktepe)

Bisikletleri olmadığı için kendilerini dışlamak durumunda kalan iki erkek çocuğu da oyuncak yoksunluğu nedeniyle arkadaşları veya akranlarından yalıtılmış bir sosyalleşmeyi deneyimlemektedirler. Çocuklardan birisinde kendini dışlama öncesinde arkadaşları veya akranları tarafından dışlanmayı içermektedir:

Araştırmacı: Peki yaz aylarında neler yaparsın?
S.K.: Yaz aylarında günlük ne okuyorsam onu yapıyorum.
Araştırmacı: Arkadaşların neler yapar?

S.K.: Arkadaşlarım bazenleri benimle takılır, bazenleri de takılmaz.

Araştırmacı: Ne yapıyorlar seninle takılmayıp?

S.K.: Takılmayıp bisiklet sürüyorlar. Bende olmayınca diyorlar ki sende yok, sen gelemezsin bizimle, biz tur atıyoruz. Ben de diyorum tamam, eve gidiyorum. (Erkek, 13, Esenyurt)

Diğer katılımcı çocuk ise bazen arkadaşlarından izin alarak onların bisikletine bindiğini söylese de bisikleti olmamasından dolayı arkadaşlarının veya akranlarının oyun ortamlarından kendini dışlamakta ve boş zamanlarında evde vakit geçirmeyi tercih etmektedir:

Araştırmacı: ... Peki hani sen dedin ya bisiklet üzerinden gidebiliriz yine, senin alamadığın bir şeyi başkasında gördüğünde ne yapıyorsun?

F.V.: Eziliyorum, işte onlardan izin alarak biniyorum, onlar da bazen izin veriyor, diğerleri de izin vermiyorlar. Zaten, onlar sabah saat 8’de sürmeye başlıyorlar. Benim de bisikletim olmuyor ben de çıkamıyorum. Evde öyle oturuyoruz. Ondan sonra, saat 10 olduğunda ben dışarı çıkıyorum. Merdivenin başında oturuyorum.

Araştırmacı: Anladım, sokakta peki oynadığınızda neler yapıyorsun?

F.V.: Sokakta şu an oyun oynamıyoruz.

Araştırmacı: Oynamıyor musunuz?

F.V.: Yok.

Araştırmacı: Sokaktaki arkadaşların bisiklete mi biniyorlar?

F.V.: Evet hepsi bisiklete biniyorlar. (Erkek, 12, Sultanbeyli)

Son olarak oturdukları mahallenin fiziki ve sosyal koşullarından dolayı çocuklar şiddetten ve içki, sigara, uyuşturucu gibi alışkanlıklardan korunmak amacıyla kendilerini dışlama stratejisi geliştirmektedirler. Burada yaşanan ilçe belirleyici olmaktadır. Çocukların anlatılarına göre *Esenyurt* ve *Arnavutköy* ilçeleri bu bağlamda ön plana çıkmıştır. Her iki ilçede çocukların ‘sersiler’ olarak tanımladıkları gruplaşmalardan ve ‘torbacılık’ olarak adlandırdıkları uyuşturucu madde satışı yapıldığından dolayı sosyalleşme alanlarının kısıtlandığı ortaya çıkmıştır. Çocuklar kendini dışlama stratejilerini ‘serseri’ imajı üzerinden anlamlandırmaktadırlar. Bazı kız çocukları da benzer şikayetlerde bulunsalar da çoğunlukla erkek çocukların bunu dillendirdikleri görülmüştür. Erkek çocuklarının gündelik yaşamda *sokakla* olan ilişkisi bakımından mahalle koşullarının barındırdığı riskler daha çok onların anlatılarında ön plana çıkmaktadır.

Arnavutköy’de yaşayan ve uyuşturucu madde kullanımı yanında satışının yaygın olduğunu anlatan katılımcı çocuklardan biri kendisini bu ortamlardan korumak amacıyla arkadaş çevresini sınırlandırdığı ve daha çok ailesi ile vakit geçirdiğini ifade etmiştir:

S.T.: Bizim yukarıdaki mahallenin çocukları genellikle sigara içiyor. O zaten hepsi benim arkadaşım oluyor. Ya ortama gelince bize de şey yapıyorlar. Şimdi öyle zor durumda kaldığın zaman da...

Araştırmacı: Kullanıyor musun sen?

S.T.: Hayır.

Araştırmacı: Mesela sana demiyorlar mı sen de iç falan diye?

S.T.: Demiyorlar, bazıları veriyor ama almıyoruz. Ortamlar kötü olduğu için fazla da oraya gitmiyorum. Kuzenim var, Kars'tan geldi, onunla geziyoruz.

Araştırmacı: Özellikle dikkat ediyorsun o zaman.

S.T.: Aynen.

Araştırmacı: Peki ailen dikkat etmeni istediği için mi yoksa kendin de mi öyle olması gerektiğini düşünüyorsun?

S.T.: Ailem de diyor mesela öyle arkadaşların yanına gitme, fazla şey yapma diye. Ben gidiyordum ama baktım olmayacak, bunlar öğretecek daha da gitmedim. Arada 1-2 tane arkadaşım var yukarıda onlar kullanıyor onların yanına gidiyorum. (Erkek, 14, Arnavutköy)

Esenyurt'ta yaşayan ve yaşadığı mahallenin koşullarından rahatsız olan, hatta birlikte yaşadığı babaannesine taşınmaları için ısrar eden katılımcı çocuklardan diğeri de evde vakit geçirmeyi tercih etmektedir:

M.E.K.: Ya mahallemi beğenmiyorum. Babaanneme diyorum "Taşınak. Taşınak. Taşınak." "Olmaz." diyor.... Şimdi mahalleyi dop... Dolu dolu serseriler var.

Araştırmacı: Ya!!

M.E.K.: Ben de o yüzden dışarı çıkmıyorum. Hepsi sigara içiyor. Her şeyi içiyor. Ben de o yüzden dışarı çıkmıyorum hiç.

Araştırmacı: Sigara dışında ne içiyorlar?

M.E.K.: Gidiyorlar nargile içiyorlar kapının önünde. Sonra şeyden şey o... kâğıtlardan böyle sarıyorlar ya. Ucunu yakıyorlar onu içiyorlar. Ben hoşlanmıyorum öyle şeylerden. Eve gidiyorum. (Erkek, 11, Esenyurt)

Esenyurt'ta yaşayan katılımcı kız çocuklardan biri de yaşadığı mahalle ve civarını güvenli bulmadığı için ev dışına pek çıkmadığını hatta fırsatı olsa Esenyurt dışında bir yerde yaşamak istediğini ifade etmiştir:

S.S.: ... Çok zaten ben zaten çok dışarda gezen biri de değilim. Hani evden okula, okuldan eve öyle diyeyim.

Araştırmacı: Neden öyle?

S.S.: Kızım diye herhalde. Bir de çevreye de güvenmiyorum ya. Çok şey artık madde satanlar falan var. Torbacılar falan öyle şey yapayım, anlatayım. Yani güvenmiyorum. Kaçırılan kızlar falan da var. Yani öyle diyeyim... Genelde sokakta, tam evimizin önünde olmuyor. Sokağın başında var böyle çete. Teyzemlere falan gittiğimde ama tek de gitmiyorum. Ya kardeşimle ya annemle gidiyorum. O zaman görüyorum. Öyle söyleyeyim...

Araştırmacı: Fırsatın olsa nerde yaşamak isterdin?

Katılımcı(SS): Nerde yaşamak isterdim? Tüm akrabalarımıza yakın olan yerde yani. Mesela hepimiz aynı şeyde olsak böyle uzak olmasak hepimiz yakın olsa gidip gelmemiz. Öyle isterdim yani. Esenyurt dışında her yer olabilir. Şey ya Esenyurt torbacısı meşhur derler o yüzden. (Kız, 15, Esenyurt)

Yaşadıkları mahalle ve çevresinin elverişsiz olması ve güvenli olmamasından dolayı kendilerini sokaktan dışlayarak, eve sığınan çocuklar aynı zamanda taşınmak da istemektedirler. Gürses (2014) ve Kahraman (2015: 236)'ın çalışmalarında da

çocukların uyuşturucu satıcılığı, sersiler olarak adlandırdıkları gruplaşmalar, çeteleşmeler gibi güvenliği tehdit eden koşullardan dolayı semt ve mahallelerinden memnun olmadıkları ortaya çıkmıştır. Önceden Esenyurt'ta yaşayan ve oradayken arkadaş ortamının kötü olduğunu, arkadaşlarını 'serseri' olarak adlandıran E.B.2 Sultangazi'ye taşındıktan sonra ve annesinin ısrarları ile arkadaş çevresini değiştirdiğinden bahsetmiştir:

E.B.2: ... Onlar da benim arkadaşım, kötü çocuklar değil. Kötü çocukların yanına gitmiyorum. Gidiyordum da eskiden şimdi gitmiyorum.

Araştırmacı: Şimdi gitmiyorsun. Ne değişti peki?

E.B.2: Çok şey değişti.

Araştırmacı: Ya ne değişti?

E.B.2: Eski hayatımı istemiyorum. Keşke böyle bir hayatın olmasaydı diyorum.

Araştırmacı: Ondan biraz bahsetsen, şu an sen söyleyince merak ettim.

E.B.2: Mesela eski hayatımda babam bizi hep dövüyordu. Yatıyordu, üvey anneme diyordu gidin bana sigara bulun getirin nereden getiriyorsanız. Annemi dövüyordu. Bizi dövüyordu. Dışarı çıkmamıza izin vermiyordu. Eve para getirmiyordu. [Sessizlik]

Araştırmacı: Peki. Hani sen arkadaşlıkların noktasında dedin ya hani, şimdiki arkadaşlarım daha iyi öncekiler kötüydü. Biraz onu merak ettim, mesela nasıl bir arkadaşlık ortamın vardı? [Görüşme bölünüyor]

E.B.2: Neyse, eski arkadaşlarımın yanında takıldığımda, Esenyurt'takilerle daha iyi çocuklar yoktu, hepsi serseriymiş böyle kötü şeylere gidiyorlardı. Her şeyi çalıyorlardı. Ama şimdikiler... ben mahalleden dışarı çıkmıyorum. Hep mahallede top oynuyorum, bisiklet sürüyoruz arkadaşlarımla.

Araştırmacı: O zaman buradaki arkadaş grubun öyle hani senin serseri olarak adlandırdığın kişiler yok mu şimdiki?

E.B.2: Benim tanıdıklarım var, ama ben gitmiyorum yanlarına.

Araştırmacı: Peki neden öyle bir değişim yaşadın, yani neden öyle karar verdin?

E.B.2: Mesela akşamları annem üzülüyordu, diyordu sen niye oraya gidiyorsun, ağlıyordu. Diyor niye onlarla gidiyorsun, ben de kendi kendime karar verdim, onların yanına gitmedim.

Araştırmacı: Ha annen etkili oldu o zaman.

E.B.2: Hı hı [evet anlamında] (Erkek, 12, Sultangazi)

Burada kendini dışlamayı Sennett (2012: 227)'in deyimiyle "kaygıyı azaltmak için gönüllü geri çekilme" olarak tanımlamak mümkündür. Çocuklar gündelik yaşamda deneyimledikleri yoksunluk durumunun yarattığı veya yaratacağı kaygı durumundan koru(n)mak için kendilerini sosyalleşme ortamlarından dışlamayı tercih etmektedirler. Yine de gönüllü veya rızaya dayalı geri çekilme veya kendini dışlama ki çocuk öznelerin tercihleri olarak karşımıza çıksa da aslında mecburiyet veya zorunluluğun ürünüdür. Dolayısıyla kendi dışlama stratejisi yoksunluk ve eksiklik hissini de beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda gündelik yaşamda çocukların kendilerini sosyal hayattan geri çekmeleri sosyal hareketliliklerinin de kısıtlanmasına yol açmaktadır.

3.4. Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modeli: Yoksul Çocuk Tiplerinin Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında Yorumlanması

Yeni çocukluk sosyolojisi, Prout (2011)'un da ileri sürdüğü gibi bir takım karşıt dikatomiler temelinde kuramsallaştırılmıştır. Buradaki en belirgin düalizmler *toplumsal yapı olarak çocukluğa karşı failer olarak çocuklar ve doğal olan çocukluğa karşı toplumsal inşa olarak çocukluktur*. Bu çalışmada çocuk yoksulluğu bu temalar üzerinden tartışılacak olup, düalizmler analitik olarak dikkate alınacaktır. Olgunun kendisinin incelenmesinde ise, bahsedilen düalizmlerin/ikiliklerin ötesine geçerek, yapı ve failin birlikte işler olduğu bir analiz benimsenecektir. Bu analiz 'hem ... hem de' veya 'ne ... ne de' mantığının temel alındığı ve gri/melez alanlara dikkat çekilen bir karakteristik taşımaktadır.

Argümanımızı somutlaştırmak gerekirse, ilk olarak, yoksul çocukluk olgusu, analitik olarak modern çocukluğun dışında bir gerçekliğe sahip olmakla birlikte pratik olarak tam da modern çocukluğun gerçekliğinin bir parçasıdır. Bu ne demektir? Daha önce çocukluk olgusunun ortaya çıkış serüveninde değinildiği gibi modern çocukluk, burjuvazinin doğmasıyla aile ve eğitim anlayışındaki değişimlerin çocukların dünyasını dönüştürmesi sonucunda aile yaşamında ve eğitim kurumunda çocuklara yönelik artan ilginin ürünüdür. Bu anlayış aracılığıyla çocuklar kendilerine artan bir ilgi, önem ve hassasiyet temelinde idealize edilen özneler olarak inşa edilmişlerdir. Buna göre modern çocuklukla kastedilen tek-tip, homojen ve ideal çocukluk olarak burjuva çocukluğudur. Böyle bir çocukluk anlayışının günümüzdeki temsilinin ise *orta sınıf çocukluğu* olarak vuku bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda yoksul çocukluk, modern çocukluğun dışında bir toplumsal gerçekliğe sahiptir. Diğer taraftan ise aynı zamanda modern dönemin toplumsal, tarihsel ve ekonomik koşullarının bir ürünüdür. Şöyle ki günümüzdeki yoksul çocukluk olgusu, basitçe söylemek gerekirse, eşitsiz gelir dağılımını ifade eden görelî yoksulluk olgusunun çocukların dünyasındaki görünümüdür. Sonuç olarak yoksul çocukluk hem modern çocukluğun ideal formundan –aile ve eğitim kurumlarında çocuğun önemsenmesinden- *farklı* bir toplumsal gerçekliğe sahipken, hem de modern koşulların *çiktısı* olan bir toplumsal gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci olarak yoksul çocukluk olgusunun statik ve dinamik olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Statik boyutu toplumsal yapının ürünü olmanın ifadesi olarak çocukların gündelik yaşamda maruz kaldıkları yoksunluklara işaret etmektedir ki literatürde iyi-olma hali ve yoksunluk endeks ve istatistiklerinde mevcut fotoğrafı yansıtan bir nitelik taşımaktadır. Dinamik boyutu ise, çocukların statik olana verdikleri tepkilere karşılık gelmektedir ki, bu da çocukların gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettiği temasında faillik tartışmalarını kapsayan bir nitelik taşımaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada çocuklar, maruz kaldıkları yoksunluklar romantize edilerek ne ‘kurbanlar’ veya ‘mağdurlar’ ne de yoksullukla baş etme deneyimleri kutsallaştırılarak ‘kahramanlar’ olarak temsil edilecektir. Bunun yerine, bağlam veya koşullara göre çocukların yapı ile ilişkisinin değişken görünimleri üzerinde durularak, bazen ‘mağdur’ olma deneyimleri, bazen de ‘kahraman’ olma deneyimleri ön plana çıkarılmaktadır.

İkinci bölümde değinildiği üzere, çocukluğun toplumsal inşasının ve dolayısıyla çeşitliliğinin makro ve mikro olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Makro boyutta çeşitliliğin kaynağı zamansal ve mekansal olarak toplumsal yapıdaki farklılıklar iken, mikro boyutta kaynak gündelik yaşam deneyimlerinin, örüntülerinin farklılığıdır. Makro boyutta çocukluğun çeşitliliği, diğer bir ifadeyle ‘çoğul çocukluklar’, sınıf, cinsiyet ve etnisite eşitsizlikleri tarafından şekillendirilmekte ve farklılaşmaktadır (James&James, 2001b: 214). *Yoksul çocukluk* da sınıf bağlamındaki farklılaşmanın bir parçası ve görünümüdür. Makro boyuttaki farklılaşmanın sonucu olarak çeşitliliğin ve çoğulluğun ifadesidir. James&James (2001a: 27)’e göre çocukluk aynı zamanda gündelik yaşamdaki çeşitlilikten dolayı parçalı bir hal almaktadır. Buna göre çocuklukta çeşitlilik veya çoğulluk, bu kez gündelik yaşamdaki deneyimlerin, örüntülerin çıktısı olmaktadır. Bu arka plandan hareketle, çocukluğun makro boyuttaki yapısal farklılaşmalardan kaynaklanan çeşitliliğinin görünümü olan yoksul çocukluk, çalışmamızda gündelik yaşam bağlamında incelenmektedir.

Yoksul çocukluğun gündelik yaşam bağlamında incelenmesi, çocukların yoksullukla baş etme stratejilerine odaklanma üzerinden gerçekleşmiştir. Böylelikle fenomenolojik yöntem temelinde yoksul çocukluğun, çocuklar ve etkileşime girdikleri toplumsal aktörlerin iş birliği içinde toplumsal olarak nasıl inşa edildiği

anlaşılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın yöntemsel odağı, çocukluğun yapısal ve boylamsal çalışmanın tersine, çocukların çocukluğu gündelik yaşamda farklı bir şekilde deneyimlemelerinin özgünlüğüne odaklanan ve onların failliğini dikkate alan bir yaklaşımdır. Zira çocukların gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettiklerine bakmak, toplumsal eylemde onların failliğini dikkate almayı gerektirmektedir.

Çocukların failliğini dikkate aldığımızda, empirik araştırma neticesinde çocukların yoksulluğu deneyimleme biçimlerinin veya tarzlarının farklılaştığı görülmüştür. Buna göre çocuklar yoksulluğu gündelik yaşamda tek-tip ve homojen olarak değil, farklı şekillerde deneyimlemektedirler. Dolayısıyla yoksul çocukluk, homojen olmaktan ziyade, heterojen bir karaktere sahiptir ki bunu somutlaştırmak için bir önceki bulgular kısmında ayrıntılı olarak analiz edildiği üzere *yoksul çocuk tipolojisi* geliştirilmiştir. Yoksul çocuk tipolojisi, belirli zaman ve mekandaki çocuk yoksulluğu olgusunun gündelik yaşam bağlamındaki farklılıklardan kaynaklanan çeşitliliğin ve çoğulluğun çıktısı olarak mikro boyuttaki çeşitliliğin bir görünümüdür.

Yoksul çocuk tiplerinin kuramsal olarak yeni çocukluk sosyolojisi perspektifinden yorumlanması ile *yoksul çocukluğun fenomenolojik modeli* ortaya çıkmıştır. Yoksul çocukluğun fenomenolojik modeli, bağlamın gündelik yaşam olması sebebiyle de yoksul çocukluğun mikro boyuttaki toplumsal inşasının bir görünümüdür. Bu model *çocukluğun çifte toplumsal inşası*dır: Yoksul çocukluk olarak çocukluğun yapısal toplumsal inşası, fenomenolojik olması bakımından da çocukluğun etkileşimsel toplumsal inşasıdır. Diğer bir ifadeyle *çocukluğun yapısal toplumsal inşası* ile *etkileşimsel toplumsal inşasının* birleşimidir. Aynı zamanda odağında yoksullukla baş etme stratejilerinin yer alması bakımından yoksul çocukların *fenomenolojik failliğinin* bir ifadesidir. Yoksul çocukların fenomenolojik failliği, çocukların “başka türlü yapma” (Giddens, 2005b) kapasitesidir, fakat bu faillik Giddens’in güç ilişkilerini ön plana çıkararak niyetleri arka planda bırakmasından⁶³ farklı olarak niyetleri de kapsama almakta; Schutz’un niyetleri ön plana çıkararak, güç ilişkilerini

⁶³ “Faillik insanların birşeyleri yapma niyetlerine değil, evvela o şeyleri yapabilme kabiliyetine atıfta bulunmaktadır”. Bu bakımdan faillik güç kavramını içermektedir (Giddens, 1999: 50).

ihmal etmesinden⁶⁴ (Balıcı, 2017) farklı olarak da güç ilişkilerini kapsama almaktadır. Zira Willmott (1999)’a göre fail olma kabiliyeti, bireylerin niyetlerini ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için harekete geçme gücüne dayanmaktadır (akt. Moran-Ellis, 2013: 309).

Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modeli

Bu çalışmada Valentine (2011)’in çocukların failliği bağlamında tasarladığı failliğin ‘toplumsal’ modeli argümanından hareketle ve aynı zamanda çocukların gündelik yaşamdaki yoksulluk deneyimlerinin baş etme stratejileri gibi daha spesifik bir toplumsal gerçeklik alanını temsil etmesi bakımından yoksul çocukluğun fenomenolojik modeli’ geliştirilmiştir. Zira Valentine (2011: 348), çocukların yoksulluğa karşı stratejik bir duruş sergilemeleri durumunda bunun çocukluk çalışmalarındaki faillik olgusunun bir parçası olduğunu düşünmektedir. Failliğin toplumsal modelleri “öznenin inşasında içsel ve toplumsal güçler arasındaki ilişki ve toplumsal normlar ve hiyerarşilerin korunmasında failliğin önemi ile ilgilenmektedir” (Valentine, 2011: 352).

Son dönemde bazı konular çocukların failliğinin çalışılmasında önemli bir yere sahiptir ve yoksulluk bunlardan biridir. Faillik tartışmaları bağlamında, çocukların yoksullukla baş etmeleri ve deneyimleri sorgulanmıştır. Araştırmalar göstermektedir ki, çocuklar böyle zorluklarla baş etmek için bir takım stratejiler geliştirmektedirler (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 190). Çocukların içinde bulundukları koşullarla nasıl ilgilendiklerini, baş ettiklerini anlamak, çocukların failliğini ön plana çıkarmayı gerektirmektedir (James vd. (2007: 138). Yoksulluk ve ırkçılığın çocukların yaşamlarına empoze ettiği sınırlamaların gerçekliğini sorgulayan Meier, onların fırsat ve ortam yaratabilme becerilerine vurgu yaparak failliklerini ön plana çıkarmaktadır (Meier, 2002: 3-4). Bu çalışma da benzer bir sorgulamanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

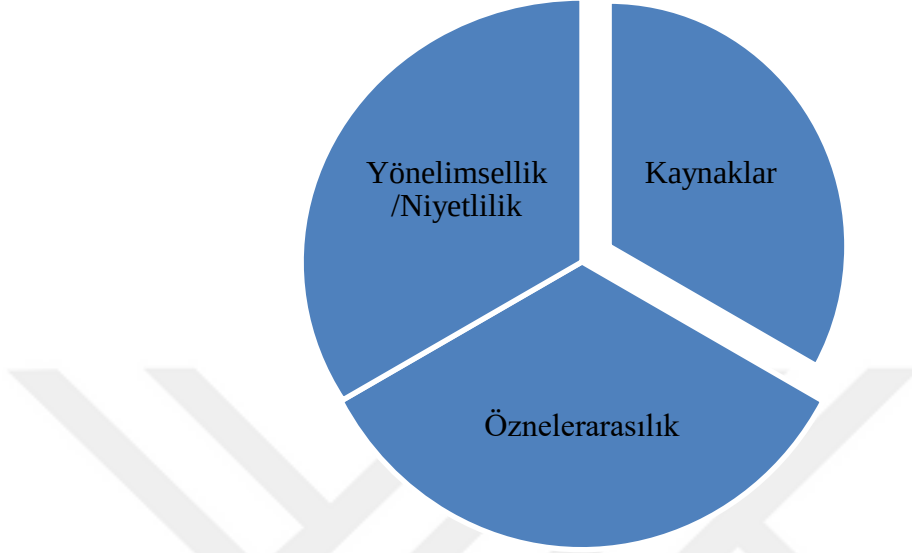
Yoksul çocukluğun fenomenolojik modeli, çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etme stratejilerinin empirik olarak araştırılması sonucunda ortaya çıkan yoksul

⁶⁴ Schutz’un fenomenolojik sosyolojisinde toplumsal gerçekliğin aktörün bilincindeki yorumlanması sürecine odaklanıldığından dolayı iktidar kavramı doğrudan ele alınmamıştır (Balıcı, 2017: 241).

çocuk tiplerinin yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında yorumlanmasıdır. Bu bakımdan o sınıfsal bağlamda farklı çocukluk inşasının ve gündelik yaşamda yoksullukla baş etmek için stratejiler geliştiren çocukların failliklerinin birleşik modelidir. Dolayısıyla yoksul çocukluk bir yandan sınıfın çocukluğu belirlemesinin bir sonucu olarak toplumsal olarak inşa edilirken, diğer taraftan çocukların yoksullukla baş etme deneyimleri bakımından faillik üzerinden çocukların da katkısını içerecek şekilde toplumsal olarak inşa edilmektedir. James vd., (2007: 212)’ne göre çocukluğun toplumsal inşası, onun değişkenlik ve çeşitlilik temelinde toplumsal yapılara ait olmasıdır. Burada rölativizme bağlılık ön plana çıkmaktadır ki, bu çocukluğun farklı ve parçalı bir şekilde anlaşılmasına imkan sağlayan analitik bir araçtır. Diğer bir ifadeyle fenomenolojik ‘paranteze alma’ stratejisinin geliştirilmesidir: Olgunun kendisine geri dönme ve böylece onun gündelik yaşamda nasıl oluştuğunu veya farklı şekilde inşa edildiğini göstermektir. Böylece çocukluk daima inşa edici pratikler aracılığıyla oluşturulmaktadır (James vd., 2007: 212). Böyle bir yaklaşım çocukluğun toplumsal inşasında, failliğin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla çocukların yoksul çocukluğu inşa etmeleri, katkıları onların faillik bağlamında incelenmesini gerektirmektedir.

Çocukların failliğini ön plana çıkarmak için çocukların yaşam dünyalarına, gündelik yaşam deneyimlerine, arkadaşları veya akranları ve yetişkinlerle deneyimlerine, stratejilerine ve taktiklerine bakılmalıdır (James vd., 2007: 138). Bu bakış açısından hareketle, yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinin temel önermesi şudur: Çocuklar gündelik yaşamdaki yönelimsellikleri/niyetlilikleri temelinde geliştirdikleri stratejiler aracılığıyla hem yoksulluğu hem de çocukluğu yeniden üreterek yoksul çocukluğu öznelerarasılık temelinde inşa etmektedirler. İnşa sürecinin öznelerarasılık zemininde gerçekleşmesi ise yapı ve fail arasındaki ilişki ve dengenin sağlanmasına imkan vermektedir. Bu önemlidir, zira yapı ve fail arasındaki ilişkiyi gösterme, ortaklık ve farklılıkların eş zamanlı olarak tüm çocukların gündelik yaşamdaki deneyimlerinde nasıl çalıştığını ortaya koyacaktır (James&James, 2001a: 30).

Şekil 7: Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modelinin Temel Unsurları

Şekil 7’de gösterildiği üzere Yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinin iki temel unsuru bulunmaktadır: *Niyetlilik/Yönelimsellik* ve *öznelerarasılık*. Ayrıca yapısal olanı göz ardı etmemek adına *kaynakları* da üçüncü unsur olarak eklemek gerekmektedir. Buna göre niyetlilik/yönelimsellik, çocuklar yoksullukla baş etmek için bir takım stratejiler geliştirirken, eyleme neden veya amaçlar olarak bir takım saiklerin de eşlik etmesidir. Failliğin çalışılmasında eylemdeki niyetin (failin eylemini o şekilde gerçekleştirmesinin gerekçelendirilmesi) söylemsel olarak ifade edilebilir veya fark edilebilir olması gerekmektedir. Eğer fail olarak çocuklar niyetli bir eylemde bulunuyorsa, niyet farkedilebilir olmak zorundadır ve aynı zamanda eylemin mevcut durumda değişiklikler yaratması gerekmektedir (Moran-Ellis, 2013: 310).

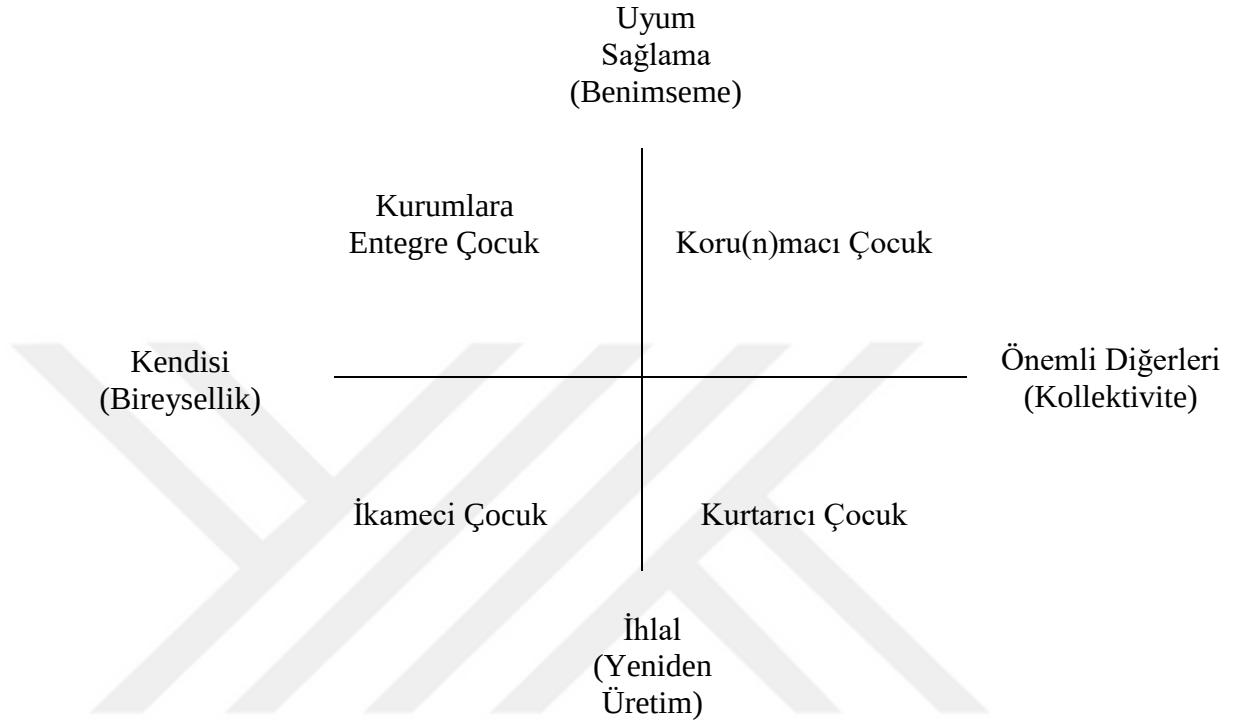
Öznelerarasılık ise çocukların yoksulluğu gündelik yaşamda deneyimlerken toplumsal olanla ilişkiye girmek bakımından aileleri ve akranları başta olmak üzere diğer yetişkinlerle etkileşimlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla çocukların faillik alanı, gündelik yaşam olarak belirlenmektedir. Zira faillik, Moran-Ellis (2013: 312)’e göre çocuğun özünde sahip olduğu bir özellik değildir; bunun yerine etkileşim aracılığıyla ortaya çıkan bir beceridir, herhangi bir durumda toplumsal düzenin kural ve kaidelerine referansla eylemde bulunmaktır. Bu modelde çocukların failliğini

etkileyen veya şekillendiren, çocukların gündelik yaşamda deneyimledikleri toplumsallıklardır. Valentine (2011: 352) failliğin toplumsal modeli yaklaşımında, failliği “özü gereği politik, zorunlu olarak kısmen dışsal güçlerin ürünü” olarak tanımlamaktadır. Yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinde ise faillik doğası gereği etkileşimsel, yani öznelerarasıdır. Bu bakımdan çalışmada toplumsal etkileşimi odağa alan mikro-sosyolojik bir yaklaşım benimsenmektedir.

Yine de çalışmanın gerekçelendirilmesi ve temellendirilmesi kısmında da belirtildiği gibi araştırma sorunsalı bağlamında literatürde eksik olan *yapısal olanı dikkate alma* boyutu da çalışmaya eklenmiştir. Öznelerarası etkileşim temelinde stratejilere odaklanan bir yaklaşım, yerelliklere dikkat etmeyi gerektirmekle birlikte, aynı zamanda eylemin farklı alanları arasındaki yapısal bağlantıları da dikkate almalıdır. Bu yapısal bağlantıların karşılıklı olarak birbirlerini nasıl etkilediği ve çocukların bu durumlar içinde ve arasında nasıl hareket ettiği üzerinde durulmalıdır (James vd. (2007: 138). Zira bir niyeti gerçekleştirmek için eylemde bulunma kaçınılmaz olarak bağlamsal ve koşullara bağımlıdır. Failliğin alanı ve kapsamı çocukluğun yapısal ve kurumsal koşulları ve kuşaklararası güç ilişkileri tarafından belirlenmektedir (Moran-Ellis, 2013: 311). Dolayısıyla çocukların failliğine dair literatürde (Moran-Ellis, 2013; Kuczynski, 2003; Stoecklin&Fattore, 2018) onların failliğine imkan sağlayan bir unsur olarak özellikle vurgulanan kaynaklar –bireysel, ilişkisel, yapısal– bu modele dahil edilmiştir. Şöyle ki yetişkin yoksulların baş etme stratejilerinde önemli bir unsur olan kaynaklar (Yılmaz, 2007) çocukların baş etme stratejilerinde de belirleyici bir unsurdur. Nihayetinde, bu modelde üç unsur temelinde çocukların gündelik yaşamdaki yoksullukla baş etme stratejilerinin detayları sınıflandırılmaktadır.

Yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinde, çocukların yoksullukla baş etme stratejileri, yönelimsellikleri ve öznelerarasılık temelinde dört çocuk tipi belirlenmiştir. Bu çocuk tipleri şekil 8’de gösterildiği üzere, *yönelimsellik/niyetlilik* (kendisi/bireysellik ve önemli diğerleri/kollektivite) ve *faillik türü/potansiyeli* (adaptasyon/içselleştirme ve ihlal/yeniden üretim) olmak üzere iki eksenle yerleştirilmiştir.

Şekil 8: Yoksul Çocukluğun Fenomenolojik Modeli⁶⁵

*Yönelimsellik/niyetlilik (kendisi/bireysellik ve önemli diğerleri/kollektivite) eksen*i, çocukların stratejilerindeki saikler (amaçsal ve nedensel güdüler) arasında farklılaşmanın ifadesidir. Burada fenomenolojinin temel unsurlarından biri olan öznelerarasılık işlevsel hale gelmektedir. Buna göre çocukların stratejilerindeki saikler dikkate alındığında, faillik performansında kendilerinin mi; yoksa kendileri dışında aileleri veya ‘yoksul ötekiler’ olarak *önemli diğerlerinin* mi gözetildiği veya önemsendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yönelimselliğin nesnesi kendisi olduğunda ve amaçlanan kendi koşullarını geliştirmek olduğunda bireysellik ön plana çıkarken, yönelimselliğin nesnesi aile veya ‘yoksul ötekiler’ olarak *önemli diğerleri* olduğunda kolektiflik ön plana çıkmaktadır. *Faillik türü (adaptasyon/uyum sağlama ve ihlal/yeniden üretim) eksen*i, failliğin niteliğine işaret etmektedir. Burada yapının toplumsal eyleme olanak sağlayıcı veya engelleyici özelliği olarak mevcut kaynaklar

⁶⁵ Bu model, Lister (2004)’in yoksul insanların faillik formları ile James vd. (2007)’nin çocukluğun sosyolojik çalışılmasının dörtlü modelinden esinlenerek, Dr. Öğr. Üyesi M. Emin Balcı’nın da böyle bir model geliştirilebileceği önerisi dikkate alınarak geliştirilmiştir.

ve fırsatlar işlevsel olmaktadır. Ayrıca çocukların beceri düzeyi de bu ekseninde işler durumdadır. Buna göre geliştirilen stratejilerin yoksulluk durumunu gündelik hayatta idare ederek baş etme biçimi olan *uyumcu* faillik türünü mü; yoksa yeniden üretmek baş etme biçimi olan *yaratıcı* faillik türünü mü ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilkinde yoksulluk durumunu benimseyen, çocukların beceri/yeterlik düzeyinin daha az görünür olduğu daha edilgen bir performans söz konusu iken, ikincisinde kaynakları daha işlevsel hale getirerek ve tabi ki beceri düzeyi ölçüsünde mevcut durumu yeniden yorumlayan ve yeniden üreten, yaratıcı bir performansla karşılaşılmaktadır. Failliğin yapılaşması kuramının bir parçası olarak *yetkinlik* kavramı üzerinde duran Stoecklin&Fattore (2018: 55) çocukların kaynakların koşulları sayesinde yetkinliklerini geliştirdiğini ileri sürmektedir. Zira sosyal yetkinlik daima etkileşimsel bağlamla ve kaynaklarla ilişkilidir (Moran-Ellis, 2013: 312). Dolayısıyla gündelik hayat bağlamında faillik, kaynakların kullanımını ön plana çıkarmaktadır (Stoecklin&Fattore, 2018: 58).

James vd. (2007) tarafından geliştirilen dörtlü çocuk modeli arasındaki farklılıklar, türdeki farklılıklardan ziyade, vurgudaki farklılıklardan oluşmaktadır. Bu şu demektir: Modelin her bir türü çocuk yaşamının bir takım görünüşlerini vurgulamakta, diğerlerinin önemini azaltmaktadır (James&James, 2001a: 30). Bunun gibi yoksul çocukluğun fenomenolojik modelindeki analitik olarak dörtlü yoksul çocuk tipolojisi arasındaki farklılıklar da faillik türleri arasındaki keskin farklılıklardan ziyade aslında çocuk tiplerindeki yönelimsellik/niyetlilik ve failliğin türündeki vurgu farklılıklarından oluşmaktadır. Zira daha önce yoksul çocuk tipolojisi kısmında da belirtildiği gibi, yoksul çocuk tipleri keskin bir şekilde birbirinden farklılaşmamaktadır. Niyetliliğin/yönelimselliğin niteliği ve failliğin türü bakımından tipler arasında benzerlikler veya geçişkenlikler görülebilmektedir.

Yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinde, James vd. (2007)'nin modelinde hem kabile çocuk yaklaşımındaki gibi çocuğa özgü dünya hem de azınlık çocuk yaklaşımındaki gibi çocuklarla yetişkinlerin dünyasındaki ortaklıklar dikkate alınmıştır. Ayrıca her iki yaklaşımda belirgin olan yetişkin ve çocuk arasındaki güç ilişkileri de göz önünde bulundurulmuştur. Modeller arasındaki bu ortaklık dışında farklılık olarak ortaya çıkan yaklaşım ise azınlık çocuk yaklaşımında dikkate

alınmayan veya gözden kaçırılan grup içi farklılıkların yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinde yer alması olmuştur. Zira yoksul çocuk tipolojisinde ortaya çıkan dört farklı çocuk tipi yoksul çocukluğun tek-tip olmaktan ziyade grup içindeki farklılıkları açığa çıkarmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşımdaki yönelimsellik unsuru bağlamında, çocuklar strateji geliştirirken kişisel ihtiyaç ve isteklerini karşılamayı tasarladığında, yoksul çocuk tipolojisindeki iki çocuk tipi gündeme gelmektedir: *İkameci çocuk* ve *kurumlara entegre çocuk*.

İkameci çocuk kendisinde olmayan herhangi bir eşyayı gündelik yaşamın sunduğu olanaklar ölçüsünde becerilerini işlevsel bir şekilde kullanarak, yaratıcı bir faillik performansı sergilemektedir. Bu çocuk tipinde çoğunlukla ilişkisel ve bireysel kaynaklar belirleyici olmaktadır. Kuczynski (2003) ilişkisel kaynakları, failliğin önemli bileşenlerin biri olan güç ilişkileri bağlamında çocuk-ebeveyn etkileşimi üzerinden ele almış,⁶⁶ fakat çocukların akranları ve kardeşleri ile ilişkilerini dışarıda bırakmıştır. Corsaro (2005) özellikle akran kültürü çalışmalarıyla çocukların failliğine etkileşimsel düzlemde akranlarını ve kardeşlerini dahil etmiştir.

İkameci çocukta sergilenen faillik performansında, özellikle çocukların başta akranları olmak üzere aileleri ve sosyal çevreleri ile etkileşimleri ilişkisel kaynaklar bakımından ön plana çıkmaktadır. Zira çocuklar ikame ederken, birlikte kullanma ve ödünç alma stratejilerini çoğunlukla akranları olmak üzere aynı zamanda aileleri ve sosyal çevreleri (akraba, komşu, öğretmenler tarafından verilen harçlık veya yardımlar) arasındaki gündelik etkileşim içerisinde geliştirmektedirler. Morrow (2003)'a göre çocukların mikro sosyolojik çalışmalarında ebeveyn dışındaki kardeşler, akrabalar, arkadaşlar gibi 'önemli diğerleri' ile ilişkilerin önemi göz ardı edilmiştir. Aile yapısı veya ebeveynler çocuklar üzerinde tek en önemli belirleme kaynağı olarak görülmüştür (Morrow, 2003: 117). Fakat araştırmalar göstermektedir ki, yoksulluk gibi sorunlarla baş ederken bir takım stratejiler geliştirirken, çocuklara

⁶⁶ Tüm aktörler toplumsal etkileşimlerinde bireysel, ilişkisel ve kültürel kaynakları kullanmaktadırlar. Kaynakların farklı şekillerde hem yetişkinler hem de çocuklar tarafından kullanılmaktadır ki, bizi aile yaşamının mikro etkileşimlerinde güç pratiklerine yöneltmektedir. Ailenin gündelik yaşam ilişkileri bu şekilde anlamak mümkündür (Stoecklin&Fattore, 2018: 58).

akranları ve kardeşleri yardımcı olabilmektedir. Burada çocukların ilişkisel kaynakları olarak akranları ve kardeşleri arasındaki ilişki, iş birliği temelinde gerçekleşmektedir. Böyle bir ilişki onların durumlarını ve durumlarına bakış açılarını etkilemektedir (van Krieken&Bühler-Niederberger, 2009: 190).

Ayrıca ebeveyn, akraba, komşu, öğretmen gibi yetişkinler tarafından harçlık olarak sağlanan maddi destek de ilişkisel kaynakların bir parçasıdır. Dolayısıyla çocuklar yoksulluk durumunu iş birliği temelinde gerçekleştirdikleri stratejilerdeki yaratıcılık sayesinde yorumlayarak yeniden üretmektedirler. Corsaro (2005)'nin deyişiyle çocukların bu 'yorumlayıcı yeniden üretim' performansında, çocuklar yetişkin kültürün unsurlarını kendi ihtiyaç ve amaçlarına göre kendi kültürlerine mal edebilir veya seçebilir. Çocukların yetişkinlerin kurallarını ve bilgilerini yorumlamaları düşünce ve eylem için yeni imkanlar yaratmaktadır. Bu süreçte kardeşler ve akranlar yaratıcı yenilik sürecinde önemli rol oynamaktadırlar. Çocuklar daima failliklerini yalnız bir şekilde deneyimlemezler, onlar sıklıkla kardeşleri veya akranları ile iş birliği içindedirler (akt. Kuczynski, 2003: 8-9). Böylece çocuklar yoksulların genel becerisi ikame etme, çocukların deneyiminde onların dünyasına ve doğasına özgü bir şekilde yeniden anlamlandırılmaktadır. Bu pratiklerin ortaya çıkmasında çocukların gündelik yaşam alanlarının belirleyici olduğu ve çocukların ikame etme deneyimini özgün kıldığı düşünülmektedir ki bu alanlar *oyun alanı olarak sokak* ve *okuldur*. Zira çocukların gündelik yaşamında bu iki alan önemli bir yer tutmaktadır. Çocuklar bu iki alanda gündeme gelen ihtiyaç ve istekleri karşılamak için birlikte kullanma ve ödünç alma stratejisi geliştirmektedirler. Dolayısıyla burada yetişkin dünyasından farklılık bakımından özgünlüğün kaynağı, gündelik yaşam alanlarının mekânsal niteliğidir.

Ayrıca kaynakların niteliğindeki farklılık da çocukları yetişkin dünyasından ayırarak özgün kılmaktadır. Zira yoksul yetişkinlerin yoksullukla baş etme stratejilerinde birlikte kullanma veya ödünç alma pek karşılaşılan bir örüntü değildir. Bunun yerine yetişkin dünyasında borç alma daha yoğun karşımıza çıkmaktadır. Çocukların dünyasında ise borç alma stratejisinin yer almadığı bulgular kısmında değinildiği üzere açık bir şekilde görülmektedir. Diğer taraftan ise, birlikte kullanma ve ödünç alma pratiklerinin hakim tüketim kalıplarının dışında konumlanması bakımından

özgün bir niteliğe sahiptir. Zira hakim tüketim kültürü içerisinde gerek yetişkinlerin gerekse de çocukların tüketim kalıpları bakımından birlikte kullanma ve ödünç alma sık karşılaşılan bir örüntü değil, alternatif bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harçlıklarını biriktirerek veya alternatif stratejiler geliştirerek ikame etme ise, bireysel kaynaklar olarak çocukların becerileri belirleyici olmaktadır. Burada daha çok çocukların kendi ihtiyaç ve isteklerini karşılamada kendi yaratıcılıkları ön plana çıkmaktadır. Bu pratikler kıyafet, okul ve sosyal ve kültürel aktivite alanlarında gerçekleşmektedir. Çocukların ikame etme deneyimini özgün kılan kaynak bakımından yetişkin dünyasından ayrılmadığıdır. Zira yoksul yetişkinler maaşlarını veya çalışma ücretlerini biriktirirken, çocuklar aileden veya toplumsal çevreden aldıkları harçlıkları hemen harcamayıp biriktirerek, olmadığında yerine ikame etmektedirler.

İkame etmenin en yaratıcı şekli alternatif stratejilerde gerçekleşmektedir. Burada birlikte kullanma ve ödünç alma stratejilerinde ortaya çıkan hakim tüketim kültürü dışında konumlanma daha belirgin ve yaratıcı bir hal almaktadır. Zira çocuklar gündelik yaşamdaki ihtiyaç ve isteklerini olağan ve genel geçer bir şekilde karşılamaktan ziyade mevcut kaynakları dönüştürerek farklı şekilde karşılamaktadırlar: geri dönüşüm, takı yapma, ikinci el ürün satın alma, evden yemek götürme, kitap okuma, resim yapma, parka gitme, bilgisayar yerine tv, telefon, kütüphane, internet kafeyi ikame etme, otobüs kullanmak yerine yürüme, komşular için alış veriş yapma, kalemlik yerine çantanın gözünü kullanma. Bu stratejileri alternatif olarak nitelendirmek mümkündür; zira hakim tüketim pratiklerinin dışında bir karaktere sahiptir. Yaratıcıdır; zira mevcut kaynaklar yeniden üretilerek yorumlanmaktadır.

Valentine, Skattebol (2003)'un çalışmasından da yola çıkarak, çocukların failliğinin bazen ırk ve toplumsal cinsiyet etrafında geleneksel normları yeniden ürettiği, böylelikle toplumsal ilişkileri dönüştürmekten ziyade statükoyu koruduğunu ileri sürmektedir (Valentine, 2011: 355). İkameci çocuk bir taraftan çocukların çocukluğun doğasına ve dünyasına uygun olarak yaratıcılığının, üretkenliğin en yoğun gözlemlendiği tip olmakla birlikte, aynı zamanda kanıksanmış anlamlara sahip kültürel kodlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Şöyle ki çocukların birlikte

kullanma, ödünç alma ve alternatif stratejilerde cinsiyet bakımından farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. İlk ikisi çoğunlukla erkekler tarafından ev dışındaki toplumsal alanlarda geliştirilirken, alternatif stratejiler çoğunlukla kızlar tarafından ev ortamında gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla yaratıcı faillik türünün hakim olduğu ikameci çocukta bile geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle kızların yaratıcılığı ev ortamında kardeşleri ile birlikte, erkeklerin ise sokak veya mahallede akranları ile birlikte iş birliği zemininde oluşmaktadır.

İkameci çocuk tipinde ortaya çıkan başka bir olgu, bulgular kısmında değinildiği üzere, çocukların ihtiyaç ve isteklerini elde etmede harçlıklarını kullanma stratejisinin ebeveynleri tarafından engellenmesi olmuştur. Bu istisnai bir durum olmakla birlikte yoksul çocukların failliği bakımından değinilmeyi gerektirmektedir. Zira burada çocukların failliğine imkan sağlayan ve engelleyen ilişkisel kaynaklar bakımından çocuk ebeveyn ilişkileri etkileşimde ortaya çıkan güç asimetrisinden dolayı onların failliğine engel olunmaktadır. Özellikle çocukların akranları ile birlikte paylaştıkları oyun (paten, bebek ve bisiklet) alanında ortaya çıkan bu olgu, çocukları akranları ile paylaşımlarında yoksun bıraktığı görülmüştür. Dolayısıyla kurtarıcı çocuk tipinde ilişkisel kaynak olarak çocukların failliğine imkan sağlayan işbirliği temelinde gelişen çocuk-ebeveyn ilişkileri, ikameci çocuk tipinde çocukların failliğini engelleyen çatışma veya gerilim temelinde gelişen çocuk-ebeveyn ilişkilerine dönüşmektedir. Çocukların gündelik yaşam pratiklerinde yapabilirliğini dönüştürme becerisi kaynakların koşullarına ve önemli yetişkinlerin tutumlarına bağlıdır. Yetişkinler ya özerkliği destekleyen ya da kontrol eden tutumları benimseyebilirler (Stoecklin&Fattore, 2018: 59). İkameci çocuk tipinde ortaya çıkan istisnai örüntüde çocukların failliğine imkan verecek kaynağın işlevsel olarak kullanımının ebeveyn tarafından kontrol altına alındığı hatta engellediği ortaya çıkmıştır.

Yine bu bağlamsal koşullar altında çocuklar bazen alternatif üretme yoluna gitmektedirler. Ebeveynler tarafından uygulanan kısıtlama veya sınırlandırma, ya yapısal kaynakların imkan sağladığı kamusal veya kurumsal hizmetlere başvurma ya da ilişkisel kaynakların imkan sağladığı akranları veya arkadaşları ile birlikte kullanma sayesinde ihtiyaç veya isteğine erişim sağlamaktadır. Dolayısıyla burada

Giddens (2005b: 314)'ın 'kontrolün diyalektiği' argümanının işlediği görülmektedir. Buna göre çok baskıcı ortamlarda bile işler olan kontrolün diyalektiği ikameci çocuk tipinde ebeveynler tarafından uygulanan kısıtlamanın alternatif yollara başvurma aracılığıyla ihlal edildiği ortaya çıkmaktadır. Zira çocukluğun inşasında büyük öneme sahip olan akran gruplarına uyum sağlama ve katılma yoksul çocukların da temel kaygısıdır (Ridge, 2007: 401). Diğer taraftan çocukların strateji geliştirme kapasitesinin, kabiliyetinin aynı zamanda ebeveyn ve çocuk arasındaki çatışma durumlarında ve ailedeki disiplin durumlarında ortaya çıktığı görülmüştür (Kuczynski, 2003: 10).

Özetle ikameci çocuk, Corsaro (2005)'nin *kültürel rutinler*, Schutz (2018)'un *bilgi stokları* ve Giddens (2005)'in *karşılıklı bilgi* olarak tanımladığı aktörlerin toplumsal karşılaşmalarda kullandıkları, gündelik yaşamın doğasında olan ve düzeni sağlayan eylem referansları temelinde yoksulluğun dünyasında içkin olan ikame etme stratejisini benimsemekte, fakat bunu çocukluğa özgü bir şekilde yorumlayarak ve yeniden üreterek yapmaktadır. Hatta yetişkin yoksulların sosyal çevreden borç alarak ikame etme stratejisinin (Yılmaz, 2007: 218), Corsaro (2005)'in deyimiyle yetişkin dünyasının bilgisini kendi dünyalarına aktarma becerisine sahip olma özellikleri temelinde çocukların dünyasında birlikte kullanma ve ödünç alma olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çocuğun dünyasının yetişkin dünyasından farklı, özgün ve ayırıcı biçim ve içeriğini oluşturması bakımından James vd. (2007)'nin geliştirdiği dörtlü çocukluk modelinin parçası olan kabile çocuk ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte James&James (2001a)'ın kabile çocuk yaklaşımının odak noktalarının çocukların kendi kültürleri, yerel oyun gelenekleri ve dilleri olduğu gibi ikameci çocuk da kendine-özgü yöntemlerini ve dilini kullanmaktadır.

Kurumlara entegre çocuk, ikameci çocukta olduğu gibi çocukların öncelikli olarak eğitim ve sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma ile ilgili ihtiyaç ve isteklerinin kamusal veya kurumsal hizmetler tarafından karşılandığı çocuk gurubudur. Bu hizmetlerin başında çocuklara ücretsiz kurs imkanı sağlama, ücretsiz veya düşük ücretli sosyal ve kültürel faaliyetler düzenleme gelmektedir. Belediye, kaymakamlık, muhtarlık, okul gibi kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşları

tarafından sağlanan bu hizmetler, çocukların çocukluk döneminin doğasına uygun bir şekilde topluma katılmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu tarz kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan kaynaklar, yani yapısal kaynaklar çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etmelerinde belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan faillik türü bakımından var olan koşullara uyum sağlama niteliği taşıdığından dolayı çocukların uyumcu faillik sergiledikleri görülmektedir. Zira çocuklar yapısal kaynaklar elverdiği ölçüde toplumsal katılım imkanı elde edebilmektedirler. Dolayısıyla kurumlara entegre çocuk yapısal koşullar tarafından belirlenen bir faillik türü göstermektedir. James&James (2001: 31)'e göre yapı ve fail empirik araştırmalarda, çocukların sosyalleşme sürecini şekillendiren kurumsal ve toplumsal mekanizmalara odaklanarak çocukluğun ortaklıklarının yanı sıra çeşitliliği ile de meşgul olarak birleştirilebilir.

Bu bağlamda kurumlara entegre çocukta ortaklık çocukların bir takım yapısal kaynaklar veya mekanizmalar aracılığıyla toplumsal katılımının sağlanmasıdır. Yine de bu katılım grup içinde aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Bu farklılıkta belirleyici olan çocukların yaşadıkları ilçedir. Yerel yönetim politikalarının ilçeler arasında farklılaşmasından dolayı çocukların bu hizmetlere erişimleri de aynı ölçüde gerçekleşmemektedir. Görüşme yapılan çocukların anlatılarına bakıldığında, Sancaktepe'de yerel yönetimlerin çocuklara sundukları hizmetlerin çocuklara daha çok ulaştığı, diğer ilçelerde ise görece sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla yapısal kaynakların çocukların failliğini büyük ölçüde sınırlandırmakta veya imkan sağlamak ne kadar da belirleyici olduğu görülmektedir. Kurumsal veya kamusal kaynaklara erişim, bazı çocukların yoksullukla baş etmelerinde önemli bir etmen olarak çocukların failliğine imkan sağlarken, diğer taraftan bu kurumsal kaynaklara ulaşamayan çocukların faillik potansiyeli ve aynı zamanda dikey toplumsal hareketlilik ihtimalini aşağıya çekmektedir. Sonuç olarak, Stoecklin&Fattore (2018: 59) kaynakların ve fırsatların çocukların gündelik yaşam pratiklerinde yapabilirliğini dönüştürdüğü argümanından hareketle kurumsal kaynakların da çocukların yapabilirliğini dönüştürdüğünü söylemek mümkündür.

Mikro sosyolojik bakış açısından hareketle, James&James (2001a: 32), “eğer çocuğun kategorik kimliği ve çocukluğun toplumsal ve kuşaksal alanı, çocukların

yetişkin dünyası ile etkileşimleri aracılığıyla yaratılıyorsa, bunları basit bir şekilde gündelik toplumsal pratiklerin ürünü olarak görebilir miyiz veya böyle bir süreç daha güçlü kurumsal mekanizmaların belirlenmesini mi gerektirmektedir?” sorusunu sormaktadır. Burada çocukların gündelik yaşamdaki failliği ve çocukluğun inşasında yapısal olanın da dikkate alınıp alınmayacağı sorgulanmaktadır. Daha önce yoksul çocuk tipolojisi kısmında da belirtildiği gibi çocukların yoksullukla baş etme stratejilerine dair literatürde çoğunlukla yapısal kaynakların analize dahil edilmediği ile karşılaşmıştır. Bu bakımdan kurumlara entegre çocuk, çocukların failliğinde yapısal olanı dikkate alması bakımından çalışmanın özgün yönlerinden biri olmuştur.

Yine fenomenolojik yaklaşımdaki yönelimsellik unsuru bağlamında, çocuklar strateji geliştirirken kendileri dışında aileleri ve ‘yoksul ötekiler’ olarak *önemli diğerlerinin* ihtiyaçlarını karşılamayı tasarladığında, yoksul çocuk tipolojisindeki iki çocuk tipi gündeme gelmektedir: *Kurtarıcı* ve *koru(n)macı çocuk*.

Kurtarıcı çocuk, aile bütçesine katkı sağlamak için çalışarak veya harçlıklarını biriktirerek ve yoksulluk durumundan kurtulmak için gelecek planlaması yaparak çözüm üreten yaratıcı bir faillik performansı sergilemektedir. Yaratıcıdır, zira çocuklar sergiledikleri faillik, aile hayatında belirli düzeyde fark yaratmaktadır. Çocuklar içinde bulundukları yoksul olma halini hem kendileri hem de aileleri bakımından yeniden üretmektedirler. Aynı zamanda harçlıklarının ve iş ücretlerinin denetim ve kontrolünü bir ölçüde elinde tutmaları bakımından da yaratıcıdırlar. Bu çocuk tipinde ilişkisel ve bireysel kaynaklar belirleyici olmaktadır. Bireysel kaynak olarak çocukların harçlıklarını biriktirmesi veya çalışmaları iken, ilişkisel kaynaklar çocukların ebeveynleri ile etkileşimlerinin niteliğidir.

Kuczynski (2003: 16)’ye göre, ilişkisel kaynakların ebeveyn çocuk etkileşiminde çocukların gücü ve etkisini anlamada önemli bir yeri vardır. Bu kaynaklar bireysel ve kültürel kaynaklardaki eksiklikleri giderebilirler. Kurtarıcı çocukta sergilenen faillik performansında özellikle çocuk-ebeveyn ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Zira çocuklar yetişkinlerin sorumluluğu olan evin giderlerini gündemlerine alarak, ailenin geçimine dahil olmaktadır. Dolayısıyla modern veya ideal çocukluk formunun dışında olan ailenin geçim sorumluluğunun çocuklar tarafından da üstlenilmesi,

ebeveynleri ile kendileri arasında bir ortaklığın, müşterek bir alanın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Çocukların gündelik yaşam pratiklerinde somutlaşan bu durum tahmin edildiği üzere çocuk ebeveyn ilişkilerini dönüştürmekte ve farklılaşmalara yol açmaktadır. Bu ilişkide *müzakere, dayanışma, işbirliği, sempati, karşılıklı bağımlılık, otorite* kavramları özellikle gündeme gelmektedir. Bu tipte temel olan biz-ilişkisidir. Şöyle ki çocuklar strateji geliştirirken kendileri dışındaki önemli diğerlerini dikkate almaktadırlar; diğer bir ifadeyle yönelimselliğin nesneleri önemli diğerleri olarak aile ve diğer yoksul insanlardır. Morrow (2003: 126) çocukların failliği bağlamında önemli diğerlerinin yapabilirliğe etkisine işaret etmektedir.

Çocukların faillik algısının geliştiği ve deneyimlendiği ilk ve sürekli alan çoğunlukla aile olmaktadır (Stoecklin&Fattore, 2018: 58). Bu bakımdan çocuk-ebeveyn ilişkilerine odaklanacak olursak, bu tipte ebeveynler ve çocukları bakımından failliği eşitleyen ikili model ileri süren Kuczynski (2003: 6)'nin argümanları yol gösterici olacaktır. Bu modele göre çocuk ve ebeveynler eşit şekilde faillerdir⁶⁷. Faillik bağlamında, çocukların gücü, ebeveynleri ile birbirine bağımlı ilişkilerinde katılımcılar olarak üretebildikleri kaynaklara dayanmaktadır. Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişki genellikle *karşılıklı bağımlılık* ilişkisine yol açmaktadır (Kuczynski, 2003: 15; Morrow, 2003: 125). Bu bakış açısından hareketle kurtarıcı çocukta, her ne kadar güç ilişkileri bakımından gerçek manada bir eşitlikten söz edilemese de etkileşimsel bakımdan çocukların çocukların failliğinin ebeveynler tarafından tanındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira çocukların hane bütçesine katkısı ebeveynler tarafından dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla burada çocukların ailedeki statüsü aldıkları sorumluluğa paralel bir şekilde dönüşmekte ve onların ebeveynleri tarafından 'küçük yetişkinler' olarak muamele görmesine yol açmaktadır. Dönüşen statüye ebeveyn-çocuk ilişkilerinin de dönüşmesi eşlik etmektedir. Burada dönüşümün temel dinamiği çocukların ebeveynlerin ailenin geçimi ile ilgili sorumluluğu paylaşmaları ve iki taraf için de müşterek bir alanın ortaya çıkmasıdır. Müşterek alan, zaten ilişkinin doğasında yer alan, her iki tarafın birbirine bağımlılığını pekiştirmektedir. Hatta bir ölçüde ebeveynlerin çocuklara bağımlılığını

⁶⁷ Faillik literatüründeki üç kavramın –özerklik, inşa ve eylem- ikili modeli daha kapsamlı açıklamak için bir çerçeve sunacağını düşünmektedir (Kuczynski, 2003: 6)

bir ölçüde artırmaktadır. Ebeveynler iki şekilde çocukların failliğine bağımlı hale gelmektedir. Birincisi maddi olarak çocukların hane bütçesine destek olmaları bakımından; ikincisi çocukların mevcut koşullarda maruz kaldıkları yoksunluklara anlayış göstermeleri bakımından ortaya çıkmaktadır. Çocuk-ebeveyn ilişkilerinin bu koşullar altında gerçekleşmesi, bir yandan iş birliği pratiğini, dayanışmayı ve karşılıklılığın ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Kuczynski (2003: 12)'e göre, faillik bağlamında ebeveyn ve çocuk arasındaki iş birliği, pozitif bir karakter taşımaktadır. Ebeveynler tarafından tek taraflı olarak empoze edilen disiplin ve kontrolden ziyade paylaşılan pozitif etki veya karşılıklı duyarlılık şeklinde gelişen ilişki biçimleri ortaya çıkmaktadır (Kuczynski, 2003: 12). Ailedeki iş birliği çocukların gündelik yaşamda pratik eylem olarak failliği uyguladıkları eylem sistemidir (Stoecklin&Fattore, 2018: 58)⁶⁸. Aile üyeleri arasında hakim olan bu karşılıklılık ve dayanışma ilişkisinde, çocuklar aktif rol oynamaktadır ve katkıları oldukça açıktır (Morrow, 2003: 117). Dolayısıyla çocukların aileye maddi katkıları ve duygusal katkıları bakımından yoksul çocukluğun aile etkileşimlerindeki bu gerçeklik, aile üyelerinin karşılıklı bağımlılığı yaklaşımını gündeme getirmektedir (Morrow, 2003: 125).

Diğer taraftan çocuk-ebeveyn ilişkilerinin yukarıda bahsedildiği şekilde karşılıklı bağımlılık ilişkisi biçiminde gerçekleşmesi, güç ilişkileri bağlamında ebeveyn otoritesini dönüştürmektedir. Bu ne demektir? Yoksul çocuk-ebeveyn ilişkisinde pekişen karşılıklı bağımlılık ilişkisi, aynı zamanda iki taraf arasında otorite ilişkisinden ziyade müzakere ilişkisinin deneyimlediği görülmektedir. Zira çocukların aile içindeki statüleri, çocuğun failliğinin ebeveyn tarafından tanınmasına yol açmaktadır. Çocukların ailedeki statüsü hane bütçesine maddi katkı yanında, özellikle tek-ebeveynli ailelerde diğer ebeveynin yokluğundan kaynaklı olarak en büyük çocuğun veya daha sorumluluk sahibi olan çocuğun olmayan yetişkin yerine konduğu anlaşılmıştır. Bununla ilişkili olarak annenin tek ebeveyn olduğu ailelerde anne otorite öznesi olmaktan çok rol model olarak anlamlandırılmaktadır. Çocukların bakış açısından anne figürü, 'mücadele eden, güçlü anne' olarak yansıtılmaktadır.

⁶⁸ Stoecklin&Fattore (2018)'in çocukların failliğinin çok boyutluluğunun incelendiği bu çalışmada failliğin akranlarla olan boyutu ihmal edilmiştir, değinilmemiştir.

Çocukların failliğini, çift-yönlü etkileşim temelinde ele alan Kuczynski (2003: 6), ebeveyn-çocuk ilişkileri dikkate alındığında, ebeveyn ve çocuğun eşit şekilde failer olarak görmektedir. Failliğin sergilenmesinde çift-yönlülük potansiyel olarak uygundur ve çocuklara failliği uygulama imkanı sunabilir. Ebeveyn bakımından çocukların failliği, ailedeki diğerleri ile etkileşimlerini etkileyen onların kendiliğinden gelişen çabalarını yansıtırken (Cummings&Schermerhorn, 2003: 94); bu sırada çocukların yapabilirliğini dönüştürme becerisi önemli yetişkinlerin özerkliği destekleyici veya kontrol eden tutumlarına bağlıdır (Stoecklin&Fattore, 2018: 59).

Geleceğini planlamada ise, çocuklar kariyer planlaması yaparak, mevcut yaşam koşullarından daha iyi koşullarda yaşamayı amaçlamaktadırlar. Bazı çocuklarda daha iyi koşullar, onların söylemlerinde “gelecekte zengin olmak istiyorum” şeklinde ortaya çıkan eğitimin ve meslek sahibi olmanın aracılık ettiği dikey toplumsal hareketlilik imaları taşımaktadır. Dolayısıyla eğitime bakışlarının eşlik ettiği yoksul olma haline karşı geliştirilen böyle bir tavır alış, “orta sınıfın kariyer anlayışına hizmet eden ilerleyici nitelikler” (Giddens, 1999: 379) taşımaktadır. Çocukların anlatıları, eğitime ve nitelikli meslek sahibi olmaya dair bu yönelim ve farkındalığın gelişiminde kendileri dışında ebeveynleri ve sosyal çevrelerinden yapılan telkinlerin ve yaşam örneklerinin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan gerek çocuklarda gerekse de ebeveynlerinde şimdide deneyimlenen yoksul olma halinin geçiciliğine dair umut ve eylemlilik tavrı kendini hissettirmektedir. Bunun tersine Willis (2016) tarafından İngiltere’nin tipik bir sanayi kenti olan ve işçi sınıfının yoğunlukla yaşadığı Hammertown’da bir işçi sınıfı okulundaki okul-karşıtı kültür mensubu olan çocuklarla yaptığı örnek vaka çalışmasında, çocukların nasıl işçi sınıfını yeniden ürettiklerini ele almıştır. Bu çalışmada çocukların eğitim sistemine ve pratikte eğitim hayatına bakış açıları, bu çalışmadaki çocukların tam tersi bir bakış açısından pejoratif anlam yüklemelerle doludur. Son olarak geleceğini planlama stratejisinde de yine ‘önemli diğerleri’ yönelimsellik özneleri olarak devreye girmektedir. Zira çocuklar kariyer planlamalarının saiklerine ailelerini ve diğer yoksul insanları da dahil etmektedirler.

Sonuç olarak kurtarıcı çocuk yetişkinlerle karşılıklı etkileşimin daha yoğun gerçekleşmesi (James&James, 2001a: 29); çocuklar ve yetişkinler arasında var olan güç ilişkilerinin sorgulanması (James vd., 2007: 30) ve yeniden yorumlanması; çocukların birçok yönden yetişkinlerden farksız olması veya onlarla olan ortaklıklarının vurgulanması bakımından James vd., (2007)'nin azınlık çocuk yaklaşımı ile bezerlikler taşımaktadır. Şöyle ki kurtarıcı çocuk tipinde toplumsal etkileşim çocuk ve ebeveyn arasında gerçekleşmektedir. Etkileşimin niteliği bakımından da normatif veya standart güç ilişkilerinden ziyade, yeniden yorumlanan güç ilişkileri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kurtarıcı çocuk tipinde, çocuk ve ebeveyn arasındaki güç ilişkilerinin otoriteden ziyade karşılıklı bağımlılık ilişkisi aracılığıyla müzakere etme olarak yeniden inşası gündeme gelmektedir. Aries (1962)'in kuramına göre ortaçağda 'minyatür yetişkinler' olma çocukların genel bir örüntüsü iken, bu çalışmada sorumluluk alma ve ailedeki statü bakımından yoksulluğun çocuklarına özgü bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Koru(n)macı çocuk, kendisini ve ailesini yoksulluğun olumsuz etkilerinden korumak için rasyonelleştirme ve kendini dışlama stratejileri geliştirerek ve mevcut koşullar içerisinde idare eden uyumcu bir faillik performansı sergilemektedir. Bu çocuk tipinde ilişkisel ve bireysel kaynaklar belirleyici olmaktadır.

Valentine (2011: 353)'e göre çocukların failliği bazen de alanda fiziksel olarak keşfedilmesinde değil, ilişkiler ve risklerin düşünümsel farkındalığında gerçekleşmektedir. İşte koru(n)macı çocuk tipindeki rasyonelleştirme stratejisinde böyle bir faillik türü ile karşılaşılmaktadır. Zira rasyonelleştirme yoksul olma haline dair düşünümsel farkındalığın bir tezahürüdür. Çocukların üç farklı rasyonelleştirme biçimi bulunmaktadır. Bunlar daha iyi sosyo-ekonomik statüye sahip olanlarla kendilerini mukayese ederek ve ebeveynlere yönelik olumlu ahlaki yüklemelerde bulunarak maddi olanı önemsizleştirme ve değersizleştirme, manevi olana önem ve değer atfetme; ihtiyaç ve istekleri erteleme; ihtiyaç ve istekleri geçiştirmedir. Burada van der Hoek (2005)'in ifadesiyle çocuklar 'pozitif yeniden değerlendirme' tutumu içerisine girerek yoksulluğu yeniden yorumlayarak yeniden üretmektedirler. Çocuklar içinde bulundukları yaşam koşullarına bir açıklama getirmekte ve anlamlandırma girişiminde bulunmaktadırlar. Giddens (2005b: 230)'a göre *açıklama*

getirme kapasitesi de faillik bağlamında gücün sergilenmesidir. Dolayısıyla faillik eylemsel veya fiziksel olarak herhangi bir toplumsal alanda varolmak yerine mantıksal çıkarımlar aracılığıyla ve düşünümsellik zemininde söylemsel olarak varlık göstermektedir.

Koru(n)macı çocuğun bu rasyonelleştiren çocuk türündeki faillik performansı aslında *ikircikli* bir görünüme sahiptir. Özünde ve diğer çocuk tiplerindeki faillik türleri ile karşılaştırıldığında uyumcu faillik performansı sergilenmektedir. Zira yoksul olma hali kabullenilmektedir, fakat bu kabullenme doğrudan içselleştirmeden ziyade *gizli içselleştirme* iması taşımaktadır: Yoksul olma hali çocuklar tarafından rasyonelleştirilerek benimsenmekte; dolayısıyla yoksulluk çocuklar tarafından yeniden yorumlanmaktadır. Bu bakımdan aslında çocukların yoksulluğu deneyimleme ve yorumlama biçimi bakımından yoksulluğun yeniden üretilmesi bağlamında yaratıcı faillik türüne de bir geçiş işareti görülmektedir. Zira düşünümsellik zemininde gelişen bu tavır alış, çocukların dönüştürme kapasitelerinin ve manipülasyon becerilerinin ifadesidir. Çocuklar hem kendilerini yoksulluğun olumsuz etkilerinden kendilerini korumak ve ebeveynleri ile ilişkileri bakımından ortaya çıkacak gerilim ve çatışma ihtimalinden kaçınmak hem de ailelerini gündelik yaşamda karşılaştıkları yoksunluklar nedeniyle üzmemek için ihtiyaç ve isteklerin bastırılması ve ötelenmesi ile yoksunluklarını maskelemektedir. Maskeleyen onların yoksulluktan kaynaklı yarayı gizlemek için sergiledikleri korunma manevralarıdır ki, failin manipüle etme becerisinin bir görünümüdür. Yine de diğer çocuk tiplerini göz önüne aldığımızda, onlardaki faillik türlerinden farklı olarak daha pasif ve edilgen bir faillik performansı sergilenmesinden dolayı koru(n)macı çocuğu yaratıcı faillik statüsüne taşımada yetersiz kalmaktadır. Böyle olmasında koru(n)macı çocuğun kendini dışlayan türünün nitelikleri de belirleyici olmaktadır.

Kendini dışlama, çocukların sosyal ve kültürel aktivitelere katılamama, oyuncağa sahip olmama, tehlikeli ve güvencesiz mahalle koşullar nedeniyle kendilerini korumak için geliştirdikleri bir stratejidir. Kendini dışlama stratejisi ile çocuklar korunma temelinde durumu idare eden uyumcu bir faillik performansı sergilemektedirler. Sorundan kaçınma ve tehlikeden korunma temelinde gelişen kendini dışlama çoğunlukla çocukların eve kapanması veya evde vakit geçirmek

zorunda kalmasına yol açmaktadır. Kendini dışlayan çocuklar için ev bir ‘sığınak’ işlevi görmektedir. Bu durumda çocuklar gündelik yaşamdaki toplumsal coğrafyaları ve dolayısıyla sosyalleşme deneyimleri sınırlanmaktadır. Giddens (2005b: 194) “başka türlü davranabilme” kapasitesi bakımından müdahale etme kadar kaçınma davranışını da failliğin bir görünümü olarak değerlendirmektedir.

Kendini dışlamada gerçekleşen çözüm üretme yerine idare eden faillik türünde bireysel kaynaklar belirleyici olmaktadır. Çocuklar kendi dışlamalarına dair okuldaki aktivitelere katılmak yerine evin ihtiyaçlarını karşılama, para harcamamak için okuldaki aktivitelere katılmam gibi makul gerekçeler sunarak veya mantıksal çıkarımlar yaparak yani maruz kaldıkları yoksunlukları rasyonelleştirerek benimsemektedirler. Bununla birlikte çocukların sosyal ilişkilerini aktif olarak yönettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki bazı çocuklar aktivitelere katılamadığında, katılamama nedenlerini “gelmek istemiyorum”, “sevmiyorum oraları” gibi bahanelerle arkadaşlarından gizlediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla kendilerini korumak amacıyla gerçeği çarpıtarak görünüşü kurtarma, kılıfına uydurma hamleleri yaptıkları anlaşılmıştır. Çocukların bazen akranları ve ebeveynlerine karşı kullandıkları yolların görüşme esnasında özellikle kız çocukları tarafından kullanılmış olabileceği izlenimi oluşmuştur. Zira çocuklar sınırlı olan sosyalleşme deneyimlerini “zaten çok gezen biri değilim” açıklaması yapmaktadırlar. Fakat bu yönde açıklamalar yapan görece yaşı büyük olan iki kız çocuğunun derinlemesine görüşmenin başka kısımlarında söyledikleri ile çelişmesinden dolayı kendileri korumak amacıyla yaşadıkları yoksunlukları gizledikleri ve umursamazlık maskesini işlevsel olarak kullanmış olabilecekleri fikri oluşmuştur.

Sonuç olarak koru(n)macı çocuk tipi kendi içerisinde değerlendirildiğinde, söylemsel ve düşünümsel olarak yaratıcı failliğin izleri görülse de, çözüm üreten yaratıcı failliğin sergilendiği diğer çocuk tipleri ile karşılaştırıldığında idare eden uyumcu faillik türü olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinin tabi ki güçlü ve eksik yönleri bulunmaktadır. Güçlü yönü ilk yukarıda da belirtildiği gibi eylem kuramındaki yapı-fail tartışması bağlamında, fenomenolojik faillığe yapısal olanı dahil etmesidir.

Bununla ne kastedilmektedir? Bu modelde her ne kadar faillik öznelarası olarak etkileşimsel bir zeminle gerçekleşiyorsa da bu bağlamda, çocukların strateji geliştirmelerine olanak sağlayan *kaynakların* dikkate alınarak modele dahil edilmesidir. Kaynaklar bazen çocuğun kendisi olarak bireysel kaynaklar, bazen aile ve toplumsal çevrenin imkanları olarak ilişkisel kaynaklar, bazen de kamusal veya kurumsal hizmetler yapısal kaynaklar olmaktadır. Dolayısıyla yapının belirleyiciliğinde bu kaynaklar çocukların yoksullukla baş etmek için strateji geliştirmesine ya olanak sağlamakta, ya da engellemektedir. Böyle bir gerçeklikte çocukların failliğinin niteliği veya türü değişmekte ve aynı zamanda şekillenmektedir. Stoecklin&Fattore (2018: 50) faillikle kaynaklar arasındaki ilişkiyi göstermek için şu soruyu sormaktadır: “Belirli bir kaynak çocukların ne yapmasına imkan vermektedir?” Bu soru çocukların mevcut kaynaklarla neler yaptığı veya yapabildiğinin faillik bakımından önemine dikkat çekmektedir.

Modelin bir diğer güçlü yönü ise, geliştirilen çocuk tipolojisi bakımından yoksul çocukluk içindeki farklılıklara değinmesi, hatta ön plana çıkarmasıdır. Valentine (2011: 352) çocukluk çalışmalarında grup içi farklılıkların öneminin henüz dikkate alınmadığını düşünmektedir. Çocukluk çalışmalarındaki faillik tartışmalarına yönelik eleştirel bir yaklaşım sergileyen failliğin toplumsal modeli, çocuklar ve yetişkinler arasındaki farklılıklar yanında, çocuklar arasındaki farklılıklara duyarlı olmayı gerekli görmektedir (Valentine 2011: 353). Bu argüman temelinde aslında yoksul çocuk tipolojisi böyle bir duyarlılığın çıktısı olmuştur. Zira tipoloji yoksulluğun gündelik hayatta çocuklar tarafından aynı şekilde deneyimlenmemesinden kaynaklı ortaya çıkan farklı çocuk tiplerinin oluşumunun ifadesidir. Dolayısıyla yoksul çocuklar arasındaki farklılıklar, yoksul çocukluğun fenomenolojik modelinin önemli bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Toplumsal sorunlar bağlamında çocukların dünyasının incelenmesi sosyoloji disiplininde ihmal edilen bir alandır. Yetişkinler kadar çocuklar da toplumsal yaşamın üyeleri olarak toplumsal sorunlara maruz kalmaktadırlar. Aynı zamanda toplumsal sorunları kendi dünyalarına özgü bir şekilde deneyimlemektedirler. Çocuklar bir toplumsal sorun olarak yoksullukla da gündelik yaşam içinde sosyal ve yapısal çevre koşulları çerçevesinde baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Bunun için yetişkinler gibi belirli saiklerle ve bireysel, ilişkisel, yapısal kaynaklar aracılığıyla fakat çoğunlukla kendilerine özgü tarzda bir takım stratejiler geliştirmektedirler. Buradan hareketle çalışmamızda çocukların gündelik yaşamda geliştirdikleri stratejilere odaklanılarak olgu yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında yorumlanmıştır. Tasarlanan bu sorunsal çerçevesinde çocuk-odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Şöyle ki araştırma ‘çocuklar hakkında olma’ bakımından çocukların deneyimlediği yoksulluk hakkında olmakla birlikte ‘çocuklarla birlikte çalışma’ bakımından çocukların görüşlerini ve bakış açılarını kapsamaktadır.

Bu araştırma çerçevesi ve yaklaşımı temelinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır ki saha araştırmasının analizinde ön plana çıkan tespitlere ve sahada farkedilen sorun alanlarına yer vermek, araştırmanın *sonuçlarını* ve *vurgularını* belirtmek adına önemlidir. Araştırmanın sonuçları çocuklar için yoksulluğun anlamı, çocukların yoksullukla baş etme stratejilerine dair çıkarımlar, çalışma grubuna dair değerlendirme, çocuk yoksulluğuna dair genel çıkarımlar ve sorun alanları olmak üzere dört alt başlık altında toplanmıştır.

Çocuklar İçin Yoksulluğun Anlamı

Çocuklar yoksulluğu genel olarak *maddi imkansızlık* olarak tanımlamışlardır. Çocukların yoksulluğu anlamlandırmalarında *ihtiyaç* ve *istek* kavramları ön plana çıkmış; isteklerini elde edememek, ihtiyaçların karşılanmamasına oranla daha sık karşılaşılan bir cevap olmuştur. Dolayısıyla çocukların gündelik yaşamda deneyimlediği yoksulluk temel ihtiyaçların karşılanamaması durumu olan mutlak yoksulluktan ziyade -bazı ötekilerin elde etmesine rağmen- isteklerinin elde edilememesine, diğer bir ifadeyle *istekler temelinde gelişen sahip olmama durumuna*

karşılık gelmektedir. Bunun Bauman (1999)'ın hakim tüketim kültürünün dışında konumlanmak olarak tanımladığı yeni yoksulluk biçiminin bir tezahürü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

“Ben kendim yoksul olduğum için biliyorum.” (S.K., Erkek, 13, Esenyurt)

Çocuk-odaklı yaklaşım temelinde çocukların kendilerini yoksul olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını anlamak için yoksullukla ilgili sorular sorulduğunda çocukların yarısı yoksulluğu tanımlarken referans çerçevesi olarak kendi yaşamlarını aldıkları görülmüştür. Yaşı görece küçük olan çocuklar yaşları büyük olan çocuklara nazaran daha doğrudan bir şekilde kendilerini yoksul olarak tanımlamışlardır. Yoksulluğun tanımlanması ile ilgili özellikle görece yaşı büyük olan kız çocuklarının anlatıları dikkati çekmiştir. İlk olarak mevcut yaşam koşullarında yoksul olmadıklarını, geçmişe göre daha iyi sosyo-ekonomik statüye sahip olduklarını vurgulayarak yoksulluğu *geçmişte* konumlandırmışlardır. İkinci olarak ve ilki ile de ilişkili olarak tek-ebeveynle (anneleri ile) birlikte yaşayan bu çocuklar geçmişte içinde bulundukları yoksulluğu babanın hanenin geçimini üstlenmemesi ile ilişkilendirerek, babayı sorumlu tuttıkları görülmüştür. Buradan hareketle şöyle bir sonuca ulaşılmıştır: Çocuk yoksulluğu literatüründe (Dickens&Ellwood, 2003; Bradbury&Jantti, 2003; UNICEF, 2000) belirleyici bir etmen olarak görülen tek-ebeveynli aile yapısı her ne kadar hanenin geçimini zora sokan bir koşul ve bağlam olsa da, bu çalışmada aynı zamanda çocukların yoksullukla baş etmelerinde babanın yokluğunda annelerini ‘güçlü anne’ figürü olarak anlamlandırmalarından dolayı onları güçlendiren bir etmen olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla tek ebeveynli çocukların yoksulluk deneyimlerinde öngörülen belirleyici etkiyi yaratmadığı görülmüştür. Bu bakımdan tek-ebeveynli aile ve yoksulluk ilişkisinde *melez bir alanın* ortaya çıktığını söylemek mümkün görünmektedir.

Diğer taraftan kendini yoksul olarak tanımlamayan çocukların yoksulluk durumunu geçmişte konumlandırırken başvurdukları mukayase yöntemi bu kez sosyoekonomik olarak kendilerinden daha aşağı durumda olanlara atıf yapmaları ile somutlaşmaktadır. Çocuklar daha kötü yaşam koşulları altında yaşayan insan manzaralarından bahsederek -dilenme, sokakta yaşama, mendil satma vb.- kendilerinin öyle bir yaşam tarzlarının olmadığı, dolayısıyla yoksul olmadıkları

çıkarmını yapmışlardır. Dolayısıyla çocuklar ‘kötünün de kötüsü olduğu’ yaklaşımı temelinde aslında yoksulluğu derecelendirerek ona hiyerarşik bir boyut kazandırmaktadırlar.

“Çalışsalar yoksulluğa düşmezler, bir kere çalışmadıkları için düşünüyorlar...” (F.A., Erkek., 14, Arnavutköy)

Yetişkin yoksullar yoksulluğu kişisel beceri ile ilişkilendirme konusuna mesafeli dururken (Erdoğan, 2016: 76), bu çalışmada çocuklar yoksulluğa *çalışma* ve *çabalama* retoriği üzerinden ahlaki bir anlam yükledikleri görülmüştür. Buna göre yoksulluk çocuklar tarafından tek tek bireylerin veya ailelerin kendi şahsi sorumluluklarında beceri düzeyleri ile ilişkili bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çocukların heterojen bir sosyal çevrede yaşamalarına rağmen gündelik yaşamdaki etkileşim düzenine dair anlatılarına bakıldığında yoksullarla daha yoğun etkileşim içerisinde oldukları sonucuna varılmıştır. Çocukların yoksulluğu tanımlamalarında, yoksullukla ve yoksullarla ilgili görüşlerinde, Sultangazi dışındaki diğer ilçelerde Suriyelilere bazen olumlu bazen de olumsuz yargılarla anlatılarında sıklıkla yer verdikleri görülmüştür.

Sonuç olarak denilebilir ki çocukların yoksulluğu anlamlandırmalarında ihtiyaç ve istek kavramları, mukayese yöntemi, çalışma ve çabalama retoriği ve Suriyeliler önemli bir rol oynamaktadır.

Çocukların Yoksullukla Baş Etme Stratejileri

Çocukların yoksullukla baş etme stratejilerine bakmak onların gündelik yaşamın ‘basitliği’nde yaşam koşullarına müdahale etme yöntemlerine odaklanmaktır. İlgili literatürde çocukların yoksullukla baş etme stratejileri *idare etme*, *çözüm bulma*, *zarar verme* veya *misilleme yapma* (suç işleme, uyuşturucu madde kullanımı, agresif davranışlar vb.), *çeteleşme* veya *ötekileştirme* temaları çerçevesinde incelenmektedir (van der Hoek, 2005; Attree, 2008; Redmond, 2008). Saha araştırmasında yoksulluk içinde yaşayan çocukların suç işleme, uyuşturucu madde kullanımı gibi zarar verici eylemde bulunma ve çeteleşme faaliyetlerine katılma olgusu ile karşılaşılmamıştır. Zira parçalanmış bir niteliğe sahip olsa bile aile kurumu yoksullukla baş etmede güçlü bir etmen olduğu için çocuklar bu tarz ‘sapkın’ eylemlere yönelmemektedirler.

Çocukların anlatılarına bakıldığında bu olgusal durumun yaş etmeni ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Çocuklar özellikle Esenyurt ve Arnavutköy ilçelerinde bu tarz çeteleşme ve suç işleme, uyuşturucu madde kullanma gibi zarar verme eylemlerinin yaşandığını söyledikleri kişilerin 18 yaşından büyük ve 20’li yaşlardaki gençler olduklarını ifade etmişlerdir. Buradan hareketle Türkiye’de çeteleşme ve zarar verme eylemlerinin çocuk yoksulluğu olgusunda bir karşılığı yok iken genç yoksulluğunun önemli bir bileşeni olabileceği düşünülmüştür.

Dolayısıyla bu çalışmada çocukların yoksullukla baş etme stratejileri *idare etme* ve *çözüm bulma* olmak üzere iki tema çerçevesinde incelenmiştir. Bununla birlikte saha araştırmasının analizi sürecinde bu iki tema çerçevesinde dört yoksul çocuk tipi ortaya çıkmıştır: Kurtarıcı çocuk, ikameci çocuk, kurumlara entegre çocuk, koru(n)macı çocuk. İlk ikisi yoksullukla baş etmek için çözüm üreten stratejiler geliştirirken, sonraki ikisi yoksulluğu idare eden stratejiler geliştirmektedirler. Hem kurtarıcı hem de ikameci çocuk tipinde harçlıklarını biriktiren çocuklar genel olarak ebeveynleriyle *karşılıklı rıza* ilişkisi temelinde harçlıklarını kendileri kontrol etmekte veya yönetmektedirler. Özellikle ikameci çocuk tipinde kendi ihtiyaç ve istekleri için harçlıklarını biriktiren çocukların genelde dönemsel olarak, yani gerekli gördüklerinde –sosyal ve kültürel aktivitelere katılmak, oyuncak veya kıyafet almak amacıyla- bunu yaptıkları anlaşılmıştır. Böylelikle çocuklar gündelik yaşamda kendilerinin karşılayabilecek oldukları ihtiyaç ve istekleri karşılayarak ebeveynlerine bağımlılıklarını görece azaltmaktadırlar.

İstisnai olarak kurtarıcı çocuk tipinde çocuklar rızaları olmadan harçlıklarını hane bütçesine katkı sağlamak için ebeveynlerine vermek zorunda kalırken; ikameci çocuk tipinde çocuklar kendi ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için harçlıklarını kullanmak istediklerinde ebeveynleri tarafından engellenmektedirler. İstisnai durumları göz önünde bulundurduğumuzda çocukların bazen harçlıklarını kontrol etme bakımından ebeveyn otoritesi tarafından sınırlandırıldıkları görülmüştür. Kurtarıcı çocuk tipinde bazı çocuklar annenin çalışması, annenin dil bilmemesi (Türkçe) gibi gerekçelerle kardeşlerinin sorumluluklarını almak zorunda kalmaktadırlar. Böyle bir durumda çocuklar ailelerine destek olmuş olsalar da anlatılarından aslında üstlendikleri sorumluluğun gündelik yaşamlarında onları zorladığı anlaşılmıştır.

Çocukların gerek hane bütçesine doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağladıkları gerek duygusal olarak ailelerine destek oldukları dikkate alındığında Şentürk (2008)'ün çalışmasındaki gençlerin yoksulluğu deneyimlemesi bakımından farklılaştığı görülmüştür. Çünkü gençler yoksullukla baş etmede aile yerine arkadaşları ile iş birliği ve dayanışma içerisinde bulunurken, bu çalışmada çocukların yoksullukla baş etmelerinde aile içindeki *iş birliği* ve *dayanışma* önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmıştır: Çocuklar tarafından üstlenilen ve benimsenen kurtarıcı rolü gençlerin yoksulluk deneyimlerinde karşılık bulmamaktadır. Dolayısıyla çocukların ve gençlerin yoksullukla baş etme biçimlerinin hem yaş hem de gündelik hayattaki sosyalleşme pratikleri yönünden farklılaştığı düşünülmüştür.

Ayrıca ailenin çocukların yoksullukla baş etmelerinde bir sığınak işlevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ailedeki iş birliği ve dayanışma aile üyeleri arasındaki bağlılığı geliştirerek yoksullukla baş etmeye imkan sağlayan ilişkisel kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Sennett&Cobb (2017: 42)'un deyişiyle “birbirine sahip olma” çocukların yoksullukla baş etmede aileyi anlamlandırma biçimlerine karşılık gelmektedir. Görüşme yapılan çocukların yarısı tek-ebeveynli aile yapısına sahip olmalarına rağmen ‘parçalanmış da olsa bir aileye sahip olmak’ onları güçlü kılan bir etmen olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla ilişkili olarak aynı zamanda çeteleşme ve zarar verme eylemlerinin Türkiye’deki çocuk yoksulluğu olgusunda karşımıza çıkmaması yaş etmeni dışında aile kurumunun toplumda sahip olduğu değerle de ilişkilidir. Çocukların bağ kurma temelinde aileye yükledikleri değer ve anlam onların ‘sapkın’ olarak nitelendirilebilecek eylemlerde bulunmalarının önüne geçmektedir. Katılımcı çocuklardan biri bir dönem (Esenyurt’ta yaşarken) arkadaş ortamının “kötü çocuklar” ve “serseriler” olarak tanımladığı çocuklardan oluştuğunu, bu çocukların “kötü şeylere gittiğini” ve “hırsızlık yaptığını” ama annesi üzüldüğü için artık böyle arkadaşları ile vakit geçirmediklerini anlatmıştır. Böylelikle ailenin çocukların gündelik yaşamdaki sosyalleşme pratiklerinde güçlü bir denetim mekanizması olma yönü farklı bir bağlamda karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte şuan Sultangazi’de yaşayan bu çocuk artık arkadaşarının “kötü” olmadığını “daha iyi” olduğuna vurgu yapmıştır. Dolayısıyla Esenyurt’tan Sultangazi’ye taşınmalarının da onun deneyiminde belirleyici olabileceği düşünülmüştür.

Kurtarıcı ve ikameci çocuk tipinde aile içinde yetişkinler ile çocuklar arasında gelişen ortaklıklar veya ortak dertler –faturalar, ev kirası, mutfak harcamaları- onların dünyasının iç içe geçmesine ve hatta bazen rollerin değişmesine yol açtığı görülmüştür. Diğer taraftan kendi ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için harçlıklarını biriktiren çocuklar gündelik yaşamın ‘basitliği’nde kendi başlarının çaresine bakmayı öğrenmek durumunda kalarak kendi tarzlarında güç kazanmakta; aynı zamanda dolaylı olarak hane bütçesine katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla çocukların yoksullukla baş etmede ailede üstlendikleri rollerle birlikte tek-ebeveynli aile yapısına sahip olma çocuk-ebeveyn etkileşimindeki otorite olgusunu da dönüştürmektedir. Gerek çocukların hane bütçesine katkı sağlamaları bakımından çocukların ebeveynleri ile ilişkilerinin tek-yönlü bağımlılık ilişkisinden çift-yönlü bağımlılık ilişkisi formunu alması gerek tek-ebeveynli aile yapısından dolayı özellikle yaşı büyük olan çocukların ebeveynleri tarafından hanede bulunmayan yetişkin yerine konularak muhatap alınmasından dolayı çocuk-ebeveyn etkileşiminin otorite yerine müzakere niteliğinin ön plana çıktığı dikkati çekmiştir. Böylelikle çocuklar yaşam koşullarının etkisiyle yetişkin dünyasına daha erken yaşta dahil olmak durumunda kalmakta; hatta ‘küçük yetişkinler’ olarak toplumsallaşmaktadırlar. Her iki yönden yetişkin rolü üstlenen çocuklar ideal ve evrensel çocukluk olarak modern çocukluk imgesinin dışında konumlanırken, çocuk-ebeveyn ilişkilerinin de disiplin ve çocuğun ebeveyne tek-yönlü bağımlılığı temelinde tasarlanan modern aile imgesinin dışında farklı bir gerçekliğe büründüğü görülmüştür. Diğer taraftan bu olgunun Kuczynski (2003) ve Morrow (2003)’un çocukların failliği bağlamında çocuk-ebeveyn ilişkisinin *karşılıklılık* temelinde şekillendiğini argümanına paralel olarak değişen ve dönüşen toplumsal dünyada çocukluğun kendisinin yeniden üretimiyle çocuk-ebeveyn ilişkilerindeki otorite anlayışının ve gerçekliğinin değişimi ve dönüşümü ile ilişkili olup olmadığı üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

“...şey büyümek istemiyorum. Bebekle oynamak istiyorum... (İ.M., Kız, 11, Sultangazi)

‘Küçük yetişkin’ olma rolü yaşı görece büyük olan çocuklarda sorumluluk alma temelinde karşılıklı rıza şeklinde gelişirken, oyuncak alamadıklarından dolayı ebeveynler tarafından yoksulluğun maskelenmesi amacıyla çocuklara yükledikleri

‘küçük yetişkin’ rolünün yaşı küçük olan çocuklar tarafından onaylanmadığı örneklerle de karşılaşılmıştır.

Çocukların yaratıcılıklarının, sosyal becerilerinin ve akranları veya arkadaşları ilişkilerinin ön plana çıktığı ikameci çocuk tipinde çocukların yoksullukla baş etme stratejisi olarak geliştirdikleri *harçlıklarını biriktirme, birlikte kullanma* ve *ödünç alma* Ridge (2002) ve Daly&Leonard (2002)’ın çalışmalarında sosyal statü göstergesi olan *kıyafet* yerine *bisiklet, paten, bebek* gibi oyuncakların çocuklar arasında sosyal statü göstergesi olduğu görülmüştür. Onların arkadaş grupları arasında kabul görmelerinin veya onlarla birlikte sosyalleşmelerinin imkanı olarak oyuncaklar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşamda oyun alanında yaşanan yoksullukla baş etmek için geliştirdikleri stratejilerin çocukların sosyal grup olarak arkadaş ortamlarına dahil olmalarının önemli bir unsuru olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ikameci çocuk tipinde birlikte kullanma ve ödünç alma stratejileri çocukların arkadaşları veya akranları ile aralarındaki iş birliği ve dayanışmanın ortaya çıktığı pratikler olmasına karşılıklı ailedeki görünümü ve gerçekliğiyle farklı olduğu görülmüştür. Zira çocukların anlatılarında bu tür paylaşımların ailedeki gerçekleştiği biçimde bağ kurma temelinde değil ‘çıkar sağlama’ ve ‘istifade etme’ temelinde gerçekleşmektedir. İstisnai olarak birkaç çocuk birlikte kullanma ve ödünç alma stratejilerinde arkadaşları veya akranları ile kurdukları ilişkisel bağın güçlülüğünden söz etmişlerdir. Sonuç olarak çocukların arkadaşları veya akranları ile birlikte deneyimledikleri iş birliği ve dayanışma çoğunlukla çıkar-odaklı ve anlık-geçici bir nitelik taşımaktadır. Çıkar-odaklıdır çünkü amaç o anda çocuğun isteğinin veya ihtiyacının karşılanmasıdır, arkadaşlık ilişkisi buna imkan sağlayan bir araç veya mekanizma işlevi görmektedir; anlık-geçicidir çünkü çoğu zaman bu paylaşımlar gündelik yaşamdaki etkileşim düzeni içerisinde süreklilik göstermemekte ve bozulmaya uğramaktadır.

Çocukluk döneminin doğasında içkin olan *oyunun alanı* olarak sokak çocukların gündelik yaşamlarında yoksullukla baş etmelerinin önemli bir parçası olduğu çalışmanın önemli çıkarımlarından biri olmuştur. Şöyle ki oyun alanı olarak sokak ve oyunun kendisi gündelik yaşamdaki sosyalleşme pratikleri kapsamında çocukların dışlanmalarına yol açarak bir yandan yoksulluğun yaralarının somutlaşmasına yol

açarken diğer taraftan yaşadıkları yoksunlukları geçiştirme ve unutma aracı olarak yoksullukla baş etmelerine imkan sağlamaktadır. Goffman (2016: 319-320)'ın deyişiyle oyun, çocukların içinde yaşamak ve tahammül etmek zorunda oldukları yaşam koşullarından uzaklaşmasına ve kaçmasına imkan sağlayan “uzaklaşma faaliyeti” olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla oyun ve oyun alanı olarak sokak çocukların yoksullukla baş etme deneyimlerinde melez bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin özellikle görece yaşı küçük olan çocukların gündelik yaşamlarında karşılığı bulunmaktadır.

Çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etme deneyimleri ikameci çocuk tipinde onları hakim tüketim kültürü dışında konumlandırmaktadır. Çocukların ihtiyaç ve isteklerini karşılarken *birlikte kullanma* ve *ödünç alma başta olmak üzere* geri dönüşüm, takı yapma, ikinci el ürün satın alma, evden yemek götürme, bilgisayar yerine tv, telefon, kütüphane, internet kafeyi ikame etme, otobüs kullanmak yerine yürüme, komşular için alış veriş yapma, kalemlik yerine çantanın gözünü kullanma, eski kıyafetleri kullanma gibi *alternatif stratejiler* geliştirmektedirler. Yine ikameci çocuk tipinde çocukların yoksullukla baş etme stratejilerinde toplumsal cinsiyet rollerinin ve kültürel kodlarının görünümüne rastlanmıştır. Çözüm üreten faillik türü sergileyen kız çocuklar yaratıcılıklarıyla ev alanında alternatif stratejiler geliştirirken, erkek çocuklar özellikle sokakta veya mahallede oyun oynarken birlikte kullanma ve ödünç alma stratejileri geliştirdikleri görülmüştür.

Çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etmelerinde önemli bir yapısal kaynak olan kamusal ve kurumsal hizmetleri dikkate almak bu çalışmanın özgün boyutlarından biri olmuştur. Zira çocukların yoksullukla nasıl baş ettiklerine dair literatürde (van der Hoek, 2005; Attree, 2008; Redmond, 2008; Ridge, 2002; Daly&Leonard, 2002) özel olarak yapısal kaynaklara odaklanılmamıştır. Bu çalışmada *kurumlara entegre* çocuk tipi kamusal ve kurumsal hizmetlerin çocukların yoksullukla baş etmelerinde belirleyici bir etmen olarak rol oynadığının göstergesidir. Kamusal ve kurumsal hizmetler kapsamında okullar ve belediyelerin Bilgi Evi ve Gençlik Eğitim Merkezi gibi oluşumları ön plana çıkmıştır. Okullar tarafından sağlanan ücretsiz kurs imkanlarından genel olarak çocuklar işlevsel olarak

yararlanmaktadırlar. Okulun çocukların yoksullukla baş etmelerindeki işlevselliği onun yapısal kaynaklar arasında ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda görüşme yapılan çocukların bu yapısal kaynağı kullanmadaki sayısal yoğunluğu kurumlara entegre çocuk tipinin gerçekliğini sağlamlaştırmaktadır. Belediyeler ve kaymakamlıklar gibi yerel yönetimler tarafından sağlanan ücretsiz kurs, sosyal ve kültürel aktiviteler gibi doğrudan çocuklara ulaşan hizmetler okullar tarafından sağlanan imkanlara göre arka planda kalmakla birlikte özellikle Sancaktepe'deki Bilgi Evi'nin sunduğu hizmetlerde diğer ilçelere göre ön plana çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte doğrudan çocuklara ulaşan bu hizmetler kapsamında sivil toplum kuruluşlarının görünür olmadığı; çocukların yoksullukla baş etmelerinde belirleyici bir etmen olmadığı ortaya çıkmıştır.

Aile yanında yaşam alanı olarak ev de çocuklar için bir sığınak işlevi gördüğü anlaşılmıştır. Sosyal ve kültürel aktivitelere katılamayan, oyuncağı olmayan ve tehlikeli ve güvencesiz mahalle koşullarında yaşayan çocuklar kendilerini korumak amacıyla eve kapanmakta veya evde vakit geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Korunmak amacıyla kendilerini dışlamak zorunda kalan çocuklar ev ortamında alternatif yollar bularak yoksunluklarını gidermeye veya göz ardı etmeye çalışmaktadırlar. Çocukların kendilerini dışlamalarına aynı zamanda arkadaşlık ilişkilerini sınırlandırma da eşlik etmektedir. Burada kendini dışlama, mesafe koyma veya uzaklaşma temelinde gelişen korunma mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle çocukların gündelik yaşamda yoksulluğun etkilerini azaltmak için sosyalleşme pratiklerini ve arkadaşları veya akranları ile ilişkilerini kontrol ettikleri ve yönettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

“Benim yoksa herkesin yoktu köyümde.” (R.U., Kız, 14, Sancaktepe)

Daha genel ve kapsamlı bir değerlendirme yapılacak olursa ilk olarak, çocukların gündelik yaşamda yoksulluğu deneyimlemelerinde heterojen bir gerçeklikle karşılaşmıştır. Demografik, toplumsal ve politik etmenlerin ve tabi ki çocukların kişisel beceri düzeylerinin etkisiyle çocukların yaşadığı yoksulluğun derinliğinin veya şiddetinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Yoksulluğu belirleyen etmenler kapsamında genellikle tek bir değişkenden ziyade birden fazla değişken bu farklılaşmaya yol açmaktadır. Örneğin Esenyurt'ta hem göç hem de muhit koşulları

diğer ilçelere göre çocukların yoksulluğunun şiddetini daha artırmaktadır. Şöyle ki köyden kente yapılan göç çocukların homojen bir sosyal çevreden sonra daha heterojen bir toplumsallıkla karşılaşmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak onlar hem göçün hem de yoksulluğun etkilerini birarada yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Yine bununla ilişkili olarak burada görüşme yapılan çocuklardan birkaçı çok kalabalık olması, yaşam koşullarının pahalı olması gibi gerekçelerle İstanbul'da yaşamak istemediğini, köylerine geri dönmek istediğini belirtmişlerdir. Anlaşılmıştır ki yoksul yaşam koşulları yanında göçü yaşayan çocuklar aynı zamanda kente veya kent yaşamına uyum sorunu ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca muhit koşulları hem Esenyurt hem de Arnavutköy'de diğer ilçelere göre çocukların yoksulluktan daha fazla etkilenmesine yol açmaktadır. Zira yoksullukla ilişkili olarak yaşanan muhit koşulları çocukların suça karışma, uyuşturucu madde kullanımı ve satışı gibi sorunlarla karşılaşmasına yol açmaktadır. Bu koşullar çalışma grubunda yer alan çocukların sosyalleşmelerini olumsuz yönde etkileyerek kendilerini dışlamalarına ve sosyalleşme alanlarının büyük ölçüde sınırlandırılmasına, diğer taraftan da başka çocukların yoksulluk bağlamında suça karışma ve uyuşturucu madde kullanımı gibi eylemlerde bulunmalarına yol açmaktadır. Sonuç olarak Esenyurt ve Arnavutköy'de yaşayan çocuklar diğer çocuklara göre gündelik yaşamda daha fazla risk altında bulunmaktadır.

İkinci olarak, kurtarıcı çocuk ve ikameci çocuk tipi özelinde toplumsallıkları bağlamındaki çifte dezavantajlı konumlarına -hem çocuk hem de yoksul olmalarına- rağmen çocuklar yoksullukla baş etme bakımından gündelik yaşamda aktif olarak rol aldıklarını söylemek mümkündür. Zira gündelik yaşamda hem ailelerinin hem de kendilerinin durumlarında değişikliğe yol açma bakımından faillikleri daha görünür bir hal almaktadır. Diğer taraftan kurumlara entegre çocuk ve koru(n)macı çocuk tipinde öncekilere göre görece daha zayıf bir faillik performansı ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuklar yoksulluk yanında yerel hizmet olanakları ve yaşanan muhit gibi yapısal kaynaklar ve koşulların sınırlandırmalarından dolayı daha edilgen bir konumda yer almaktadırlar. Dolayısıyla araştırma başlangıcında çocukların yoksullukla baş etme sorunsalının sahada karşılığının olup olmadığına dair sorgulamalar araştırmanın sonunda çocukların genel olarak yoksullukla 'başarılı'

denebilecek düzeyde baş ettikleri, edilgen oldukları bağlamlarda bile yoksulluk haline ilişkin düşünömsellik geliştirerek açıklamalar getirebildikleri görölmüştür. Hatta belki de yaşamın erken evresi olan çocukluğun dünyasında konumlanmışlıklarından dolayı gerek *eğitim retoriği* gerekse yoksulların sağduyu bilgisi olarak *erteleme tutumu* sayesinde yoksulluğu bir kader olarak görmedikleri; *umut ilkesini* yaşamlarında muhafaza ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, çocukların hem yoksul hem de çocuk olmalarından kaynaklı çifte dezavantajlı olma durumunda yoksullukla baş etme performanslarındaki ‘güçlü’ konumları çalışma bakımından kaydadeğer bir sonuç olmuştur. Yine de hem çözüm üretme hem de idare etme temalarının çocukların gündelik yaşamda yoksullukla baş etme stratejileri çerçevesindeki *geçici* ve *günü kurtaran* karakterini yoksul çocukların failliğinin doğru değerlendirilmesi ve anlamlandırılması bakımından akılda tutulması önemlidir. Çünkü etki düzeyi bakımından stratejiler yetişkin yoksulluğundaki gibi yoksulluk durumunu değiştirmeye değil günü kurtarmaya ilişkindir.

Çalışma Grubuna Dair Değerlendirme

Çalışma grubuna ilişkin değerlendirme yapıldığında çocuklarla ilgili konularda yapılan çalışmalarda çoğunlukla tercih edilen etnografik yöntem kadar fenomenolojik yöntemin de işlevsel olduğu anlaşılmıştır. Fenomenolojinin en temel unsuru olan ‘paranteze alma’ temelinde olgunun kendisine ve onu deneyimleyen öznelerle yönelme yaklaşımı çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmelerde karşılığını bulmuştur: Çocuklar bazen zor anlar yaşamalarına ve bundan dolayı görüşmeye devam etmeme seçeneği sunulmasına rağmen görüşmeye devam etme ve deneyimlerini paylaşma iradesi ve kararlılığı göstermişlerdir. Çocukların bu yaklaşımının etkisiyle çocuklarla çalışma, sıra dışı ve keyifli bir araştırma pratiği olarak araştırmacı tarafından deneyimlenmiştir. Çocukların izin verdiği ölçüde onların yaşam dünyalarına nüfuz edebilmek, araştırma sorunsalının kaynaklı olarak onların gündelik yaşamdaki yaratıcılıklarını keşfetmek, çocuklarla görüşme yapmanın görüşme sırasında kendi içinde barındırdığı sürprizlerle karşılaşmak araştırmacı açısından besleyici bir deneyim olmuştur. Dolayısıyla çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmeler hem çocukların analiz birimi olarak görülmesinin hem de çalışmanın yöntemsel bakış açısının önemli bir unsuru olan ‘paranteze alma’

teknığının doğru bir yöntemsel yaklaşım olduğunu; ayrıca derinlemesine görüşme tekniğinin çocuklarla yapılan çalışmalarda işlevsel bir teknik olduğunu ortaya koymuştur. Şöyle ki nasıl ki “her yetişkinin içinde bir çocuk olduğu” söylenir, bu çalışmada da gerek araştırma sorunu, gerekse çocukların görüşmedeki performansından hareketle *her çocuğun içinde de bir yetişkin olduğu* kanısı oluşmuştur. Sonuç olarak saha deneyimi bütünsel olarak değerlendirildiğinde, çocukların sesine kulak verme veya fikirlerini dikkate alma bakımından -resim yapma, kompozisyon yazma gibi teknikler de işlevsel olmakla birlikte- derinlemesine görüşme tekniğinin oldukça işlevsel olduğu ve bu tekniğin -tabi ki çocukların yaşları da göz önünde bulundurularak- çocuklarla yapılan çalışmalarda daha fazla tercih edilmesinin gerekliliği sonucuna varılmıştır.

Çocuklarla çalışma deneyimindeki genel verimlilik sonucu ile birlikte gözlemlenen bir sınırlılığın da belirtmek gerekmektedir. Görüşmeler sırasında kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha rahat davrandıkları ve kendileri daha iyi ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Erkek çocuklar ise konuşurken daha çekingen davranmışlar ve daha kısa cevaplar vermişler; hatta bazen soruları geçiştirdikleri anlar yaşanmıştır. Böyle anlarda geçirtilen soru görüşmenin başka bir yerinde tekrar gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Bourdieu (2015: 926) bazen derinlemesine görüşme veya anketlerde aşinalık ilişkileri ve toplumsal rahatlık hissi sayesinde toplumsal mesafenin kısmen aşıldığını ifade etmektedir. Örneğin kadın görüşmecilere göre kadınlar arasındaki yakınlığın, özellikle sınıf temelli hor görülme korkusu gibi engelleri aşmayı sağladığı görülmüştür. Bu çalışmada da araştırmacının cinsiyetinin etkisiyle kız çocuklarının bu rahatlık hissi ile ilişkili olarak daha rahat davrandıkları ve daha fazla paylaşımda bulunurken erkek çocukların daha mesafeli bir tavır aldıkları ve daha kısa cevaplar verdikleri düşünülmüştür.

Derinlemesine görüşme sırasında bir sosyologun karmaşık ve çeşitli etkilerle karşılaşma olasılığı bulunmaktadır. Görüşülen kişiler görüşme sırasında kendi tanımlarını dayatma, hem kendilerine dair sahip oldukları imgeyi hem de dışarıya vermek istedikleri imgeyi kendi lehlerine çevirmek için bilinçli veya bilinçsiz hareket edebilirler (Bourdieu, 2015: 929). Bu çalışmada da genelleşen bir örüntü olarak karşılanmamakla birlikte görüşme yapılan çocuklardan bazıları yöneltilen

sorular kapsamında özellikle bisiklet, paten, bebek gibi oyuncaklara sahip olmak istediklerini sıklıkla tekrarlarken, çocuklardan ikisi görüşme sonunda kendilerine yardım edilip edilmeyeceği sorusunu yönelttiklerini belirtmek çocukların manipüle etme becerilerini ve kapasitelerini dikkate almak bakımından önemli görülmüştür. Ayrıca özellikle bazı kız çocuklarının kendi düşünce ve deneyimlerini paylaşmadaki anlatım yoğunluğu ve kendi gündemlerini dayatmaları dikkati çekmiştir.

Son olarak, görüşme yapılan çocukların demografik profili dikkate alındığında, çocukların 13'ü anne ve babası ile birlikte yaşarken, 35'i tek-ebeveyni veya akrabaları ile birlikte yaşadığından dolayı parçalanmış aile yapısına sahiptir. 17 çocuk 3'ten fazla kardeş sayısına sahiptir. 8'i Esenyurt'ta olmak üzere görüşme yapılan çocuklardan 20'si özellikle Doğu illerinden göç etmişlerdir. Dolayısıyla literatürdeki yoksul çocukların demografik özellikleri göz önüne alındığında, bu çalışmada aile yapısı olarak parçalanmış aile yapısı ve göç ön plana çıkarken, kalabalık aile yapısının görece geri planda kaldığı görülmüştür.

Çocuk Yoksulluğuna Dair Genel Çıkarımlar ve Sorun Alanları

“Küçük kardeşim var, annem çalışmıyor ki. Zaten küçük kardeşim olmasa annem çalışabilir...”

(N.D., Kız, 14, Sultanbeyli)

Çocukların ailelerindeki çalışma profillerine bakıldığında yarısının (24 çocuğun ailesinin) istihdam dışında olduğu görülmüştür. Genel olarak istihdam sorununa tek-ebeveynli aileler söz konusu olduğunda kadınların küçük yaştaki çocukların bakımından dolayı da çalışamamaları da eklenmektedir. Aynı zamanda annenin çalışmasından dolayı gündelik yaşamda küçük kardeşinin sorumluluğunu alan çocuklar bulunmaktadır. Ebeveynin istihdamı ve çocuk bakımı arasında çocukların yoksulluğunun boyutlarını ve derinliğini etkileme bakımından iki boyutlu bir ilişki bulunmaktadır: Anne istihdama katıldığında çocuk bakımı sorun alanı olarak ortaya çıkarken, yine çocuk bakımı sorunundan dolayı anne istihdam dışında kalmaktadır. Dolayısıyla ABD'de örneğinde çocuk yoksulluğunun önemli bir boyutu olarak incelenen çocuk bakım sorunu bu çalışmada da karşımıza çıkmıştır (Barnes&Bynum, 2007; Kelly, 2007; Firestone, 2007; Figueira-McDonough, 2007).

Kurumlara entegre çocuk tipinde kamusal ve kurumsal hizmetlerden yararlanan çocukların özellikle eğitim hayatına yönelik ilgilerinin ve bununla ilişkili olarak kariyer ve meslek planlamalarına dair bilinç düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu gerçeklik yoksulluktan kurtulmanın bir aracı olarak görülen eğitim retoriğinin çocukların deneyiminde somutlaştığının göstergesidir. Zira çocuklar aldıkları eğitim aracılığıyla sahip olacakları ‘iyi bir meslek’ veya ‘iyi bir iş’ arzusuyla dikey toplumsal hareketlilik umudu taşımaktadırlar. Bu bakış açısı bazen çocukların kendi algılarının ve düşünce dünyalarının ürünüyken bazen de ebeveynler tarafından çocuğa yöneltilen bir ‘ideal’ olarak yoksulluğun kültürel kodlarının bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bakımdan çocukların gelecek sosyoekonomik yaşam koşullarının daha iyi olacağına dair beklentileri ve umutları Willis (2016)’in işçi sınıfı çocukları hakkında yaptığı araştırmadaki çocukların bakış açılarının tersi bir yönelime sahiptir. Sonuç olarak çocukların eğitim hayatında desteklenmesini sağlayan doğrudan hizmetlerin çocukların yoksulluk döngüsünden çıkmasında önemli ve belirleyici bir etmen olduğu görülmüştür. Fakat çocukların yoksullukla baş etmelerinde önemli yapısal kaynaklar olan kamusal ve kurumsal hizmetlerin doğrudan çocuğa ulaşan niteliğe sahip olması bakımından yerel yönetimler alanında var olsa da yetersiz olduğu ve çocuklara yönelik hizmetlerin bu yönünün, diğer bir ifadeyle çocuk-odaklı hizmet anlayışının güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Genel olarak çocukların gerek internet gerekse bilgisayar bakımından teknolojiye erişimlerinin sınırlı olduğu görülmüştür. Çocuklar internete ya telefon ya da komşunun internet bağlantısı veya internet kafe aracılığıyla kısıtlı imkanlar dahilinde erişim sağlarken, bilgisayara bazen arkadaşları bazen de internet kafe veya yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler aracılığıyla ulaşmaktadırlar. Kendi imkanları ile internet erişimi olan veya bilgisayara sahip olan ya da her ikisine birden ulaşan çocuklarla nadiren karşılaşmıştır. Dolayısıyla yoksul çocuklar genel olarak teknoloji alanında yoksunluk yaşamaktadırlar. Diğer taraftan özellikle erkek çocukların gündelik yaşamdaki sosyalleşme pratikleri bakımından *sokak* önemli bir toplumsal alan ve mekan olarak ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla erkek çocuklar ve görece yaşı küçük olan çocuklar oyun oynamak ve arkadaşları veya akranları ile

vakit geçirmek için sokağı tercih etmektedirler. Çalışma sonunda bu yönde gelişen tercihle çocukların teknoloji alanında yaşadıkları yoksunluk arasında bir ilişki olduğu kanısı oluşmuştur.

Çocukların yoksullukla baş etme stratejilerine odaklanılan bu çalışmada gündelik yaşamda toplumsal aktörler olarak çocukların dünyasına özgü failliğin imkanları sorgulanmıştır. Hem baş etme stratejileri hem de çocuğun failliği saha süreci ve analizinde odakta yer alırken, temel ilgi çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyacak temel malzemenin kendisinde içkin olduğu saha araştırmasında yoğunlaşmıştır. Tabi ki bu süreçte sosyoloji kuramları ile kurulan bağ, sorgulamanın belirli bir formda ve içerikte yürütülmesinin zeminini oluşturmuş ve çerçevesini belirlemiştir. Bu çalışma yoksulluğun toplumsal aktörlerinden bir grup olarak çocukların kendi tarzlarında ve bağlamında yaşam koşullarına müdahale etme/edebilme potansiyellerini sunmuştur. Böylece aslında sosyolojide çocukların sesinin eksikliğinin onların çocuk olma statülerinden ziyade, kulak verilmemesinden kaynaklandığını da göstermiştir. Diğer taraftan saha sürecinin zamansal planlamasından dolayı çocukların yoksullukla baş etmelerinde belirleyici bir yapısal etmen olan kamusal ve kurumsal hizmetler (Bilgi Evleri ve Gençlik Merkezleri) incelenememiş ve yerinde gözlem yapılamamış; yine aynı gerekçeyle ve Sosyal Hizmet Müdürlükleri'nin işleyişini aksatmamak için derinlemesine görüşme yapılan çocuklar ev ortamında gözlemlenememiştir. Yine de Bilgi Evleri ve Gençlik Merkezleri gibi oluşumların çocukların yoksullukla baş etmelerindeki rolünü alternatif bir çalışmanın konusu olarak tasarlamak ve ayrıntılı bir şekilde incelemek mümkündür ve daha yerinde bir yönelim olabilir. Aynı zamanda Sosyal Hizmet Merkezleri ile saha sürecinin planlanması sırasında Suriyeli çocukların yoksulluğu bağlamında onların yardım aldıkları kurumla ilişki kurma bakımından aracı rolü üstlendikleri gözlemlenmiştir. Eğitim sistemi içerisinde yer aldıklarından dolayı yetişkinlere nispeten dil sorunu ile karşılaşmayan çocuklar Suriyeli ailelerin yoksullukla baş etmelerinin önemli bir boyutu olan ekonomik ve sosyal yardımların elde edilmesinde toplumsal aktörler olarak konumlanmaktadır. Dolayısıyla bu olgu göçmen çocuk yoksulluğunun boyutlarından biri olarak gündeme gelmektedir. Aynı olgusal durumu göçmenlerin uyum sorunları ve politikaları bağlamında da sorgulamak ve genişletmek mümkün olabilir. Nihayetinde çocukların

sosyolojinin özneleri olarak dikkate alınması ve sorgulanması gerek 21. yy.'ın toplumsal gerçekliği gerek Türk sosyolojisindeki sorun alanları bakımından üzerinde düşünölmeyi haketmektedir.

KAYNAKÇA

- AB, 2014, **Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim**, http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, 23 Nisan 2017.
- ADAMSON, P., 2012, “Measuring Child Poverty: New League Tables of Child Poverty in the World’s Rich Countries” **Innocenti Report Card 10**, Florence, UNICEF Innocenti Research Centre.
- ADELMAN, L., MIDDLETON, S., SHWORTH, K., 2003, **Britain’s Poorest Children: Severe and Persistent Poverty and Social Exclusion**, UK, Save the Children, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1005.1885&rep=rep1&type=pdf>, 25 Ekim 2017.
- AKA, 2017, **Mamak İlçesi Çocuk Yoksulluğu Haritalandırması” Projesi**, Ankara, <http://www.ankaraka.org.tr/tr/attachment/MAMAK%20PROJE.pdf?i=0&newsId=3782>, 01.02.2018.
- AKILLI, H., DİRİKOÇ, A., 2017, “Türkiye’de Kent Yoksulluğu ve Çocuk: Nevşehir Örneği”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 26, 197-224.
- ALANEN, L., 1988, “Rethinking Childhood”, **Acta Sociologica**, 31/1, 53-67.
- ALANEN, L., 2000, “Visions of a Social Theory of Childhood”, **Childhood**, 7/4, 493–505.

- ALBANESE, P., 2010, **Child Poverty in Canada**, Toronto, Oxford University Press.
- ALBANESE, P., 2010, **Child Poverty in Canada**, Toronto, Oxford University Press.
- ARAL,N., ÖZDOĞAN “Çocukların Gözünden Yoksulluk Tanımlamaları”,
ÖZBAL, E., **Journal of Current Researches on Health Sector**, 6/1,
GÜRSOY, F., ÇETİN 38-50.
SULTANOĞLU, S.,
AYDOS, S., TOSUN,
S., KARAASLAN, T.,
KADAN, G., 2016,
- ARIÈS, P., 1962, **Centuries Of Childhood: Social History Of Family Life**, Çev. Robert BALDICK, New York, Alfred A. Knopf.
- ASPB, 2012, **Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel Ve Nicel Olarak Ölçülmesi Projesi Final Raporu**, Ankara,
http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiyede_Uygulanan_SNT_Programinin_Etkisin_in_Olculmesi_Projesi_Final_Raporu_-_TR.pdf, 25 Aralık, 2017.
- ASPB, 2015, **Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti: İdarecilere ve Meslek Elemanlarına Yönelik El Kitabı**,
<http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/5638b317369dc5b11876bae3/meslek%20el%20kitap.pdf>, 31 Aralık 2017.

- ASPB, 2016, **Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti İdarecilere ve Meslek Elemanlarına Yönelik El Kitabı**, <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54ad4cd6369dc5dac028bda2/idareci%20yeni.pdf>, 1 Ocak 2018.
- ASPB, 2017a, **2016 Faaliyet Raporu**, <http://www.aile.gov.tr/data/58b58e4c691407119c139239/2016%20%20Faaliyet%20Raporu.pdf>, 1 Ocak 2018.
- ASPB, 2017b, **Türkiye’de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu**, <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/59df5127290eac12f01b70a5/%C3%87ALI%C5%9ETAY%20RAPORU%20PDF.pdf>, Ankara, 27 Temmuz, 11 Mart 2018.
- ATKINSON-SHEPPARD, S., 2017, “Street Children and ‘Protective Agency’: Exploring Young People’s Involvement in Organized Crime in Dhaka, Bangladesh”, **Childhood**, 24/3, 416-429.
- ATTREE, P., 2004, Growing Up in Disadvantage: A Systematic Review of the Qualitative Evidence”, **Child: Care, Health and Development**, 30/6, 679-689.
- ATTREE, P., 2006, “The Social Costs of Child Poverty: A Systematic Review of the Qualitative Evidence”, **Children and Society**, 20/1, 54-66.
- ATTREE, P., 2008, “Childhood Disadvantage and Health Inequalities: A Systematic Review of The Qualitative Evidence”, **Institute for Health Research**, Lancaster, Lancaster University <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.4>

[75.9905&rep=rep1&type=pdf](#), 25 Ekim 2017.

- AVŞAR KURNAZ, “Çocuk Yoksulluğu”, **Aile ve Toplum**, 3/12, 47-55.
Ş., 2007,
- AVŞAR KURNAZ, **Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu**, Sosyal Yardım Uzmanlık
Ş., 2009, Tezi, Ankara.
- AVŞAR KURNAZ, **Türkiye’de Şartlı Nakit Transferi Programının**
Ş., GÜNEŞ, **İyileştirilmesine Yönelik Politika Belgesi**, UNICEF-
S., ESENYEL, ASPB,
C., KİREMİTÇİ, [http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc3235](http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiye_Sartli_Nakit_Transferi_Programinin_Iyil)
M. S., ÖZGENÇ, [8ee29b9/Turkiye Sartli Nakit Transferi Programinin Iyil](http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiye_Sartli_Nakit_Transferi_Programinin_Iyil)
N., YAVUZKANAT, [estirilmesine Yonelik Politika Belgesi.pdf](http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiye_Sartli_Nakit_Transferi_Programinin_Iyil), 1 Ocak 2018.
P., 2014,
- AYDEMİR, M. A., “Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler”,
2016, **Toplumsal Tipler**, (Yayımlayan Mehmet Ali AYDEMİR),
İstanbul, Açılım Kitap, 11-32.
- BAKER, M., “Child Poverty, Maternal Health and Social Benefits”,
2002, **Current Sociology**, 50/6, 823-838.
- BAL, H., 2007, Toplumsal Eşitsizlik Temelinde Çocuk Suçluluğu: Isparta-
Van Karşılaştırması”, **Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay’a**
Armağan Özel Sayısı, 293-311.
- BALCI, M. E., Çağdaş Sosyolojinin Neo-Klasik Kökleri: Parsons-Schutz
2017, Tartışması, Danışman: Yücel Bulut, Yayınlanmamış
Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji
Anabilim Dalı.

- BARNES, S.
L., BYNUM,
M. S., 2007, “The Effect of Child Care on Employment Tardiness and Absences for Mothers: Does Marital Status Matter?”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 1-16.
- BAUMAN, Z.,
1999, **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- BAYAT, A., 2006, **Ortadoğu’da Maduniyet**, Çev. Özgür Gökmen&Seçil Deren, İstanbul, İletişim Yayınları.
- BEAZLEY, H.,
2002, “‘Vagrants Wearing Make-up’: Negotiating Spaces on the Streets of Yogyakarta, Indonesia”, **Urban Studies**, 39, 1665-1683.
- BEAZLEY, H.,
2003, “Voices from the Margins: Street Children’s Subcultures in Indonesia”, **Children’s Geographies**, 1/2, 181–200.
- BEST, J., 1994, “Troubling Children: Children and Social Problems”, **Troubling Children Studies Of Children And Social Problems**, NY, Routledge.
- BIGGERI, M.,
TRANI, J. F.,
MAURO V., 2010, “The Multidimensionality of Child Poverty: an Empirical Investigation on Children of Afghanistan”, Dept. Of Economics, University of Florence, <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/OPHI-RP-19a.pdf>, 28.12.2017.
- BİLGİN, R., “Diyarbakır’da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine

- 2009, Sosyolojik Bir Araştırma”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 8/27, 232-244.
- BORA, A.,
2016, “Kadınlar ve Hane: “Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?””, **Yoksulluk Halleri** (Yayımlayan Necmi Erdoğan), 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 97-132.
- BOOTH, C.,
1904, **Life and Labour of The People in London: First Series: Poverty**, London, Macmillan and Co.
- BOURDIEU, P.,
2015 **Dünyanın Sefaleti**, Çev. Levent Ünsaldı, İstanbul, Heretik Basın Yayın.
- BOURDILLON, B., 2012, “Introduction”, **Childhood Poverty: Multidisciplinary Approaches** (Yayımlayan Jo Boyden&Michael Bourdillon), UK, Palgrave Macmillan, 1-12.
- BOYDEN, J.,
EYBER, C.,
FEENY, T.,
SCOOT, C., 2003, **Children and Poverty: Experiences and Perceptions from Belarus, Bolivia, India, Kenya & Sierra Leone**, Christian Children’s Fund Children And Poverty Series Part II, <https://markmcpeak.files.wordpress.com/2017/07/childrendpoverty2-copy.pdf>, 16.08. 2017.
- BRADBURY, B., JANTTI, M.,
1999, “Child Poverty Across Industrialised Countries”, **Innocenti Occasional Paper, Economic and Social Policy Series, No 71**, Florence, UNICEF International Child Development Centre, https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Child_poverty_across_industrialized_nations.pdf, 17 Mayıs 2017.
- BRADBURY, “Child Poverty across the Industrialised World: Evidence

- B., JANTTI M., 2003, from the Luxembourg Income Study”, **Child Well-being, Child Poverty and Child Policy**, (Yayımlayan Koen Vleminckx, Timothy M. Smeeding), Bristol, The Policy Press, 11-32.
- BRADSHAW, J., 1990, **Child Poverty and Deprivation in the UK**, London, National Children’s Bureau, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/eps8.pdf>, 19 Ekim 2017.
- BRADSHAW, J., 1999, “Child Poverty in Comparative Perspective”, **Journal of European Social Security**, 1/4, 383- 404.
- BRADSHAW, J., 2000, “Child Poverty in Comparative Perspective”, **Breadline Europe: The Measurement of Poverty** (Yayımlayan David Gordon&Peter Townsend), Bristol, The Policy Press, 223-250.
- BRADSHAW, J., 2002, “Child Poverty and Child Outcomes”, **Children&Society**, 16, 131-140.
- BRADSHAW, J., HOELSCHER, P., RICHARDSON, D., 2006, **Comparing Child Well-Being in OECD Countries: Concepts and Methods**, Innocenti Working Paper No. 2006-03, Florence, UNICEF Innocenti Research Centre.
- BRADSHAW, J., HOELSCHER, P., RICHARDSON, D., 2007, “An Index of Child Well-Being in the European Union”, **Social Indicators Research**, 80/1, 133-177.
- BRADSHAW, K., “Low Ranking of Poor American Children” **New York**

- 1995, **Times**, (Çevrimiçi)
<http://www.nytimes.com/1995/08/14/us/low-ranking-for-poor-american-children.html?pagewanted=all>, 05.10.2017.
- BRONFENBRENNER, **The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design**, Cambridge, Harvard University Press.
U., 1979,
- BROWN, ROSIER, “Children as Problems, Problems of Children”, **The Palgrave Handbook of Childhood Studies**, (Yayımlayan J.Qvortrup, W. A. Corsaro, M. S. Honig), Basingstoke, Palgrave Macmillan, 256-272.
K., 2009,
- BUHLER- “Childhood Sociology-Defining the State of the Art and
NIEDERBERGER, Ensuring Reflection”, **Current Sociology**, 58/2, 155-164.
D., 2010,
- CANDAŞ, A., **Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu,
2010, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Turkiyede-Esitsizlikler_SPF.pdf, 5 Kasım 2017.
- CERTAU, D., **Gündelik Hayatın Keşfi**, Çev. Lale Arslan Özcan,
2008, İstanbul, Dost Kitabevi Yayınları.
- CHASE-LANSDALE, **Escape from Poverty: What Makes a Difference for**
P. L., **Children?**, Cambridge, Cambridge University Press.
BROOKS-
GUNN, J., 1995,
- CHAUDHRI, **Child Poverty and Compulsory Elementary Education**
D.P., JHA, R., **in India: Policy Insights from Household Data Analysis**,
2011, https://crawford.anu.edu.au/acde/asarc/pdf/papers/2011/W_P2011_04.pdf, 31.01.2018.

- CHRISTENSEN, P., JAMES A., 2001, “Introduction: Researching Children and Childhood: Cultures of Communication”, **Research with Children: Perspectives and Practices, (First Edition 2000)**, (Yayımlayan Pia Christensen, Allison James), London, Palmer Press, 1-8.
- CHRISTENSEN, P., PROUT, A., 2005, “Anthropological and Sociological Perspectives on The Study of Children”, **Researching Children’s Experience: Approaches and Methods**, (Yayımlayan Sheila Greene&Diane Hogan), London, Sage Publications, 42-60.
- CLARKE, J., 2004, “Histories of Childhood”, **Childhood Studies: an Introduction** (Yayımlayan Dominic Wyse), UK, Blackwell Pub., 3-12.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, 2009, **Turkey 2009 Progress Report**, No. SEC (2009) 1334, Brüksel, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2009/tr_report_2009_en.pdf, 16.09.2017.
- COOLEY, C. H., 1909, **Social Organization: A Study of the Larger Mind**, NY, Charles Scribner’s Sons.
- CORAK, M., 2005, **Principles and Practicalities for Measuring Child Poverty**, Innocenti Working Paper, No. 2005-01, Florence, UNICEF Innocenti Research Centre, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2005_01.pdf, 14 Mayıs 2017.
- CORAK, M., 2006, “Principles and Practicalities for Measuring Child Poverty”, **International Social Security Review**, 59/2, 3-

- CORAK, M.,
FERTIG, M.,
TAMM, M.
2008, “A Portrait of Child Poverty in Germany”, **The Review Of Income And Wealth**, 54/4, 547-571.
- CORNIA, G.,
DANZIGER,
S., 1997, **Child Poverty and Deprivation in Industrialised Countries 1994- 1995**, Oxford, Clarendon Press.
- CORSARO,
W. A., 1992, “Interpretive Reproduction in Children's Peer Cultures”, **Social Psychology Quarterly**, 55/2, Special Issue: Theoretical Advances in Social Psychology, 160-177.
- CORSARO,
W. A., 2005, **The Sociology of Childhood**, 2. Baskı, California, Pine Forge Press.
- COSER, L. A.,
2013, **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler**, Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, 2. Baskı, Ankara, De Ki Basım Yayın.
- CRESSWELL,
J. W., 2016, **Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları**, Çev. Edt. Selçuk Beşir Demir, 2. Baskı, Ankara, Eğiten Kitap Yayıncılık.
- CUMMINGS,M.,
SCHERMERHORN,
ALICE C., 2003 “A Developmental Perspective on Children as Agents in the Family”, **Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations**, (Yayımlayan Leon Kuczynski), Thousand Oaks, Sage Publications, 91-108.

- DALY,M.,
LEONARD, M., 2002, **Against all Odds: Family Life on a Low Income in Ireland**, Dublin, Combat Poverty Agency.
- DAMA,N.,
TOKLUCU
SUNDARAM,
D., 2018, **Yoksulluk Döngüsünden Çıkış Şartli Eğitim Yardımı**, Ankara, Seta Yayınları 123, https://setav.org/assets/uploads/2018/11/R123_S%CC%A7EY.pdf, 25.03.2019.
- DANAHER,T.,
BRIOD, M., 2005, “Phenomenological Approaches to Research with Children”, **Researching Children’s Experience: Approaches and Methods**, (Yayımlayan Sheila Greene & Diane Hogan), London, Sage Publications, 217-235.
- DASKALAKIS,
D., 2015, “Crisis, Childhood and Children’s Rights: A Modern Sociological Approach”, **International Journal of Social Pedagogy – Special Issue ‘Social Pedagogy in Times of Crisis in Greece’**, 4/1, 165-176.
- DAVIDSON,
P. R., 2007, “Diversity in Living Arrangements and Children’s Economic Well-being in Single-Mother Households”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 29-51.
- DAVIES, M.,
2008, “A Childish Culture?: Shared Understandings, Agency and Intervention: an Anthropological Study of Street Children in Northwest Kenya”, **Childhood**, 15/3, 309–330.
- DAVIS, J.,
RIDGE, T., 1997, **Same Scenery, Different Lifestyle: Rural Children on a Low Income**, London, The Children’s Society.

- DAYIOĞLU, M., 2007, “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Ölçüm Yöntemleri ve Yoksulluğun Belirleyicileri”, **Tisk Akademi**, Sayı 2, 82-105.
- DELAMONICA, E., MINUJIN, A., DAVIDZIUK, A., EDWARD, D., GONZALEZ, E. D., 2006, **Children Living In Poverty: Overview Of Definitions, Measurements And Policy**, New York, UNICEF, Global Policy Section, https://www.unicef.org/policyanalysis/files/Children_Living_In_Poverty.pdf, 13 Ağustos 2017.
- DEMİR GÜRDAL, A., 2013, “Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak”, **"İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 15/4, 1-26.
- DERCON, S., 2012, “Understanding Child Poverty in Developing Countries: Measurement and Analysis”, **Childhood Poverty: Multidisciplinary Approaches** (Yayımlayan Jo Boyden&Michael Bourdillon), UK, Palgrave Macmillan, 52-74.
- DICKENS, R., ELLWOOD, D., T., 2003, “Child Poverty in Britain and the United States”, **The Economic Journal**, 113, 219-239.
- DİKMEN-ÖZARSLAN, A., 2016, **Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi**, İstanbul, Resse Kitabevi.
- DOĞAN, V., **Yoksulluğun Unutulan Yüzü: Yoksul Çocukların**

- 2011, **Yoksulluk Algıları**, Danışman: Halime Ünal, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, Muğla Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- DURGUN, Ö., 2011, “Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 6/1, 143-154.
- DURGUN, Ö., 2016, “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu”, **International Conference on Eurasian Economies**, Macaristan, 29-31 Ağustos, 368-374.
- EAG, 2012, “Child Poverty International Approaches and Comparisons”, **Working Paper no: 4**, <http://www.occ.org.nz/assets/Uploads/EAG/Working-papers/No-4-Child-poverty-international-comparisons.pdf>, 18 Aralık 2017.
- EKİM, B., 2005, “Çocuk Yoksulluğu ve Sosyal Devlet”, **Birikim**, 192, 71-73.
- ENSALACO, M., 2005, “The Right of the Child to Development” , **Children's Human Rights: Progress and Challenges for Children Worldwide**, (Yayımlayan Mark Ensalaco,Linda C. Majka), NY, Rowman &Littlefield Publisher, 9-30.
- ERDOĞAN, N., 2016, “Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve ‘Fark Yaraları’”, **Yoksulluk Halleri** (Yayımlayan Necmi Erdoğan), 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 47-96.
- ERGİNLİ, B. E., **İstanbul İlçe ve Belediyelerinde Çocuğa ve Aileye**

- 2018, **Yönelik Hizmetler**, İstanbul, Tesev Yayınları.
- EVANS, R., 2005, “Social Networks, Migration And Care İn Tanzania: Caregivers And Children’s Resilience to Coping with HIV/AIDS”, **Journal of Children and Poverty**, 11/2, 111-129.
- FEENY, T.,
BOYDEN, J.,
2003, “Children and Poverty: A Review of Contemporary Literature and Thought on Children and Poverty”, **Children and Poverty Series Part I**, Christian Children's Fund (CCF), https://pmb.gva.ocg.msf.org/opac_css/doc_num.php?explnum_id=269, 17 Mayıs 2017.
- FEENY, T.,
BOYDEN, J.,
2004, “Acting in Adversity – Rethinking the Causes, Experiences and Effects of Child Poverty in Contemporary Literature”, **QEH Working Paper Series: Working Paper Number 116**, <http://www3.qeh.ox.ac.uk/RePEc/qeh/qehwps/qehwps116.pdf>, 25 Ekim 2017.
- FERRIS, A. L.,
2006, “Social Structure and Child Poverty”, **Social Indicator Research**, 78, 453-472.
- FIGUEIRA-McDONOUGH, J.,
2007, “Child Care and the Potential for Breaking Intergenerational Poverty”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 71-82.
- FIRESTONE, “Family Context, Income Adequacy, and Child-Care

- J. M., 2007, Needs: The Bottom Line for San Antonio's Future", **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 52-70.
- GALAB, S., VIJAY KUMAR, S., PRUDVIKHAR-REDDY, P., SINGH, R., VENNAM, U., 2011, **The Impact of Growth on Childhood Poverty in Andhra Pradesh**, Oxford, Young Lives, https://www.younglives.org.uk/sites/www.younglives.org.uk/files/YL-CR3_India_Report.pdf, 29.01.2018.
- GENCER, T., E., 2017, "The Reflection of Urban Poverty on Child Poverty", **The Online Journal of Science and Technology**, 7/3, 144-149.
- GIDDENS, A., 1999, **Toplumun Kuruluşu**, Çev. Hüseyin Özel, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- GIDDENS, A., 2005a, **Sosyoloji**, (Yayımlayan Cemal Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi.
- GIDDENS, A., 2005b, **Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- GIDDENS, A., SUTTON, P. W., 2014, **Essential Concepts in Sociology**, UK, Polity Press.
- GLEWWE, P., "Pro-Poor' Growth and Children in Developing Countries:

- 2012, The Case of Vietnam”, **Childhood Poverty: Multidisciplinary Approaches** (Yayımlayan Jo Boyden&Michael Bourdillon), UK, Palgrave Macmillan, 75-89.
- GITTINS, D., 2009, “The Historical Construction of Childhood”, **An Introduction to Childhood Studies**, (Yayımlayan Mary Jane Kehily), 2. Baskı, Maidenhead, Open University Press, 35-49.
- GITTINS, D., 2009, “The Historical Construction of Childhood”, **An Introduction to Childhood Studies**, (Yayımlayan Mary Jane Kehily), 2. Baskı, Maidenhead, Open University Press, 35-49.
- GLASS, N., 2001, “What Works for Children? The Political Issues”, **Children and Society**, 15, 14–20.
- GOFFMAN, E., 2016a, **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, 3. Baskı, Çev. Barış Cezar, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- GOFFMAN, E., 2016b, **Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler**, 2. Baskı, Çev. Ebru Arıcan, Ankara, Heretik Basın Yayın.
- GORDON, D., NANDY, S., PANTAZIS, C., PEMBERTON, S., TOWNSEND, P., 2003a, **The Distribution of Child Poverty in the Developing World**, Bristol, UK, Centre for International Poverty Research, <http://www.ibge.gov.br/poverty/pdf/Social%20Exclusion/REFERENCE%20CHILD%20POVERTY%20REPORT.pdf>, 12 Mayıs 2017.

- GORDON, D., **Child Poverty in the Developing World**, Bristol, The Policy Press,
NANDY, S., http://aa.ecn.cz/img_upload/65636e2e7a707261766f64616a737476/Child_poverty.pdf, 7 Mayıs 2017.
PANTAZIS, C.,
PEMBERTON, S.,
TOWNSEND, P.,
2003b
- GORDON,D., “The Extent, Nature and Distribution of Child Poverty in India”, **Indian Journal of Human Development** 10/1, 64–84.
NANDY, S.,
2016,
- GÜN, S., 2010, **Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar**, Danışman: Metin Özuğurlu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- GÜN, S., 2017, **Çocuk: İşçi, Yoksul, Göçmen**, İstanbul, NotaBene Yayınları.
- GÜNEŞ, F., 2010, “Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri, Kaynakların Yoksulluğu, Kadın Emeği”, **Folklor Edebiyat**, 16/64, 33-64.
- GÜRSEL, S., **Türkiye’de Her Dört Çocuktan Biri Yoksul**, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
UYSAL, G.,
ACAR, A., 2013,
- GÜRSEL, S., **Çocukların Yarıları Maddi Yoksunluk İçinde**, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
UYSAL,G.,
DURMAZ, M.,
2015,

- GÜRSEL, S.,
UYSAL, G.,
KÖKSAL, S., 2016, **Her Üç Çocuktan Biri Maddi Yoksunluk İçinde**, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
- GÜRSES, D., 2009, “An Analysis of Child Poverty and Social Policies in Turkey”, *Journal of Developing Societies*, 25/2, 209-227.
- GÜRSES, D., 2010, Ekonomik Krizler ve Çocuk Yoksulluğu: Türkiye’de Krizler ve Sosyal Politikalar Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler (Cilt 1)**, İstanbul, 13-15 Ekim, 533-541.
- GÜRSES, D., 2014, **Yoksulluğu Yaşamak: Çocukların Gözünden Yoksulluk, Yoksunluk ve Sosyal Dışlanma**, Proje Kodu: 1001, Proje No: 111K339.
- HANSON, D.,
SIMMS, M., 2014, **Children of Immigrants: 2011 State Trends Update**, Washington DC, Urban Institute, <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/32876/413113-Children-of-Immigrants--State-Trends-Update.pdf>, 12.09.2017.
- HARPER, C.,
MARCUS, R.,
1999, **Child Poverty in Sub-Saharan Africa**, UK, Save the Children, https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjy3YbNnorXAhXHPZoKHcgwDWEQFghNMAc&url=https%3A%2F%2Fassets.publishing.service.gov.uk%2Fmedia%2F57a08d99ed915d3cfd001b08%2FCHILD_POVERTY_AF_RICA_FINAL.doc&usg=AOvVaw1REGp6sRhFNqIGtkU

[12k7n](#), 25 Ekim 2017.

HENDERSON, P. C., 2006, “South African AIDS Orphans: Examining Assumptions around Vulnerability from the Perspective of Rural Children and Youth”, **Childhood**, 13, 303-329.

HENDRICK, H., 2001, **Children, Childhood and English Society, 1880-1990**, Cambridge, Cambridge University Press.

HEYWOOD, C. M., 2001, **A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times**, Cambridge, Blackwell Publishers.

HOEK, T. V. D., 2005, “Through Children’s Eyes: An Initial Study of Children’s Personal Experiences and Coping Strategies Growing Up Poor in an Affluent Netherlands”, **Innocenti Working Paper 2005-06**, Florence: Unicef Innocenti Research Centre, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IWP_2005_06_final.pdf, 25 Ekim 2017.

INVERNIZZI, A., 2003, “Street Working-children and Adolescents in Lima: Work as an Agent of Socialization”, **Childhood**, 10, 319-341.

IŞIK, O., PINARCIOĞLU, M. M., 2001, **Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları.

IŞIK, E., 2007, **Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç**, Danışman: Musa Şahin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim

Dalı.

- IŞIK, E.,
GÖKTÜRK, I,
2010, “Kadınların Yoksulluk Yönetim Stratejileri”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler (Cilt 2)**, İstanbul, 13-15 Ekim, 311-316.
- IŞIK, O.,
ATAÇ, E., 2012, “Türkiye’de Yoksulluk Profilleri”, **Türkiye Sosyal Politikalarını Tartışıyor**, Koç Üniversitesi, spm.ku.edu.tr/sunumlar/oguzisik.pptx, 25 Mart 2017.
- İNAL, K., 2010, **Türkiye’de Çocuk Emeği**, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- JAKOBY, N., R.,
2015, “The Self And Significant Others: Toward A Sociology Of Loss”, **Illness, Crisis and Loss**, 23/2, 110-128.
- JAMES, A.,
PROUT, A.,
1997b, “Preface to Second Edition”, **Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood**, (Yayımlayan Allison James&Alan Prout), Washington DC, Falmer Press, vii-xv.
- JAMES, A., 2000, Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar, Pratikler”, **Türkiye’de ve Dünyada Değişen Çocukluk**, çev. Emine Gül KAPÇI, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, 16-18 Ekim, Ankara.
- JAMES, A.,
JAMES, A. L., 2001a, “Toward a Theory of Continuity and Change”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 575, 25-37.
- JAMES, A.L.,
JAMES, A., 2001b, “Tightening The Net: Children, Community, and Control”, **British Journal of Sociology**, 52/2, 211-228.

- JAMES, A.,
JAMES, A. L., 2004, **Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice**, London, Palgrave Macmillan.
- JAMES, A., 2004, “Understanding Childhood from an Interdisciplinary Perspectives: Problems and Potentials”, **Rethinking Childhood**, (Yayımlayan Peter B. Pufall& Richard P. Unsworth), New Jersey, Rutgers University Press, 25-37.
- JAMES, A., JENKS, C., PROUT, A., 2007, **Theorizing Childhood**, 7. Baskı, Cambridge, Polity Press.
- JAMES, A., 2009, “Agency”, **The Palgrave Handbook of Childhood Studies**, (Yayımlayan Jens Qvortrup, William A. Corsaro, Michael-Sebastian Honig), NY, Palgrave Macmillan.
- JAMES, A.,
JAMES A., 2012, **Key Concepts in Childhood Studies**, London, Sage Publications.
- JENCKS, C.,
MAYER, S., E.,
1990, “The Social Consequences of Growing up in a Poor Neighborhood”, **Inner-City Poverty in the United States**, (Yayımlayan L. E. Lynn, Jr.&M. G. H. McGeary), Washington DC, National Academy Press.
- JENKS, C., 2001, “Zeitgeist Research on Childhood”, **Research with Children: Perspectives and Practices, (First Edition 2000)**, (Yayımlayan Pia Christensen, Allison James), London, Palmer Press, 62-76.
- JENKS, C., 2004, “A Sociological Approach to Childhood Development”, **Blackwell Handbook of Childhood Social Development**,

(Yayımlayan Peter K. Smith&Craig H. Hart), Oxford, Blackwell Publishers, 78-94.

JENKS, C., 2005, **Childhood**, 2. Baskı, London&New York, Routledge.

JENKS, C., 2009, “Constructing Childhood Sociologically”, **An Introduction to Childhood Studies**, 2. Baskı, (Yayımlayan Mary Jane Kehily), Maidenhead, Open University Press, 93-111.

JOHNSON, B. J., 2001, “From The Chicago School to The New Sociology of Children: The Sociology of Children and Childhood in The United States, 1900-1999”, **Children at the Millenium: Where Have we Come From, Where Are We Going?**, (Yayımlayan Sandra L. Hofferth&Timothy J. Owens), Oxford, JAI.

KAHRAMAN, A. B. , ÖZDEN, M. H., 2017, Çocuk Yoksulluğu ve Sokakta Çalışan Çocuk İşçilerler Üzerine Bir İnceleme Ankara – Sincan Örnekleme, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 4/17, 311-327.

KAHRAMAN, F., 2015, **Türkiye’ de İç Göç ve Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Örneği**, Danışman: Songül Sallangül, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.

KAHRAMAN, F, SALLAN GÜL, S., 2015, “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8/1, 339-366.

KARAKOÇ, “Modern Çocuk Paradigmasının İflası: Medeniyet

- Ü., 2015, Merkezli Çocuk Okuması ile Yeni Bir Dünya Kurabiliriz”, **Çocuğa Adanmış Konuşmalar/1: Medeniyet, Çocuk Hakları ve Medya**, (Yayımlayan Mustafa Ruhi Şirin), 125-133.
- KEHILY, M. J., 2009, “Understanding Childhood: An Introduction to Some Key Themes And Issues”, **An Introduction to Childhood Studies**, 2. Baskı (Yayımlayan Mary Jane Kehily), Maidenhead, Open University Press, 1-16.
- KELLY, E. B., 2007, “The Work of Coordinating Child Care for Rural Low-Income Mothers”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 101-119.
- KILIÇ, F., 2009, **Çocuk İşçiliği Ve Ailenin Rolü (Kütahya Örneği)**, Danışman: Recep Yıldız, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- KING, M., 2004, “The Child, Childhood and Children’s Rights within Sociology”, **King’s Law Journal**, 15/2, 273-299.
- KONUK-ŞENER, D., OCAKÇI, A. F., 2014, “Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri”, **Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi**, 13/1, 57-68.
- KORNRIC, S., RODRIGUEZ, N., 2016, “Investments in Young Children Among Low-Income Families”, **Journal of Children and Poverty**, 22/1, 21-40.

- KUCZYNSKI, L., 2003, “Beyond Bidirectionality: Bilateral Conceptual Frameworks for Understanding Dynamics in Parent-Child Relations”, **Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations**, (Yayımlayan Leon Kuczynski), Thousand Oaks, Sage Publications, 3-24.
- KÜMBETOĞLU, B., 2012, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- LAND, K. C., LAMB, V. L., KAHLER-MUSTILLO, S., 2001, “Child and Youth Well-Being in the United States, 1975-1998: Some Findings from a New Index”, **Social Indicators Research** 56/3, 241-320.
- LANGE, A., MIERENDORFF, J., 2009, “Method and Methodology in Childhood Research”, **The Palgrave Handbook of Childhood Studies**, (Yayımlayan J. Qvortrup, W. A. Corsaro, M. S. Honig), Basingstoke, Palgrave Macmillan, 78-96.
- LANSDOWN, G., 1995, **Taking Part: Children’s Participation in Decision Making**, London: Institute for Public Policy Research.
- LEONARD, M., 2005, “Children, Childhood and Social Capital: Exploring the Links”, **Sociology**, 39/4, 605-622.
- LEONARD, M., 2016, **The Sociology of Children, Childhood and Generation**, London, Sage Publication.
- LEVINE, S., 1999, “Bittersweet Harvest: Children, Work and the Global

- March against Child Labour in the Post-Apartheid State”, **Critique of Anthropology**, 19/2, 139–156.
- LICHTER, D. T., 1997, “Poverty and Inequality Among Children”, **Annual Review of Sociology**, 23, 121-145.
- LISTER, R., 2004, **Poverty**, Cambridge, Polity Press.
- MACKAY, R., 1973, “Conceptions of Children and Models of Socialization”, **Recent Sociology No.5: Childhood and Socialization**, (Yayımlayan Hans Peter Dreitzel), New York, Macmillan Publishing.
- MAGADI, M., 2010, “Risk Factors for Severe Child Poverty in the UK”, **Journal of Social Policy**, 39/2, 297-316.
- MANDELL, N., 2003, “Children’s Negotiation of Meanings”, **Studying the Social Worlds of Children: Sociological Readings**, (Yayımlayan Frances Chaput Waskler), London, The Palmer Press, 161-178.
- MARSHALL, J., 2003, **CHIP Briefing 1: Children and Poverty - Some Questions Answered**, London, Childhood Poverty Research and Policy Centre (CHIP), https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d1de5274a27b200163f/CHIP_QA.pdf, 13 Ağustos 2017.
- MATHER, M., 2010, **US Children in Single-Mother Families**, Washington DC, Population Reference Bureau, <http://www.prb.org/pdf10/single-motherfamilies.pdf>, 12.09.2017.

- MATTHEWS, S. H., 2007, "A Window on the 'New' Sociology of Childhood", **Sociology Compass**, 1/1, 322-334.
- MAYALL, B., 1988, "Towards a Sociology of Child Health", **Sociology of Health & Illness**, 20/3, 269-288.
- MAYALL, B., 2001, "Conversations with Children: Working with Generational Issues", **Research with Children: Perspectives and Practices, (First Edition 2000)**, (Yayımlayan Pia Christensen, Allison James), London, Palmer Press, 120-135.
- MAYALL, B., 2002, **Towards a Sociology for Childhood: Thinking from Children's Lives**, Buckingham, Open University Press.
- MAYALL, B., 2018, **Çocukluk Sosyolojisi Tarihi**, Çev. Türkan Fırıncı Orman, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- McCARTY, A. T., 2016, "Child Poverty in the United States: A Tale of Devastation and the Promise of Hope", **Sociology Compass**, 10/7, 623-639.
- McDONALD, C., 2008, **Children's Lived Experience Of Poverty: A Review Of The Literature**, Paddington, N.S.W., The Benevolent Society,
https://www.aracy.org.au/publicationsresources/command/download_file/id/85/filename/Children's_lived_experience_of_poverty_-_A_review_of_literature.pdf, 27 Mart 2017.
- MEIER, D., **The Power of Their Ideas: Lessons for America from a**

- 2002, **Small School in Harlem**, 2. Baskı, Boston, Beacon Press.
- MEJER, L.,
SIERMANN,
C., 2000, “Income Poverty in the European Union: Children, Gender and Poverty Gaps”, **Statistics in Focus, Population and Social Conditions**, Theme 3, 12/2000, Luxembourg, Eurostat, <http://aei.pitt.edu/85215/1/2000.12.pdf>, 17 Mayıs 2017.
- MERRIAM,
S. B., 2013, **Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber**, Çev. Edt. Selahattin Turan, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- METİN, B.,
2015, “Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 5/2, 166-188.
- MINUJIN, A.,
DELAMONICA,
E., GONZALEZ,
E. D.,
DAVIDZIUK, A.,
2005, **Children Living In Poverty: A Review Of Child Poverty Definitions, Measurements, And Policies**, UNICEF’s Conference on Children & Poverty: Global Context, Local Solutions, New York, The New School, https://www.unicef.org/policyanalysis/files/child_poverty_final_draft_4_05.pdf, 6 Mayıs 2017.
- MINUJIN, A.,
DELAMONICA,
E., DAVIDZIUK,
A., GONZALEZ,
E. D., 2006, “The Definition Of Child Poverty: A Discussion Of Concepts And Measurements”, **International Institute for Environment and Development**, 18/2, 481–500.
- MOOK, B., 2007, “The Changing Nature of Childhood: A Metabolic Study”, **Collection du Cirp**, 1, 137-159.

- MORAN-ELLIS, J., 2013, "Children as Social Actors, Agency and Social Competence: Sociological Reflections for Early Childhood", **Neue Praxis**, 4, 303-318.
- MORROW, V., 2000, "'Dirty Looks' and 'Trampy Places' in Young People's Accounts of Community and Neighbourhood: Implications for Health Inequalities", **Critical Public Health**, 10/2, 141-152.
- MORROW, V., 2003, "Perspectives on Children's Agency within Families: A View from the Sociology of Childhood", **Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations**, (Yayımlayan Leon Kuczynski), Thousand Oaks, Sage Publications, 109-130.
- MORROW, V., PELLE, K., 2012, "Integrating Children's Human Rights and Child Poverty Debates: Examples from Young Lives in Ethiopia and India", **Sociology**, 46/5, 906-920.
- MÜDERRİSOĞLU, S., UYAN SEMERCİ, P., YAKUT ÇAKAR, B., KARATAY A., EKİM AKKAN, B., 2013, Çocuk Refahı Belgesi, Kalkınma Bakanlığı-UNICEF, <http://www.sck.gov.tr/oecd/%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20Belgesi.pdf>, 30 Aralık 2017.
- NELSON, J., 1994, "Parents, Children and the Church in earlier Middle Ages", **The Church and Childhood (Vol. 31 of Studies in Church History)**, (Yayımlayan Diana Wood), Oxford, Blackwell.

- NIEUWENHUYS, O., 1994, **Children’s Lifeworlds: Gender, Childhood and Labour in the Developing World**, London, Routledge.
- NIEUWENHUYS, O., 1996, The Paradox of Child Labour and Anthropology, **Annual Review of Anthropology**, 25, 237–251.
- NOROZI, S. A., MOEN, T., 2016, “Childhood as a Social Construction”, **Journal of Educational and Social Research**, 6/2, 75-80.
- OECD, 2008, **Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in Oecd Countries**, (Çevrimiçi) http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/growing-unequal_9789264044197-en#.Wf4FPmi0M2w, 4 Kasım 2017.
- OECD, 2014, “CO2.2: Child Poverty”, **OECD Family Database**, http://www.oecd.org/social/soc/CO2_2_ChildPoverty_Jan2014.pdf, 7 Kasım 2017.
- OECD, 2015, **OECD360: Türkiye 2015 Türkiye Karşılaştırması**, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/011521ve.pdf?expires=1505385974&id=id&accname=guest&checksum=77BE4F98D96E4E006EBBEB40FF4FFBAF>, 14.09.2017.
- OECD, 2016, “CO2.2: Child Poverty”, **OECD Family Database**, http://www.oecd.org/social/soc/CO2_2_ChildPoverty_Jan2014.pdf, 6 Kasım 2017.
- OECD, 2017, “CO2.2: Child Poverty”, **OECD Family Database**,

Kasım 2017.

O'HARE, W.,
MATHER, M.,
2008,

Child Poverty is Highest in Rural Counties in US,
Washington DC, Population Reference Bureau, (Çevrimiçi)
<http://www.prb.org/Publications/Articles/2008/childpoverty.aspx>, 12.09.2017.

OSWELL,
D., 2013,

The Agency of Children from Family to Global Human Rights, Cambridge, Cambridge University Press.

OSWELL,
D., 2016,

“Re-Aligning Children’s Agency and Re-Socialising Children in Childhood Studies”, **Reconceptualising Agency and Childhood**, (Yayımlayan Florian Esser, Meike S. Baader, Tanja Betz, Beatrice Hungerland), London, Routledge.

OXLEY, H.,
DANG, T.,
FORSTER, M.,
PELLIZZARI,
M., 2003,

“Income Inequalities and Poverty among Children and Households with Children in Selected OECD Countries”, **Child Well-being, Child Poverty and Child Policy**, (Yayımlayan Koen Vleminckx , Timothy M. Smeeding), Bristol, The Policy Press, 371-405.

ÖZ, M.,
TOPUZ, S.,
ERGÜL A.,
ESENİYEL C.,
2013,

“Çocuk Yoksulluğu ve Şartlı Nakit Transferi Programı”, **Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye’de Çocuğun Refahı Ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı”**, Kocaeli, 28-30 Kasım, 168-173.

ÖZTÜRK, A.
B., 2008,

Kentteki Çocuk Yoksulluğu: Keçiören Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe

Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

- PALMER, G.,
MACLNNES,
T., KENWAY,
P., 2006, Monitoring Poverty and Social Exclusion, York, New Policy Institute&Joseph Rowntree Foundation, <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/1815-poverty-uk-2006.pdf>, 24.01.2018.
- PARSONS, T., 1964, **The Social System**, New York, Free Press.
- PEARCE, D., 2007, “Introduction”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, xi-xxiii.
- PLATT, L., 2005, **Discovering Child Poverty: The Creation of A Policy Agenda from 1800 to the Present**, UK, Policy Press at the University of Bristol.
- PLUMB, J. H., 1972, “Children, the Victims of Time”, **In The Light Of History**, J. (Yayımlayan John Harold Plumb), London, Allen Lane, 205-213.
- POLKINGHORNE, D. 1983, **Methodology for The Human Sciences**, Albany, New York Press.
- POLLOCK, L. A., 2000, **Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900**, 7. Baskı, Cambridge, Cambridge University Press.
- PORTER, S., EDWARDS, “Household and Economic Factors Associated with Geographic and School Mobility among Low-Income

- M., 2014, Children”, **Journal of Children and Poverty**, 20/2, 111-130.
- PROUT, A.,
JAMES, A.,
1997a, “A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems”, **Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood**, (Yayımlayan Allison James&Alan Prout), Washington DC, Falmer Press, 7-32.
- PROUT, A.,
2001, “Foreword”, **Research with Children: Perspectives and Practices** (Yayımlayan Pia Christensen, Allison James), London, 2. Baskı, Palmer Press, xi-xii.
- PROUT, A.,
2004, “Participation, Policy and the Changing Conditions of Childhood”, **Hearing the Voices of Children: Social Policy for a New Century** (Yayımlayan Christine Hallett, Alan Prout), 2. Baskı, London, RoutledgeFalmer, 11-25.
- PROUT, A.,
2005, **Future of Childhood: Towards the Interdisciplinary Study of Children**, New York, Routledge&Falmer.
- PROUT, A.,
2011, “Taking a Step Away from Modernity: Reconsidering the New Sociology of Childhood”, **Global Studies of Childhood**, 1/1, 4-14.
- QVORTRUP,
J., 1993, “Societal Position of Childhood: the International Project Childhood as a Social Phenomenon”, **Childhood**, 1, 119-124.
- QVORTRUP,
J., 1997, “A Voice For Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children’s Right to be Heard”, **Constructing and Reconstructing Childhood:**

- Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood**, (Yayımlayan Allison James&Alan Prout), Washington DC, Falmer Press, 83-100.
- QVORTRUP, J., 2009, "Childhood as a Structural Form", **The Palgrave Handbook of Childhood Studies**, (Yayımlayan Jens Qvortrup, William A. Corsaro, Michael-Sebastian Honig), NY, Palgrave Macmillan.
- RAINWATER, L., SMEEDING, T., 1995, "Doing Poorly: The Real Income of American Children in a Comparative Perspective", **Luxemburg Income Study Working Paper Series**, 127, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/160799/1/lis-wps-127.pdf>, 27.01.2018.
- RANJITH, S., RUPASINGHA, A., 2012, "Social and Cultural Determinants of Child Poverty in the United States", **Journal of Economic Issues**, 46/1, 119-142.
- REDMOND, G., 2008, "Children's Perspectives on Economic Adversity: A Review of the Literature, **Innocenti Discussion Papers 2008-01**, Florence: Unicef Innocenti Research Centre, <http://www.bris.ac.uk/poverty/downloads/keyofficialdocuments/Childrens%20perception%20of%20poverty.pdf>, 7 Ocak 2019.
- REDMOND, G., 2009, "Children as Actors: How Does the Child Perspectives Literature Treat Agency in the Context of Poverty?", **Social Policy&Society**, Sayı 8/4, 541-550.
- REYNOLDS, P., 1991, **Dance Civet Cat: Child Labour in the Zambezi Valley**, London, Zed.

- RIDGE, T.,
MILLAR, J.,
2000, 'Excluding Children: Autonomy, Friendship and The Experience of The Care System', **Social Policy & Administration**, 34/2, 160-75.
- RIDGE, T.,
2002, **Childhood Poverty and Social Exclusion-From a Child's Perspective**, UK, The Policy Press.
- RIDGE,
2007, "It's a Family Affair: Low-income Children's Perspectives on Maternal Work", **Journal of Social Policy**, 36/3, 399-416.
- RITCHIE, O.,
KOLLAR,
M., 1964, **The Sociology of Childhood**, New York, Appleton Century Crofts.
- ROBERTS, H.,
2001, "Listening to Children: and Hearing Them", **Research with Children: Perspectives and Practices**, (Yayımlayan Pia Christensen, Allison James), 2. Baskı, London, Palmer Press, 225-240.
- ROELEN, K.,
GASSMAN, F.,
2008, "Measuring Child Poverty and Well-Being: A Literature Review", **Working Paper**, Netherlands, Maastricht University, Maastricht Graduate School of Governance, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/8981/1/MPRA_paper_8981.pdf, 13 Ağustos 2017.
- ROETS, G.,
ROOSE, R.,
BOUVERNE-
DE BIE, M.,

2013,

ROKER, D., 1998, **Worth More than This: Young People Growing up in Family Poverty**, London, The Children's Society.

ROWNTREE, B. S., 1942, **Poverty and Progress: A Second Social Survey of York**, London, Longmans, Green and Co.

RUREVO, R., BOURDILLON, M., 2003, "Girls: The Less Visible Street Children of Zimbabwe", *Children, Youth and Environments*, 13/1, 1-21.

RUTAREMWA, G., 2013, "Child Poverty in Uganda: Analysis of The UNHS 2009/2010 Survey", **American Journal of Sociological Research**, 3/2, 36-45.

SAMPSON, R. J., MORENOFF, J. D., GANNON-ROWLEY, T., 2002, "Assessing 'Neighborhood Effects: Social Processes and New Directions in Research" **Annual Review of Sociology**, 28, 443-478.

SARTI, A., I. SCHALKERS, C. DEDDING, 2015, "'I am not Poor. Poor Children Live in Africa': Social Identity and Children's Perspectives on Growing up in Contexts of Poverty and Deprivation in the Netherlands", **Children&Society**, 29, 535-545.

SAVE THE CHILDREN, 2016, Child Poverty, UK., <https://www.savethechildren.nl/sci-nl/media/Save-the-children/PDF/child-poverty-report-a69fa4.pdf>, 23.01.2018.

- SCHERNTHANER, M, 2011, “Coming of Age on the Streets. An Exploration of the Livelihoods of Street Youth in Durban”, **The Struggle to Belong Dealing With Diversity in 21st Century Urban Settings**, International RC21 Conference 2011, Amsterdam.
- SCHUTZ, A., 2018, **Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler**, Çev. Adnan Akan, Seyda Kesikoğlu, Ankara, Heretik Yayıncılık.
- SCOTT, E. K., 2007, “Conflicts between Wage Work and Care Work: How Single-Parent Families of Children with Disabilities Manage to Juggle Competing Demands”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 120-137.
- SCOTT, J. C., 1985, **Weapons of The Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance**, New Haven, Yale University Press.
- SCOTT, J., 2004, “Children’s Families”, **The Blackwell Companion to the Sociology of Families**, (Yayımlayan Jacqueline Scott, Judith Treas, Martin Richards), USA, Blackwell Publishing.
- SENNETT, R., 2011, **Otorite**, Çev. Kamil Durand, 3. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT, R., 2012, **Beraber**, Çev. İlkey Özküralpli, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT, **Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**,

- R., 2013, Çev. Süha Sertabiboğlu&Can Kurultay, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT,
R., COBB
J., 2017, **Sınıfın Gizli Yaraları**, Çev. Mustafa Kemal Coşkun, Ankara, Heretik Yayıncılık.
- SHANAHAN,
S., 2007, “Lost and Found: The Sociological Ambivalence toward Childhood”, **Annual Review of Sociology**, 33, 407-428.
- SKATTEBOL,
J., 2003, “Dark, Dark And Darker: Negotiations Of Identity In An Early Childhood Setting”, **Contemporary Issues in Early Childhood**, 4/2, 149-166.
- SOMMER, D.,
PRAMPLING-
SAMUELSON,
I., HUNDEIDE,
K., 2010, **Child Perspectives and Children’s Perspectives in Theory and Practice**, London, Springer.
- STOECKLIN,
D. FATTORE,
T., 2018, “Children’s Multidimensional Agency: Insights into the Structuration of Choice”, **Childhood**, 25/1, 47-62.
- STOKOLS, D.,
1992, “Establishing and Maintaining Healthy Environments: Toward a Social Ecology of Health Promotion”, **American Psychologist**, 47/10, 6-22.
- STOKOLS, D.,
1996, Translating Social Ecological Theory into Guidelines for Community Health Promotion, **American Journal of Health Promotion**, 10/4, 282-298.

- ST. JOHN, C.,
MILLER, S. M.
B., 1995, “The Exposure of Black and Hispanic Children to Urban Ghettos: Evidence from Chicago and the Southwest” **Social Science Quarterly**, 76/3, 562–576.
- ŞAHİN, H.,
2013,
ŞAHİN, H.,
2018, **Küreselleşme Sürecinde İşçilerin Direnme ve Hayatta Kalma Stratejileri**, Bursa: Ekin Kitapevi.
Yoksulluğun Gündelik Hayat Üzerinden Analiz Edilmesinde Anahtar Bir Kavram: Hayatta Kalma Stratejileri Üzerine Bir Çalışma”, **Yönetim ve Ekonomi**, 25/1, 133-153.
- ŞEKER, M.,
2017, **Mahallem İstanbul**, İstanbul, Karakış Basım.
- ŞENSES, F.
2001, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ŞENTÜRK,
M., 2008, **Yoksulların Yaşam Stratejileri: Küçük Mustafa Paşa ve Balat Örnekleri**, Danışman: Ayşen Şatıroğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- TEKOLA-
GEBRU, B.,
2009, **Looking Beyond Poverty: Poor Children’s Perspectives and Experiences of Risk, Coping, and Resilience in Addis Ababa**, Doctor of Philosophy University of Bath, Department of Psychology, England.
- THANE, P.,
DAVIDSON
R., 2016, **The Child Poverty Action Group 1965 to 2015**, London, CPAG,
http://cpag.org.uk/sites/default/files/CPAG1965to2015_report.pdf, 24 Ekim 2017.

- THORNE, B., 2004, “Sociology and Anthropology of Childhood”, **Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society**, (Yayımlayan Paula S. Fass), NewYork, Macmillian Reference USA, 771-776.
- TISCHLER, H. L., 2014, **Introduction to Sociology**, USA, Wadsworth Cengage Learning.
- TIMBERLAKE, J.M., MICHAEL, J., 2007, “Children’s Exposure to Neighborhood Poverty and Affluence in the United States, 1990–2000”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 136-164.
- TOPKAYA, Ö., 2013, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Göreli Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği”, **Kamu-İş**, 13/2, 155-180.
- TURSHEN, M., 2008, “Child Poverty in Africa”, **Review of African Political Economy**, 35/117, 494-500.
- TÜİK, 2014a, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012**, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=7&KITAP_ID=232, 30 Mart 2017.
- TÜİK, 2014b, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2013**, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16083>, 5 Kasım 2017.

- TÜİK, 2015a, **İstatistiklerle Çocuk 2014**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi)
https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjPuZnDmf7SAhVCCywKHfSqCDcQFggZMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.tuik.gov.tr%2FIcerikGetir.do%3Fistab_id%3D269&usg=AFQjCNH9bJEDJvkZHIOYOT6bQsddud19fg&sig2=sGXe_fWwI6inA0jp1A5UUw&bvm=bv.151426398,d.bGg, 30 Mart 2017.
- TÜİK, 2015b, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2013**, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18633>, 5 Kasım 2017.
- TÜİK, 2016, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015**, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21584>, 5 Kasım 2017.
- TÜİK, 2017, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2016**, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24579>, 5 Kasım 2017.
- UĞUR, T., 2013, “Korunmaya Muhtaçlığın Önlenmesi Açısından Ayni Nakdi Yardım Uygulaması ve Çocuk Yoksulluğu ile İlişkisi”, **Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye’de Çocuğun Refahı Ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı”**, Kocaeli, 28-30 Kasım, 174-189.

- UNDP,
2004, “Children and Poverty”, **In Focus**, UNDP-International Poverty Centre (IPC), New York, <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCPovertyInFocus2.pdf>, 5 Mayıs 2017.
- UNICEF,
2000a, **Poverty Reduction Begins with Children**, New York, UNICEF, https://www.unicef.org/publications/files/pub_poverty_reduction_en.pdf, 17 Mayıs 2017.
- UNICEF,
2000b, **A League Table of Child Poverty in Rich Nations**, Florence, Innocenti Research Centre, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/repcard1e.pdf>, 25 Ekim 2017.
- UNICEF,
2004, **The State of the World’s Children 2005**, New York, <https://www.UNICEF.org/sowc/archive/ENGLISH/The%20State%20of%20the%20World's%20Children%202005.pdf>, 26 Mart 2017.
- UNICEF,
2005a, **Defining Child Poverty**, (Çevrimiçi) <http://www.unicef.org/sowc05/english/povertyissue.html>, 5 Mayıs 2017.
- UNICEF,
2005b, **The State of the World’s Children 2005**, New York, <https://www.UNICEF.org/sowc/archive/ENGLISH/The%20State%20of%20the%20World's%20Children%202005.pdf>, 26 Mart 2017.
- UNICEF-
IRC 2005, **Child Poverty in Rich Countries 2005**, Innocenti Research Centre, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/repcard6e.pdf>, 12 Mayıs 2017.

- UNICEF,
2006, **Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi**, Ankara, UNICEF Türkiye, https://www.unicef.org/turkey/pdf/_cp28c.pdf, 16.09.2017.
- UNICEF,
2011, **Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu 2011**, <http://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf>, 14.09.2017.
- UNICEF,
2014a, **Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu**, New York, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Unicef%20SOWC%202014%20web.pdf>, 07.09.2017.
- UNICEF,
2014b, **Ekonomik Durgunluk Döneminin Çocukları: Ekonomik Krizin Gelişmiş Ülkelerde Yaşayan Çocukların İyi Olma Hâli Üzerindeki Etkisi**, Florence, Innocenti Research Centre, http://unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/RC_12_TR_01_1_2_2014.pdf, 22.03.2019.
- USTABAŞI,
D., 2013, “Çocuklar İçin Düzenlenen Şartlı Nakit Transferine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye’de Çocuğun Refahı Ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı”**, Kocaeli, 28-30 Kasım, 161-167.
- UYAN
SEMERÇİ,
P., 2006, **Çocuklar Yoksulluğu Anlatıyor: 1001 Çocuk, 1001 Dilek Projesi-Çocuk Mektupları**, Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- UYSAL, G., **Üç Çocuktan Biri Şiddetli Maddi Yoksunluk İçinde**

- GENÇ, Y., 2019, **Büyüyor**, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
- ÜNSALDI, L., 2015, “Takdim”, **Dünyanın Sefaleti**, Pierre Bourdieu, Çev. Levent Ünsaldı, İstanbul, Heretik Basın Yayın.
- WAGMILLER, R. L., 2007, “Children and the Changing Social Ecology of Economic Disadvantage in Urban America”, **Child Poverty in America Today: Families and Children**, (Yayımlayan Barbara A. Arrighi and David J. Maume), London, Praeger Publishers, 163-181.
- WAGNER, R. W., 2018, “Takdim”, **Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler**, Çev. Adnan Akan, Seyda Kesikoğlu, Ankara, Heretik Yayıncılık.
- WAKSLER, F., C., 2003, “Studying Children: Phenomenological Insights”, **Studying the Social Worlds of Children: Sociological Readings**, (Yayımlayan Frances Chaput Waskler), London, The Palmer Press, 60-70.
- WESTCOTT, H. L., LITTLETON, K. S., 2005, “Exploring Meaning in Interviews with Children”, **Researching Children’s Experience: Approaches and Methods**, (Yayımlayan Sheila Greene & Diane Hogan), London, Sage Publications, 141-157.
- WHITE, H., MASSET, E., 2002, **Child Poverty in Vietnam: Using Adult Equivalence Scales to Estimate Income-Poverty for Different Age Groups**, Young Lives Working Paper 6. Young Lives, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/777/1/MPRA_paper_777.pdf, 14 Mayıs

2017.

- WHITE, H.,
LEVY, J.,
MASTERS, A.,
2002, **Comparative Perspectives on Child Poverty: A Review of Poverty Measures**, London, Save the Children, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/146498803200125755?needAccess=true>, 25 Ekim 2017.
- WHITE, H.,
LEAVY, J.,
MASTERS, A.,
2003, "Comparative Perspectives on Child Poverty: A Review of Poverty Measures", **Journal of Human Development**, 4/3, 379-396.
- WILLIS, P.,
2016, **İşçiliği Öğrenmek Sınıf, İşçilik ve Eğitim: İşçi Çocukları Nasıl İşçi Oluyor?**, Çev. Dara Elhüseyin, Ankara, Heretik Basın Yayın.
- WILLMOT
T, R., 1999, "Structure, Agency and The Sociology of Education: Rescuing Analytical Dualism", **British Journal of Sociology of Education**, 20/1, 5-21.
- WILSON,
A., 1980, "The Infancy of the History of Childhood: An Appraisal of Philippe Ariès", **History and Theory**, 19/2, 132-153.
- WILSON,
W.W., 1987, **The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy**, Chicago, The University of Chicago Press.
- WOODHEAD,
D, M., 1996, "In Search of the Rainbow: Pathways to Quality in Large Scale Programmes for Young Disadvantaged Children", **Early Childhood Development: Practice and Reflections Number 10**, The Hague: Bernard van Leer Foundation,

http://oro.open.ac.uk/28495/1/In_Search_of_the_Rainbow_1996_.pdf, 8 Mayıs 2018.

- WOODHEAD, M., 1999, "Combating Child Labour: Listening to What The Children Say", **Childhood**, 6/1, 27-49.
- WRATTEN, E., 1995, "Conceptualizing Urban Poverty", **Environment and Urbanization**, 7/1, 11-38.
- WYNESS, M. G., 2003, **Contesting Childhood**, 2. Baskı, London, Palmer Press.
- VALENTINE, K., 2011, "Accounting for Agency", **Children & Society**, 25, 347-358.
- VAN DEN BERG, J. H., 1961, **The Changing Nature of Man: Introduction to a Historical Psychology**, NY, Dell Publishing Company.
- VAN DER HOEK, T., 2005, "Through Children's Eyes: An Initial Study of Children's Personal Experiences and Coping Strategies Growing Up Poor in an Affluent Netherlands", Florence, Innocenti Research Centre, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IWP_2005_06_final.pdf, 25 Ekim 2017.
- VAN KRIEKEN, R., BUHLER-NIEDERGER D., 2009, "Rethinking the Sociology of Childhood: Conflict, Competition and Cooperation in Children's Lives", **Contemporary Sociology: Conflict, Competition, Cooperation**, (Yayımlayan Ann Dennis, Deborah Kalekin-Fishman), London, Sage.
- VLEMINCKX, "Ending Child Poverty in Industrialised Nations", **Child**

- K.,
SMEEDING,
T. M., 2003, **Well-being, Child Poverty and Child Policy**,
(Yayımlayan Koen Vleminckx, Timothy M. Smeeding),
Bristol, The Policy Press, 1-6.
- VOSS, P. R.,
LONG, D. D.,
HAMMER R. B.,
FRIEDMAN S.,
2006, “County Child Poverty Rates in the Us: A Spatial
Regression Approach”, **Population Research Policy
Review**, 25, 369-391.
- YILMAZ, B.,
2007, “Hayatta Kalmak Yaşamak Değildir! Kent Yoksulu
Göçmenlerin Gündelik Yaşam Mücadelelerini Habitus
Kavramıyla Düşünmek”, **Mülkiye**, 31/255, 203-225.
- YOLCUOĞLU,
İ., G., 2009, “Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak
Değerlendirilmesi”, **Aile ve Toplum**, 11/5, 43-57.
- YOUNG, L.,
ANSELL, N.,
2003, “Fluid Households, Complex Families: The Impacts of
Children’s Migration as a Response to HIV/AIDS in
Southern Africa”, **The Professional Geographer**, 55/4,
464-476.
- YOUNG LIVES,
2001, **Summary of the Young Lives Conceptual Framework**,
[https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d02e5
274a27b200158b/doc01-conceptual-framework.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d02e5274a27b200158b/doc01-conceptual-framework.pdf), 16
Mayıs 2017.
- YUSUFOĞLU,
Ö., KIZMAZ, Z.,
2015, “Parçalanmış Yoksul Ailelerin Geçinme Stratejileri: Elazığ
Örneği”, **Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları
Dergisi**, 2/2, 1-18.

EKLER

Ek 1. Araştırma İzin Belgesi

 T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : 94952863-605.01-E.56002
Konu : Fazilet DALFIDAN

21/05/2018

MÜSTEŞARLIK MAKAMINA

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 16.05.2018 tarihli ve E.54317 sayılı yazısı ile İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Fazilet DALFIDAN'ın "Kent Yoksulu Çocukların Gündelik Yaşamdaki Benlik Sunumlarının İstanbul Örneğinde İncelenmesi" konulu çalışmasını İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ve bağlı kuruluşları ile koordinasyon içinde uygulayabilme talebi bildirilmiştir.

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 05.04.2018 tarihli ve E.38905 sayılı yazısı ile olumlu değerlendirildiği bildirilen söz konusu araştırmanın 31/12/2018 tarihine kadar İl Müdürlüğü koordinesinde, kuruluş müdürlüğü gözetim ve denetiminde, günlük işleyişi aksatmadan, çocukların kişilik hakları ve güvenlikleri gözetilerek, ses-görüntü kaydı alınmaksızın, iş akışını aksatmayacak şekilde gönüllülük esaslı çerçevesinde araştırma sonuçlarının herhangi bir yerde yayınlanmadan önce Kurum izni alınması ve araştırma bitiminde birer örneğinin Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne ve Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığına gönderilmesi koşulları ile gerçekleştirilmesi hususunu;

Olurlarınıza arz ederim.

Abdulkemim GÜN
Daire Başkan V.

OLUR
21/05/2018

Ayşe ERGEZEN
Müsteşar Yardımcısı V.

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için <https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (SSO4Yw-Ee1jpX-ORJMMf-99jDnX-477/vusG) kodunu yazınız.

1

Ek 2. Derinlemesine Görüşme Soru Formu

Görüşülen Kişi:

Tarih:

Demografik Durum:

Yaş:

Sınıf:

Cinsiyet:

Doğum Yeri:

Memleket:

Oturulan İlçe/Mahalle:

Kardeş sayısı:

Ailenin Çalışma Durumu:

Ailenin Sigorta Durumu:

Tema 1: Yoksulluğu Tanımlama Biçimleri

- 1-) Yoksulluk nedir? Yoksulluğa dair bu fikirlerin nasıl oluştu?
 - 2-) Sence kimler yoksuldur? Neden onların yoksul olduğunu düşünüyorsun?
 - 3-) Çevrende yoksul insanlar var mı? Varsa onlar hakkında ne düşünüyorsun?
- Çevrendeki insanların çoğu yoksul mu?

Tema 2: İhtiyaçlar ve Tüketim Biçimleri

- 4-) Genel olarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musun? Nasıl karşılıyorsun?
- 5-) En çok neye ihtiyaç duyuyorsun? Neden ona ihtiyaç duyuyorsun?
- 6-) Hayatında yokluğunu, eksikliğini hissettiğin şeyler var mı? Varsa bunlar nelerdir?
- 7-) İsteyip de alamadığın şeyler oluyor mu? Varsa bunlar neler oluyor ve alamadığında ne düşünüyorsun, ne yapıyorsun?
- 8-) Senin alamadığın bir şeyin başkasında olduğunu gördüğünde ne düşünüyorsun, ne yapıyorsun?
- 9-) Ailen sana düzenli olarak harçlık veriyorlar mı, veriyorlarsa harçlığın yeterli mi, harçlığını ne için kullanıyorsun?
- 10-) Para biriktirebiliyor musun? Biriktiriyorsan, nasıl biriktiriyorsun? Biriktirdiğin paraları nelere harcıyorsun?
- 11-) Genel olarak sağlık durumun nasıl? Hastalandığında doktora gidebiliyor musun?

Tema 3: Sosyal Yaşam ve Mekansal Çevre

- 12-) Gün içerisinde neler yapıyorsun, kimlerle, nerelerde vakit geçiriyorsun? Neden?
- 13-) Gün içerisinde vaktini başka şekilde, başkalarıyla, başka yerlerde geçirmek ister miydin? Neden?

- 14-) Ailene ve arkadaşlarına kızdığın veya onlarla tartıştığın zamanlar oluyor mu, oluyorsa sebebi ne oluyor, ne düşünüyorsun, ne yapıyorsun?
- 15-) Okulda sosyal aktivitelere/faaliyetlere katılıyor musun? Katılmıyorsan, katılmak ister miydin? Katılamadığında onun yerine başka şeyler yapıyor musun?
- 16-) Boş zamanlarında neler yapıyorsun? Neden?
- 17-) Boş zamanlarında başka neler yapmak isterdin? Neden?
- 18-) Yaz aylarında neler yapıyorsun? Arkadaşların neler yapıyor?
- 19-) Yaz aylarında başka bir şeyler yapmak ister miydin? Neden?
- 20-) Oturduğun evden, mahalleden ve okulundan biraz bahseder misin?
- 21-) Evinde, okulunda, mahallede seni rahatsız eden, hoşlanmadığın şeyler var mı? Hoşlanmadığın şeylerle karşılaştığında ne yapıyorsun?
- 22-) Fırsatın olsa nerede yaşamak isterdin?

Tema 4: Beklentiler

- 23-) Gelecekteki hedeflerin neler? Neden?
- 24-) Hayatta neleri değiştirmeyi istersin? Neden?
- 25-) Ailenin, arkadaşlarının, öğretmenlerinin senden beklentileri olduğunu düşünüyor musun? Bu beklentiler konusunda ne düşünüyorsun?

Ek 3. Katılımcı Listesi

KATILIMCI LİSTESİ							
İlçe	Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Göç	Aile Yapısı	Ailenin Çalışma Durumu	Kardeş Sayısı
Sultanbeyli	S.G.	Erkek	12	Yok	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	3
Sultanbeyli	O.M.	Erkek	15	Var	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	2
Sultanbeyli	B.A.	Erkek	13	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	2
Sultanbeyli	K.E.	Erkek	12	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Anne veya Baba Çalışıyor	4
Sultanbeyli	M.U.A.	Erkek	13	Yok	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	3
Sultanbeyli	F.V.	Erkek	12	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	6
Sultanbeyli	S.Y.	Kız	14	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	3
Sultanbeyli	G.S.	Kız	14	Yok	Baba Cezaevinde	Çalışan Yok	3
Sultanbeyli	N.D.	Kız	14	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	3
Sultanbeyli	İ.B.	Kız	14	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	3
Sultanbeyli	A.K.	Kız	13	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	4
Sancaktepe	H.D.	Erkek	13	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	5

Sancaktepe	H.K.	Erkek	11	Var	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	7
Sancaktepe	İ.Y.	Erkek	14	Yok	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	3
Sancaktepe	A.A.	Kız	15	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	3
Sancaktepe	E.A.	Kız	11	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	4
Sancaktepe	P.D.	Kız	12	Var	Anne ile Baba Ayrı	Anne veya Baba Çalışıyor	2
Sancaktepe	Z.G.	Kız	12	Yok	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	7
Sancaktepe	R.U.	Kız	14	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Anne veya Baba Çalışıyor	4
Sultangazi	E.B1.	Erkek	13	Var	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	4
Sultangazi	M.S.	Erkek	12	Var	Aile Üyelerinden Biri ile Yaşama	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	3
Sultangazi	K.A1.	Erkek	13	Yok	Baba Cezaevinde	Çalışan Yok	3
Sultangazi	G.Y.	Erkek	14	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	1
Sultangazi	E.B2.	Erkek	12	Var	Anne ile Baba Ayrı	Anne veya Baba Çalışıyor	2
Sultangazi	Ş.T.	Kız	15	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	3
Sultangazi	İ.M.	Kız	11	Var	Baba Ölmüş	Çalışan Yok	6
Sultangazi	F.S.V.	Kız	14	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Anne veya Baba Çalışıyor	2

Sultangazi	E.S.	Kız	11	Yok	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	3
Sultangazi	Ç.V.	Kız	15	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Çalışan Yok	3
Arnavutköy	S.T.	Erkek	14	Var	Aile Üyelerinden Biri ile Yaşama	Çalışan Yok	2
Arnavutköy	S.A.	Erkek	14	Yok	Baba Cezaevinde	Çalışan Yok	2
Arnavutköy	F.A.	Erkek	14	Yok	Baba Cezaevinde	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	3
Arnavutköy	E.B3.	Erkek	14	Var	Aile Üyelerinden Biri ile Yaşama	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	6
Arnavutköy	A.V.K.	Erkek	12	Yok	Baba Ölmüş	Çalışan Yok	2
Arnavutköy	Ş.K.	Kız	12	Yok	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	2
Arnavutköy	K.A2.	Kız	13	Yok	Baba Ölmüş	Çalışan Yok	2
Arnavutköy	D.D.	Kız	15	Yok	Baba Cezaevinde	Çalışan Yok	4
Esenyurt	M.E.	Erkek	13		Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	3
Esenyurt	S.H.	Erkek	13	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Anne veya Baba Çalışıyor	3
Esenyurt	S.K.	Erkek	13	Yok	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	4
Esenyurt	M.E.K.	Erkek	11	Yok	Aile Üyelerinden Biri ile Yaşama	Çalışan Yok	2
Esenyurt	B.Ö.	Erkek	14	Var	Anne ile Baba Ayrı	Kardeş veya Kardeşler Çalışıyor	5

Esenyurt	S.S.	Kız	15	Var	Anne ile Baba Ayrı	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	3
Esenyurt	M.Ö.	Kız	14	Var	Aile Üyelerinden Biri ile Yaşama	Anne veya Baba Çalışıyor	4
Esenyurt	H.L.	Kız	14	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Anne veya Baba Çalışıyor	8
Esenyurt	G.S.Ü.	Kız	13	Var	Anne ile Baba Ayrı	Anne veya Baba Çalışıyor	3
Esenyurt	E.B4.	Kız	12	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Birden Fazla Aile Üyesi Çalışıyor	9
Esenyurt	E.V.	Kız	14	Var	Anne ile Baba Birlikte Yaşıyor	Çalışan Yok	3

Ek 4. Katılımcı Onay Formu

T.C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi Araştırma Görevlisi Fazilet Dalfidan tarafından yürütülen “Kent Yoksulu Çocukların Gündelik Yaşamdaki Benlik Sunumlarının İstanbul Örneğinde İncelenmesi” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı kent yoksulu çocukların gündelik hayatta yoksullukla nasıl baş ettiklerinden hareketle, çocukların yoksulluğu nasıl yaşadıklarını geliştirdikleri eylem örüntüleri üzerinden anlamaktır. Araştırmada derinlemesine görüşme (mülakat) tekniği kullanılacak olup, sizden tahminen 45-60 dakika ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya tahminen 50 kişi katılacaktır. ¹ Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya fazilet1988@gmail.com e-posta adresi ve numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının ²:

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

İletişim Bilgileri: e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını; ☐ kabul ediyorum ☐ kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin:

Veli veya Vasisinin

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

Araştırmacının

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

Şahidin:³

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

¹Bu cümle yalnızca bir örnek olup bu cümlede araştırmanın amacının ve gerekiyorsa nasıl yapılacağı (örneğin psikometrik test mi, öyle ise kaç soru sorulacağı veya kaç ölçekten oluştuğu; ses kaydı, görüntü alımı, gözlem gibi işlemleri mi içerdiği ve ne kadar süreceği gibi) 3 cümleyi geçmeyecek şekilde kısaca anlatılması beklenilmektedir.

²İmza bölümünde ideal olan katılımcının kendisinin imzasının alınmasıdır. Bu durumda onam formunu katılımcı ve araştırmacı imzalar. Katılımcının araştırmaya bireysel olarak katılmayı kabul edip onam formunu imzalamayı istemediği durumlarda şahide ihtiyaç doğar ve bu durumda araştırmacı ve katılımcı yerine şahidin imzalarının olması yeterlidir.

Verilerin yüz yüze iletişim içermeyen; a) İnternet ortamında toplanması durumunda katılımcıların uygulama materyallerine erişebilmesi için, online sistemde sunulan bilgilendirilmiş onam formunu okuyup araştırmaya katılmayı onayladıklarına dair ilgili kutucuğu işaretlemeleri gerekmektedir. Bu işaretleme katılımcıların onam imzaları yerine geçer. Katılımcılar onam formunun sonundaki “araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair” ilgili kutucuğu işaretlemedikleri takdirde onay vermemiş sayılırlar ve bu durumda araştırmaya devam edilmez. b) Telefonla uygulamalarda ise araştırmacı araştırma sorularına geçmeden önce Bilgilendirilmiş Onam Formundaki bilgileri katılımcıya sesli olarak okur. Bu durumda katılımcının sözlü onayı imza yerine geçer. Telefonda bu sözlü onay alınmadığı takdirde uygulamaya geçilmez. Hem İnternet, hem telefon hem de benzeri yüz yüze iletişimin olmadığı ortamlarda yapılan uygulamalarda katılımcı onay vermediği takdirde bir şahidin onayına başvurulmaksızın uygulamaya devam edilmez.

Eğer veriler okullarda, kurumlarda vb. ortamlarda aynı anda birden fazla kişiden grup uygulaması şeklinde toplanacaksa, yine tercihen tüm katılımcıların onam formlarını bireysel olarak imzalamaları istenir. Ancak katılımcı sayısının fazlalığı ve bununla birlikte zamanın kısıtlılığı gibi durumlar söz konusu olduğunda araştırmacı tüm gruba onam formundaki bilgileri tek seferde sözlü olarak okumayı ve bir imza listesi dolaştırarak

katılımcıların araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair bu listeye imza atmalarını tercih edebilir. Grup çalışmasında da tercih edilen katılımcının kendisinin imzasıdır, ancak araştırmacının etik kurula tanımlaması gereken ender durumlarda ise şahit, grup adına da imza atabilir. Fakat grup ortamında herkes çalışmaya katılmayı kabul etmeyebilir. Bu durumda sadece araştırmaya katılmayı isteyenlerin çalışmaya alınması ve bu kişiler adına toplu imza alınması gerekmektedir. (Çalışmanızda şahidin imzasını grup adına kullanmak istiyorsanız etik kurula koşullarını açıklamamız gerekmektedir).

³Şahit Kriterleri: Çalışmanın bir üyesi olmayan, araştırmacı tarafından belirlenen ve araştırmanın bulguları üzerinde herhangi bir olumlu/olumsuz etki yaratma olasılığı bulunmayan tarafsız yetişkinlerdir. Katılımcı araştırmaya katılmayı kabul edip onam formunu imzalamayı istemediği durumlarda araştırmacı onam formundaki bilgileri katılımcıya sözlü olarak okur. Katılımcı onayladığını sözlü olarak beyan ederse şahit de bu sözlü onam sürecine yazılı onam formunu imzalamak sureti ile şahitlik ettiğini beyan etmiş olur.

NOT: Araştırmacıdan, onam formunun imza kısmında bulunan ikili seçenekten çalışmasına uygun olan alternatifi yazması ve formda yer alan boşlukları çalışmasına uyarlamak yoluyla onam formuna son halini vermesi ve bu şekliyle formu göndermesi beklenilmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

2005-2010 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. 2010 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans Programını “Türk Modernleşmesi Sürecinde Değişen Kadın Kimliği: Muhafazakar Kadınların Kamusal Alandaki Görünürlüğü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme” başlıklı tez ile 2012'de tamamladı. Yüksel Lisans Tez Aşaması sürecinde, 2012 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programına kabul edildi. 2014 yılından itibaren 2547 sayılı kanunun 35. maddesiyle görevlendirildiği İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde çalışmaktadır.